

การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์มารค : มิติไตรสิกขา

ภาคภูมิ ศรีถาวร

ดุชฎินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตร์ดุชฎินิพนธ์

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2561

การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์มารรค : มิติไตรสิกขา

ภาคภูมิ ศรีถาวร

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2561

การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์มารค : มิติไตรสิกขา

ภาคภูมิ ศรีถาวร

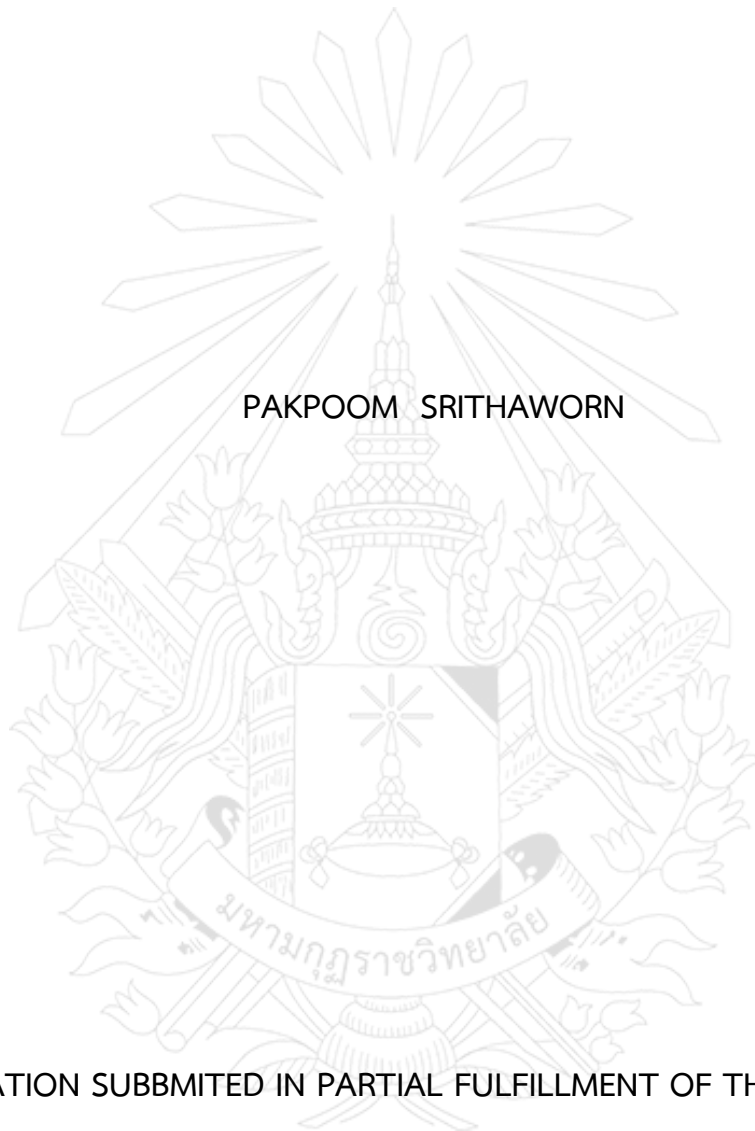
ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2561

KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PAṬISAMBHIDĀMAGGA:
THREEFOLD TRAINING DIMENSION

PAKPOOM SRITHAWORN

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF BUDDHIST STUDIES
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2561 (2018)

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม : มิติไตรสิกขา
ชื่อนักศึกษา	: ภาคภูมิ ศรีถาวร
ชื่อปริญญา	: ศาสตรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา	: พุทธศาสนศึกษา
ปีพุทธศักราช	: 2561
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
ประธานกรรมการ	: พระศรีวิมลยาภรณ์,ดร.
อาจารย์ที่ปรึกษา	: รองศาสตราจารย์ สุเชาว์ พลอยชุม
กรรมการ	: รองศาสตราจารย์ ดร.จันทน์ คันธิก

วิทยานิพนธ์ เรื่อง การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม : มิติไตรสิกขา มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ 2) เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขา 3) เพื่อบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขา และ 4) เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “รูปแบบบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขา” งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก และเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก และการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาและด้านการจัดการความรู้ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาอธิบายเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า:

1. การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการสร้าง การจัดการ การแบ่งปัน และการนำความรู้ไปใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ และการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา หมายถึง การแสวงหาความรู้ในคำสอนพระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎก) แล้วนำมาจัดการเผยแพร่ต่อสาธารณะ เพื่อใช้ความรู้ที่นำมาแก้ไขความทุกข์จนดับทุกข์ได้

2. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เป็นคัมภีร์ที่ช่วยความรู้แตกฉานในหลักธรรมต่าง ๆ รวม 30 กถา หรือ 30 เรื่อง และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขา เป็นการสังเคราะห์ความรู้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมลงในกรอบของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

3. บูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขา เป็นการนำแนวคิดการจัดการความรู้ SECI Model มาประยุกต์กับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขา ทำให้ได้ผลการดำเนินการดังนี้ 1) ทำให้ได้ความรู้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขา 2) นำความรู้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขามาสร้างเป็นหนังสือ และ e-Document ประเภท PDF File 3) ทำให้ e-Document ประเภท PDF File ได้ถูกเก็บรักษาและเผยแพร่ในสื่อสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก 4) กลุ่มผู้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขา ได้รับความรู้และประโยชน์จากการศึกษาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก

4. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์
มรรคมติไตรสิกขา คือ CAPA Model

C = Cultivation หมายถึง การสร้างความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรคมติไตรสิกขา

A = Arrangement หมายถึง การจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรคมติไตรสิกขาให้เป็นลายลักษณ์อักษร

P = Presentation หมายถึง การนำเสนอความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรคมติไตรสิกขาบนเครือข่าย
สังคมออนไลน์เฟซบุ๊ก

A = Application หมายถึง การใช้ความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรคมติไตรสิกขา

คำสำคัญ การจัดการความรู้, ปฏิสัมพันธ์มรรคมติไตรสิกขา

ABSTRACT

Dissertation Topic : Knowledge Management in Paṭisambhidāmagga:
Threefold Training Dimension

Student's Name : Pakpoom Srithaworn

Degree Sought : Doctor of Philosophy

Program : Buddhist Studies

Anno Domini : 2018

Dissertation Advisor Committee

Chairman : Phrasrivinayaphon, Dr.

Advisor : Assoc.Prof. Suchao Ploychum

Member : Assoc.Prof. Dr. Chamnong Kanthik

The objectives of the dissertation entitled “Knowledge Management in Paṭisambhidāmagga: Threefold Training Dimension” were as follows: 1) to study the knowledge management, 2) to study knowledge management in Paṭisambhidāmagga in the dimension of the Threefold Training, 3) to integrate the knowledge management in Paṭisambhidāmagga with the Threefold Training, and 4) to propose a guideline and new body of knowledge about the knowledge management in Paṭisambhidāmagga in the Threefold Training dimension. The data of this qualitative study were collected from the Tipitaka and other related texts and documents along with in-depth interviews with the experts on Buddhism and knowledge management. The data were analyzed, synthesized and presented in a descriptive method.

The results of the study found that:

1. The knowledge management means the process of creating, managing, sharing and implementing knowledge to achieve the purposes. In Buddhism, knowledge management means to search for the knowledge from the Buddha's teachings, to manage the knowledge, and then to propagate it to the public for solving general problems until eradicating the suffering.

2. Paṭisambhidāmagga is a scripture covering analytical understanding in Dhamma composed of thirty chapters or kathā. Paṭisambhidāmagga in the Threefold Training Dimension is to synthesize the knowledge in Paṭisambhidāmagga into Tisikkhā; Sīla (morality), Samādhi (concentration) and paññā (wisdom).

3. The integration of the knowledge management in Paṭisambhidāmagga with Threefold Training dimension is to apply the concept of SECI Model with knowledge in Paṭisambhidāmagga in the dimension of the Threefold Training. The outcomes are as follows; 1) to knowledge in Paṭisambhidāmagga in the Threefold Training Dimension, 2) to create a book and e-Document in PDF File, 3) to upload and propagate the e-Document on social network, and 4) the e-Document can be accessed by those who are interested in Paṭisambhidāmagga in the Threefold Training Dimension.

4. The guideline and body of knowledge obtained from the study of “The Knowledge Management in Paṭisambhidāmagga with Threefold Training” could be concluded into “CAPA Model” referring to Cultivation of knowledge in Paṭisambhidāmagga, Arrangement of knowledge in Paṭisambhidāmagga, Presentation of the knowledge in Paṭisambhidāmagga on social media, and Application of knowledge in Paṭisambhidāmagga.

Keywords : Knowledge Management, Paṭisambhidāmagga in the Threefold Training Dimension

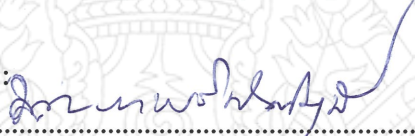
หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์มารรค : มิติไตรสิกขา
ชื่อนักศึกษา : ภาคภูมิ ศรีถาวร
ชื่อปริญญา : ศาสตราจารย์บัณฑิต
สาขาวิชา : พุทธศาสนศึกษา
ปีพุทธศักราช : 2561
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: พระศรีวินยาภรณ์, ดร.
: รองศาสตราจารย์ สุเชาว์ พลอยชุม
: รองศาสตราจารย์ ดร.จำนง คันธิก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตราจารย์บัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

รักษาการในตำแหน่ง
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

.....
(พระมหาบุญศรี ภาณวุฑฒ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

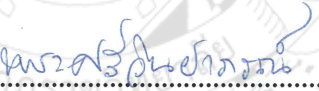
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ :
ประธานกรรมการ

.....
(พระราชปรียัติมณี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา)

.....
(รองศาสตราจารย์ สุเชาว์ พลอยชุม)

กรรมการ

.....
(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

กรรมการ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.จำนง คันธิก)

กรรมการ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล)

Dissertation Topic : Knowledge Management In Paṭisambhidāmagga : Threefold
Training Dimension
Student's Name : Pakpoom Srithaworn
Degree Sought : Doctor of Philosophy
Program : Buddhist Studies
Anno Domini : 2018
Dissertation Advisory Committee
: Phra Srivinayaphon, Dr.
: Assoc.Prof.Suchao Ploychum
: Assoc.Prof. Dr.Chamnong Kanthik

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Acting Dean of Graduate
School

P.S. Nāṇavuddho
.....
(Phramaha Boonsri Nāṇavuddho, Asst.Prof. Dr.)

Dissertation Committee:
Chairman

Ph. Raja - m.
.....
(Phra Rajapariyattimuni, Asst.Prof.Dr.)

Member (Advisor)

S. Ploychum
.....
(Assoc.Prof.Suchao Ploychum)

Member

P. Srivinayaphon
.....
(Phra Srivinayaphon, Dr.)

Member

C. Kanthik
.....
(Assoc.Prof.Dr.Chamnong Kanthik)

Member

W. Bunnakornkul
.....
(Assoc.Prof.Dr.Wate Bunnakornkul)

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระเทพบัณฑิต อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พระมหาบุญศรี ภาณวุฑโฒ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระราชปริยัติมุนี (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.) ประธานกรรมการสอบดุชฎินิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. เวทย์ บรรณกรกุล กรรมการสอบดุชฎินิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำในการสอบดุชฎินิพนธ์จนทำให้ดุชฎินิพนธ์มีความสมบูรณ์ และ พระศรีวินยาภรณ์ (ดร.) ประธานกรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์ รองศาสตราจารย์สุเชาว์ พลอยชุม อาจารย์ที่ปรึกษาดุชฎินิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.จำนง คันธิก กรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์ ที่ให้ความเมตตาต่อผู้วิจัยในความกรุณาเสียสละเวลาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์จนงานวิจัยสำเร็จได้อย่างสมบูรณ์

ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กรุณาตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัยประกอบด้วย พระมหาบุญศรี ภาณวุฑโฒ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.) พระมหาบุญไทย ปุณณมโน (ดร.) ศาสตราจารย์ กิตติคุณ ดร.สุमानพ ศิวรัตน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน และดร. สาลินี รักกัตถัญญ

ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อการวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระธรรมกิตติเมธี (ดร.) พระราชสิทธิมุนี วิ. (ดร.) พระมหาไพโรจน์ ภาณกุลโล ศาสตราจารย์ พิเศษจ่าเนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน อาจารย์จ่ารัฐญ ธรรมดา ด้านการจัดการความรู้ นายอำนวย สุวรรณศิริ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครา ประโยชน์ ดร.ผาณิต วัชรวิชัย และผู้ประเมินแบบสอบถามความเห็นคิดเห็นหนังสือปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขา ได้แก่ พระกิตติ กิตติสาโร (ดร.) แม่ชีสุภาพรรณ กลิ่นนาค (ดร.) ดร. สุภา ศรีสวัสดิ์

ขอขอบคุณกลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมิติไตรสิกขาทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือในการตอบแบบสอบถาม ได้แก่ ดร.ปริยานันท์ เสถียรนพแก้ว ดร.สุนันทา กริชไกรวรรณ ดร.พัชรี แซ่มซ้อย นายสกล เหลืองไพฑูรย์ นางสาวบุญพิศ นัยน์พานิช และนางสาวลดาวัลย์ สีนวีรุทัย

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาพุทธศาสนศึกษา รุ่นที่ 4 ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือและคอยให้กำลังใจอย่างดี รวมถึงเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่ของบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน

ขอขอบคุณครอบครัวที่ให้การสนับสนุนให้ผู้วิจัย จนทำให้ดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ภาคภูมิ ศรีถาวร

สารบัญคำย่อ

อักษรย่อชื่อพระไตรปิฎกในดัชนีฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาบัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. 2525 โดยมีคำย่อและคำเต็มดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม		
พระวินัยปิฎก			
วิ.ม.	วินัยปิฎก	มหาวคค	
พระสุตตันตปิฎก			
ที.มหา.	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที.ปา	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวคค
ม.มู.	สุตตันตปิฎก	มชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก
อง.เอกก.	สุตตันตปิฎก	องคุดตตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง.ติก.	สุตตันตปิฎก	องคุดตตรนิกาย	ติกนิปาต
อง.ปณจก	สุตตันตปิฎก	องคุดตตรนิกาย	ปณจกนิปาต
ขุ.ม.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส
ขุ.ป.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสมภิทามคค
พระอภิธรรมปิฎก			
อภิ.วิ.	อภิธมมปิฎก	วิภังค	
อรรถกถาพระวินัยปิฎก			
วิ.มหา.อ.	วินัยปิฎก	สมนตปาสาทิกา	มหาวิภังคอฎฐกถา
อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก			
ที.สี.อ.	ทีฆนิกาย	สุนงควลวิลาสินี	สีลขณธวคคอฎฐกถา
ขุ.ม.อ.	ขุททกนิกาย	สทธมมปปะไซตติก	มหานิทเทสอฎฐกถา
ขุ.ป.อ.	ขุททกนิกาย	สทธมมปกาสินี	ปฏิสมภิทามคคอฎฐกถา
อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก			
อภิ.วิ.อ.	อภิธมมปิฎก	วิภังค	สมโมหวิโนทนีอฎฐกถา

สำหรับตัวเลข ที่อยู่หลังพระไตรปิฎก ผู้วิจัยใช้แบบ 3 ตอน คือ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ป. 69/294/1. หมายถึง ขุททกนิกาย ปฏิสมภิทามคค เล่มที่ 69 ข้อที่ 294 หน้าที่ 1

สำหรับตัวเลข ที่อยู่หลังวรรคตา ผู้วิจัยใช้แบบ 2 ตอน คือ เล่ม/หน้า เช่น
ช.ป.อ. 69/10. หมายถึง ชุททกนิกาย สหธรรมปกาสิณี ปฏิสมภิทามคคอฏฐกถา เล่มที่ 68 หน้า 10

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญคำย่อ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามการวิจัย	5
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	5
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย	6
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย	17
1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ	18
2 การจัดการความรู้	20
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับความรู้	20
2.1.1 ความหมายเกี่ยวกับข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ และปัญญา	20
2.1.2 ประเภทของความรู้	21
2.1.3 ประโยชน์ของความรู้	23
2.2 แนวคิดการจัดการความรู้	23
2.2.1 ความหมายการจัดการความรู้	24
2.2.2 ความเป็นมาของการจัดการความรู้	26
2.2.3 องค์ประกอบของการจัดการความรู้	28
2.2.4 กระบวนการของการจัดการความรู้	29

2.2.5	คุณค่าของการจัดการความรู้	33
2.3	การจัดการความรู้ในพุทธศาสนา	34
2.3.1	ความหมายของการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา	35
2.3.2	กระบวนการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา	38
2.3.3	ตัวอย่างการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา	45
2.4	สรุป	48
3	ปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา	49
3.1	แนวคิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ทามรรค	49
3.1.1	ความหมายของปฏิสัมพันธ์ทามรรค	49
3.1.2	ความเป็นมาและความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ทามรรค	50
3.1.3	โครงสร้างของปฏิสัมพันธ์ทามรรค	52
3.1.4	คุณค่าของปฏิสัมพันธ์ทามรรค	57
3.2	แนวคิดเกี่ยวกับไตรสิกขา	58
3.2.1	ความหมายของไตรสิกขา	58
3.2.2	องค์ประกอบของไตรสิกขา	62
3.2.3	ความสำคัญของไตรสิกขา	63
3.3	ปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา	65
3.3.1	ความหมายของปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา	66
3.3.2	โครงสร้างปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา	67
3.4	สรุป	72
4	บูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา	73
4.1	ขั้นตอนที่ 1 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา	73
4.2	ขั้นตอนที่ 2 การสกัดความรู้ออกจากตัวคนในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา	151
4.3	ขั้นตอนที่ 3 การผนวกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา	153
4.4	ขั้นตอนที่ 4 การผนึกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา	156
4.5	สรุป	158
5	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	159
5.1	สรุปผลการวิจัย	160
5.2	องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย	162
5.3	ข้อเสนอแนะ	164
	บรรณานุกรม	166

ภาคผนวก	171
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	172
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	174
ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย	180
ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย	190
ภาคผนวก จ ผลการประเมินค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถาม	196
ภาคผนวก ฉ รูปภาพในการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ	199
ประวัติผู้วิจัย	205

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	9
ภาพที่ 1.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย	17
ภาพที่ 2.1 SECI Model	30
ภาพที่ 2.2 โครงสร้างของปฏิสัมพันธ์มารรค	52
ภาพที่ 4.1 กลุ่มปัญญานำไปสู่การเกิดวิปัสสนาญาณ	90
ภาพที่ 4.2 กลุ่มวิปัสสนาญาณและโคตรญาณ	90
ภาพที่ 4.3 กลุ่มมรรคญาณ - ผลญาณ	91
ภาพที่ 4.4 กลุ่มววัตถญาณ	92
ภาพที่ 4.5 กลุ่มญาติญาณ - ผัสสนญาณ	92
ภาพที่ 4.6 กลุ่มปฏิสัมพันธ์ญาณ	93
ภาพที่ 4.7 กลุ่มวิหารญาณ (1)	94
ภาพที่ 4.8 กลุ่มวิหารญาณ (2)	94
ภาพที่ 4.9 กลุ่มวิหารญาณ (3)	95
ภาพที่ 4.10 กลุ่มวิวิญญญาณ	96
ภาพที่ 4.11 กลุ่มอภิญญญาณ	97
ภาพที่ 4.12 กลุ่มเอกาภิสมยญาณ	98
ภาพที่ 4.13 กลุ่มสัจจญาณ 4	98
ภาพที่ 4.14 กลุ่มพุทธญาณ	99
ภาพที่ 4.15 การนำหลักปฏิสัมพันธ์ญาณไปใช้กับปฏิสัมพันธ์มารรคมิติไตรสิกขา	147
ภาพที่ 4.16 หนังสือปฏิสัมพันธ์มารรคมิติไตรสิกขา	151
ภาพที่ 4.17 กลุ่มปฏิสัมพันธ์มารรคมิติไตรสิกขา	153
ภาพที่ 4.18 การประชาสัมพันธ์แหล่งข้อมูลด้านพระไตรปิฎก	154
ภาพที่ 4.19 สมาชิกสามารถดาวโหลดเอกสาร e-Document ประเภท PDF ไฟล์ได้	154
ภาพที่ 5.1 รูปแบบบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์มารรคมิติไตรสิกขา	163

สารบัญตาราง

ตารางที่ 3.1 การจำแนกองค์คุณ 9 ประการของไตรสิกขา	65
ตารางที่ 4.1 ความรู้ในธรรมปฏิบัติสัมภทาญาณและอรรถปฏิบัติสัมภทาญาณของคำว่า“ศีล”	143
ตารางที่ 4.2 ความรู้ในธรรมปฏิบัติสัมภทาญาณและอรรถปฏิบัติสัมภทาญาณของคำว่า“สมาธิ”	144
ตารางที่ 4.3 ความรู้ในธรรมปฏิบัติสัมภทาญาณและอรรถปฏิบัติสัมภทาญาณของคำว่า“ปัญญา”	144
ตารางที่ 4.4 ความรู้ในธรรมปฏิบัติสัมภทาญาณ(เหตุ)และอรรถปฏิบัติสัมภทาญาณ (ผล) ของ“ศีล สมาธิ ปัญญา”	145
ตารางที่ 4.5 ค่าเฉลี่ยระดับความรู้จากการศึกษาปฏิบัติสัมภทาธรรมมติไตรสิกขา	155
ตารางที่ 4.6 ค่าเฉลี่ยระดับประโยชน์จากการศึกษาปฏิบัติสัมภทาธรรมมติไตรสิกขา บนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก	156

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ยุคสังคมฐานความรู้ หรือ Knowledge Based Society เป็นยุคที่ความรู้และภูมิปัญญาของแต่ละองค์กรถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันส่งผลให้ทุกองค์กรเร่งพัฒนาคนที่มีความรู้ความสามารถและประกอบกับปัจจุบันนี้ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้เกิดสภาพที่เรียกว่าโลกไร้พรมแดน การติดต่อสื่อสารสามารถทำได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึงกันหมด การค้นคว้าข้อมูล ข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายทั่วไปเป็นไปอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้เกิดการประดิษฐ์ คิดค้นผลิตภัณฑ์ และบริการที่มีประสิทธิภาพ สถานการณ์การแข่งขันระหว่างองค์กรทุกประเภทจึงเข้มข้น องค์กรที่จะสามารถอยู่รอดได้จึงต้องเรียนรู้คนในองค์กรต้องเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อผลักดันให้องค์กรก้าวไปข้างหน้า ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยให้องค์กรสามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพก็คือ การจัดการความรู้¹

แนวคิดการจัดการความรู้ หรือ ที่เรียกด้วยอักษรย่อภาษาอังกฤษว่า KM (Knowledge Management) เป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้เพื่อกระจายความรู้ให้แพร่หลาย แต่เดิมนั้นแนวคิดศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่มีปรากฏขึ้นมาในหลายทศวรรษก่อนหน้านั้น โดยมีหลักฐานปรากฏ เช่น มีหลักฐานการสร้างคลังความรู้ที่เป็นเรื่องเล่าของคนในอดีตที่เรียกว่า “Narrative Repository” ซึ่งจัดเก็บเรื่องวิถีชีวิตดั้งเดิมของการดำรงชีวิตหรือการทำมาหากิน เรื่องราวของหมอผี เวทมนตร์ และหมอดำแย เป็นต้น ต่อมาพัฒนาการของการจัดการความรู้เริ่มเป็นทางการจากแนวคิดของดร.คาร์ล วิก (Karl Wiig) ผู้เป็นคนแรกที่นำเสนอความคิดด้านการจัดการความรู้ในที่ประชุมของสหประชาชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2529²

ปี พ.ศ.2538 นายอิกุจิโร่ โนนาเกะ (Ikujiro Nonaka) และ ฮิโรทาเกะ ทาเคอูชิ (Hirotake Takeuchi) ได้ทำการศึกษาว่าทำอะไร ความรู้จึงจะถูกสร้างขึ้น ถูกนำไปใช้งานและแพร่กระจายภายในองค์กร และทำอะไรความรู้จึงจะถูกนำไปใช้ในการสร้างนวัตกรรม โดยนำเสนอการจัดการ

---

¹ รองศาสตราจารย์ ดร. อรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง. “หน่วยที่ 14 เทคโนโลยีและการสื่อสารการฝึกอบรมและการจัดการความรู้”ในเอกสารการสอนชุดวิชาเทคโนโลยีและสื่อการศึกษา. (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2552), หน้า 31.

² รองศาสตราจารย์ ดร. จุฑารัตน์ ศราวณษวงศ์. “หน่วยที่ 2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้” ในประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้. (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2555), หน้า 4.

ความรู้ที่เรียกว่า SECI Model และได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายจากนักวิชาการนำไปประยุกต์ใช้ทั้งในองค์กรและการวิจัย³

ในปี พ.ศ.2543 เป็นต้นมา มีการเปิดหลักสูตรการจัดการความรู้ขึ้นเป็นครั้งแรกในสถาบันอุดมศึกษามากกว่า 100 แห่งทั่วโลก รวมถึงการส่งเสริมให้เป็นหัวข้อการวิจัยระดับปริญญาเอก นอกจากนี้การพัฒนาการทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้มีการเชื่อมโยงกับการจัดการความรู้เข้าด้วยกัน ทำให้ความรู้ถูกจัดเก็บไว้ในองค์กรและได้รับการเผยแพร่ไปสู่ผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง⁴

สำหรับพระพุทธศาสนานั้น มีศาสตร์การจัดการความรู้อันยอดเยี่ยมดังเห็นได้จากความยั่งยืนของพระศาสนาที่สามารถสืบทอดคำสอนอยู่มาได้จนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 2,600 ปีด้วยเพราะมีการจัดการความรู้อย่างเป็นเลิศ นับตั้งแต่การที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงการจัดระบบคำสอนไว้เป็นหมวดหมู่ 9 ประการ เพื่อให้เหล่าพุทธบริษัทได้เล่าเรียนและใช้ความรู้ที่นั้นแก้ไขความทุกข์ซึ่งต่อมาพระอรหันตศาสดาจารย์เรียกการจัดหมวดหมู่คำสอนองค์ 9 ประการนี้ว่า “นวังคสัตตสุตตสนัน”⁵

ในสมัยปลายพุทธกาล นิครนถ์นาฏบุตรผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซนได้สิ้นชีวิตลง⁶ สาวกของท่านไม่ได้รวบรวมคำสอนไว้ และไม่ได้ตกลงกันไว้ให้ชัดเจน ปรากฏว่าเมื่อศาสดาของศาสนาเซนสิ้นชีวิตไปแล้ว สาวกลูกศิษย์ก็แตกแยกทะเลาะวิวาทกันว่า ศาสดาของตนสอนว่าอย่างไร ครั้งนั้นพระจุนทเถระได้นำขานี้มากราบทูลต่อพระพุทธเจ้า และพระองค์ได้ตรัสแนะนำให้พระสงฆ์ทั้งปวงร่วมกันสังคายนาธรรมทั้งหลายไว้เพื่อให้พระศาสดาดำรงอยู่ยั่งยืนเพื่อประโยชน์สุขแก่พุทธชน⁷

ขณะที่พระสารีบุตรได้ทราบเรื่องนี้แล้วก็กล่าวว่า ปัญหาของศาสนาเซนนั้น เกิดขึ้นเพราะไม่ได้รวบรวมร้อยกรองคำสอนไว้ เพราะฉะนั้นพระสาวกทั้งหลายทั้งปวงของพระพุทธเจ้าของเรานี้ ควรจะได้ทำการสังคายนา คือ รวบรวมร้อยกรองประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ให้เป็นหลักเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อปรารภเช่นนี้แล้ว พระสารีบุตรก็ได้แสดงวิธีการสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง โดยท่านได้รวบรวมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่าง ๆ มาแสดงตามลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดหนึ่ง ไปจนถึงหมวดสิบ คือเป็นธรรมหมวด 1 ธรรมหมวด 2 ธรรมหมวด 3 ไปจนถึงธรรม

³ รองศาสตราจารย์ ดร.จิระประภา อัครบวร จารุวรรณ ยอดระฆัง อนุชาติ เจริญวงศ์มิตร, *การจัดการความรู้*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2552), หน้า 36.

⁴ รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ ศราภรณ์วงศ์, “หน่วยที่ 2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้*, อ่างแล้ว, หน้า 10 – 11 .

⁵ วิ.มท.อ. 1/56-57.

⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พระไตรปิฎก:สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*, พิมพ์ครั้งที่ 17 (กรุงเทพมหานคร : ผลิตัมม์, 2559), หน้า 12.

⁷ ที.ปา. 15/94/259.

หมวด 10 เมื่อพระสารีบุตรแสดงจบแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ประทานสาธุการ หลักธรรมที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้นี้อยู่ในสังคีตสูตร อันเป็นแนวทางว่าด้วยการสังคายนาในกาลต่อมา⁸

ภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้มีการรวบรวมคำสอนขึ้นโดยเรียกว่า “การทำสังคายนา” คำว่า สังคายนา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สังคีติ” มาจาก “ส” แปลว่า พร้อมกัน “คายนา” หรือคีติ แปลว่าการสวด รวมความก็คือสวดพร้อมกัน⁹ ดังนั้นสังคายนาจึงเป็นการรวบรวมพระธรรมวินัย หรือประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยในครั้งแรกการทำสังคายนาได้จัดขึ้นที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ตามคำปรารภของพระมหากัสสปเถระ โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์ ในครั้งนั้น พระมหากัสสปเถระ เป็นประธานซักถามพระธรรมวินัย พระอานนท์เป็นองค์วิสัยขนาพระธรรม พระอุบาลีเป็นองค์วิสัยขนาพระวินัย¹⁰ เมื่อได้มติร่วมกันเกี่ยวกับเนื้อหาในเรื่องใดพระเถระในที่ประชุมก็สวดพร้อมกัน เนื้อหาที่ผ่านการรับรองก็จะถือเป็นยุติให้เป็นแบบแผนที่จะทรงจำถ่ายทอดต่อมา¹¹

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า “การรักษาความรู้ด้วยการท่องโดยสวดแล้วทรงจำไว้ เป็นวิธีที่แม่นยำยิ่งกว่ายุคที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะว่าการท่องที่จะทรงจำพระไตรปิฎก ท่านทำด้วยวิธีสวดพร้อมกัน คือ คล้ายกับที่สวดมนต์ เวลาสวดมนต์พร้อมกัน เช่นสวดกัน 10 คน 20 คน 50 คน 100 คนนั้น จะต้องสวดตรงกันหมดทุกถ้อยคำจะตกหล่นตัดขาดหายไปก็ไม่ได้จะเพิ่มแม้คำเดียวก็ไม่ได้เพราะจะขัดกัน เพราะฉะนั้นการที่จะสวดโดยคนจำนวนมาก ๆ ให้เป็นไปด้วยดี ให้สอดคล้องกลมกลืนกัน ก็จะต้องสวดเหมือนกันหมด ท่านจึงรักษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ด้วยวิธีนี้ คือ ทรงจำพระไตรปิฎกด้วยวิธีสวดพร้อมกันจำนวนมาก ๆ”¹² ต่อมาได้มีการสังคายนาเกิดขึ้นในพ.ศ. 100 และ พ.ศ. 234 ในประเทศอินเดีย ซึ่งก็ยังใช้วิธีการสืบทอดด้วยการท่องจำ จนราวพ.ศ. 433 ที่อาโลกเถรสถาน ประเทศศรีลังกา มีการทำสังคายนาขึ้นเพื่อต้องการจารึกคำสอนเป็นลายลักษณ์อักษรโดยจารึกลงในใบลาน และยังได้จารึกอรรถกถาลงไว้ด้วย ต่อจากนั้นมาได้มีการทำสังคายนาในพม่า และไทย¹³

⁸ ที.ปา. 16/221/157.

⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*, อ่างแล้ว, หน้า 12.

¹⁰ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, *คำบรรยายพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2555), หน้า 7.

¹¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*, อ่างแล้ว, หน้า 17.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

¹³ สุปิพ ปุณฺณานุภาพ, *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*, พิมพ์ครั้งที่ 17 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, 2550), หน้า 10-12.

จากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นอย่างมาก ในปีพ.ศ. 2531 มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ดำเนินการจัดทำพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับแรกของโลก แล้วพัฒนาเป็น Version VI ที่มีพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลี และฉบับแปลภาษาไทย พร้อมทั้งคัมภีร์อื่น ๆ ตั้งแต่อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์และตำรา อื่น ๆ อีก 200 เล่ม และนอกจากอักษรไทยแล้วยังสามารถอ่านอักษรอื่นได้อีกด้วย มีอักษรโรมัน เป็นต้น¹⁴

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าการจัดการความรู้ในพุทธศาสนามีพัฒนาการมาเป็นลำดับตั้งแต่มีการรวบรวมคำสอนจากผู้เลิศในด้านต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า“เอตทัคคะ”¹⁵ เช่น พระสารีบุตร พระอานนท์ พระอุบาลี ที่ได้ประมวลให้คำสอนเป็นระบบ เพื่อสะดวกต่อการจดจำและแม้กาลเวลาจะผ่านไปก็ยังสามารถคงคำสอนอยู่อย่างสมบูรณ์ จนถึงในสมัยที่นำคำสอนมาบันทึกในใบลาน ต่อมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ และในรูปแบบสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ก็ช่วยทำให้การเผยแพร่และเข้าถึงข้อมูลมีความสะดวก รวดเร็ว และแม่นยำเป็นอย่างดี

อนึ่ง คำสอนในพระไตรปิฎกนี้ นอกจากจะเป็นบันทึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วยังบันทึกคำสอนของพระอรหันตสาวกทั้งหลายด้วย ซึ่งคำสอนของพระสาวกที่จัดเป็นหมวดใหญ่ ๆ ในพระไตรปิฎกมี 2 คัมภีร์ คือ คัมภีร์นิทเทสและปฏิสัมภิทามรรค ทั้ง 2 คัมภีร์นี้ถือเป็นคำสอนของพระสารีบุตร โดยเฉพาะคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคนั้นเป็นหลักการว่าด้วยเรื่องความรู้อย่างแตกฉานในพระพุทธศาสนา¹⁶

คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เป็นผลงานแนวอภิธรรมที่พระสารีบุตรได้ภาซิตไว้ และถือว่าเป็นปกรณ์ทางกัมมัญฐานเล่มแรกของพุทธศาสนา ซึ่งในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 พระธรรมสังคหาคารยจัดไว้ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ลำดับที่ 12¹⁷ จึงถือว่าคัมภีร์นี้มีความสำคัญยิ่งดังที่**พระมหานามะ** ผู้แต่งคัมภีร์สัทธรรมปาสนี ได้บรรยายไว้ว่า

“ปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์นี้เป็นคัมภีร์ที่สมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะอย่างลึกซึ้งประกาศโลกุตระ ประกอบด้วยสุญญตา ให้ผลวิเศษในการปฏิบัติ ห้ามอกุศลอันเป็นปฏิปักษ์เป็นรตนการบ่อเกิดแห่งญาณอันประเสริฐของพระโยคาวจร เป็นเหตุพิเศษในการกล่าวธรรมกถาของพระธรรมกถิกทั้งหลาย เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ของผู้กลัวภัยในสังสารวัฏ”¹⁸

¹⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร : ผลิติมม์, 2555), หน้า 211.

¹⁵ อง.เอกก. 32/146/226.

¹⁶ สุชีพ ปุญญานุภาพ, *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*, พิมพ์ครั้งที่ 17, อ่างแล้ว, หน้า 620-626.

¹⁷ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *พระสูตรตันตปิฎกภาษาไทย ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม 31*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), หน้า บทนำ (7).

¹⁸ ชุ.ป.อ. 68/25.

เมื่อกล่าวถึงเนื้อหาสาระของคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ธรรมนี้ มีการแบ่งเนื้อหาเป็น 3 วรรค วรรคละ 10 กถา รวม 30 กถา โดยมีการยกหัวข้อเป็นบทตั้ง เรียกว่า อุทเทส ต่อจากนั้นจึงอธิบาย ขยายเนื้อความออกไปอย่างละเอียด เรียกว่า นิทเทส เพื่อให้ผู้ศึกษาเกิดความรู้อึ้งและเข้าใจหลักธรรมใน พระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง¹⁹ ดังนั้นคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ธรรม จึงมีลักษณะที่เด่นมากในฐานะคัมภีร์ที่ แสดงหลักความรู้ด้วยนัยต่าง ๆ อย่างแตกฉานของพุทธศาสนา ดังที่ รองศาสตราจารย์ ดร. แม่ชี สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้กล่าวว่า

“คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ธรรมนี้เป็นการแสดงความล้ำเลิศของพระสารีบุตรที่สามารถนำ “ปฏิสัมพันธ์ญาณ” ของท่านมาสร้างสรรค์คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ธรรม แสดงอริยมรรคและธรรมที่เนื่องกับ อริยมรรคได้เป็นอนันตนัย มีสาระลุ่มลึกดูความลุ่มลึกของสาคร วิจิตรพิสดารด้วยธรรม อตตะ นิรุติ ปฏิภาณ ที่แจ่มแจ้งประเทออกไปมากมายจนอากาศดารดาด้วยดวงดาว²⁰

นอกจากนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า “ปฏิสัมพันธ์ธรรม” เป็นคัมภีร์ที่ส่งเสริมความเป็นเลิศของ ปัญญา ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมสามารถพัฒนาปัญญาของตนอย่างเป็นระบบได้ด้วยวิธีการของหลักไตรสิกขา ดังที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ดังนี้

“ไตรสิกขา” หมายถึง สิกขา 3 หรือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา 3 อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ไตรสิกขา เป็นระบบปฏิบัติที่มุ่งในแง่การใช้งาน คือ นำเอาองค์ประกอบทั้งหลายของมรรค ออกมาจัดเป็นกระบวนการวิธีปฏิบัติที่มีขั้นตอนต่าง ๆ จากส่วนที่ หยิบ ไปหาส่วนที่ละเอียด หรือจากส่วนที่เป็นรูปร่างชัดเจน ไปสู่สิ่งที่ประณีตลึกซึ้งมองไม่เห็น หรือ พุดอีกแห่งหนึ่งว่า เริ่มจากศีล ซึ่งมุ่งฝึกหัดพัฒนาการแสดงออกทางกาย วาจา ที่เป็นชั้นนอก อยู่กับ สิ่งแวดล้อม เป็นขั้นหยาบ แล้วก้าวสู่สมาธิ ฝึกอบรมจิตใจที่อยู่ละเอียดกว่า เพื่อสนับสนุนการพัฒนา ปัญญาให้ใช้งานได้ดีต่อไป²¹ ดังนั้นเมื่อพิจารณาเนื้อหาของคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ธรรม จะพบว่าเนื้อหา เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา มีกระจายอยู่ในหมวดธรรมต่าง ๆ กล่าวคือ 1. เรื่องศีล ปรากฏในศีลมยญาณ นิทเทส²² 2. เรื่องสมาธิ ปรากฏในสมาธิภาวนามยนิทเทส²³ นอกจากนี้ยังได้อธิบายเรื่อง อานาปาน สติ²⁴ และฤทธิ์ไวโดยพิสดาร²⁵ 3. เรื่องปัญญา ปรากฏในญาณกถาว่าด้วยญาณ จำนวน 73 ญาณ²⁶

¹⁹ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อ้างแล้ว, หน้า บทนำ (12-13).

²⁰ รองศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีสุภาพรรณ ณ บางช้าง, พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย.(กรุงเทพมหานคร : หอพระไตรปิฎกนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 592 .

²¹ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 47, (กรุงเทพมหานคร : ผลิติมม์, 2559), หน้า 552-553.

²² ขุ.ป. 68/86/541.

²³ ขุ.ป. 68/92/615.

²⁴ ขุ.ป. 69/362/85.

และในมหาปัญญาภูกา²⁷ เป็นต้น ซึ่งหากนำเนื้อหา มาจัดให้อยู่ในกรอบของไตรสิกขาแล้ว จะทำให้ได้ ความรู้ปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขาที่เหมาะสมแก่การนำไปศึกษาและปฏิบัติเป็นอย่างดี

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้หากมีการศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรค : มิติไตรสิกขา” จะทำให้ได้องค์ความรู้ปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขาเกิดขึ้นอันจะประโยชน์ต่อ ผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรม และต่อความก้าวหน้าทางวิชาการด้านพุทธศาสนาในการสร้างความรู้ การเก็บรักษา การถ่ายทอดความรู้ในทางพระพุทธศาสนาสืบไป

1.2 คำถามการวิจัย

- 1.2.1 การจัดการความรู้เป็นอย่างไร
- 1.2.2 ปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขาเป็นอย่างไร
- 1.2.3 การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขาควรเป็นอย่างไร
- 1.2.4 องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขาควรเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.3.1 เพื่อศึกษาการจัดการความรู้
- 1.3.2 เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา
- 1.3.3 เพื่อบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา
- 1.3.4 เพื่อนำเสนอแนวทางการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบ “การบูรณาการการจัดการ ความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา”

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ 4 ประการ ดังนี้

1.4.1 ศึกษาเอกสารด้านการจัดการความรู้ ดังนี้

1) แนวคิดกระบวนการจัดการความรู้ของนายอิกุจิโร่ โนนากะ (Ikujiro Nonaka) และฮิโรทาเกะ ทาเคอูชิ (Hirotake Takeuchi) ผู้เป็นต้นคิด SECI Model จากหนังสือการจัดการ

²⁵ ชุ.ป. 69/679/706.

²⁶ ชุ.ป. 68/1/165.

²⁷ ชุ.ป. 69/659/657.

ความรู้ ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ ผู้จัดทำรองศาสตราจารย์.ดร. จีระประภา อัครบวร จารุวรรณ ยอดระฆัง และอนุชาติ เจริญวงศ์มิตร

2) แนวคิดการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา เรื่อง รูปแบบการจัดการความรู้ของ พุทธศาสนิกชนเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระกอบชัย เขมานนโท วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

1.4.2. ศึกษาเอกสารด้านพระพุทธศาสนา ดังนี้

1) พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 34 พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ได้แก่ ปฐมสิกขาสูตร ทุติยเสขสูตร ว่าด้วยหลักไตรสิกขา และเล่ม 68 – 69 พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค

2) คัมภีร์เนตติปกรณ์ พระมหากัจจายนเถระ รจนา; พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ตรวจชำระ ; พระคันธสาราภิงค์ แปลและอธิบาย

3) บทความจากรายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดร.วีรชาติ นิมนองค์ พระมหาสมบุญ วุฒิกโร. ดร. ในนิตยสาร พุทธจักร ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4) วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “รูปแบบการตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ของปรุทม์ บุญศรีตัน

1.4.3. การบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน 1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา 2) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน ในปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา 3) การผนวกความรู้ในปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา 4) การผนึกความรู้ในปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา

1.4.4. สร้างรูปแบบการบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา ซึ่งได้จากการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์จากประเด็นต่าง ๆ ข้างต้นมาแล้ว

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลัก โดยใช้การวิเคราะห์ ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องแม่นยำ ผู้วิจัยจึงได้ใช้การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากบุคคลซึ่งเป็นผู้รอบรู้และมีประสบการณ์ในประเด็นที่สัมภาษณ์ หรือเป็นบุคคลที่รู้รายละเอียดในประเด็นที่สัมภาษณ์ สามารถให้รายละเอียดข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงคือเป็น

Key Informants เพื่อรวบรวมข้อเท็จจริงให้ได้อย่างลึกซึ้ง²⁸ เพื่อหาคำยืนยันผลการวิจัยเชิงคุณภาพตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนด

ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ได้ใช้แบบสอบถามความคิดเห็นจำนวน 2 ชุด เพื่อสอบถามความคิดเห็นนักวิชาการทางพุทธศาสนาที่มีต่อหนังสือปฏิสัมพันธ์มารคมิตติไตรสิกขา และผู้ศึกษาปฏิสัมพันธ์มารคมิตติไตรสิกขาจากเครือข่ายสังคมออนไลน์เฟซบุ๊ก จากนั้นนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย

สำหรับวิธีการดำเนินการวิจัยมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1.5.1 การศึกษาเอกสาร

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งมีวิธีการดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1.5.1.1 สืบหาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary sources) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก เอกสารทุติยภูมิ (Secondary sources) คือ วรรณคดี งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา หนังสือ งานเขียนจากหอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย และหอสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

1.5.1.2 นำข้อมูลที่ได้มาจัดประเภท วิเคราะห์ อธิบายความ ตีความ แล้วนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย

1.5.1.3 ขอคำแนะนำจากคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหัวข้อที่ทำการวิจัย

1.5.2 การสร้างเครื่องมือและการสัมภาษณ์

1.5.2.1 ก่อนการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ 1. สร้างเครื่องมือสัมภาษณ์เป็นแบบไม่มีโครงสร้าง (In-depth Informal Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ที่เป็นบุคคลเป้าหมายได้แสดงความคิดเห็นอย่างมีอิสระ ในประเด็นของคำถามที่สัมภาษณ์ มีลักษณะคำถามกว้าง ๆ และมีความยืดหยุ่นสูง เพื่อให้ผู้สัมภาษณ์สามารถปรับเปลี่ยนคำถามได้ตามความเหมาะสม²⁹ กับผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนได้โดยมีแบบรายการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นแนวทางในการพูดคุย ซักถาม และการจดบันทึก³⁰ 2. สร้างแบบสอบถามความคิดเห็นจำนวน 2 ชุด คือ 1) แบบสอบถามแสดงความคิดเห็นของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อหนังสือปฏิสัมพันธ์มารคมิตติไตรสิกขา 2) แบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ศึกษาปฏิสัมพันธ์มารคมิตติ

²⁸ บุญใจ ศรีสถิตยันทรากุล, *ระเบียบวิธีการวิจัยทางพยาบาลศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: ยูแอนด์ไออินเตอร์มีเดีย, 2547), หน้า 276.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 268.

³⁰ บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, *ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, 2549), หน้า 251.

ไตรสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก การใช้แบบสอบถามนี้เพื่อให้ได้ซึ่งคำตอบในส่วนของการบูรณาการในบทที่ 4 หัวข้อ 4.2 และ 4.4

1.5.2.2 ตรวจสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยได้นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา และการจัดการความรู้ทั้งที่เป็นพระภิกษุและฆราวาส รวมทั้งสิ้น 5 รูป/คน เพื่อตรวจสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ของข้อคำถามภาคสนามตามระเบียบวิธีวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำและมีความน่าเชื่อถือได้มากที่สุด

1.5.2.3 ในการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยได้มีหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์จากทางบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อติดต่อขออนุญาตสัมภาษณ์และไปสัมภาษณ์ตามวันเวลาที่ท่านสะดวกในการให้สัมภาษณ์ โดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิในการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยใช้กลุ่มตัวอย่างสัมภาษณ์จำนวน 9 รูป /คน โดยเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) พระสงฆ์ผู้มีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาจำนวน 3 รูป 2) นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 3 คน 3) ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการความรู้ จำนวน 3 คน ลักษณะสัมภาษณ์ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยกำหนดประเด็นตามวัตถุประสงค์ หลังจากนั้นผู้วิจัยนำบทสัมภาษณ์มาถอดเทปเพื่อเตรียมวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

1.5.3 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยนำเสนอผลงานการวิจัยตามลำดับขั้นตอนด้วยวิธีการบรรยายเป็นเชิงคุณภาพตามความเหมาะสมแก่เนื้อหา และเรียบเรียงออกมาเป็นองค์ความรู้ใหม่ (MODEL)

1.5.4 การตรวจสอบข้อมูลจากคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

เมื่อผู้วิจัยนำข้อมูลที่รวบรวมได้เสร็จสิ้นจำนวน 5 บทแล้ว เสนอแก่คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์เพื่อให้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ความน่าเชื่อถือของข้อมูลเมื่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์มีความเห็นอย่างไรกับข้อมูล ผู้วิจัยจักปฏิบัติตามคำแนะนำของคณะกรรมการและดำเนินการในขั้นของการวิจัยต่อไป

ภาพที่ 1.1 ขั้นตอนดำเนินการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 ทำให้ทราบการจัดการความรู้
- 1.6.2 ทำให้ทราบปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในไตรสิกขา
- 1.6.3 ทำให้ทราบการบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในไตรสิกขา
- 1.6.4 ทำให้สามารถนำเสนอแนวทางและองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในไตรสิกขา
- 1.6.5 เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยทางพุทธศาสนาต่อไป

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จำแนกเป็น 3 ประการ คือ 1. เอกสารและงานวิจัยด้านการจัดการความรู้และการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา 2. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม และ 3. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับไตรสิกขา ดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยด้านการจัดการความรู้และการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา

รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ ได้เขียนหนังสือ องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ เนื้อหาเป็นการเสนอความหมายเกี่ยวกับคำว่า ข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ และปัญญาเพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจให้ถูกต้องเกี่ยวกับหลักการจัดการความรู้ ซึ่งสรุปว่าการจัดการความรู้ คือ กระบวนการในการสร้าง ประมวล เผยแพร่ และใช้สารสนเทศที่มีคุณค่าเพื่อใช้ในเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และกล่าวถึงองค์ประกอบในการสนับสนุนการจัดการความรู้ คือ 1. กลยุทธ์ 2. คน 3. วัฒนธรรม 4. เทคโนโลยีสารสนเทศ 5. การประเมินผล 6. โครงสร้างองค์กร³¹

รองศาสตราจารย์ ดร. จิรประภา อัครบวร จารุวรรณ ยอดระฆัง และอนุชาติ เจริญวงศ์มิตร ได้เขียนหนังสือการจัดการความรู้ โดยร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบข้าราชการที่มีวัตถุประสงค์ให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจหลักการและขั้นตอนของการจัดการความรู้ มีเนื้อหาที่สำคัญคือ ความหมาย องค์ประกอบ เป้าหมายของการจัดการความรู้ และเสนอแนวคิดการจัดการความรู้ของอิกุจิโร่ โนนากะ (Ikujiro Nonaka) และฮิโรทาเกะ ทาเคอูชิ (Hirotake Takeuchi) ผู้เป็นต้นคิด SECI Model ที่มีขั้นตอนการจัดการความรู้ 4 ขั้นตอน คือ 1. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 2. การสกัด

³¹ รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, องค์การแห่งความรู้ : จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพมหานคร : แชน โฟร์ พรินติ้ง, 2559), 252 หน้า.

ความรู้ที่ออกจากตัวคน 3. การผนวกความรู้ 4. การผนึกความรู้ วิธีดังกล่าวนี้เป็นตัวแบบการจัดการความรู้เพื่อสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้³²

ดวงกมล โพธิ์นาค ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมแบบผสมผสานโดยบูรณาการกับระบบการจัดการความรู้ สำหรับนักวิจัยมือใหม่เรื่อง การเขียนโครงร่างงานวิจัย” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการฝึกอบรมแบบผสมผสานนี้ เป็นการฝึกอบรมเรียนรู้ด้วยตนเองโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมานี้มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ส่วนการประเมินผลหลักสูตรฝึกอบรมที่ใช้ CIPP Model พบว่าความพึงพอใจความรู้ความเข้าใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมอยู่ในระดับดี³³

สุพัตรา คงขำ ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น” ผลการวิจัย พบว่า คณะหนังตะลุงมีความต้องการจำเป็นในด้านการแสวงหาความรู้และด้านการจัดเก็บความรู้เป็นขั้นตอนที่มีปัญหามากที่สุดและยังเป็นลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นสูงสุด ส่วนคุณค่าของหนังตะลุงจำแนกออกเป็น 2 ด้านหลัก คือ ด้านการพัฒนาบุคคล และด้านการพัฒนาสังคม และแนวทางในการอนุรักษ์หนังตะลุงจำเป็นต้องเสริมสร้างและพัฒนาบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้เป็นนายหนังตะลุง ลูกคู่หรือนักดนตรี ผู้รับหนังตะลุง ผู้ดูหรือผู้ชม และผู้ส่งเสริมหนังตะลุง การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ประกอบด้วยหลักการ วัตถุประสงค์ องค์ประกอบของการจัดการความรู้และองค์ประกอบร่วมโดยองค์ประกอบของการจัดการความรู้ มีองค์ประกอบย่อย 8 ประการ คือ 1) ภาวะผู้นำ 2) โอกาสของการเรียนรู้ 3) สร้างเครือข่ายในการทำงาน 4) กิจกรรมต่อเนื่อง 5) การจัดการ 6) ค่านิยมร่วมกัน 7) การใช้เทคโนโลยี และ 8) อยู่ในความดูแลของภาครัฐ ส่วนผลการประเมินรูปแบบการจัดการความรู้ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด³⁴

วฤชาญ์ เลิศศิริ ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ทักษะดนตรีไทย : กรณีศึกษาระนาดเอก” การวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมความรู้ที่มีอยู่กระจัดกระจายให้เป็นระบบและนำเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วยในพัฒนาชุดการฝึกทักษะระนาดเอก เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถนำ

³² รองศาสตราจารย์ ดร. จิรประภา อัครบวร จารุวรรณ ยอดระฆัง และอนุชาติ เจริญวงศ์มิตร, *การจัดการความรู้*, พิมพ์ครั้งที่ 3, อ่างแล้ว, 152 หน้า.

³³ ดวงกมล โพธิ์นาค, “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมแบบผสมผสานโดยบูรณาการกับระบบการจัดการความรู้ สำหรับนักวิจัยมือใหม่เรื่อง การเขียนโครงร่างงานวิจัย”, *ดุชนิพนธ์บริหารธุรกิจดุชนิพนธ์*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ), 2554, 175 หน้า.

³⁴ สุพัตรา คงขำ, “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น”, *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), 2556, 507 หน้า.

ความรู้ที่ได้ไปพัฒนาตนเองได้อย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพ โดยใช้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ ชุดการฝึกทักษะระนาดเอกที่ได้พัฒนาขึ้นจากการจัดการความรู้มาแล้ว ผลการวิเคราะห์สรุปได้ดังนี้

- 1) หลักการสำคัญในการจัดการความรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงความรู้ที่ซ่อนเร้นให้กลายเป็นความรู้ที่ชัดเจน โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ
- 2) สภาพปัจจุบันของการเรียนการสอนดนตรีไทยคือยังคงเป็นการสอนแบบมุขปาฐะหรือสอนแบบตัวต่อตัวและมีการใช้เทคโนโลยีในการถ่ายทอดในระดับต่ำ
- 3) ชุดการฝึกทักษะระนาดเอกขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วยไฟล์เอกสารคู่มืออธิบายการฝึก ระนาดเอกพร้อมโน้ตเพลงและคลิปวิดีโออธิบายวิธีการฝึกพร้อมแบบฝึกหัดในการฝึก ระนาดเอกทั้ง 7 ทักษะ จำนวน 40 คลิป โดยสื่อดังกล่าวบรรจุอยู่ในเพจการสอนระนาดเอก
- 4) ผลการทดลองใช้ชุด การฝึกทักษะระนาดเอกพบว่า มีพัฒนาการทักษะการตีระนาดเอกเป็นลำดับขั้น และสามารถปฏิบัติ ทักษะระนาดเอกขั้นพื้นฐานได้ผ่านเกณฑ์ทุกคน³⁵

พระมหาเศกสิทธิ์ รตนโมลี (แก้วหาวงศ์) ได้ศึกษาเรื่อง “บูรณาการการจัดการศาสนพิธี ด้วยหลักการจัดการความรู้” ผลการศึกษาพบว่า การบูรณาการศาสนพิธีด้วยการจัดการความรู้ โดยใช้แนวคิดการจัดการความรู้แบบTuna Model ทำให้ได้ เป้าหมายของศาสนพิธี KV (Knowledge Vision) คือ ปัญญาที่ได้จากการประกอบศาสนพิธีเพื่อประโยชน์ของพุทธศาสนิกชน เพื่อสังคม และ เพื่อประโยชน์ของพระพุทธศาสนา ซึ่งการที่จะดำรงศาสนพิธีให้ถูกต้องตรงตามหลักธรรมนั้นต้องใช้ ปัญญาที่ได้จากกระบวนการในการศึกษาหาความรู้ภายนอก (Explicit Knowledge) และความรู้ที่ฝัง อยู่ภายใน (Tacit Knowledge) ประกอบความรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแบ่งปัน (KS = Know ledge Sharing) จากนั้นก็นำไปสู่การสังเคราะห์เป็นความรู้และเผยแพร่ต่อไป (KA = Knowledge Assess) โดยทุกกระบวนการของการปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนพิธีทั้งหมดนี้ จะต้องอยู่ในฐานของหลักศีล สมานธิและปัญญา³⁶

เอื้อมอร ชลวร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ” ผลการวิจัย พบว่า การจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนามีการสืบทอดองค์ความรู้ร่วม 2,600 ปี เป็นกระบวนการที่มีประสิทธิภาพสูงมากจึงสามารถรักษาองค์ความรู้ทั้งปรียัติ แนวทางปฏิบัติ และปฏิเวธธรรมไว้ได้ กระบวนการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนามีอยู่ 4 หมวดคือ 1) การใช้หลักไตรสิกขาในการจัดสร้าง สังคมให้เข้าใจซึ่งกันและกัน 2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้จากภายในด้วยหลักสาราณียธรรม 3) กระบวนการจัดการสังคีตร้อยกรองพระธรรมและพระวินัยให้เป็นหมวดหมู่ ง่ายต่อการจดจำและ

³⁵ วุฒิชัย เลิศศิริ, “การจัดการความรู้ทักษะดนตรีไทย : กรณีศึกษาระนาดเอก”, วิทยานิพนธ์วิทยา ศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2557, 302 หน้า.

³⁶ พระมหาเศกสิทธิ์ รตนโมลี (แก้วหาวงศ์), “บูรณาการการจัดการศาสนพิธีด้วยหลักการจัดการ ความรู้”, ดุขฎีนิพนธ์ศาสนศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2558, 233 หน้า.

นำไปปฏิบัติและ 4) กระบวนการสร้างสังคมแห่งสงฆ์ อันได้แก่การมีพระวินัยและระเบียบวิธีปฏิบัติว่าด้วยการรวมตัวเป็นหมู่สงฆ์³⁷

นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้เชิงพุทธ” ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดการความรู้มี 3 ขั้นตอน คือ 1) กำหนดขอบเขตและเป้าหมายของการจัดการความรู้ 2) การประเมินองค์การเรื่องการจัดการความรู้ และ 3) การจัดทำแผนการจัดการความรู้ ในทางพระพุทธศาสนา จะใช้ตัวแบบ 3 ตัวเป็นตัวตั้ง คือ ความรู้ องค์การ และการจัดการ ความรู้ถือเอาพระสังฆธรรม (พระธรรม) เป็นตัวตั้ง องค์การถือเอาสถาบันพระพุทธศาสนา (พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก) เป็นตัวตั้ง และการจัดการถือเอา พระธรรมวินัย กฎหมาย ข้อบังคับของคณะสงฆ์เป็นตัวตั้ง ดำเนินไปตามแนวของศีล สมาธิ ปัญญา โดยยึดเอาการศึกษาพระวินัยเป็นแนวปฏิบัติศีล ยึดเอาพระสูตรเป็นแนวปฏิบัติสมาธิ ยึดเอาพระอภิธรรมเป็นแนวปฏิบัติปัญญา ตามกระบวนการของพระสังฆธรรม 3 คือ ปรียติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ³⁸

อุทัย สติมัน ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย” จากการศึกษาวิเคราะห์ขั้นตอนและองค์ประกอบของการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา ปรากฏในรูปแบบของโครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ที่ชัดเจน มีการยกย่องพระสาวกที่โดดเด่นไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ส่วนเครื่องมือในการจัดการความรู้ปรากฏในรูปแบบของหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการจัดการความรู้ได้แก่อภิธานิยธรรม หลักสาราณียธรรม หลักสัพปุริสธรรม หลักกุณิยธรรม และหลักสัมมปปธานเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมในการจัดการความรู้ตามรูปแบบของกิจจาธิกรณ์หลักกัจจัตว 10 ประการ และการสังคายนา เป็นต้น³⁹

เดชูชา ได้เขียนหนังสือเรื่อง “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการความรู้” มีเนื้อหาภายในแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ในส่วนแรกเป็นเรื่องความรู้เบื้องต้น กล่าวถึงนิยาม และแนวคิดการจัดการความรู้ นั้นเป็นศาสตร์ที่เป็นสหสาขาวิชา และเสนอ “ความรู้” และ “การจัดการ” อย่างหลากหลาย มุมมอง และเมื่อรวบกันเข้าจึงมีความหมายและคุณลักษณะแตกต่างจากการจัดการองค์กรโดยทั่วไป ส่วนที่สอง อธิบายกระบวนการในการจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ (Knowledge Creation)

³⁷ เอี่ยมพร ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2554, 220 หน้า.

³⁸ นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธ”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, 116 หน้า.

³⁹ อุทัย สติมัน, “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, 306 หน้า.

การจัดเก็บและจัดการความรู้ (Knowledge Organization) การถ่ายโอนความรู้ (Knowledge Transfer) และการนำความรู้ไปใช้ (Knowledge Application) และส่วนสุดท้ายจะเน้นที่ แนวคิดเชิงกลยุทธ์ที่นำไปใช้ในองค์กรโดยใช้กรณีศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา⁴⁰

กูโอและเซฟฟิลด์ ได้เขียนงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการทัศน์และระเบียบวิธีวิจัยทางด้านการจัดการความรู้จากงานวิจัยระหว่างปี 2000 – 2004” กูโอและเซฟฟิลด์ ได้ศึกษางานวิจัยจากครอสเดสและคณะ จำนวนทั้งสิ้น 76 บทความ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า นักวิจัยจะทำการวิจัยเชิงประจักษ์โดยใช้สถิติเข้ามาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลนี้ได้มาจากการศึกษาภาคสนามและการสำรวจคิดป้อนร้อยละ 55 เปอร์เซ็นต์ ส่วนการวิจัยเชิงไม่ประจักษ์ โดยใช้วิธีศึกษาในเอกสาร หนังสือ ตำรา โดยใช้วิธีการวิพากษ์วิจารณ์แทนการใช้วิธีการทางสถิติ คิดเป็นร้อยละ 45 เปอร์เซ็นต์ ส่วนกระบวนการทัศน์แบ่งออกเป็น 3 กระบวนการทัศน์ คือ 1) กระบวนการทัศน์แบบปฏิฐานนิยม กระบวนการทัศน์นี้ใช้คู่กับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ 2) กระบวนการทัศน์แบบตีความ ใช้คู่กับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ 3) พหุนิยมเชิงวิพากษ์ เป็นกระบวนการทัศน์ที่พยายามวิพากษ์โดยใช้หลายกระบวนการทัศน์ ซึ่งขึ้นอยู่กับเรื่องที่จะศึกษา⁴¹

2. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ามรรค

บรรจบ บรรณรุจิ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ปัญหาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ” งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาชื่อปัญหาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่มีชื่ออยู่ในที่ต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก ความหมายและการก่อกำเนิดพัฒนาการต่าง ๆ ผลจากการวิจัย ทำให้ทราบว่าชื่อปัญหาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ต่อมาเมื่อนำไปใช้ในสูตรต่าง ๆ มีความหมายอย่างเดิมบ้างมีความหมายขยายกว้างออกไปบ้าง และยังก่อกำเนิดพัฒนาการด้านการอธิบายขยายความ พัฒนาการเนื้อหาพัฒนาการเกิดกลุ่มวิปัสสนาญาณ และพัฒนาการคัมภีร์สายปัญญา พัฒนาการคัมภีร์สายปัญญาคือ คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ามรรคซึ่งดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งส่วนที่เป็นพระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา นั้นแสดงให้เห็นถึงว่าปริยัติและปฏิบัติก้าวหน้าควบคู่กันมาเป็นลำดับ ทำให้พระพุทธศาสนาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน⁴²

เสนาะ ผดุงฉัตร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์อานาปานัสสติภาในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ามรรค” ผลจากการวิจัยพบว่า พระสารีบุตรเถระผู้ได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นผู้ที่มี

⁴⁰ Souza, Kevin C., and Paquette, Scott, *Knowledge management: An introduction*, New York : Neal – Schuman Publishers, 2011, 351 P.

⁴¹ Guo, Zining, Sheffield, James, *A Paradigmatic and Methodological Examination of KM Research: 2000 to 2004*, Decision Support Systems, 44, 2008. 673 – 688. P. Online, <http://ppr.cs.dal.ca/sraza/files/KM%20Introduction-5.pdf> (22 March 2016)

⁴² บรรจบ บรรณรุจิ, “ปัญหาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2548, 197 หน้า.

ปัญญามาก ได้นำพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้มาอธิบายในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน มีนัยอันวิจิตรถึง 30 กลา ในแต่ละกลามีเป้าหมายตรงกันคือ เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้แตกฉานในอรรถ ในธรรม ในนิจุตติ และในปฏิภาณ นับเป็นคัมภีร์สำคัญที่บันทึกหลักการของการเจริญอานาปานัสสติสมาธิ โดยพระสารีบุตรแสดงหลักการปฏิบัติมี 16 ชั้น ซึ่งสอดคล้องกับอานาปานัสสติที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ และหากปฏิบัติแล้วจะทำให้ชีวิตมีความสุขสงบ สามารถบรรลุนิพพานได้⁴³

พระมหาบุญเลิศ ธมมทสฺสี (โอรุสฺส) ได้ศึกษาเรื่อง “การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์อินทรีย์ 5 เปรียบเทียบกับญาณ 16” โดยพบว่า แนวคิดเรื่องอินทรีย์ 5 คือ ความเป็นใหญ่ในอำนาจหรือหน้าที่ของตน ได้แก่ สัทอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินอินทรีย์ สมาธิอินทรีย์ ปัญญาอินทรีย์ แนวคิดเรื่องญาณ 16 คือ ผลของการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีการปรับอินทรีย์ทั้ง 5 ให้สมดุลกัน ซึ่งทั้ง 2 เรื่องนี้มีเนื้อหาที่กล่าวอยู่ในปฏิสัมภิทามรรค ซึ่งอธิบาย ญาณ 16 ว่า ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับ มีนามรูปปริจเฉทญาณ เป็นต้น ส่วนด้านความสัมพันธ์ระหว่างญาณ 16 กับอินทรีย์ 5 คือเมื่อสัทธา กับปัญญา วิริยะกับสมาธิ และสติของผู้ปฏิบัติที่เป็นวิปัสสนายานิกะ หรือผู้ที่เป็นสมถะยานิกะเสมอกัน ย่อมเกิดปัญญาที่เรียกว่า ญาณ 16 ชั้น⁴⁴

แม่ชีสุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้ศึกษาเรื่อง “พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย” พบว่า คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เป็นภาสิตของพระสารีบุตร อธิบายหัวข้อธรรมะต่าง ๆ ด้วยการแจกแจงธรรมทั้ง 30 กลาอย่างวิจิตร วิธีการอธิบาย คือ ถ้ามีพระพุทธภาสิตว่าด้วยเรื่องนั้น ก็นำมาตั้งไว้ แล้วอธิบายขยายความอีกต่อหนึ่ง ถ้าไม่มีพระพุทธภาสิตอธิบายไว้โดยตรง พระสารีบุตรก็ตั้งบทขึ้นเอง แล้วอธิบายขยายความไปตามบทตั้งอย่างละเอียดต่อไป บางครั้งได้ตั้งภาสิตของพระอรหันต์ เป็นหัวข้อแล้วแจกอธิบายในภายหลัง ซึ่งมีวิธีการขยายความในลักษณะ “อนันตนัย” คือ หลากหลายแง่มุม หลากหลายประเภท หลากหลายความหมาย หลากหลายลักษณะ หลากหลายอาการ ฯลฯ อย่างละเอียดพิสดาร แสดงทั้งในส่วนเหตุ สภาวะแห่งอริยมรรค และผลของอริยมรรค กลาส่วนใหญ่แสดงความเชื่อมโยงระหว่าง “อริยมรรค” กับ “ปฏิสัมภิทา” โดยตรง แต่บางกลาก็เป็นการสะท้อนภาวะของปฏิสัมภิทญาณ คือ ปัญญาแตกฉานในธรรม ในอรรถ ในนิจุตติ และในปฏิภาณ⁴⁵

แม่ชีสุภาพรรณ กลิ่นนาค ได้ศึกษาเรื่อง “การสร้างสุขภาวะของชีวิตตามแนวโพชฌงค์ในพุทธศาสนา” ผลการวิจัยนี้ได้พบว่า หลักโพชฌงค์ในพุทธศาสนา มีอธิบายอยู่ในพระไตรปิฎกหลาย

⁴³ เสนาะ ผดุงฉัตร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์อานาปานัสสติกลาในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2550, 224 หน้า.

⁴⁴ พระมหาบุญเลิศ ธมมทสฺสี (โอรุสฺส), “การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์อินทรีย์ 5 เปรียบเทียบกับญาณ 16”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2556, 317 หน้า.

⁴⁵ แม่ชีสุภาพรรณ ณ บางช้าง, “พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย”, (กรุงเทพมหานคร : หอพระไตรปิฎกนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), 594 หน้า.

พระสูตร ในส่วนของคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวว่า โภชณงค์ คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ 7 ประการ คือ สติ (สติสัมโพชณงค์) ความระลึกได้ ธัมมวิจยะ (ธัมมวิจยสัมโพชณงค์) ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม วิริยะ (วิริยสัมโพชณงค์) ความเพียร ปัตติ (ปัตติสัมโพชณงค์) ความอิมใจ ปัสสัทธิ (ปัสสัทธิสัมโพชณงค์) ความสงบกายใจ สมาธิ (สมาธิสัมโพชณงค์) ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์ อุเบกขา (อุเบกขาสัมโพชณงค์) ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง เมื่อบูรณาการกับการสร้างสุขภาวะของชีวิตตามแนวโพชณงค์ในพุทธศาสนา จึงเป็นการน้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติด้วยตนเอง จนเกิดเป็นการดำเนินชีวิตอย่างปกติ เริ่มจากการภาวนา 4 มีสติรู้ทั่วเกิดทุกข์ แสวงหาแนวทาง คลายทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ เข้าใจความจริงของสิ่งที่เกิดขึ้นฝึกตามสติปัญญา 4 มีจิตตั้งมั่น เพื่อสร้างสุขภาวะของชีวิตทางกาย จิต สังคม และปัญญา⁴⁶

3. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา” โดยมีข้อค้นพบดังนี้ การศึกษาตามหลักไตรสิกขาพบว่า พระพุทธเจ้าตรัสหลักไตรสิกขาไว้ใน วัชชีปุตตสูตร ทุติยสิกขัตตยสูตร และตติยสิกขาสสูตร ไตรสิกขา มีความหมายว่า การฝึกอบรมด้านความประพฤติ จิต และปัญญา อันมีสาระสำคัญ 3 ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การศึกษาตามหลักไตรสิกขามีส่วนประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) การจัดหาหรือสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หมายถึง เหตุที่เป็นเครื่องหนุนให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น คือ ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ 2) การสร้างสัมมาทิฐิเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรคในฐานะที่เป็นขั้นเริ่มแรกในระบบการศึกษาตามหลักการของพระพุทธศาสนา 3) การฝึกตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ การฝึกตามหลักของ ศีล สมาธิ และปัญญา 4) การวัดผลและประเมินผลตามหลักไตรสิกขา เป็นการวัดพัฒนาการของการศึกษาทั้ง 4 ด้านได้แก่ ด้านกาย ด้านศีล ด้านจิต และ ด้านปัญญา⁴⁷

ศิริพร บุญชัยเสถียร ได้ศึกษาเรื่อง “การฝึกจิตเพื่อควบคุมและพัฒนาตนตามหลักพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยนี้ได้พบว่า จิตเป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ผ่านทางทวาร 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นสภาวะที่ปรากฏอยู่ภายในตน ส่งผลต่อความคิด การพูด และการกระทำที่แสดงออกมาภายนอกตน การกระทำทางกาย วาจา ใจ จะเป็นไปในทางดีหรือชั่วแล้วแต่จิตเป็นผู้สั่งการ ฉะนั้นการฝึกจิตให้ดีย่อมนำมาซึ่งความสุขและความเจริญ สมถภาวนาเป็นการฝึกจิตให้สงบและวิปัสสนาภาวนาเป็นการฝึกจิต ให้เกิดปัญญา การฝึกจิตอย่างต่อเนื่องจากสมถภาวนาไปสู่วิปัสสนาภาวนา ทำให้เกิดกระบวนการที่จะนำไปสู่การควบคุมและพัฒนาตน คือ สติ สมาธิ และ

⁴⁶ แม่ชีสุภาพรรณ กลิ่นนาค, “การสร้างสุขภาวะของชีวิตตามแนวโพชณงค์ในพุทธศาสนา”, ดุษฎีนิพนธ์ศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2560, 220 หน้า

⁴⁷ ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, 53 หน้า

ปัญญา และการฝึกจิตทำให้เกิดกระบวนรู้ของจิตที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกมิติของการดำเนินชีวิต ซึ่งประกอบด้วย 1. รู้ทันกิเลส อวิชชา 2. รู้จัดจ้อยบั้งกิเลสและอวิชชา และ 3. รู้ชัดแจ้งตามความเป็นจริง⁴⁸

นายนิตย์ ตันตศิรีวัฒน์ ศึกษาเรื่อง “การบรรเทาทุกข์ตามแนวสติปัฏฐาน 4” ซึ่งสติปัฏฐาน 4 นี้เป็นหลักการปฏิบัติที่สำคัญในพระพุทธศาสนา มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่งรวมถึงในหมวดปฏิสัมภิทามรรคด้วย โดยงานวิจัยนี้ได้พบว่า พระพุทธศาสนาได้ให้แนวทางการบรรเทาทุกข์ โดยอาศัยมรรคในอริยสัจอันเป็นทางในการดับทุกข์ ซึ่งสามารถสังเคราะห์ไว้ในไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ในการปฏิบัติไตรสิกขาจำเป็นต้องมีสติคอยควบคุมกายและใจ และการที่จะมีสติให้ดำรงอยู่ได้นั้นจำเป็น ต้องมีที่ตั้งแห่งสติ หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ คือ สติปัฏฐาน ดังนั้น สติปัฏฐานจึงเปรียบเสมือนภาคปฏิบัติของไตรสิกขา⁴⁹

พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเวที) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปรมัตถมัญจสุตา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา” ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมที่สำคัญในคัมภีร์ปรมัตถมัญจสุตา คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นคำสอนสำคัญซึ่งต้องปฏิบัติไปตามลำดับ เพื่อก้าวไปสู่ความหลุดพ้น พระธรรมปาละ ผู้แต่งคัมภีร์นี้ได้อธิบาย ตามแบบอย่างที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก และตามแบบอย่างที่ว่าพระสาวกทั้งหลายได้ปฏิบัติสืบกันมา ซึ่งเป็นการอธิบายให้กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม ทั้งในด้านความหมายและเนื้อหา และแนวทางการอธิบาย หลักธรรม ซึ่งเชื่อมโยงกันระหว่างสิ่งที่มีอยู่เดิมกับสิ่งที่อธิบายเพิ่มเติมเข้ามาใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสมเหตุสมผลของหลักธรรมข้อนั้นนั้น นอกจากนี้ ผู้วิจัย ได้สรุปอิทธิพลของคัมภีร์นี้ว่า ก่อให้เกิดการเรียนด้านปริยัติศาสตร์ ด้านการปฏิบัติศาสตร์ และด้านปฏิบัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง⁵⁰

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยสามารถแบ่งได้ 3 ด้าน คือ 1. ด้านการจัดการความรู้ จากเอกสารต่างประเทศและในประเทศไทย ทำให้ทราบว่า การจัดการความรู้สามารถศึกษาได้ทุกเรื่องที่ต้องการสร้างความรู้เหล่านั้นให้เกิดมูลค่าในด้านต่าง ๆ แล้วนำไปเผยแพร่ ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องเน้นในเรื่องเชิงบริหารธุรกิจ แต่สร้างขึ้นเพื่อการอนุรักษ์ ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะ ด้านการจัดการความรู้เชิงพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนามีการจัดการความรู้อย่างบริบูรณ์ ตั้งแต่เริ่มต้นจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นของความรู้ การใช้ความรู้ให้พ้นจากทุกข์ และสืบทอดความรู้มา

⁴⁸ ศิริพร บุญชัยเสถียร, “การฝึกจิตเพื่อควบคุมและพัฒนาตนตามหลักพระพุทธศาสนา”. ดุษฎีนิพนธ์ศาสนศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย), 2557, 381 หน้า

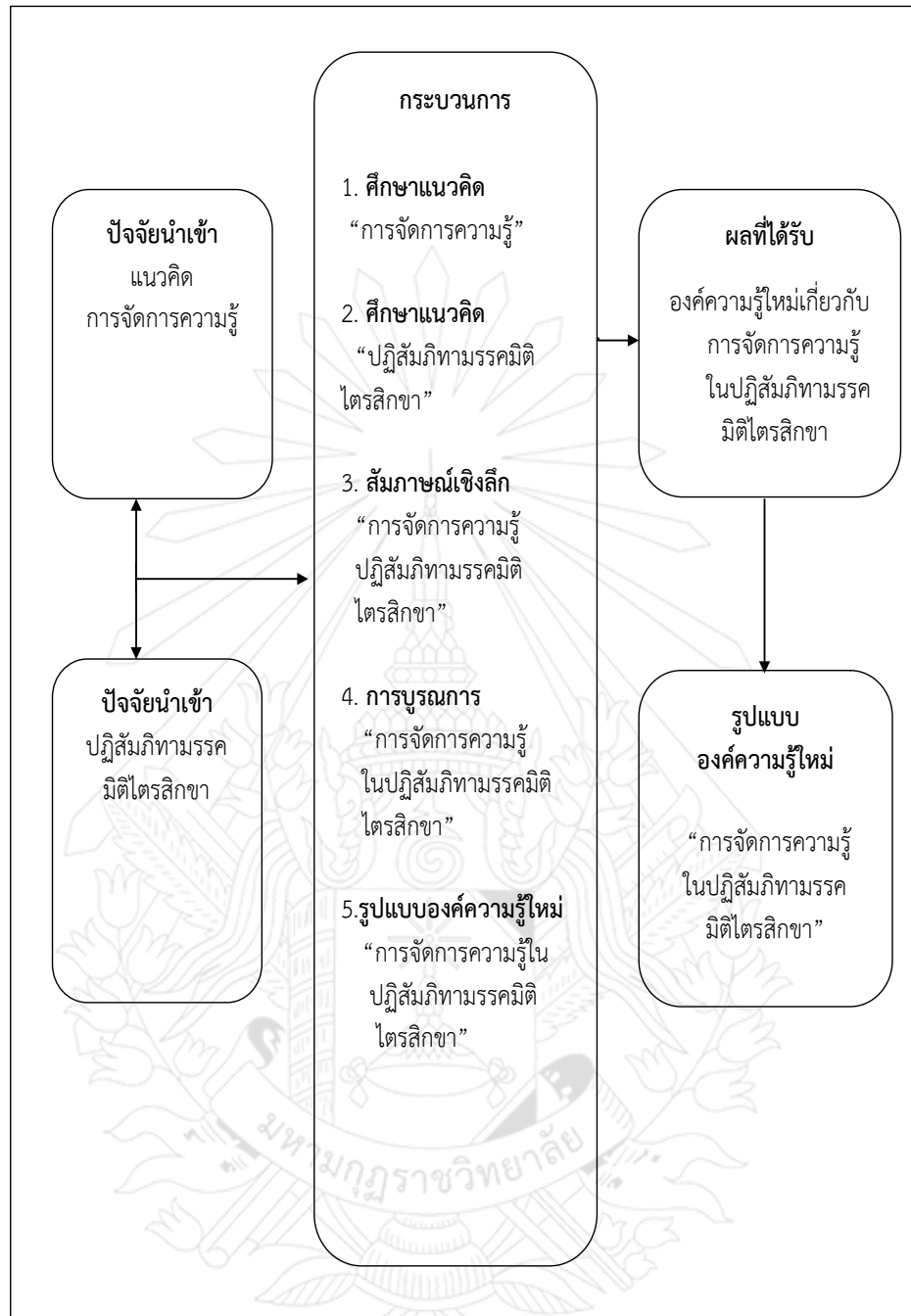
⁴⁹ นายนิตย์ ตันตศิรีวัฒน์, “การบรรเทาทุกข์ตามแนวสติปัฏฐาน 4”, ดุษฎีนิพนธ์ศาสนศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย), 2557, 356 หน้า

⁵⁰ พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเวที), “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปรมัตถมัญจสุตาวินัยมรรคมหาฎีกา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย), 2557, 328 หน้า.

จนถึงปัจจุบันเป็นการศึกษาโดยภาพรวม 2.ด้านคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค แสดงให้เห็นว่ามีการศึกษาความเป็นมาของคัมภีร์ โครงสร้างและเนื้อหาคัมภีร์ วิธีการอธิบายความ ขยายความมาบ้างแล้ว แต่ยังไม่ได้มีการศึกษาปฏิสัมพันธ์มรรคมิติของไตรสิกขา และ3.ด้านไตรสิกขา พบว่าไตรสิกขาเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ของพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบจนนำไปสู่การบรรลุพระนิพพาน

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ

การจัดการความรู้ หมายถึง การสร้าง จัดระเบียบ ประมวลความคิด การกระทำ ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคล เพื่อสร้างเป็นความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษร และจัดเก็บในลักษณะของแหล่งข้อมูลที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยสื่อต่าง ๆ เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตให้บรรลุเป้าหมาย

การจัดการความรู้ในพุทธศาสนา หมายถึง การแสวงหาความรู้ในคำสอนของพระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎก) แล้วนำมาประมวลเป็นความรู้ที่เหมาะสมต่อการศึกษาและปฏิบัติโดยอยู่ในรูปแบบมุขปาฐะ (เสียงพูด) หรือลายลักษณ์อักษรที่สามารถเผยแพร่ต่อสาธารณะ และใช้ความรู้ที่ประมวลมานั้นในการแก้ไขความทุกข์জনดับทุกขังได้

การบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขา หมายถึง การรวบรวมและประมวลข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า เอกสาร งานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการความรู้ตามทฤษฎี SECI Model และปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขาเข้าด้วยกัน ทำให้ได้ขั้นตอนการบูรณาการ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขา
2. การสกัดความรู้ออกจากตัวคนในปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขา
3. การผนวกความรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขา
4. การผนึกความรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขา

ปฏิสัมพันธ์มรรค หมายถึง คัมภีร์ที่อยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย แบ่งเป็น 30 เรื่อง แต่ละเรื่องมุ่งแสดงทางแห่งปฏิสัมพันธ์ญาณ 4 คือ

1. อรรถปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ปัญญาแตกฉานในความหมายและผลที่ปรากฏของธรรมต่าง ๆ
2. ธรรมปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ปัญญาแตกฉานในชื่อหรือตั้งหัวข้อธรรม และเหตุการณ์เกิดของธรรมต่าง ๆ
3. นิรุติปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ปัญญาแตกฉานในภาษา สามารถใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจได้
4. ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ปัญญาแตกฉานในความรู้ทั้ง 3 ได้แก่ อรรถปฏิสัมพันธ์ ธรรมปฏิสัมพันธ์ นิรุติปฏิสัมพันธ์

มิติ หมายถึง กรอบหรือขอบเขตที่มีความสัมพันธ์กับของสิ่งนั้นกับสิ่งอื่นๆ

ปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขา หมายถึง เนื้อหาในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค จำนวน 30 กถาที่สรุปลงในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล (อริศีลสิกขา) สมาธิ (อริจิตตสิกขา) ปัญญา (อริปัญญาสิกขา) ซึ่งไตรสิกขานี้ใช้ฝึกหัดอบรมบุคคลให้มีการพัฒนาด้านกาย วาจา ใจ และปัญญาที่สูงขึ้น ซึ่งมีเนื้อหา 6 ประการ ดังนี้

1. ศิล (อธิศีลสิกขา) หมายถึง การศึกษาและการฝึกอบรมทางกาย วาจาให้เป็นปกติ หรือ การสำรวมระวังทุจริตทั้งปวงไม่ให้เกิดขึ้นอันเป็นไปเพื่อการนำออกจากวิภูฏะ มีเนื้อหาดังนี้ 1. ความหมายของศีล อธิศีล และอธิศีลสิกขา 2. เหตุที่ทำให้เกิดศีล 3. ประเภทของศีล 4. การปฏิบัติศีล และผลการปฏิบัติของศีล

2. สมาธิ (อธิจิตตสิกขา) หมายถึง การศึกษาเพื่อให้จิตมีความตั้งมั่น มีภาวะอารมณ์เดียว เพื่อน้อมจิตนั้นเพื่องอกจากวิภูฏะ มีเนื้อหาดังนี้ 1. ความหมายของสมาธิ อธิจิต อธิจิตตสิกขา 2. เหตุที่ทำให้เกิดสมาธิ 3. ประเภทของสมาธิ 4. การปฏิบัติสมาธิ 5. ผลการปฏิบัติสมาธิ

3. ปัญญา (อธิปัญญาสิกขา) หมายถึง การศึกษาเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงจน มีเนื้อหาดังนี้ 1. ความหมายของปัญญา อธิปัญญาสิกขา 2. เหตุที่ทำให้เกิดปัญญา 3. ประเภทของปัญญา 4. การพัฒนาปัญญา 5. ผลการพัฒนาปัญญา

4. การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์ หมายถึง การปฏิบัติเพื่อทำให้ไตรสิกขาบริบูรณ์หรือเกิดมรรคสมังคี มีเนื้อหาประกอบด้วย 1. การเจริญวิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้องต้น 2. การเจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น 3. การกระทำให้แจ้งในสังขะ 4

5. ผลการปฏิบัติในไตรสิกขาที่บริบูรณ์ หมายถึง การปฏิบัติไตรสิกขาจนได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน จำแนกเนื้อหาเป็นบุคคล คือ 1. เสกขบุคคล 2. อเสกขบุคคล 3. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

6. การนำหลักปฏิสัมภิทาญาณไปใช้กับปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา หมายถึง หลักปฏิสัมภิทาญาณ อันเป็นหลักปัญญาแตกฉาน เมื่อนำมาใช้ในปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขาจะทำให้เกิดความความรู้ความเข้าใจและใช้ได้เป็นอย่างดี มีวิธีการ 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ภาครับ ได้แก่ 1. การมีความรู้ในความหมายและผลของการปฏิบัติของศีล สมาธิ ปัญญา 2. การมีความรู้ในด้านศัพท์และเหตุของการมีศีล สมาธิ ปัญญา

ส่วนที่ 2 ภาคแสดง ได้แก่ 1. การใช้ความรู้ทางภาษาสื่อสาร คือ รู้ศัพท์และความหมาย และเหตุกับผลของศีล สมาธิ ปัญญา 2. การใช้ความรู้ได้อย่างสร้างสรรค์เป็นประโยชน์ คือ รู้ศัพท์กับความหมาย เหตุกับผล และใช้ภาษาสื่อสารเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา

บทที่ 2

การจัดการความรู้

การจัดการความรู้เป็นวิทยาการทางตะวันตกที่ได้รับการยอมรับมากในปัจจุบันนี้ เพราะมีความสำคัญในการสร้าง ค้นหา จัดเก็บความรู้อย่างเป็นระบบและนำความรู้นั้นมาใช้กับคน เพื่อให้คนมีการพัฒนาความรู้ต่อเนื่องไม่สิ้นสุด สำหรับบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ แนวคิดการจัดการความรู้ และการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับความรู้

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้เป็นการศึกษาถึงคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความรู้ประเภทของความรู้และประโยชน์ของความรู้ ดังมีนักวิชาการต่าง ๆ ในเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความรู้ไว้ ดังนี้

2.1.1 ความหมายของข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ และปัญญา

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า ข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ และปัญญาไว้ต่าง ๆ กันสรุปมาได้ดังนี้
รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ ได้กล่าวไว้ดังนี้

ข้อมูล หมายถึง ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ หรือข้อมูลดิบที่ยังไม่ผ่านการประมวลผล และยังไม่มีความหมายในการนำไปใช้งาน

สารสนเทศ หมายถึง ข้อมูลที่ได้ผ่านการประมวลผล หรือ จัดระบบแล้วเพื่อให้มีความหมาย และคุณค่าสำหรับผู้ใช้

ความรู้ เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และเป็นนามธรรม ซึ่งมีการถกเถียงหรืออภิปรายกันตามแนวคิดปรัชญาตะวันตก ตั้งแต่สมัยกรีกซึ่งได้แบ่งเป็นสำนักความคิดต่าง ๆ เช่น สำนักเหตุผลนิยม สำนักประจักษ์นิยม เป็นต้น แต่การถกเถียงดังกล่าว เป็นปัญหาเชิงปรัชญา อย่างไรก็ตามสามารถสรุปได้ว่า ความรู้ เป็นสารสนเทศที่มีคุณค่า ซึ่งมีการนำประสบการณ์ วิจารณ์ญาณ ความคิด ค่านิยม และปัญญาของมนุษย์ มาวิเคราะห์ เพื่อนำไปใช้ในการสนับสนุนการทำงาน หรือแก้ไขปัญหา

ปัญญา หมายถึง ความสามารถในการใช้ประสบการณ์และความรู้ในการตัดสินใจ หรือการใช้วิจารณ์ญาณได้เป็นอย่างดี¹

รองศาสตราจารย์ ดร.น้ำทิพย์ วิภาวิน อธิบายคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความรู้ ดังนี้

ข้อมูล หมายถึง ข้อมูลดิบที่เป็นข้อเท็จจริง เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่ยังไม่ได้ผ่านการประมวลผล และการตีความ และเมื่อข้อมูลผ่านการประมวลผลก็จะกลายเป็นสารสนเทศ

---

¹ รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, *องค์การแห่งความรู้ : จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ*, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพมหานคร : แชน โพร่ พรินติ้ง, 2559), หน้า 19-23, 26, 32.

สารสนเทศ หมายถึง ข้อมูลที่ผ่านกระบวนการสังเคราะห์ วิเคราะห์ และปรับแต่งให้อยู่ในรูปแบบที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ มีคุณค่าสำหรับผู้ใช้งานกลุ่ม ซึ่งคุณค่าของสารสนเทศ ขึ้นอยู่กับความต้องการในการใช้งานของผู้ใช้แต่ละกลุ่ม และเมื่อสารสนเทศ ผ่านกระบวนการคิด การเปรียบเทียบ การเชื่อมโยงกับประสบการณ์ และความรู้อื่น ก็จะกลายเป็นความรู้

ความรู้ เป็นสถานะที่เกิดจากการผสมผสานที่ลงตัวของ การรับรู้ ความจำ ความคิด และความรู้สึก สามารถนำไปใช้ประโยชน์ เพื่อสร้างความเข้าใจในการนำไปใช้งาน และใช้ประกอบการตัดสินใจได้ ความรู้บางอย่างสามารถพัฒนาต่อเป็นปัญญา

ปัญญา เป็นความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ตามสภาพที่เป็นจริง เป็นการรู้ถึงเหตุและผล เพื่อเลือกทางที่ดีที่สุดของแต่ละบุคคล²

จากความหมายที่กล่าวมา ผู้วิจัยขอเสนอถึงความแตกต่างระหว่างข้อมูล สารสนเทศ และความรู้ ที่จะสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น เมื่อพิจารณาจากตัวอย่าง ดังนี้ ข้อมูล เปรียบได้กับ คะแนนดิบของวิชาที่เรียน คะแนนดิบทำให้เราทราบเพียงว่านักศึกษาคนใดได้คะแนนเท่าไรจากคะแนนเต็มสารสนเทศ ทำให้เราเกิดความเข้าใจ และเห็นความสำคัญมากขึ้นคือ เมื่อมีการตัดเกรดซึ่งถือว่าเป็นข้อมูลที่มีการประมวลผลเป็นสารสนเทศ จะทำให้เราเข้าใจว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มีผลการเรียนเป็นอย่างไร เมื่อเปรียบเทียบผลการเรียนระหว่างนักศึกษารุ่นนี้กับรุ่นก่อนจะเห็นความสัมพันธ์ได้ว่าผลการเรียนรุ่นใดดีกว่ากัน ส่วนความรู้ทำให้เกิดความเข้าใจและความสัมพันธ์กับเรื่องอื่นได้ดียิ่งไปกว่าสารสนเทศ คือ เมื่อวิเคราะห์ว่าทำไมนักศึกษารุ่นนี้จึงมีผลการเรียนดีกว่าอีกรุ่น เป็นเพราะวิธีการเรียนการสอน เอกสารที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน ตัวนักศึกษาเอง หรือปัจจัยอื่น ซึ่งหากเรานำประสบการณ์และความคิดวิจารณ์ญาณมาวิเคราะห์ จะทำให้เราเกิดความเข้าใจได้ว่า ผลการเรียนของนักศึกษา มีความสัมพันธ์กับปัจจัยต่างกันอย่างไร อันจะนำไปสู่การปรับปรุงปัจจัยเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นเพื่อทำให้เกิดประสิทธิผลในการเรียนมากยิ่งขึ้น³

สรุปได้ว่า ข้อมูล คือ ข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่สามารถรวบรวม และจัดโครงสร้างง่ายต่อการถ่ายโอน ส่วนสารสนเทศ เป็นข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ และต้องตกลงเรื่องความหมายกับผู้ใช้สำหรับความรู้ เป็นความเข้าใจในประสบการณ์ต่าง ๆ ยากที่จะประมวลผลด้วยอิเล็กทรอนิกส์แล้วจึงพัฒนาเป็นปัญญาในที่สุด

2.1.2 ประเภทของความรู้

² รองศาสตราจารย์ ดร.น้ำทิพย์ วิภาวิน, “หน่วยที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการความรู้” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้*, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2555), หน้า 6.

³ รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, *องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ*, อ่างแล้ว, หน้า 24-26.

ประเภทของความรู้ มีนักวิชาการได้จำแนกไว้หลายแนวทาง ผู้วิจัยได้สรุปประเภทของความรู้ไว้มี 2 แนวคิด ดังนี้

1. แนวคิดของอิจิโร โนงากะ (Ikujiro Nonaka) และ ฮิโรทาเกะ ทาเคอูชิ (Hirotake Takeuchi)

อิจิโร โนงากะ และ ฮิโรทาเกะ ทาเคอูชิ ได้รับแนวคิดการแบ่งประเภทความรู้มาจากไมเคิล โพลานยี⁴ (Michael Polanyi) ที่แบ่งความรู้เป็น 1. ความรู้ฝังลึกในตัวคน และ 2. ความรู้ชัดแจ้ง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ความรู้ฝังลึกในตัวคน (tacit knowledge)

ความรู้ฝังลึกในตัวคน หมายถึง เป็นสิ่งที่เห็นได้ไม่ชัด เป็นความรู้ที่มาจากการปฏิบัติ เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในการกระทำ กระบวนการ และกิจวัตรประจำตัวต่าง ๆ อุดมคติ คุณค่า และอารมณ์หลากหลาย ซึ่งยากที่จะอธิบายโดยคำพูด มีรากฐานมาจากการกระทำและประสบการณ์ เป็นความเชื่อ ทักษะ และมีลักษณะเป็นอัตวิสัยเป็นเรื่องส่วนบุคคล มีบริบทเฉพาะ (context-specific) ต้องการการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ ทำให้เป็นทางการ และสื่อสารได้ยาก นอกจากนั้นยังเป็นความรู้เฉพาะตัวที่เกิดจากประสบการณ์ การศึกษา การสนทนา การฝึกอบรม ความเชื่อ เจตคติของแต่ละบุคคล เป็นความรู้บวกกับสติปัญญาและประสบการณ์ อีกทั้งยังเป็นการเรียนรู้ หรือพรสวรรค์ต่าง ๆ ซึ่งสื่อสารหรือถ่ายทอดในรูปของตัวเลขสูตร หรือ ลายลักษณ์อักษร ได้ยาก ได้แก่ ความลับทางการค้า วัฒนธรรมองค์กร ทักษะความเชี่ยวชาญต่าง ๆ เป็นต้น

2) ความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge)

ความรู้ชัดแจ้งเป็นความรู้ที่เห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรม เป็นความรู้ที่อยู่ในตำรา เป็นความรู้ที่รวบรวมได้ง่าย จัดระบบและโอนโดยใช้วิธีการดิจิทัล มีลักษณะวัตถุวิสัย สามารถแปลงเป็นรหัสในการถ่ายทอดโดยวิธีการที่เป็นทางการ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์ กับผู้อื่นเพื่อถ่ายทอดความรู้ และสามารถแสดงออกในภาษาที่เป็นระบบและเป็นทางการและถูกแบ่งปันในรูปแบบของข้อมูล สูตรทางวิทยาศาสตร์ ข้อจำกัดต่าง ๆ (specifications) คู่มือต่าง ๆ และถูกเก็บไว้อย่างสัมพันธ์กันโดยง่าย เช่น นโยบายขององค์กร กระบวนการทำงาน ซอฟต์แวร์ เป็นต้น และยังมี ความหมายที่เป็นความรู้ที่ได้การถ่ายทอดจากบุคคลออกมาในรูปของการบันทึกในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งก็คือ สารสนเทศ เช่น หนังสือ บทความ เอกสาร มาตรฐาน ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตรเครื่องหมายการค้า รายงานประจำปี สื่อโสตทัศน์ (VDO, CD) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น อินเทอร์เน็ต, เว็บไซต์, e-books เป็นต้น ความรู้ประเภทนี้ถือได้ว่ามีการใช้สัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นภาษาเขียน ภาษาพูด เพื่อการบันทึก

⁴ เอื้อมพร ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, อ่างแก้ว หน้า 26 - 27. อ้างจาก Ikujiro Nonaka, and Hirataka Takeuchi, *The Knowledge Creating Company : How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, (New York, (u.a) : Oxford university Press), 1995, P.59-61.

ความรู้นั้น ๆ จะทำให้คนเข้าใจได้กว้างขวางและสะดวกยิ่งขึ้น เมื่อความรู้นั้นมีการสะสมกันมานาน จึงเป็นความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีการตรวจสอบอย่างเป็นระบบ⁵

2. แนวคิดของชู (Choo chum Wei)

ชู (Choo) ได้เสนอแนวความคิดลงในงานเขียนเรื่อง “Working Knowledge : How Organization Manage what they Know” ที่แบ่งประเภทความรู้ในองค์กรเป็น 3 ประเภท คือ

1) ความรู้อย่างไม่เป็นทางการ (Tacit Knowledge) เป็นทักษะหรือความรู้เฉพาะตัวของแต่ละบุคคลที่มาจากประสบการณ์ ความเชื่อ หรือความคิดสร้างสรรค์ในการปฏิบัติงาน เช่น การถ่ายทอดความรู้ความคิดผ่านการสังเกต การสนทนา การฝึกอบรม ความรู้ประเภทนี้เป็น ความรู้ที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ

2) ความรู้ที่เป็นทางการ (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและใช้ร่วมกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สิ่งพิมพ์ เอกสารขององค์กรธุรกิจ เป็นต้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 Object base เป็นความรู้ที่เกิดจากการสร้างขึ้นมาจาก เช่น คู่มือ สิทธิบัตร เป็นต้น

2.2 Rule based เป็นความรู้ที่ถูกนำมาประมวลเป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ หรืองานประจำ

3) ความรู้ที่เกิดจากวัฒนธรรม (Cultural Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากศรัทธา ความเชื่อ ที่ทำให้กลายเป็นความจริง ซึ่งจะขึ้นอยู่กับประสบการณ์ การเฝ้าสังเกต และการสะท้อนกลับของผลของตัวควบคุมและของสภาพแวดล้อม⁶

สรุปได้ว่าความรู้สามารถจำแนกได้หลายประเภท จากเนื้อหาที่เสนอมานี้จะเห็นว่าการแบ่งความรู้ที่มาจากตัวบุคคลนั้น มีความยากในการถ่ายโอนต่อการเรียนรู้ ส่วนความรู้ชัดแจ้งที่เป็นความรู้ นอกตัวบุคคล จะปรากฏอยู่ในสื่อต่าง ๆ และสามารถเรียนรู้ได้ง่าย ส่วนความรู้ที่เกิดจากวัฒนธรรมการทำงานเป็นความรู้ที่เกิดจากสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ที่ทำให้เกิดความรู้

2.1.3 ประโยชน์ของความรู้

เมื่อก้าวถึงข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ และปัญญา ต่างก็มีความสำคัญต่อมนุษย์เพราะเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์ต้องใช้ในการดำรงชีวิต ถ้าขาดสิ่งเหล่านี้แล้วอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ถ้ามนุษย์ขาดความรู้ว่าสิ่งใดใช้กินเป็นอาหารได้ ไม่เป็นอันตราย สิ่งใดใช้เป็นอาหารไม่ได้ กินแล้วเป็นอันตราย ซึ่งความรู้เหล่านี้ทำให้มนุษย์มีความสามารถดำรงชีพอยู่ได้

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ จิรัชฌา วิเชียรปัญญา, “การพัฒนาตัวบ่งชี้รวมสำหรับการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพ” วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ,2549, หน้า 44-45, อ้างจาก Choo, Chum Wei, “Working Knowledge : How Organizations Manage What They Know.” Paper presented at the 11th Congresses of southeast Asian Librarians, Singapore, 26-28 April 2000.

กล่าวโดยสรุปถึงความสัมพันธ์ ข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ และปัญญา ยังใช้เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นทั้งเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และสัตว์อื่นได้อย่างดีอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่มนุษย์ มีการสอน การฝึกอบรม การบอกต่อความรู้ไปสู่ผู้อื่น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ และปัญญา มีความสำคัญต่อมนุษย์ 3 ประการ คือ

1. ช่วยให้ผู้มนุษย์รักษาชีวิตของตนเองให้อยู่รอดปลอดภัย
2. ช่วยให้ผู้มนุษย์พัฒนาชีวิตให้เกิดความเจริญก้าวหน้า มีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น
3. ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมได้⁷

2.2 แนวคิดการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ เป็นศาสตร์ประเภทสหวิทยาการ หรือที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า High Multidiscipline⁸, High Interdisciplinary⁹ ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ปรัชญา บรรณารักษศาสตร์ วิทยาการสารสนเทศ บริหารธุรกิจ เป็นต้น ดังนั้นการที่จะศึกษาสาระของการจัดการความรู้ให้ครอบคลุมเกือบทุกศาสตร์จึงเป็นไปได้ยาก¹⁰ สำหรับงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศแล้ว โดยจะเน้นการศึกษาในด้านของกระบวนการของการจัดการความรู้เป็นหลัก ส่วนการศึกษาในเชิงบริหารธุรกิจที่นิยมศึกษากันนั้น ผู้วิจัยนำเสนอเป็นส่วนประกอบ ซึ่งทั้งหมดมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 ความหมายการจัดการความรู้

คำนิยามการจัดการความรู้ มีผู้ได้ให้ความหมายเอาไว้จำนวนมาก จากการศึกษาเอกสารของผู้เชี่ยวชาญและสถาบันต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีดังนี้

ดาร์รัตน์ ลิ้มสุทธิ ได้ศึกษาผลงานของ เบคแมน(Beckman) ที่ได้ศึกษาระเบียบวิธีการจัดการความรู้ “A Methodology For Knowledge Management” โดยพบว่าความหมายของการจัดการความรู้ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 การสังเคราะห์นิยามเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้ สรุปความหมายได้ว่า

⁷ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ ชลารักษ์, *การจัดการความรู้ : สังกัปทางทฤษฎี*, (นครปฐม : เพชรเกษมพรีนติ้ง, 2551), หน้า 20 - 21.

⁸ รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ ศราวณะวงศ์. “หน่วยที่ 2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้”ใน *ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้*, อ่างแล้ว, หน้า 12.

⁹ Desouza, Kevin C., and Paquette, Scott. *Knowledge management : An introduction*. (New York : Neal – Schuman Publishers), 2011. P. 4.

¹⁰ รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ ศราวณะวงศ์. “หน่วยที่ 2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้”ใน *ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้*, อ่างแล้ว, หน้า 12.

การจัดการความรู้ เป็นกลุ่มของกระบวนการเชิงระบบ ที่ดำเนินการเกี่ยวกับการค้นหา รวบรวม เลือกรวบรวม จัดระบบ จัดเก็บ กลั่นกรองสร้าง ถอดความรู้ แบ่งปัน ใช้ประโยชน์ บูรณาการ นำเสนอ เผยแพร่ข้อมูล

กลุ่มที่ 2 การสังเคราะห์นิยามเกี่ยวกับองค์กร สรุปความหมายได้ว่า

การจัดการความรู้ขององค์กร ประกอบด้วย การสนับสนุนการจัดการความรู้ รวมถึงการให้ความสำคัญกับบุคลากรด้วยการสร้างกระบวนการทำงานหรือ ความสามารถในการทำงาน ที่ดำเนินไปพร้อมกับเทคโนโลยีสารสนเทศ ขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน ที่จะสนับสนุนการจัดการความรู้ขององค์กรให้มีประสิทธิภาพ

กลุ่มที่ 3 การสังเคราะห์นิยามเกี่ยวกับการบริหารจัดการ สรุปความหมายได้ว่า

การบริหารจัดการความรู้ คือ กระบวนการที่โครงการยกระดับความรู้ให้คุณค่าแก่ทรัพยากรความรู้ และจัดการทรัพยากรความรู้ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กรโดยที่ความรู้นั้นจะต้องถูกต้อง และสอดคล้องกับบุคคลและเวลา มีการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวกับความรู้ ได้แก่ การผลิตความรู้ การสร้างความรู้ และการเผยแพร่ความรู้ มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ยกย่องความรู้ ใช้ความรู้ร่วมกัน ในการแก้ปัญหา การวางแผนกลยุทธ์ และการตัดสินใจรวมไปถึงการมีการจัดการเกี่ยวกับฐานความรู้ของทรัพยากรในโครงการ¹¹

ราชบัณฑิตยสถาน กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การรวบรวม สร้าง จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ในองค์กร โดยพัฒนาระบบจากข้อมูลไปสู่สารสนเทศ เพื่อให้เกิดความรู้และปัญญา รวมทั้งเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และเกิดการเรียนรู้ภายในองค์กร¹²

รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย นำประเสริฐชัย กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการในการพัฒนาสำหรับองค์กร โดยมีหลักการสำคัญในการสร้างและการนำความรู้ไปใช้ในการประโยชน์¹³

¹¹ ดารารัตน์ ลีเสริมสุขศิริ, “การพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้ ด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติแบบผสมผสานเพื่อเสริมสร้างพลวัตการเรียนรู้สำหรับพนักงานธนาคารพาณิชย์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2553, หน้า 17 – 21. อ้างจาก Beckman, T., “A Methodology For Knowledge Management.”, (Proceedings of the LASTED international conference on AI and soft computing), 1997.

¹² ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัย ฉบับราชบัณฑิตยสภา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2556), หน้า 283.

¹³ รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย นำประเสริฐชัย, *การจัดการความรู้*, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น 2558), หน้า 19.

ธีรังกูร วรบำรุงกุล กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการเกี่ยวกับการประมวล ข้อมูลสารสนเทศ ความคิด การกระทำตลอดจนประสบการณ์ของบุคคล เพื่อสร้างเป็นความรู้หรือ นวัตกรรมและจัดเก็บในลักษณะของแหล่งข้อมูลที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางต่าง ๆ ที่องค์กรจัดเตรียมไว้ เพื่อนำความรู้ที่มีอยู่ ไปประยุกต์ใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคน¹⁴

พจนานุกรมธุรกิจ ให้ความหมายของการจัดการความรู้ หมายถึง การสร้าง และการ แบ่งปันความรู้ในองค์กร¹⁵

เดโบวสกี (Debowski) กล่าวว่า หมายถึง กระบวนการในการบ่งชี้ การรวบรวม การ จัด ระเบียบ และเผยแพร่สินทรัพย์ทางปัญญาที่มีความสำคัญต่อผลการดำเนินงานขององค์กร¹⁶

สุเรศ เจ.เค. และคาวี มะเทศ (Suresh, J.k. and Kavi Mahesh) ได้ให้ความหมายของ การจัดการความรู้ หมายถึง หลักการจัดการเชิงกลยุทธ์ที่เกี่ยวกับคนและการแทนความรู้ในองค์กรให้ อยู่ในรูปที่สามารถนำไปเผยแพร่และใช้งานได้¹⁷

มารีน่า (Marina) กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง กำหนดความรู้และการแบ่งปัน ความรู้ให้เป็นบรรทัดฐานเดียวกันในองค์กร¹⁸

ดัลไคร์ (Dalkir) กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การเชื่อมโยงบุคลากร กระบวนการ และเทคโนโลยีอย่างเป็นระบบรอบคอบทั่วโครงสร้างองค์กร เพื่อการเพิ่มมูลค่าและสร้างนวัตกรรม¹⁹

สรุปได้ว่าการจัดการความรู้ มีความหมายที่หลากหลายเนื่องจากเป็นสหวิทยาการ ซึ่งผู้วิจัย ขอสรุปให้เหมาะกับงานวิจัยนี้ว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การรวบรวม การสร้าง การจัดระเบียบ ประมวลความคิด การกระทำ ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคล เพื่อสร้างเป็นความรู้หรือนวัตกรรม

¹⁴ ธีรังกูร วรบำรุงกุล, “การพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), 2556, หน้า 27.

¹⁵ *A Concise Dictionary of Business*. New York : Oxford University Press. 2009. p 320.

¹⁶ Debowski , Shelda. *Knowledge management*. Sydney : John Wiley & Sons Australis. 2006. p 16.

¹⁷ Suresh,J.k. and Kavi Mahesh. *Ten steps to Maturity in Knowledge Management*. Oxford : Chandos Publishing. 2006. p 14.

¹⁸ Marina Du Plessis. *The impact of Organizational Culture on Knowledge Management*. Oxford : Chandos Publishing. 2006. p 6.

¹⁹ Kimiz Dalkir, *Knowledge management in Theory and Practice*, Second Edition, (Massachusetts : The MIT Press),2011.p 4.

และจัดเก็บในลักษณะของแหล่งข้อมูลที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยสื่อต่าง ๆ เพื่อนำความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ในชีวิตให้บรรลุเป้าหมาย

2.2.2 ความเป็นมาของการจัดการความรู้

ความเป็นมาของการจัดการความรู้ที่จะกล่าวถึง มีเนื้อหาที่เป็นพัฒนาการในต่างประเทศและในประเทศไทย โดยสรุปได้ดังนี้

1) ความเป็นมาของการจัดการความรู้ในต่างประเทศ

ความเป็นมาของคำว่า การจัดการความรู้ เริ่มมีการใช้กันอย่างแพร่หลาย ในปลายทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา เช่น เริ่มมีการประชุมด้านการจัดการความรู้ มีการตีพิมพ์เผยแพร่หนังสือด้านการจัดการความรู้ รวมถึงเป็นคำที่เริ่มปรากฏในวารสารทางธุรกิจ ตามหลักฐานพบว่า คริสตศักราช 1986 ดร. คาร์ล วิก (Karl Wiig) เป็นนักวิชาการคนแรกที่น่าเสนอความคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้โดยกล่าวคำปราศรัยในองค์การชื่อ The United National International labor Organization หลังจากคำปราศรัยของ ดร. คาร์ล วิก ก็ได้มีนักวิชาการ พยายามนิยามการจัดการความรู้ไว้หลายแง่มุมอย่างไรก็ตามการกำหนดความหมายของการจัดการความรู้ยังเป็นสิ่งที่ยาก เพราะมีมุมมองที่แตกต่างกัน และธรรมชาติของศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ที่มีการเกี่ยวข้องกับศาสตร์หลายสาขาวิชา

สำหรับพัฒนาการของการจัดการความรู้อย่างเป็นทางการเริ่มมีขึ้น ในปีคริสตศักราช 1938 จากกำเนิดแนวคิดในงานเขียนของ เอช จี เวล (H.G Wells) ในรูปแบบหนังสือชื่อ World Brain ทั้งนี้เวลไม่เคยใช้คำว่า knowledge Management แต่เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่เห็นความสำคัญของความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในสมองของมนุษย์โดยใช้คำว่า World Brain ที่อธิบายเกี่ยวกับสติปัญญาขององค์การว่าเกิดจากการรวบรวมความรู้ไว้โดย World Brain หมายถึง องค์การทั่วโลกที่เต็มไปด้วยความรู้และความคิดที่อัดแน่นอยู่ในองค์การแต่ละแห่งเปรียบเสมือนสมองของโลก งานเขียนของเวลล์ ยังได้คาดการณ์ถึงการก่อกำเนิดของเว็ลด์ไวด์เว็บ World Wide Web ว่าไม่ใช่สังคมในจินตนาการ แต่จะเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อโลกในอนาคตเพราะโลกมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถรวบรวมความรู้ความคิดที่ดีที่สุดในโลกนี้เข้าไว้ด้วยกัน ทำให้การเข้าถึงความรู้มีข้อจำกัดไม่สมบูรณ์ซึ่งบางครั้งอาจทำให้เกิดความผิดพลาดจากการประยุกต์ใช้ความรู้และทักษะ

ปีคริสตศักราช 1986 ดร. คาร์ล วิก เป็นคนแรกที่น่าเสนอแนวคิดการจัดการความรู้ในที่ประชุมของสหประชาชาติ ต่อมาได้ตีพิมพ์ผลงานชื่อ Knowledge Management Foundations โดยผลงานนี้ จัดเป็นหนังสือด้านการจัดการความรู้เล่มแรกในประวัติศาสตร์ ที่ได้เสนอกรอบแนวคิดการจัดการความรู้เพื่อช่วยให้้องค์การมีความเข้าใจและประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ได้

ปีคริสตศักราช 1995 นายอิคุจิโร่ โนนากะ (Ikujiro Nonaka) และ ฮิโรทาเกะ ทาเคอูชิ (Hirotake Takeuchi) ได้ทำการศึกษาว่า ทำอย่างไรความรู้จึงจะถูกสร้างขึ้น ถูกนำไปใช้งานและเผยแพร่ในองค์การ และทำอย่างไรความรู้จะถูกนำไปสร้างนวัตกรรมโดยนำเสนอเป็นโมเดลของการ

สร้างความรู้ที่เรียกว่าเซกิโมเดล SECI Model ในหนังสือชื่อ The Knowledge Creation Company How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation หนังสือเล่มนี้ได้รับการแพร่หลายและนิยมเป็นอย่างมากในกลุ่มนักวิชาการ ต่อมาเซกิโมเดลได้ถูกนักวิชาการนำไปประยุกต์ใช้มากมายทั้งในการปฏิบัติและวิจัย ปีคริสต์ศักราช 2000 มีการเปิดหลักสูตรการจัดการความรู้ขึ้นเป็นครั้งแรกในสถาบันอุดมศึกษา และในยุคนี้มีความพยายามในการพัฒนาไปสู่เทคโนโลยีส่วนบุคคล คือ สามารถตอบสนองความต้องการในส่วนบุคคลของมนุษย์ เช่น ใช้เทคโนโลยี web 2.0 ซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถสร้างและจัดการกับสื่อสังคมออนไลน์ social media ได้ด้วยตนเอง²⁰

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดการความรู้เริ่มมีพัฒนาการในปลายทศวรรษ 1980 จากการศึกษาที่นักวิชาการเริ่มมีการใช้คำว่าจัดการความรู้ที่ประชุมระดับโลก หลังจากนั้นได้เริ่มสร้างทฤษฎีการจัดการความรู้ไว้เป็นอย่างมาก มีหลายองค์กรนำไปใช้เพิ่มศักยภาพจนประสบผลสำเร็จ และถูกนำไปสร้างเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วโลก และเมื่อเข้าสู่โลกแห่งเทคโนโลยีสารสนเทศ ก็ทำถูกให้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการจัดการความรู้อย่างแพร่หลาย

2) ความเป็นมาของการจัดการความรู้ในประเทศไทย

ปีพุทธศักราช 2545 การจัดการความรู้ ได้กำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยมีการจัดตั้งสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส. หรือ KMI) ขึ้นในฐานะโครงการภายใต้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ให้ดำเนินการขับเคลื่อนงานการจัดการความรู้ในสังคมไทย โดยมี ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ที่ปรึกษาพิเศษของ สกว. (ในขณะนั้น) เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ

สคส. ได้ศึกษาและพัฒนาศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ผ่านโครงการนำร่องต่าง ๆ เช่น โครงการพัฒนาเครือข่ายการจัดการความรู้ในโรงพยาบาลภาคเหนือตอนล่าง โครงการส่งเสริมการจัดการความรู้การทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน (โดยมูลนิธิข้าวขวัญ) ฯลฯ ประสบการณ์ที่ได้รับทำให้ สคส. สามารถนำทฤษฎี การจัดการความรู้ของต่างประเทศมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของไทย จนสามารถสร้างโมเดลการจัดการความรู้ และเครื่องมือการจัดการความรู้ที่ใช้ได้ทั้งในหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และในชุมชน

ต่อมา สคส. ได้รับการจดทะเบียนเป็นมูลนิธิสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (ม.สคส.) ซึ่งถือเป็นการแปรเปลี่ยนรูปแบบ การทำงานในลักษณะโครงการไปสู่การเป็นองค์กรอิสระที่ดำเนินงานแบบ “กิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise)” คือบริหารองค์กรให้เลี้ยงตัวเองได้คล้ายกับองค์กรภาคธุรกิจ หากแต่เป้าหมายไม่ได้อยู่ที่การมุ่งทำกำไรสูงสุด เป้าหมายหลักในการดำเนินงาน

²⁰ รองศาสตราจารย์ ดร. จุฬารัตน์ ศรวณะวงศ์. “หน่วยที่ 2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้*, อ่างแล้ว, หน้า 4 - 11.

ยังคงเป็นไปเพื่อสร้างเสริมให้คนไทยได้พัฒนาศักยภาพ ในการเรียนรู้ ให้สามารถนำการจัดการความรู้ ไปใช้ในชีวิตและในการทำงาน เรียกได้ว่าเป็นการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตน พัฒนางาน พัฒนาองค์กร และพัฒนาสังคมไปพร้อม ๆ กัน²¹

ปีพุทธศักราช 2548 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ ได้จัดจ้างสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติให้จัดวางระบบในเรื่องการจัดการความรู้และกำหนดเป็นตัวชี้วัด ส่วนการจัดการความรู้ในภาคประชาชน ชุมชนและท้องถิ่น อยู่ในรูปของการรวมตัวกันทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาการทำมาหากินและปัญหาเศรษฐกิจและหนี้สิน

นอกจากนี้ยังได้ทำโครงการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ โดยได้มีการพัฒนาชุดเครื่องมือการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self learning Toolkits) ซึ่งมีรายวิชาที่ชื่อว่าการจัดการความรู้ โดยสามารถนำชุดเครื่องมือดังกล่าวไปถ่ายทอดและประยุกต์ใช้ ในการบริหารงานภาครัฐได้เป็นอย่างดี โดยมีผู้เขียน ชุดแรก คือ สุวรรณ เจริญเสาวภาคย์ และคณะ ต่อมาในปีพุทธศักราช 2552 ได้ทำการปรับปรุง เนื้อหา โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร. จิรประภา อัครบวร จารุวรรณ ยอดระฆังและอนุชาติ เจริญวงศ์ เป็นผู้ร่วมปรับปรุง ซึ่งเอกสารนี้ได้ใช้เผยแพร่ไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ทั่วประเทศ²²

ปัจจุบัน ประเทศไทยมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน และภาคประชาชนต่างก็ให้ความสำคัญในการจัดกิจกรรมการจัดการความรู้เช่น

1. สถาบันอุดมศึกษา เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ต่างให้ความสนใจในการจัดการความรู้ในองค์การของตน นอกเหนือจากนี้ ยังมีหลักสูตรการจัดการความรู้ในการศึกษาระดับปริญญาโทและเอก

2. สถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข มูลนิธิข้าวขวัญ
3. ภาคเอกชน เช่น บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน)
4. รัฐวิสาหกิจ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย
5. หน่วยงานราชการ เช่น โรงพยาบาลศิริราช กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น²³

สรุปได้ว่าความเป็นมาของการจัดการความรู้ในประเทศไทยเริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการโดยการตั้งสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคมขึ้น หลังจากนั้นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนา

²¹ มูลนิธิสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, “ประวัติความเป็นมาสคส.”, 22 มีนาคม 2560. <<http://www.kmi.or.th>>.

²² รองศาสตราจารย์.ดร. จิรประภา อัครบวร จารุวรรณ ยอดระฆังและอนุชาติ เจริญวงศ์มิตร, *การจัดการความรู้*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบข้าราชการ, 2550), 152 หน้า

²³ รองศาสตราจารย์ ดร. ทศนา หาญพล. “หน่วยที่ 3 แนวคิดและองค์ประกอบของกระบวนการจัดการความรู้” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้*, อ่างแล้ว, 2555, หน้า 12 - 13.

ระบบข้าราชการได้จัดทำชุดการเรียนรู้ เรื่องการจัดการความรู้ขึ้นเพื่อให้หน่วยงานราชการต่าง ๆ ทั้งประเทศได้พัฒนาองค์กรของตน และมีการเผยแพร่ให้กับหน่วยงานรัฐวิสาหกิจและเอกชนอีกด้วย

2.2.3 องค์ประกอบของการจัดการความรู้

มีผู้นำเสนอองค์ประกอบของการจัดการความรู้ไว้ดังนี้

เนาวนิตย์ สงคราม ได้กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ มี 3 ประการ ได้แก่

1. **คน** ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นแหล่งความรู้และเป็นผู้นำเอาความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์

2. **เทคโนโลยี** เป็นเครื่องมือพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของความรู้โดยให้ บุคคล สามารถ ค้นหา จัดเก็บ แลกเปลี่ยนรวมทั้งนำความรู้ไปใช้ได้อย่างสะดวกและง่ายตายชั้น

3. **กระบวนการ** เป็นกระบวนการจัดการความรู้ ประกอบด้วยแนวทางและขั้นตอนเพื่อนำความรู้จากแหล่งความรู้ ไปให้ผู้รู้เพื่อทำให้เกิดการปรับปรุงนวัตกรรม

องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ หากนำมาบูรณาการกันอย่างสมดุล ก็จะทำให้บุคคลสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและพัฒนาองค์ความรู้ขึ้นให้เป็นนวัตกรรม ซึ่งการบูรณาการทั้งสามส่วนนี้ควรมีอัตราส่วนดังนี้ คน 50% เทคโนโลยี 25% กระบวนการ 25%²⁴

สรุปได้ว่าการแบ่งองค์ประกอบการจัดการความรู้โดยทั่วไปมี 3 ประการ คือ คน เทคโนโลยี และกระบวนการ

2.2.4 กระบวนการของการจัดการความรู้

รณชิต พฤษกรรม ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการความรู้ไว้ว่า มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวคิดสำหรับกระบวนการจัดการความรู้ ไว้แตกต่างกันและในตำราหรืองานวิจัยก็ใช้คำที่แตกต่างกัน แต่จะมีความหมายเหมือนกันได้แก่ คำว่ากระบวนการจัดการความรู้ วงจรการจัดการความรู้ และเสาหลักการจัดการความรู้ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงรายละเอียดแล้วพบว่า ยึดหลักทฤษฎีพื้นฐานที่เหมือนกันซึ่งสามารถแบ่งกระบวนการจัดการความรู้ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่ 1 เน้นเฉพาะกระบวนการจัดการความรู้ และ กลุ่มที่ 2 กระบวนการจัดการความรู้ที่เชื่อมโยงกับวิสัยทัศน์/พันธกิจ/เป้าหมาย/องค์กร ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีรายละเอียดดังนี้²⁵

²⁴ เนาวนิตย์ สงคราม, *การสร้างนวัตกรรม : เปลี่ยนผู้เรียนให้เป็นผู้สร้างนวัตกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 5 -6.

²⁵ รณชิต พฤษกรรม, “การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการนำนโยบายการจัดการความรู้สู่การปฏิบัติของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2554, หน้า 25 – 31. อ้างจาก Nonaka, I. and Takeuchi, H. *Classic Work : Theory of Organizational Knowledge Creation*. In Morey, D., Maybury, M.T. and

กลุ่มที่ 1 เน้นเฉพาะกระบวนการจัดการความรู้

กลุ่มที่เน้นเฉพาะกระบวนการจัดการความรู้เป็นหลักนั้น มีแนวคิดของโนนากะ (Nonaka) และทาเคอุชิ (Takeuchi) ที่ได้รับความสนใจทั่วโลก ซึ่งได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความรู้เชิงพลวัต SECI Model ในระยะแรกนั้นโนนากะ และนักวิชาการอื่น ๆ เห็นว่ากระบวนการจัดการความรู้มี 3 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การสร้างความรู้ (Generation) เป็นกิจกรรมที่สร้างเนื้อหาความรู้ใหม่หรือการทดแทนเนื้อหาความรู้ที่มีอยู่เดิมซึ่งเน้นความสำคัญของกระบวนการในระดับบุคคล และกลุ่มในการสร้างความรู้ใหม่ 2) การจัดเก็บความรู้ (Knowledge Codification) ประกอบขึ้นด้วยกิจกรรมหลายประการ ได้แก่ การค้นคว้าความรู้การนำมาจัดระบบ และการจัดเก็บความรู้ 3) การถ่ายโอนความรู้ (Knowledge Transfer) เป็นขั้นตอนที่บุคคลหรือกลุ่มได้รับความรู้จากประสบการณ์ของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งอาจจะใช้วิธีการที่หลากหลายเช่น การเป็นชุมชน ผู้ปฏิบัติหรือการพบหน้าของผู้ปฏิบัติงานร่วมกัน โดยมีการจัดสถานที่และการบรรยายที่เป็นกันเอง และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

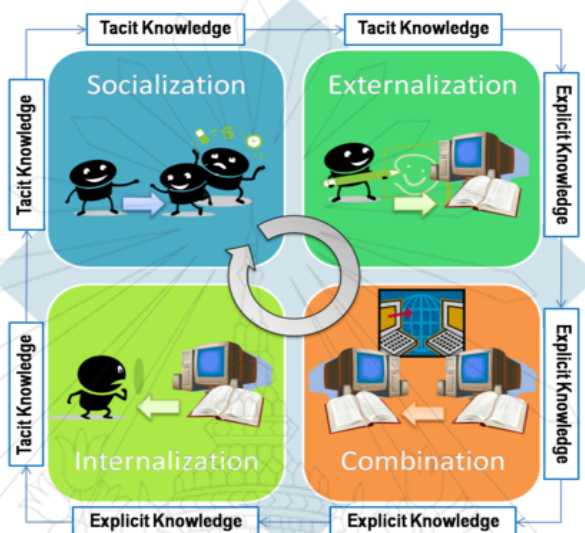
จะเห็นได้ว่า แต่ละขั้นตอนได้ครอบคลุมกิจกรรมไว้หลายเรื่องและแนวคิดของกระบวนการจัดการความรู้ในยุคต่อมาก็ใช้เป็นฐานแนวคิดและการขยายขอบเขตเพิ่มเติม ซึ่งโนนากะ ได้เสนอทฤษฎีการสร้างความรู้ ที่เรียกว่าเซกิโมเดล (SECI Model) มี 4 ขั้นตอน คือ

1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ฝังลึก (Socialization : Tacit to Tacit) เป็นกระบวนการสร้างและถ่ายเทความรู้แบบที่เรียกว่า Tacit to Tacit อันเป็นการถ่ายเทความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคนไปสู่คนโดยเป็นการแลกเปลี่ยน (Share) ความรู้ ประสบการณ์ของผู้ที่สื่อสารระหว่างกัน ทั้งจากการสื่อสารด้วยภาษา การสังเกต การทำตามต้นแบบ และการฝึกฝน

2) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ชัดแจ้ง (Externalization : Tacit to Explicit) หมายถึง กระบวนการสร้างและถ่ายเทความรู้แบบ Tacit to Explicit คือ การที่บุคคลอธิบายสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ในตัว แล้วถ่ายทอด บันทึกออกมาในรูปแบบของเอกสารหรือสื่อต่าง ๆ (Create) ที่สามารถเก็บไว้ใช้ และส่งมอบไปสู่ผู้อื่นได้

3) การผนวกความรู้ : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ชัดแจ้ง (Combination : Explicit to Explicit) หมายถึง กระบวนการสร้างและถ่ายเทความรู้แบบ explicit to explicit คือ การที่บุคคลรวบรวมความชัดแจ้งต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มาแล้วนำไปสร้างเป็นความรู้ที่ชัดแจ้งใหม่โดยต่อยอดความรู้เดิมหรือเป็นความรู้ใหม่ (Capture)

4) การผนึกความรู้ : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ฝังลึก (Internalization : Explicit to Tacit) หมายถึง กระบวนการสร้างและถ่ายเทความรู้แบบ Explicit to Tacit คือ การที่บุคคลเรียนรู้ ดูดซับความรู้จากสื่อต่าง ๆ แล้วนำความรู้ที่เรียนมาไปปฏิบัติจริงจนเกิดเป็นประสบการณ์ ทักษะ หรือพัฒนาเป็นความรู้ใหม่ที่อยู่ในตัวบุคคลนั้นๆ (Learn)²⁶

ภาพที่ 2.1 SECI MODEL

ที่มา.จาก บัณฑิตกบทเรียนการจัดการความรู้, สุรพงษ์ ฆานาค, 2012, สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/486214>.

สรุปได้ว่าการสร้างความรู้ทั้ง 4 วิธีการมีความเป็นพลวัต โดยการมีการหมุนในลักษณะที่เป็นเกลียว (spiral) ที่ทำให้เกิดความรู้เพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดยั้งและไม่รู้จบ

ตัวอย่างงานวิจัยในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกที่นำกระบวนการจัดการความรู้แบบ SECI Model มาใช้ เช่น

ทศวรรษ อิมาคำ ศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเรื่องการทำทอผ้ายกคำพูน” งานวิจัยนี้เป็นการศึกษารูปแบบและกระบวนการทอผ้ายกคำพูนโดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ ที่เน้นการสกัดความรู้ชนิดฝังลึก (Tacit Knowledge) การทอผ้ายกคำพูนลาย

²⁶ รองศาสตราจารย์.ดร. จิรประภา อัครบวร จารุวรรณ ยอดระฆัง และอนุชาติ เจริญวงศ์มิตร, *การจัดการความรู้*, อ่างแล้ว ,หน้า 149 – 152.

“ดอกพิกุล” จากผู้เชี่ยวชาญออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) โดยใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ SECI Model ซึ่งมีกระบวนการจัดการความรู้ ดังนี้

1. กระบวนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ชนิดฝังลึกระหว่างบุคคล กระทำโดยการสัมภาษณ์การสังเกตการฝึกปฏิบัติ การเรียนแบบทักษะทางเทคนิควิธีการทอดผ้ายกคำพูดจากผู้เชี่ยวชาญและผู้มีประสบการณ์

2. กระบวนการแปลงความรู้ชนิดฝังลึกออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง กระทำโดยการแปลงประสบการณ์การเรียนรู้การทอดผ้ายกคำพูดแต่ละขั้นตอนออกมาเป็นรูปประธรรมคือการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว

3. กระบวนการผสมผสานความรู้ เป็นการกระทำโดยการนำความรู้ชนิดฝังลึกที่แปลงเป็นความรู้ชัดแจ้งมาแล้วมาจัดหมวดหมู่ จัดเก็บและถ่ายทอดผ่านสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบเว็บไซต์ การจัดการความรู้การทอดผ้ายกคำพูด

4. กระบวนการปรับความรู้ชัดแจ้งเป็นความรู้ภายในของผู้เรียน เป็นการกระทำโดยการเรียนรู้ผ่านระบบเว็บไซต์การจัดการความรู้การทอดผ้ายกคำพูดและนำความรู้ที่ไปลงมือปฏิบัติจนเกิดเป็นความชำนาญเป็นความรู้ชนิดฝังลึกในตัวผู้เรียนต่อไป²⁷

วฤชาย เลิศศิริ ศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้ทักษะดนตรีไทย : กรณีศึกษาระนาดเอก” การวิจัยครั้งนี้ มีหลักการสำคัญในการจัดการความรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงความรู้ที่ซ่อนเร้นให้กลายเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ โดยใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ SECI Model ซึ่งมีกระบวนการจัดการความรู้ ดังนี้

1. การแลกเปลี่ยนความรู้ที่ซ่อนเร้นไปเป็นความรู้ที่ซ่อนเร้น เป็นการรวบรวมความรู้โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต การลอกเลียนแบบ และการลงมือปฏิบัติจากผู้เชี่ยวชาญ ในแต่ละท่าน เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงของผู้สื่อสารระหว่างกัน ผลที่ได้ของขั้นตอนนี้คือองค์ความรู้ในการปฏิบัติทักษะดนตรีไทย

2. การแลกเปลี่ยนความรู้ที่ซ่อนเร้นไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง เป็นการนำข้อมูลจากขั้นตอนที่ 1 มาวิเคราะห์ตีความเพื่อสร้างเป็นแบบฝึกหัด คู่มือเอกสาร ที่จริงมาจากความรู้ที่ซ่อนเร้น เพื่อทำให้เกิดการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ได้ง่ายขึ้น

3. การแลกเปลี่ยนความรู้จากความรู้ที่ชัดแจ้งไปสู่ความรู้ที่ชัดแจ้ง เป็นการนำแบบฝึกหัดจากขั้นตอนที่ 2 มาสร้างเป็นชุดฝึกปฏิบัติทักษะระนาดเอก อันประกอบด้วยสื่อต่าง ๆ ที่

²⁷ ทศวรรณ ธิมาคำ, “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเรื่อง การทอดผ้ายกคำพูด”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2553, หน้า 182 – 183.

เหมาะสมแต่ละทักษะเพื่อใช้ในการถ่ายทอด โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาเป็นตัวช่วยและใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่

4. การแลกเปลี่ยนความรู้จากความรู้ที่ชัดเจนไปเป็นความรู้ที่ซ่อนเร้น เป็นการนำชุดการปฏิบัติทักษะขนาดเอกจากขั้นตอนที่ 3 ไปทดลองใช้ซึ่งเมื่อผู้ใช้มีการฝึกฝนจนเกิดความเชี่ยวชาญก็จะเกิดการสังสมประสบการณ์และกลายเป็นความรู้ที่ซ่อนเร้นฝังลึกอยู่ในตัวของผู้ใช้ไปในที่สุด และเมื่อผู้ใช้แต่ละคนนำความรู้ที่ได้มาแบ่งปันก็จะเข้าสู่กระบวนการในขั้นตอนที่ 1 วนเป็นเกลียวต่อไป²⁸

กลุ่มที่ 2 กระบวนการจัดการความรู้ที่เชื่อมโยงกับวิสัยทัศน์/พันธกิจ/เป้าหมาย/องค์การ

กระบวนการจัดการความรู้ในกลุ่มที่ 2 นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจำนวน 3 กลุ่มซึ่งเป็นที่ยอมรับในต่างประเทศและประเทศไทย ดังนี้

1) **Jennex and Olfman** ผู้เชี่ยวชาญจากประเทศสหรัฐอเมริกาได้เสนอบทความ เรื่อง “Assessing Knowledge Management Success/Effectiveness Models” มีสาระสำคัญคือ กระบวนการที่จะทำให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จได้ จะต้องมามีลักษณะที่มีการเพิ่มคุณค่าในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการโดยมีขั้นตอนดังนี้

1. วิสัยทัศน์ พัฒนาการภายนอก พัฒนาการภายใน
2. กำหนดยุทธศาสตร์ และนโยบาย
3. จัดทำรายการความรู้ กำหนดความต้องการความรู้
4. แลกเปลี่ยนเรียนรู้
5. ประยุกต์ใช้ความรู้
6. การวัดผลกระบวนการ โดยต้องทำในขั้นตอนที่ 2 ถึง 5 อย่างต่อเนื่อง
7. ผลกำไรที่ได้รับและความพึงพอใจ²⁹

2) **สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการและสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ** ได้กำหนดกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) ที่จะช่วยให้องค์กรเข้าใจถึงขั้นตอนที่ทำให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ หรือพัฒนาการของความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน³⁰ ดังนี้

²⁸ วุฒิชัย เลิศศิริ, “การจัดการความรู้ทักษะคนตรีไทย : กรณีศึกษาระดับอุดมศึกษา”, อ้างแล้ว, หน้า 76.

²⁹ รณชิต พุกขกรรม, การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานนโยบายการจัดการความรู้สู่การปฏิบัติของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, อ้างแล้ว, หน้า 29-31. อ้างจาก Jennex, M.E. and Olfman, L. “Assessing Knowledge Management Success/Effectiveness Models”, (Hawaii International Conference on System Sciences), Honolulu, Hawaii., 2004.

³⁰ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการและสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, คู่มือการจัดทำแผนการจัดการความรู้, online : www.opdc.go.th/Law/File_download/113756883-11.doc, หน้า 5-6.

1. การบ่งชี้ความรู้ เช่น พิจารณาว่า วิสัยทัศน์/พันธกิจ/เป้าหมาย คืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องรู้อะไร, ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง, อยู่ในรูปแบบใด, อยู่ที่ใคร
2. การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่น การสร้างความรู้ใหม่, การแสวงหาความรู้จากภายนอก, รักษาความรู้เก่า, กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว
3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้ อย่างเป็นระบบในอนาคต
4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่น ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน, ใช้ภาษาเดียวกัน, ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์
5. การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้นั้นเข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT), Web board ,บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น
6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็น Explicit Knowledge อาจจัดทำเป็น เอกสาร, ฐานความรู้, เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีเป็น Tacit Knowledge อาจจัดทำเป็นระบบ, กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม, ชุมชนแห่งการเรียนรู้, ระบบพี่เลี้ยง, การสับเปลี่ยนงาน, เป็นต้น
7. การเรียนรู้ ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากสร้างองค์ความรู้ นำความรู้ไปใช้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

3) ศาสตราจารย์ นพ.วิจารณ์ พานิช ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการความรู้ของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม ได้กล่าวถึง กระบวนการจัดการความรู้ไว้ มี 6 ประการ ดังนี้

1. การกำหนด ความรู้หลักที่จำเป็นต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร
2. การเสาะหา ความรู้ที่ต้องการ
3. การปรับปรุง ดัดแปลงหรือสร้างความรู้บางส่วน
4. การประยุกต์ใช้ ความรู้ในกิจการงานของตน
5. การนำประสบการณ์จากการทำงานและการประยุกต์ใช้ ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสกัด “ขุมความรู้” ออกมาบันทึกไว้
6. การจดบันทึก “ขุมความรู้” และ “แก่นความรู้” สำหรับไว้ใช้งานและปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วนลุ่มลึกและเชื่อมโยงมากขึ้น เหมาะต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น โดยที่การดำเนินการ 6 ประการนี้บูรณาการให้เป็นเนื้อเดียวกัน³¹

สรุปได้ว่ากระบวนการของการจัดการความรู้ มีการจำแนกได้หลากหลายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ ซึ่งกระบวนการจัดการความรู้ที่เน้นกระบวนการ มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะเก็บ สงวน รักษา

³¹ ศาสตราจารย์ น.พ.วิจารณ์ พานิช, *การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2549), หน้า 3 – 4.

ความรู้ไว้ในเชิงอนุรักษ์และเผยแพร่ในเกิดประโยชน์โดยทั่วไป ส่วนกระบวนการจัดการความรู้ที่เชื่อมโยงกับวิสัยทัศน์/พันธกิจ/เป้าหมาย/องค์การ จะเน้นความรู้ที่นำไปเพิ่มผลผลิตในการทำงาน ทำให้องค์กรมีความเจริญเติบโตรุดหน้า

2.2.5 คุณค่าของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีเป้าหมายในการจัดการเพื่อพัฒนางาน พัฒนาคน พัฒนาองค์กร และพัฒนาให้เกิดชุมชนแนวปฏิบัติ ดังนั้นเมื่อองค์กรวางแผนกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน องค์กรและบุคคล จะได้รับประโยชน์จากการจัดการความรู้ดังต่อไปนี้ คือ

1. ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการแข่งขันและความอยู่รอดขององค์กร
2. ป้องกันการสูญเสียภูมิปัญญาที่จัดเป็นต้นทุนมนุษย์ที่สำคัญ ได้แก่ กรณีบุคลากร เกษียณอายุ ลาออก หรือเสียชีวิต เป็นต้น
3. ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการวางแผนและตัดสินใจได้อย่างดีและรวดเร็วเพราะมีระบบในการจัดการเรื่องข้อมูล สารสนเทศ และแหล่งความรู้ที่มีหลักการ เหตุผลที่น่าเชื่อถือช่วยสนับสนุนการตัดสินใจ
4. วิธีการจัดการความรู้ ทำให้ผู้บริหารสามารถทำงานเชื่อมโยงกับพนักงานได้ทุกระดับ
5. ช่วยสร้างความท้าทายให้องค์กรผลิตสินค้า และบริการในลักษณะเพิ่มคุณค่าและรายได้ให้กับองค์กร
6. ช่วยให้พบข้อผิดพลาดจากการปฏิบัติงานและหาวิธีแก้ไขได้ทันเวลาที่
7. การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรจากแนวตั้งไปสู่วัฒนธรรมองค์กรในแนวราบเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เท่าเทียมกัน
8. ผลสำเร็จที่ได้จากการจัดการความรู้ คือ 1) ได้ผลสัมฤทธิ์ของงานในระดับที่ดีขึ้นเกิดนวัตกรรมใหม่ 2) พนักงานเกิดการพัฒนา เกิดการเรียนรู้ มั่นใจตนเอง เกิดชุมชนแนวปฏิบัติร่วมกัน 3) องค์กรมีสภาพเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ สามารถแข่งขันกับองค์กรอื่นได้ 4) มีองค์ความรู้ใหม่เกิดขึ้นหมุนเวียนเป็นเกลียวหมุนไม่รู้จบ ยกกระดับความรู้จัดเป็นระบบเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างง่ายดาย³²

สรุปได้ว่าคุณค่าการจัดการความรู้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานขององค์กรได้เป็นหลัก และนอกจากนี้ยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อันเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับองค์กร และคนกับสังคมได้ด้วย

³² เอื้อมอร ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, อ่างแล้ว, หน้า 70.

2.3 การจัดการความรู้ในพุทธศาสนา

จากการศึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎก ได้พบส่วนที่เกี่ยวกับแนวทางการจัดการความรู้ในสมัยพุทธกาล กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้าได้เผยแผ่คำสอนแล้ว ต่อมาท่านได้จัดระบบคำสอนให้เหล่าสาวกได้ศึกษา โดยเรียกการจัดการคำสอนที่เป็นระบบนี้ว่า นวังคสัตตทธานัน³³ หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าจัดหมวดหมู่ได้เป็นองค์ 9 ในสังคิติกสูตร และทศสูตรสูตรที่พระสารีบุตรเป็นผู้แสดง ก็ได้จัดธรรมต่าง ๆ จำแนกเป็นระบบโดยแบ่งเป็นหมวดธรรมตามจำนวน

ภายหลังพุทธปรินิพพานได้มีการทำสังคายนาขึ้นเป็นครั้งแรกโดยจัดเป็นหมวดหมู่ที่เรียกว่า “ธมมวินยสงคิติกิ” โดยศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก แสดงความเห็นว่าเป็นว่า “คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นยังไม่มีการจัดแบ่งเป็น “ปิฎก” หากเรียกรวม ๆ ว่า “ธรรมวินัย” เท่านั้น ต่อมาธรรมวินัยได้แยกออกเป็น 3 ส่วนแต่ละส่วนเรียกกันว่า “ปิฎก” คือ ธรรม แยกเป็นสุตตันตปิฎก กับอภิธรรมปิฎก ส่วนวินัยคงเป็นวินัยปิฎก³⁴ นอกจากนี้จะแบ่งเป็น “ธรรม” และ “วินัย” แล้วคัมภีร์อรรถกถาได้ระบุว่าคำสอนในพุทธศาสนาแบ่งเป็นนิกาย 5 “นิกาย 5 คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย ขุททกนิกาย โดยขุททกนิกายนั้น พระวินัย ท่านพระอุบาลีได้วิสัชนาแล้ว ขุททกนิกายที่เหลือและอีก 4 นิกาย พระอานนทเถระวิสัชนา”³⁵ ภายหลังเมื่อจัดเป็นพระไตรปิฎกแล้วพุทธบริษัทจึงได้ใช้ศึกษา เล่าเรียน สืบทอด และเผยแผ่จนมาถึงปัจจุบัน ดังนั้นเพื่อให้ได้เนื้อหาที่สอดคล้องกับหัวข้อนี้ ผู้วิจัยขอเสนอเนื้อหาไว้ 3 ประการ คือ ความหมายการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา กระบวนการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา และตัวอย่างการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางการจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขาต่อไป

2.3.1 ความหมายของการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา

ก่อนที่จะได้กล่าวถึงความหมายของการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ของพุทธศาสนาเป็นลำดับแรกก่อนเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องว่า อะไรคือความรู้ของพุทธศาสนา มนุษย์แสวงหาความรู้ในพุทธศาสนาได้อย่างไร และมนุษย์ได้รับประโยชน์อย่างไรกับความรู้ในพุทธศาสนา ดังนี้

จากการศึกษาพระไตรปิฎกแสดงให้เห็นว่า ความรู้ของพระพุทธศาสนาได้ถูกเปิดเผยขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ แล้วพระองค์นำความรู้ที่เป็นสัจธรรมมาสั่งสอนแก่เวไนยสัตว์ ดังข้อความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะพระตถาคตทั้งหลายเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม
ธาตุ คือสิ่งที่ทรงตัวเองอยู่ได้อันนั้น (ธัมมฐิตตา) ความตั้งอยู่โดยธรรมตาอันนั้น

³³ อภ.ปญจก. 36/73/168.

³⁴ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, อ้างแล้ว, หน้า 9.

³⁵ วิ.มหา.อ. 1/39.

(ธัมมนิยามตา) ความแน่นอนโดยธรรมตาอันนั้น ตถาคตตรัสรู้บรรลุนั้นว่า สังขาร
ทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นได้ตรัสรู้แล้วได้
หยั่งรู้แล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื่นว่า สังขารทั้งปวง
ไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา³⁶

ข้อความข้างต้นคำว่า ตถาคตทั้งหลาย หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุก ๆ องค์ไม่ว่า อดีต
ปัจจุบัน อนาคต จะตรัสรู้ธาตุ คือสิ่งที่ทรงตัวเองอยู่ได้อันนั้น ธัมมจิตตา ความตั้งอยู่โดยธรรมตาอัน
นั้น ธัมมนิยามตา ความแน่นอนโดยธรรมตาอันนั้น แม้ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติ
ขึ้นก็ตาม หลักนี้คือ “สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา”
ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ จากนั้นพระพุทธเจ้าได้นำมา บอก หมายถึง กล่าวคำเริ่มต้น แสดง
คำเริ่มต้น แสดง หมายถึง การให้อุเทศ (คำเริ่มต้น) บัญญัติ หมายถึง การประกาศให้รู้ถึงเนื้อความ
ที่ตั้งอุเทศไว้โดยประการต่าง ๆ ตามที่ยกแสดงไว้ คำว่า กำหนด หมายถึง การให้เนื้อความนั้นดำเนิน
ไปโดยประการต่าง ๆ เปิดเผย หมายถึง การชี้แจงแสดงเนื้อความตามที่ตั้งอุเทศไว้โดยการวกกลับมา
อธิบายซ้ำอีก จำแนก หมายถึง การจำแนกประเด็นที่เปิดแล้ว ทำให้ตื่น (ง่าย) หมายถึง การแสดง
ประเด็นที่จำแนกไว้ให้ชัดเจนด้วยการชี้เหตุและยกอุทราหารณ์ต่าง ๆ มาประกอบ นอกจากพุทธพจน์
ข้างต้นแล้ว ธรรมจักรกัปปัตตสูตร ได้แสดงความรู้ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ในแง่จริยธรรมหรือการ
ปฏิบัติ คือ อริยสัจ 4 ดังข้อความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดแล ปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงของเราใน
อริยสัจ 4 นี้มีรอบ 3 มีอาการ 12 อย่างนี้ หมดจดดีแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อ
นั้น เราจึงยืนยันได้ว่าเป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ อันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้ง
เทวโลก มารโลก พรหมโลกในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและ
มนุษย์ อนึ่ง ปัญญาอันรู้เห็นได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความพิเศษของเราไม่กลับ
กำเริบ ชาตินี้เป็นที่สุด ภาพใหม่ไม่มีต่อไป³⁷

จากตัวอย่างพระพุทธพจน์หรือหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงทั้ง 2 พระสูตร ทำให้
ทราบว่าการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต้องปฏิบัติอริยสัจ 4 ให้แจ้งด้วยญาณ 3 มีอาการ 12 เมื่อบรรลุ
แล้ว จะทำให้มีญาณที่แจ่มชัดสรรพสิ่ง ซึ่งหมายถึง สภาวะทุกอย่างทั้งหมดทั้งที่เป็นสังขตธรรม (ธรรมที่มี
ปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ จิต เจตสิก รูป) และอสังขตธรรม (ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน)
แล้วพระองค์จะนำความรู้ที่นั่นมาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ดังนั้นเมื่อวิเคราะห์จากพระสูตรทั้งสองแล้วจะเห็น
ว่าความรู้ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้มี 2 ส่วน ในพระสูตรแรก กล่าวถึงความรู้ที่เป็นสังขธรรม สังขธรรมนี้ คือ

³⁶ อง.ติก. 34/576/574.

³⁷ วิ.มहा. 6/16/47.

ส่วนที่ว่าด้วยความจริงของโลก และชีวิตอันประกอบด้วยธาตุอันมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ส่วนพระสูตรที่สอง กล่าวถึงความรู้ที่เป็นจริยธรรม คือ หลักคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 เป็นหลักการดำเนินชีวิตที่จะดำเนินให้เหมาะสมสอดคล้องกับหลักธรรมชาติ และพัฒนาตนจนหมดกิเลสสิ้นภพชาติได้

เมื่อได้ทราบถึงความรู้ของพุทธศาสนาว่ามี 2 ส่วน คือสังขธรรมและจริยธรรมแล้ว ผู้วิจัยจะกล่าวถึง มนุษย์แสวงหาความรู้ในพุทธศาสนาได้อย่างไร ในที่นี้ขออธิบายที่ตัวมนุษย์ก่อนว่า มนุษย์ตามหลักพุทธศาสนานั้น มีองค์ประกอบเกิดขึ้นมาจากธาตุที่เป็นสังขธรรม อันได้แก่ จิต ที่เป็นธาตุรู้ (วิญญาณธาตุ) และเมื่อชีวิตของมนุษย์เริ่มต้นขึ้น คือ การเกิดขึ้นของนามรูป สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือประสาทรับรู้หรือประสาทสัมผัส 6 (อายตนะ 6) ซึ่งในจำนวนประสาทสัมผัส 6 นี้ก็มีประสาทใจคือ มนายนตนะ รวมอยู่ด้วยและเมื่อหน่วยของชีวิตเริ่มขึ้นประสาทใจหรือจิตของมนุษย์ก็เริ่มทำงาน คือ คิดทันที การคิดของจิตจะเข้มข้นและชัดเจนตามความเจริญของร่างกายและความพร้อมของประสาทสัมผัสอื่นๆ ที่จะส่งข้อมูลหรือเรื่องราวไปให้จิตคิด การคิดของจิต คือ การรับรู้หรือการเรียนรู้ของชีวิต ซึ่งการรับรู้และการเรียนรู้นี้เป็นสิ่งที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ตรงกันข้ามกลับเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนพยายามพัฒนากระบวนการดังกล่าวนี้ของตนให้เข้มข้นยิ่งขึ้นตามความสามารถของแต่ละชีวิต³⁸

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ความรู้จึงมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ กล่าวคือ ความรู้ที่มนุษย์ได้รับนั้นมิได้สักแต่ว่ารู้ แต่เป็นสิ่งที่มิผลต่อชีวิตมนุษย์อย่างมหาศาลทั้งในด้านลบและด้านบวก กล่าวคือ ความรู้ที่ผิดย่อมนำไปสู่การคิด การพูด การกระทำที่ผิด ความรู้ที่ถูกย่อมนำไปสู่การคิด การพูด การกระทำที่ถูก และผลของการคิดการพูดการกระทำที่ผิดย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ ความเสื่อมเสีย และหายนะแก่ชีวิต ส่วนผลของการคิด การพูด การกระทำที่ถูกก็ตรงข้ามกัน และที่สำคัญก็คือ ความไม่รู้หรือความไม่รู้ผิดทำให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ ไม่รู้จบสิ้น ส่วนความรู้ที่ถูกต้องทำให้มนุษย์หลุดพ้นไปจากสังสารวัฏ ความไม่รู้ที่ทำให้วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏดังกล่าวนั้นก็ คือ ความไม่รู้ อริยสัจ 4 ซึ่งโดยใจความก็คือเรื่องทุกข์ และทุกข์นั้นกล่าวโดยสรุปก็คือขั้น 5 หรือชีวิตนั่นเอง

ดังนั้นการแสวงหาความรู้ในพุทธศาสนา จะช่วยให้พ้นจากกองทุกข์ได้มี 3 ทาง³⁹ คือ

1. การศึกษาเรียนรู้โดยอาศัยอายตนะ หรือประสาทสัมผัส 6 เป็นฐานเรียกว่าสุตะ ความรู้ที่ได้มาด้วยวิธีนี้เรียกว่า สุตมยปัญญา มีลักษณะเป็นการจำสิ่งที่เรียนรู้ไว้ จำได้มากก็รู้มาก จำได้น้อยก็รู้น้อย จำไม่ได้เลยก็ไม่รู้เลย ในข้อนี้จึงจัดว่าเป็นการศึกษาเล่าเรียนในคำสอน

³⁸ รองศาสตราจารย์สุเชาว์ พลอยชุม. “ญาณวิทยาในพระพุทธศาสนา” ใน *สารัตถะวิชาการพุทธปรัชญา*, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, 2555), หน้า 150.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

2. การศึกษาเรียนรู้โดยการใช้การไตร่ตรองด้วยตนเอง เรียกว่า จินตามยปัญญา มีลักษณะเป็นความเข้าใจอย่างทะลุปรุโปร่ง ในข้อนี้จึงจัดว่าเป็นการใคร่ครวญหรือการคิดโยนิโสมนสิการ

3. การศึกษาด้วยการพัฒนาจิตจนจิตสงบนิ่งใสบริสุทธิ์ เรียกว่า ภาวนามยปัญญา มีลักษณะการหยั่งรู้หรือเห็นด้วยจิต วิธีนี้เป็นการศึกษาปฏิบัติทางจิตเพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริง ซึ่งเป็นการแสวงหาความรู้ที่นำตนเองให้พ้นทุกข์

ส่วนการได้รับประโยชน์จากความรู้ของพุทธศาสนา คำตอบก็คือ เมื่อมนุษย์มีความรู้เรื่องชีวิตตามความเป็นจริง คือ รู้ในอริยสัจ 4 และไตรลักษณ์ จะทำให้มนุษย์พ้นไปจากสังสารวัฏ

จากที่กล่าวมาแล้ว จึงสรุปได้ว่าความรู้ของพุทธศาสนาเป็นความรู้เรื่องกฎธรรมชาติ คือ สัจธรรม และความรู้เรื่องจริยธรรม คือ อริยสัจ 4 อันเป็นความรู้เพื่อการปฏิบัติ คือ เป็นความรู้ที่มนุษย์ต้องใช้ในการแก้ทุกข์ แก้ปัญหาของชีวิต นับแต่ปัญหาเล็กน้อยไปจนถึงปัญหาที่สำคัญคือกิเลส ซึ่งเป็นที่มาของความทุกข์ทั้งปวงของชีวิต

สำหรับความหมายการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา มีนักวิชาการได้ให้ไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

ศาสตราจารย์สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ชาย สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงความหมายของการจัดการความรู้ตามแนวพุทธไว้ หมายถึง การสร้างความรู้ การกระจายความรู้และการใช้ความรู้พุทธธรรมในการสร้างประสิทธิภาพให้แก่องค์กร⁴⁰

มนตรี เพชรนาจักร กล่าวว่า คำว่า “ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท” หมายถึง ความรู้ในอริยสัจ 4 เป็นความรู้ที่แท้จริง ส่วน “การจัดการ” หมายถึง การศึกษาและการปฏิบัติตามแนวไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และมีข้อสรุปว่า การจัดการความรู้มีเป้าหมายคือโลกุตระเป็นการบรรลุถึงแก่นแท้ของความรู้⁴¹

สมชาย ชัยเชษฐดำรงกุล กล่าวว่า การจัดการความรู้เชิงพุทธ หมายถึง การศึกษาเพื่อพ้นทุกข์ โดยขอบเขตของศาสนาพุทธได้กำหนดไว้แน่นอน คือ เรื่องเกี่ยวกับทุกข์และการดับทุกข์เท่านั้น⁴²

⁴⁰ ศาสตราจารย์สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ชาย สัญญาวิวัฒน์, *การบริหารจัดการแนวพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 74.

⁴¹ มนตรี เพชรนาจักร, “ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท : การจัดการและเป้าหมาย”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, หน้า ก

⁴² สมชาย ชัยเชษฐดำรงกุล, “วิเคราะห์การจัดการความรู้เชิงพุทธ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2554, หน้า 120

อุทัย สติมัน ได้อธิบายการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาว่า การจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาปรากฏในสังคีตสูตรจึงถือเป็นต้นแบบในคราวสังคายนาหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ดังนั้นการรักษา ทรงจำ ถวายทอดความรู้จึงเป็นพันธกิจที่สำคัญยิ่ง⁴³

เอื้อมอร ชลวร กล่าวว่า การจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา หมายถึงการรวบรวม คำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดเป็นหมู่ตามพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกรวมเรียกว่าพระไตรปิฎก ซึ่งเกิดจากการทำสังคายนาภายหลังจากพุทธปรินิพพานได้ 3 เดือน อันเป็นที่มาของการเริ่มต้นการจัดการความรู้ที่เป็นปัจเจกของพระพุทธเจ้า จนกระทั่งพัฒนามาเป็น ความรู้ในลักษณะที่เป็นสาธารณปัญญาให้ผู้คนได้นำความรู้ไปดำเนินชีวิตไปถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้⁴⁴

สรุปได้ว่า การจัดการความรู้ของพระพุทธศาสนา หมายถึง การสร้างหรือการแสวงหา ความรู้ในคำสอนของพระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎก) แล้วนำมาประมวลเป็นความรู้ที่เหมาะสมต่อ การศึกษาและปฏิบัติโดยอยู่ในรูปแบบมุขปาฐะ (เสียงพูด) หรือลายลักษณ์อักษรที่สามารถเผยแพร่ต่อ สาธารณะ และใช้ความรู้ที่ประมวลมานั้นแก้ไขความทุกข์จนดับทุกข์ได้

2.3.2 กระบวนการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา

นับตั้งแต่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และนำความรู้ที่เป็นความจริงมาแสดงแก่นุชย์ เทวดา และพรหมทั้งหลายให้ปฏิบัติจนพ้นทุกข์แล้วนั้นมีเนื้อหาอยู่เป็นจำนวนมาก คำสอนของพระพุทธเจ้านี้ แต่เดิมมีคำใช้เรียกว่า “พรหมจรรย์”⁴⁵ และ “ธรรมวินัย”⁴⁶ ซึ่งหากจะนำคำสอนมาจัดระบบไว้ให้เป็น หมวดหมู่เพื่อใช้ในการศึกษาและเผยแผ่ก็มีอยู่หลากหลายวิธี สำหรับงานวิจัยนี้จะเสนอถึงการ จัดระบบคำสอนตามพระสูตรต่าง ๆ โดยเรียงลำดับตั้งแต่สมัยพุทธกาล และสมัยหลังพุทธกาล จากนั้นจะอธิบายกระบวนการจัดการความรู้ตามศาสตร์สมัยใหม่ต่อเนื่องไปเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ ง่ายขึ้น ดังนี้

2.3.2.1. กระบวนการจัดการความรู้สมัยพุทธกาล

กระบวนการจัดการความรู้ในสมัยพุทธกาล มีพระพุทธเจ้าและพระสาวกได้แสดง การจัดหมวดหมู่คำสอนเพื่อสะดวกในการศึกษา การปฏิบัติ และการเผยแผ่ มีรายละเอียดแบ่งได้ 3 ประการ ดังนี้

1) การจัดหมวดหมู่ความรู้ตามแนวนวงศัตถุศาสตร์

พระพุทธเจ้าได้ตรัสการจัดหมวดหมู่คำสอนในศาสนาไว้ ดังข้อความต่อไปนี้

⁴³ อุทัย สติมัน, “การพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย”, อ้างแล้ว, หน้า 107.

⁴⁴ เอื้อมอร ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, อ้างแล้ว, หน้า 6.

⁴⁵ ที.ม. 13/52/52.

⁴⁶ ที.ม. 13/141/320.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวชยการณะ คาคา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตก อัปภูตธรรม เวทลละ เธอย่อมไม่ปล่อยยให้วันคืนล่วงไป ไม่ละการหลีกออกเร้นอยู่ ประกอบความสงบใจในภายใน เพราะการเล่าเรียนธรรมนั้น ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในธรรมอย่างนี้แล ดูก่อนภิกษุ เราแสดงภิกษุผู้มากด้วยการเล่าเรียนธรรม แสดงภิกษุผู้มากด้วยการแสดงธรรม แสดงภิกษุผู้มากด้วยการสาธยายธรรม แสดงภิกษุผู้มากด้วยการตริกรรม แสดงภิกษุผู้อยู่ในธรรมด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนภิกษุ กิจใดอันศาสดาผู้หวังประโยชน์เกื้อกูลอนุเคราะห์ อาศัยความเอ็นดู พึงกระทำแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นเราได้ทำแก่เธอทั้งหลายแล้ว ดูก่อนภิกษุ นั้นโคณฑันไม้ นั้นเรือนว่าง เธอจงฟังฉาน อย่าประมาท อย่าเป็นผู้มีความเดือดร้อนในภายหลัง นี่เป็นอนุสาสนีของเราเพื่อเธอทั้งหลาย⁴⁷

จากข้อความข้างต้นพระพุทธโฆษาจารย์ ผู้แต่งอรรถกถา สมันตปาสาทิกา ได้อธิบายว่า คำสอนที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่เวไนยสัตว์มีองค์ ๙ ประการ มีรายละเอียดดังนี้

1. **สุตตี** สุตต ได้แก่ อุภโตวิภังค์ นิทเทส ชันธกะ ปริวาร พระสูตรในสุตตนิบาต และพุทธวจนะอื่น ๆ ที่มีชื่อว่าสุตตะ หรือ สุตตันตะ กล่าวง่าย ๆ คือ วินัยปิฎก คัมภีร์นิทเทสทั้งสอง และพระสูตรทั้งหลาย
2. **เคยยิ** เคยยะ ได้แก่ ความที่มีรอยแก้วและร้อยกรองผสมกัน หมายถึงพระสูตรที่มีคาคาทั้งหมด โดยเฉพาะสคาถวรรคในสังยุตตนิบาต
3. **เวชยการณิ** เวชยการณ ได้แก่ ความร้อยแก้วล้วน หมายถึงพระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาคา และพระพุทธพจน์อื่นใดที่ไม่จัดเข้าในองค์ ๘ ข้อที่เหลือ
4. **คาคา** คาคา ได้แก่ ความร้อยกรองล้วน หมายถึง ธรรมบท เถรคาคา เถรีคาคา และคาคาล้วนในสุตตนิบาตที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร
5. **อุทานิ** อุทาน ได้แก่ พระคาคาที่ทรงเปล่งด้วยพระหฤทัยสพรคตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ พร้อมทั้งข้อความอันประกอบอยู่ด้วย รวมเป็นพระสูตร ๘๒ สูตร
6. **อิติวุตตกั** อิติวุตตะกะ ได้แก่ พระสูตร ๑๑๐ สูตร ที่ตรัสโดยนัยว่า วุตตี เหน้ ภควตา
7. **ชาตกั** ชาตก ได้แก่ ชาตก ๕๕๐ เรื่อง มีอปณณกชาตก เป็นต้น
8. **อพภูตธมมึ** อัปภูตธรรม หรือเรื่องอัศจรรย์ ได้แก่ พระสูตรที่ว่าด้วยข้ออัศจรรย์ ไม่เคยมีทุกสูตร เช่น ที่ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้ออัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ อย่างนี้” ดังนี้ เป็นต้น

⁴⁷ อภ.ปญจก. 36/73/168

9. เวทลลั เวทลละ ได้แก่ พระสูตรแบบถามตอบ ซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้และความพอใจถามต่อ ๆ ไป เช่น จุฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สักกปัญหสูตร สังขารภาชนียสูตร และมหาปุณณมสูตร เป็นต้น

สรุปได้ว่าการจัดคำสอนด้วยองค์ 9 ประการนี้ ก็เพื่อให้เหล่าพุทธบริษัทได้เล่าเรียนและใช้ความรู้นั้นแก้ไขความทุกข์ ซึ่งต่อมาพระอรหันตศาสดาจารย์เรียกการจัดหมวดหมู่คำสอนองค์ 9 ประการนี้ว่า “นวังคัสตฤคาสน์”⁴⁸

2) การจัดหมวดหมู่ความรู้ตามแนวสังคิติสูตรและทสุตตรสูตร

ในสังคิติสูตร พระสารีบุตรได้นำพระดำรัสแนะนำของพระพุทธเจ้าในปาสาทิกสูตร มารวบรวมและลำดับพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อความครบถ้วนแห่งสารธรรมและสะดวกต่อการสวดจำ การประมวลธรรมที่พระสารีบุตรได้ทำนี้เป็นแนวทางการสวดจำ และการบันทึกพระไตรปิฎกต่อมาจนถึงปัจจุบัน โดยพระสารีบุตรได้แนะนำให้ภิกษุทั้งหลายร่วมกันทำสังคายนา ซึ่งท่านได้กล่าวถึงวิธีการและจุดมุ่งหมายของการสังคายนาว่า

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมหนึ่ง ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรู้ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสไว้โดยชอบแล้วมีอยู่แล พวกเราทั้งหมดด้วยกันพึงสังคายนา ไม่พึงกล่าวแก่งแย่งกันในธรรมนั้น การที่พรหมจรรย์นี้จะพึงยั่งยืนตั้งอยู่นาน นั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชนมาก เพื่อความสุขแก่ชนมาก เพื่อความอนุเคราะห์แก่โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย⁴⁹

ต่อจากนั้นพระสารีบุตรได้ประมวลธรรมมาจัดเป็นหมวดๆ ตามลำดับ ตั้งแต่หมวด 1 จนถึง หมวด 10 เพื่อให้สงฆ์สวดทรงจำโดยพร้อมเพรียงกัน⁵⁰ เช่น

หมวด 1 ธรรมอย่างหนึ่ง คือ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร

หมวด 2 ธรรม 2 อย่าง คือ 1 นาม 2 รูป
1 อวิชชา 2 ภวตัณหา
1 ภาวทิฏฐิ 2 วิภวทิฏฐิ ฯลฯ

หมวด 3 ธรรม 3 อย่าง คือ 1 โลภะ 2 โทสะ 3 โมหะ

ฯลฯ

⁴⁸ วิมพา.อ. 1/56-57.

⁴⁹ ที.ปา. 16/225/159-161.

⁵⁰ ที.ปา. 16/226/161.

รองศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีสุภาพรรณ ณ บางช้าง กล่าวสรุปว่า การประมวลธรรมไว้ในสังคิตสูตรนี้ถือได้ว่าเป็น “คัมภีร์ประมวลหลักธรรมคัมภีร์แรกในพุทธศาสนา” เพราะแม่แบบในการจัดหมวดหมู่ทำนองเดียวกับพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย และพระอภิธรรมปิฎก สุตตันตมาติกาฉัมมสังคณี⁵¹

ในทสูตรสูตร เป็นพระสูตรที่พระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อเป็นแนวทางการสังคายนาอีกรูปแบบหนึ่ง โดยท่านได้นำมาติกาแม่บทแต่ละแม่บทมาขยายเป็นข้อธรรมตามลำดับ 1 – 10 กล่าวคือ มาติกา 10 × หมวด 10 = หัวข้อธรรม 100 รวม 550 ธรรมะ ตัวอย่าง

ธรรมหมวด 1 มาติกา 1 ธรรมที่มีอุปการะมาก คือ ความไม่ประมาทในกุศลธรรม

ฯลฯ

มาติกา 10 ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง คือ เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ

ธรรมหมวด 2 มาติกา 1 ธรรมที่มีอุปการะมาก คือ สติ และ สัมปชัญญะ

ฯลฯ

มาติกา 10 ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง คือ วิชา และวิมุตติ⁵²

รองศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีสุภาพรรณ ณ บางช้าง กล่าวสรุปว่า เมื่อพิจารณาถึงธรรมในแต่ละหมวดตั้งแต่ 1 – 10 จะเห็นลักษณะการนำเสนอที่ตรงกับการเสนอในสังคิตสูตร กล่าวถึง ส่วนใหญ่เริ่มต้นด้วยธรรมที่เป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาปฏิบัติ แล้วจบลงด้วยการบรรลุมรรคผลนิพพาน⁵³

3) ตัวอย่างกระบวนการจัดการความรู้สมัยพุทธกาล

จากการศึกษาการจัดหมวดหมู่ความรู้สมัยพุทธกาล จะพบว่าการสร้างความรู้นั้นเริ่มต้นจากพระพุทธเจ้า จากนั้นมีการสนทนาธรรมกันแล้วนำมาทรงจำไว้ในภายในตนเอง หรือสวดเป็นหมู่คณะ จากนั้นก็ใช้เผยแพร่และปฏิบัติต่อไป ดังนั้นกระบวนการจัดการความรู้ในสมัยพุทธกาล อาจยกตัวอย่างอธิบายประกอบได้ขั้นตอนดังนี้

1. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (socialization) แนวคิดทฤษฎีของโนนาเก กล่าวถึง การขัดเกลาทางสังคมว่า หมายถึง การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสู่บุคคล โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงของผู้ที่สื่อสารระหว่างกัน ขั้นตอนนี้อาจยกตัวอย่างได้ว่า

เริ่มจากการที่พระพุทธเจ้าสนทนาแลกเปลี่ยนกับบุคคลทั้งหลาย ซึ่งการสนทนาแลกเปลี่ยนนี้ พระอรรถกถาจารย์ ได้จำแนกวิธีการที่พระพุทธเจ้าตรัสสนทนาไว้ดังนี้

⁵¹ แม่ชีสุภาพรรณ ณ บางช้าง, “พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย”. (กรุงเทพมหานคร : หอพระไตรปิฎกนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 93.

⁵² ที.ปา. 16/366/404.

⁵³ เรื่องเดียวกัน หน้า 99.

1) ทรงแสดงธรรมตามพระอัยยาศัยของพระองค์เอง (อัตตชฌมาสยะ)

หมายถึง เมื่อทรงเห็นว่าเรื่องใดจะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติของพุทธบริษัท ก็ทรงแสดงเรื่องนั้นตามความเหมาะสมแก่โอกาสหรือสถานการณ์ ดังเช่น ทรงแสดงมหาสติปัฏฐานสูตรแก่หมู่ภิกษุ

2) ทรงแสดงธรรมตามอัยยาศัยของผู้อื่น (ปริชฌมาสยะ) หมายถึง เมื่อทรง

เล็งเห็นด้วยพระญาณว่าบุคคลใดพร้อมที่จะบรรลุธรรม จะทรงแสดงธรรมไปตามความเหมาะสมแก่อัยยาศัยของบุคคลนั้น ๆ เช่น ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ ก็เพราะการแสดงเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาและเรื่องอริสัจ 4 นั้น เหมาะแก่อัยยาศัยของพระปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นผู้ที่พยายามแสวงหาทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น และเมื่อได้ฟังจบก็ได้บรรลุธรรม

3) ทรงแสดงธรรมไปตามลักษณะของปัญหาที่มีผู้ทูลถาม (ปุจฉาวิสัทธิ)

หมายความว่า การแสดงธรรมไปตามลักษณะของปัญหาที่มีผู้ทูลถาม ดังเช่น ทรงแสดงสามัญญผลสูตร ซึ่งว่าด้วยเรื่องผลของการบวช ก็เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทูลถามว่า การบวชนั้นให้ผลอะไร พระพุทธองค์จึงทรงแสดงผลของการบวชอย่างพิสดารถึง 40 ประการ ตั้งแต่ผลชั้นหยาบ ๆ คือการได้รับการกราบไหว้จากคนทั่วไป จนถึงผลชั้นสูงสุดคือพระนิพพาน การทรงแสดงธรรมในลักษณะนี้เป็นการทรงตอบปัญหาที่มีผู้ทูลถามโดยตรง

4) ทรงแสดงธรรมไปตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (อัตตูปัตตติกะ) หมายความว่า

ว่าการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ในบางครั้งก็ทรงยกเอาเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าหรือเรื่องราวที่ภิกษุสนทนากันเป็นต้นมาเป็นหัวข้อ ในการแสดงธรรมหรือสอนธรรมแก่ภิกษุ เช่น ทรงแสดงอัคคิขันโธปมสูตร เป็นสูตรที่การนำกองไฟมาเป็นข้อเปรียบเทียบในการสอนธรรมแก่ภิกษุ⁵⁴

จากการแสดงธรรมทั้ง 4 ประเภทนี้ ทำให้ผู้สนทนาเกิดความรู้ภายในขึ้นคือ ทำให้บางคนบรรลุธรรม บางคนขอถึงพระรัตนตรัย หรือบางคนไม่บรรลุธรรมแต่ก็ได้อุปนิสัยต่อไปภายหน้า

2. การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (externalization) เป็นการสร้าง

ความรู้จากการที่บุคคลนำความรู้ฝังลึกในตนมาแปลงให้เป็นความรู้ชัดแจ้งที่สามารถนำไปแบ่งปัน ในข้อนี้อาจยกตัวอย่างกรณีพระอัสสชิ

พระอัสสชิท่านได้ฟังธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และอนัตตลักษณะสูตรจากพระพุทธเจ้าจบแล้วได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ต่อมาเมื่อพระอัสสชิได้กล่าวธรรมแก่พระสารีบุตร (อุปติสสะในขณะนั้น) ด้วยการกล่าวคาถาสั้น ๆ ความว่า “ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้า ตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะเจ้ามีปกติตรัสอย่างนี้”⁵⁵ จากข้อความที่แสดงมา พระอัสสชิได้นำความรู้ฝังลึกในตัวของท่านมาสร้างขึ้นใหม่ให้

⁵⁴ ที.สี.อ. 11/156-158.

⁵⁵ วิ.ม. 6/65/123.

กระซบขึ้นแล้วแบ่งปันความรู้ให้แก่อุปติสสะ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดด้วยเสียงพูด ก็ทำให้อุปติสสะบรรลุเป็นพระโสดาบัน

3. การผนวกความรู้ (combination) เป็นการแบ่งปันและสร้างความรู้จากการรวบรวม และสังเคราะห์ความรู้ขัดแย้งที่มีอยู่ มาสร้างเป็นความรู้ใหม่ ๆ แต่เนื่องจากในยุคนี้ยังไม่มี การจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จึงขอยกตัวอย่าง การจัดคำสอนที่เมื่อมีมากขึ้นก็นำมาจัดระบบหรือหัวข้อขึ้นดังเช่น การจัดหมวดหมู่คำสอนเป็นนวัคศาสตร์ การจัดคำสอนในสังคีตสูตรและใน ทสุตตรสูตร เพื่อสะดวกในการทรงจำหรือสวดเป็นหมู่คณะแล้วเผยแพร่ ซึ่งการท่องจำและเผยแพร่นี้มีตัวอย่างจากพระโสดกฏิกัณณะ

ในเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่กลางแจ้งจนตึกจึงเสด็จเข้าสู่วิหาร แม้พระโสดกฏิกัณณะก็นั่งอยู่กลางแจ้งจนตึกจึงเข้าสู่วิหาร ครั้นเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้พระโสดกฏิกัณณะกล่าวธรรม โดยท่านได้กล่าวสูตรถึง 16 สูตร อันปรากฏในอัญญวรรค สุตตนิบาต พระสุตตันตปิฎกจนจบ เมื่อจบแล้วพระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาสรรเสริญความทรงจำ และทวงทำนองในการกล่าววาทะเพราะสละสลวย จะเห็นได้ว่าเมื่อได้ความรู้มาแล้ว ได้นำเผยแพร่ด้วยการท่องจำได้อย่างไพเราะอีกด้วย⁵⁶

4. การผนึกความรู้ (internalization) เป็นการสร้างความรู้จากการที่คนนำความรู้ที่ขัดแย้งไปปฏิบัติแล้วเกิดความรู้ฝังลึกในตนขึ้นใหม่ อาจเปรียบได้กับการนำความรู้มาปฏิบัติจนบรรลุผลนิพพาน สำหรับพุทธศาสนานั้นเมื่อเกิดความรู้หรือปัญหาที่ทลายกิเลสได้จนเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ถือว่าหมดหน้าที่ในการศึกษาแล้ว คงเหลือแต่การเผยแพร่ธรรม การสั่งสอนธรรมเพื่ออนุเคราะห์บุคคลอื่นต่อไป

2.3.2.2 กระบวนการจัดการความรู้สมัยหลังพุทธกาล

การจัดการความรู้สมัยหลังพุทธกาลเริ่มต้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว จนถึงปัจจุบันมีพัฒนาการมาตั้งแต่การสังคายนาธรรมวินัยในครั้งที่ 1 การทรงจำคำสอนพระไตรปิฎก การจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร การแต่งคัมภีร์พุทธศาสนาประเภทต่าง ๆ เพื่อใช้ในการศึกษาเล่าเรียน และการรวบรวมคำสอนเพื่อเก็บรักษาและเผยแพร่ในสื่อสารสนเทศต่าง ๆ ดังนี้

1) การจัดหมวดหมู่ความรู้ตามแนวพระไตรปิฎก

ภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ได้มีรวบรวมคำสอนขึ้นโดยเรียกว่าการทำสังคายนา หรือประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าขึ้นด้วยการสวดพร้อมกัน ดังที่ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้สรุปเหตุการณ์ทำสังคายนาไว้ดังนี้

⁵⁶ ชุ.อุ. 44/119/546.

การทำสังคายนาครั้งแรก ได้จัดขึ้นที่ถ้ำสัตว์บรรณคูหา เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ตามคำปรารภของพระมหากัสสปเถระ โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลาในการสังคายนารวบรวมพระธรรมวินัยอยู่ 7 เดือนจึงแล้วเสร็จ

การทำสังคายนาครั้งที่ 2 เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 100 ปี สาเหตุจากพระภิกษุวัชชีบุตรกลุ่มหนึ่งได้ปฏิบัติย่อหย่อนต่อพระวินัย 10 ประการ เช่น เก็บเกลือไว้ในแขนง (เขาสัตว์) เพื่อเอาไว้ฉนได้ ตะวันชายเกินเที่ยงไปแล้ว 2 นิ้วควรฉันอาหารได้ เป็นต้น พระยสะกากันตทกบุตร เป็นผู้ชักชวนพระเถระร่วมมือกัน มีพระสงฆ์ประชุมกัน 700 รูป กระทำที่วาลิการาม เมืองเวสาลี มีพระเจ้ากาฬโศกเป็นผู้อุปถัมภ์ กระทำอยู่ 8 เดือนจึงสำเร็จ

การทำสังคายนาครั้งที่ 3 เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 235 หรือ 234 ปี เนื่องมาจากพวกเดียรถีย์มาปลอมบวชในพระพุทธศาสนามากขึ้น แสดงธรรมวินัยผิดแผกไปจากหลักคำสอน พระโมคคัลลีสบุตรตีสเถระได้รับความร่วมมือจากพระเจ้าอโศกมหาราช เรียกประชุมพระสงฆ์จำนวน 1,000 รูป ชำระสอบสวนกำจัดเดียรถีย์ สละสงพระธรรมวินัยได้ ซึ่งการทำสังคายนาครั้งนี้กระทำที่โศการาม เมืองปาตลีบุตร ทำอยู่ 9 เดือนจึงสำเร็จ

การทำสังคายนาครั้งที่ 4 ทำเมื่อพุทธศักราช 238 พระมหินทเถระได้ประดิษฐ์ฐานพระพุทธศาสนาที่ประเทศลังกา มีพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ เป็นผู้อุปถัมภ์ การทำสังคายนาทั้ง 4 ครั้งนี้ ยังเป็นการรักษาและการถ่ายทอดความรู้โดยวิธีการทรงจำผ่านวิธีการสวดหรือสาธยาย

การทำสังคายนาครั้งที่ 5 ทำเมื่อพุทธศักราช 450 (บางแห่งว่า 433) เพื่อต้องการจารึกพระพุทธรวณะเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยเกรงว่าการถ่ายทอดโดยระบบท่องจำจะคลาดเคลื่อนได้ สังคายนาครั้งนี้ทำที่อาโลกณสถานมตเลขนบท ประเทศศรีลังกา พระรักขิตมหาเถระเป็นประธาน⁵⁷

2) การจัดหมวดหมู่ความรู้ตามช่วงชั้นคัมภีร์

การทำสังคายนาครั้งที่ 5 ได้จารึกคำสอนเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานเพื่อรักษาคำสอนให้บริสุทธิ์ไว้ หลังจากนั้นได้มีการแต่งคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอตามลำดับคัมภีร์ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เสนอไว้ดังนี้

1. บาลี คือ พระไตรปิฎก

2. **คัมภีร์อรรถกถา** คือ คัมภีร์อธิบายบาลีหรืออธิบายความในพระไตรปิฎกนับเป็นหลักฐานสำคัญขั้นที่สอง ที่เรียบเรียงโดยพระอรรถกถาจารย์ เริ่มประมาณ พ.ศ. 956 เช่น อรรถกถาพระวินัยปิฎก ได้แก่ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ได้แก่ สุมังคลวิลาสินี ปปัญจสูทนี อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ได้แก่ อัญญสาสินี สัมโมหวิโนทนี เป็นต้น

⁵⁷ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, อ่างแล้ว, หน้า 7-8.

3. **คัมภีร์ฎีกา** คือ คัมภีร์อธิบายอรรถกถาหรือขยายความต่อจากอรรถกถา จึงนับเป็นหลักฐานสำคัญขั้นที่สาม เรียบเรียงโดยพระฎีกาจารย์

4. **คัมภีร์อนุฎีกา** คือคัมภีร์อธิบายขยายความของฎีกาอีกทอดหนึ่ง จึงนับเป็นหลักฐานสำคัญเป็นลำดับที่สี่เรียบเรียงโดยพระอนุฎีกาจารย์

ส่วนคัมภีร์ชื่ออย่างอื่นนอกจากนี้มีมากมายหลายประเภท บางทีท่านใช้คำเรียกรวม ๆ ว่า เช่น“ตัพพินิมุต” แปลว่า คัมภีร์ที่นอกเหนือจากคัมภีร์ทั้ง 4 ข้างต้น จะเห็นได้ว่าคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีอยู่มากมาย ทั้งในสายและนอกสายพระไตรปิฎกนี้ ในประเทศไทยเท่าที่ผ่านมามีการตีพิมพ์เป็นหนังสือออกมาแล้วจำนวนน้อย⁵⁸

อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงในยุคปัจจุบันนี้ เทคโนโลยีสารสนเทศได้มีบทบาทเป็นอย่างมากในการจัดการความรู้ ตัวอย่าง เช่น

ปีพ.ศ. 2531 ที่ประเทศไทย มหาวิทยาลัยมหิดลได้ดำเนินการพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับแรกของโลก ต่อมาสามารถเก็บข้อมูลลงไว้ในแผ่นซีดีซึ่งมีพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลี และฉบับแปลภาษาไทย พร้อมทั้งคัมภีร์อื่น ๆ ตั้งแต่อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์และตำราอื่น ๆ อีก 200 เล่ม และนอกจากอักษรไทยแล้วยังสามารถอ่านอักษรอื่นได้อีกด้วย⁵⁹

ปีพ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ในระบบสารสนเทศอินเทอร์เน็ทมีเว็บไซต์ เช่น www.84000.org เป็นเว็บไซต์ที่มีข้อมูลพระไตรปิฎก อรรถกถา และพจนานุกรมศัพท์ธรรมะ ผู้สนใจสามารถค้นคว้าได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ง่าย กว่าที่การเปิดค้นจากหนังสือ เช่น เมื่อค้นพระสูตรใดสูตรหนึ่งจบ ด้านล่างจะมีตัวเชื่อมต่อไปยังอรรถกถาได้ และยังเชื่อมไปหาพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หรือพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีได้อีกด้วย⁶⁰

3) ตัวอย่างกระบวนการจัดการความรู้สมัยหลังพุทธกาล

เมื่อมีการบันทึกพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ เป็นลายลักษณ์อักษรลงในวัสดุที่เป็นใบลาน หรือกระดาษ ต่อมาได้ถูกเก็บลงในวัสดุอิเล็กทรอนิกส์ ทำให้สามารถค้นคว้าหาข้อมูลโดยง่าย และนำไปใช้สื่อสารกันได้อย่างสะดวกรวดเร็ว กระบวนการจัดการความรู้ในยุคนี้ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการจัดการความรู้ของมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา (มศพ.) พอสรุปขั้นตอนได้ดังนี้

1. **การแลกเปลี่ยนเรียนรู้** เป็นการศึกษาเล่าเรียน การสนทนาธรรมจากอาจารย์ผู้มีความรู้ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ในส่วนที่เป็นมุขปาฐะ เช่น การเรียนวิธีการทรงจำพระไตรปิฎก ส่วนลายลักษณ์อักษรเป็นการเรียนจากอาจารย์ควบคู่หนังสือหรือสื่อวัสดุต่าง ๆ

⁵⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*, อ่างแล้ว, หน้า 53.

⁵⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*, อ่างแล้ว, หน้า 211.

⁶⁰ เว็บไซต์รวมพระไตรปิฎก อรรถกถา พจนานุกรมศัพท์ธรรมะ และหนังสือธรรมะ, <<http://www.84000.org>> 12 มิถุนายน 2560.

ตัวอย่างขั้นตอนนี้ เริ่มต้นด้วยการสนทนาธรรมของอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ กับผู้ที่สนใจเรียนพระธรรม โดยอาจารย์สุจินต์ ท่านได้บรรยายธรรมตามพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา ตั้งแต่พ.ศ.2509 โดยเริ่มกับชาวต่างประเทศที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้นตามลำดับจนปัจจุบันบรรยายที่มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา (มศพ.) เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร⁶¹

2. การสกัดความรู้ออกจากตัวคน เป็นความรู้ที่ถูกถ่ายทอดให้ชัดเจนด้วยการนำความรู้ที่มีในบุคคลออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ใบลาน ศิลาจารึก หนังสือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ตามลำดับ ตัวอย่างในขั้นตอนนี้ เมื่ออาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ได้บรรยายธรรมกับผู้สนใจเรียนพระธรรม โดยได้นำความรู้ในตัวท่านมาถ่ายทอดแก่ผู้เรียน และหลังจากนั้นก็นำความรู้ที่ถูกบันทึกไว้มาเผยแพร่เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบหนังสือจำนวนมาก เช่น หนังสือเรื่อง “เกิดแก่เจ็บตาย” เป็นการสนทนาธรรมที่โรงแรมแม่น้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี 26 ตุลาคม 2530 ต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือในปี 2537⁶² เป็นต้น

3. การผนวกความรู้ เป็นการสร้างความรู้จากการรวบรวม และสังเคราะห์ความรู้ชัดเจนที่มีอยู่วิธีการในส่วนนี้เป็นการผสมผสานเชื่อมโยงความรู้ให้เชื่อมต่อกันได้เป็นระบบโดยอาศัยเครื่องมือต่างๆ เช่น อินเทอร์เน็ต อินทราเน็ต หรือนำความรู้มาบันทึกไว้ในเครือข่ายสังคมออนไลน์ต่าง ๆ ได้แก่ บล็อก (blog) เฟซบุ๊ก (Facebook) เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน

ตัวอย่างในขั้นตอนนี้ เป็นการนำความรู้ที่ได้จากการสนทนาธรรม บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและนำสู่สื่อออนไลน์เพื่อเผยแพร่ เริ่มขึ้นเมื่ออาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ และมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้จัดทำเว็บไซต์ชื่อ www.dhammadhome.com ซึ่งภายในเว็บไซต์มีพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย มีหัวข้อการสนทนาธรรมต่าง ๆ มีหนังสือ และข่าวกิจกรรมอื่น ๆ ของมูลนิธิให้บุคคลที่สนใจการเรียนธรรมะตามพระไตรปิฎกได้ศึกษาค้นคว้า เช่น ถ้าต้องการอ่านหนังสือธรรมเรื่อง “เกิดแก่เจ็บตาย” สามารถดาวน์โหลดมาอ่านได้ฟรี จากเว็บไซต์โดยไม่ต้องไปขอรับหนังสือที่มูลนิธิ ฯ นอกจากนี้ยังเพิ่มช่องการติดต่อด้วยเฟซบุ๊กและไลน์ (Line) อีกด้วย

4. การฝึกความรู้ เป็นการสร้างความรู้จากการที่คนนำความรู้ที่ชัดเจนไปปฏิบัติแล้วเกิดความรู้ฝังลึกในตนขึ้นใหม่ ด้วยการนำความรู้ไปปฏิบัติจนสามารถพัฒนาตนเองได้

ในตัวอย่างของขั้นตอนข้อที่ 1 ถึง 3 แสดงให้เห็นว่าอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ และมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้ทำการเผยแพร่ธรรมตามแนวพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา

⁶¹ มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา (มศพ.). “ประวัติความเป็นมาของมูลนิธิ”, <<http://www.dhammadhome.com>> 12 มิถุนายน 2560.

⁶² มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา (มศพ.) “เกิดแก่เจ็บตาย”, <<http://www.dhammadhome.com/book/topic/26>> 12 มิถุนายน 2560.

โดยใช้จากสื่อต่าง ๆ เป็นแนวทางในการเผยแพร่จะทำให้ผู้เรียนสามารถนำไปปฏิบัติและสร้างความรู้ใหม่ภายในตนเองต่อไปได้ในที่สุด

จากที่กล่าวมากระบวนการจัดการความรู้สมัยหลังพุทธกาลนี้ สามารถทำได้สะดวกรวดเร็วเพราะได้อาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วย ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจการจัดการความรู้สมัยหลังพุทธกาลได้ดียิ่ง ผู้วิจัยจะขอนำเสนอตัวอย่างการจัดการความรู้ในพุทธศาสนาจากวิจัยซึ่งนอกจากจะเกิดความชัดเจนแล้ว ยังเป็นแนวทางในการสร้างรูปแบบของการจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์ตามมิติไตรสิกขาต่อไป

2.3.3 ตัวอย่างการจัดการความรู้ในพุทธศาสนา

การศึกษาการจัดการความรู้ในพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับศาสตร์การจัดการความรู้ มีหลายแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยได้เลือกนำตัวอย่างการจัดการความรู้ในพุทธศาสนาจากงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการความรู้ของพุทธทาสภิกขุเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” เรียบเรียงโดยพระกอบชัย เขมมานนโท เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งนี้เพราะงานวิจัยฉบับนี้ใช้ทฤษฎีการจัดการความรู้ SECI Model ในการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านพุทธทาสภิกขุ โดยผู้วิจัยพบว่า เมื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ตามศาสตร์สมัยใหม่ กับการจัดการความรู้ของพุทธทาสภิกขุเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ทำให้สามารถสร้างรูปแบบการจัดการความรู้ของพุทธทาสภิกขุเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ มีขั้นตอน 4 ประการ⁶³ ดังนี้

1. การสร้างความรู้ของพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้สร้างหรือแสวงหาความรู้จากการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง จนเป็นปกติในชีวิต การทำงานของท่านพุทธทาสภิกขุ ดังจะเห็นว่าการสร้างความรู้มาจากประสบการณ์ทดลองปฏิบัติด้วยตนเองเป็นหลักเรียกว่า “ปัญญาปฏิบัติ”, “การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ” และ “ความรู้ปฏิบัติ” ชัดเจนและลึกซึ้งขึ้นอย่างมากมาย การมองความรู้ปฏิบัติเชื่อมโยงกับการสืบสานปณิธานพุทธทาส การสร้างความรู้ทางพระพุทธศาสนาของท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ใช้กระบวนการสร้างความรู้ที่มีความรู้เข้าใจชัดเจนกับตัวเองก่อน เป็นรูปแบบการสร้างความรู้ที่มีประสิทธิผล ให้เกิดการสร้างความรู้ต่อเนื่องไป

2. การประมวลความรู้ของท่านพุทธทาสภิกขุ

การประมวลความรู้ของท่านพุทธทาสภิกขุ เมื่อท่านพุทธทาสภิกขุได้สร้างสวนโมกขพลาราม หรืออีกชื่อ วัดธารน้ำไหล อ.ไชยา จ.จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งความรู้และ

⁶³ พระกอบชัย เขมมานนโท, “รูปแบบการจัดการความรู้ของพุทธทาสภิกขุเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ในวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2560) : หน้า 128-139.

แหล่งเรียนรู้ทางการศึกษาทางพระพุทธศาสนา โดยการทำงานส่งเสริมร่วมกันกับคณะธรรมทาน แล้วนำความรู้ที่ได้สร้างเข้าสู่แหล่งต่าง ๆ ดังนี้

1) การสร้างศาสนสถานเพื่อใช้ประกอบศาสนพิธีกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือ ตักบาตรสาธิต, ฟังธรรมเทศนา, การปฏิบัติ สมาธิภาวนา เป็นต้น เช่น ณ ที่ลานหินโค้ง, อุโบสถบนเขาพุทธทอง เป็นต้น

2) การสร้างสื่อธรรมต่าง ๆ ที่เป็นศาสนวัตถุภายใน เช่น ภาพพุทธประวัติจากหินสลักสวนโมกขพลาราม ที่ได้ก่อสร้างขึ้น ก็เพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา อบรม และ ปฏิบัติสมาธิภาวนา

3) การผลิตผลงานและการเผยแพร่ ชุดคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ ได้แก่ ธรรมโฆษณ์ เป็นหนังสือชุดธรรมะที่เกิดจากการค้นคว้าและปฏิบัติจากพระไตรปิฎกทุกแห่งทุกมุม มี 5 หมวด ดังนี้

1. หมวดจากพระโอษฐ์ ได้แก่ พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ อริยสัจจจากพระโอษฐ์ ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ เป็นต้น

2. หมวดปกรณ์พิเศษ ได้แก่ พุทธจริยา พุทธคุณบรรยาย อิทัปปัจจยตา ฯลฯ

3. หมวดธรรมเทศนา ได้แก่ มาฆบูชาเทศนา วิสาขบูชาเทศนา ฯลฯ

4. หมวดชุมนุมธรรมบรรยาย ได้แก่ ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัยเล่ม 1 , 2 ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ฯลฯ

5. หมวดปกิณกะ ได้แก่ ชุมนุมล้ออายุ เล่ม 1 ฟ้าสาธ 50 ปีที่สวนโมกข์ ฯลฯ

3. การเผยแพร่พุทธศาสนาของท่านพุทธทาสภิกขุ

การเผยแพร่พุทธศาสนาของท่านพุทธทาสภิกขุ มีส่วนอย่างยิ่งในการสร้างความสนใจให้บุคคลมาศึกษาพุทธธรรมในฐานะที่เป็นแนวทางแก้ปัญหาชีวิต และควรนำไปประยุกต์ในสังคมทุกระดับทุกวงการ แน่นย้าว่าโลกต้องไม่แยกจากธรรม โลกียธรรมต้องไปด้วยกันกับโลกุตตรธรรม การจัดการความรู้ของท่านพุทธทาสภิกขุเพื่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ด้วยรูปแบบการเผยแพร่ความรู้ที่หลากหลาย สรุปได้ 3 ประการดังนี้

1. การเผยแพร่ความรู้ด้วยการเทศนาและบรรยาย

2. เผยแพร่ความรู้ด้วยหนังสือและสื่อศิลปะ

3. เผยแพร่ความรู้ด้วยวิทยุกระจายเสียง

การเผยแพร่ด้วยวิธีการข้างต้นนี้ทำให้ท่านพุทธทาสภิกขุ มีชื่อเสียงแผ่กว้างไกลไปทั่วโลก สืบเนื่องจากความศรัทธาของผู้ที่มาศึกษาและปฏิบัติธรรมได้รับผลจากการปฏิบัตินั้น ไปบอกแนะนำแก่ผู้อื่น มีชาวต่างชาติมากมายเกิดศรัทธา เดินทางมาศึกษาและปฏิบัติธรรมที่สวนโมกขพลาราม แต่ละเดือนมีเป็นจำนวนมาก ประโยชน์ที่ชาวต่างชาติได้ คือการรับรู้ความหมายแห่งพุทธธรรม และเผยแพร่ต่อไปสู่ผู้อื่น ซึ่งเป็นความต้องการของท่านพุทธทาสภิกขุมีการอบรมชาวต่างชาติขึ้นเป็นประจำทุกเดือน ที่สวนโมกขพลารามที่มีความรู้ในเรื่องของอานาปานสติจนแนะนำผู้อื่นได้ และที่สำคัญคือ

สามารถสื่อสารกับคนต่างชาติได้เข้าใจ ทำให้การอบรมภาวนามีความก้าวหน้ามาก หรือถ้าผู้ที่มาเข้ารับการอบรมที่เป็นชาวต่างประเทศคนใดเข้าใจในเรื่องของอานาปานสติอย่างลึกซึ้งซึ่งจะทำให้เป็นตัวอย่างในการอธิบายให้ชาวต่างชาติที่มาเข้ารับการอบรมด้วยกันได้เข้าใจเนื้อหาสาระที่ได้ฟังจนขยายแนวทางของการปฏิบัติได้มากขึ้นไปอีก

4. การใช้ความรู้ของท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุทำหน้าที่ในการเผยแผ่ความรู้ในพระพุทธศาสนาแก่พุทธศาสนิกชนอย่างต่อเนื่อง เพราะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหน้าที่หลักที่สำคัญของพระภิกษุสามเณร เป็นศาสนทายาทของพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นการสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้น และเป็นแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องให้กับบุคคลทั่วไปให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ โดยท่านมีวิธีการใช้ความรู้ของท่าน ดังนี้

1. การใช้ความรู้เพื่อเผยแผ่แก่คนไทย
2. การใช้ความรู้เพื่อเผยแผ่แก่องค์กร
3. การใช้ความรู้เพื่อเผยแผ่ในโครงการพระธรรมทูต
4. การใช้ความรู้เพื่อเผยแผ่แก่ชาวต่างประเทศ

ดังนั้น การใช้ความรู้เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธทาสภิกขุผ่านผลงานและสื่อธรรมะต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมาย หลากหลายรูปแบบ ซึ่งเป็นที่ยอมรับทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ และมีอิทธิพลต่อสังคมไทยและสร้างแรงบันดาลใจให้แก่บุคคลร่วมสมัย ให้ตื่นตัวและสนใจศึกษาคำสอนพุทธศาสนาตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงปรมัตถธรรมได้อย่างเป็นระบบ

จากการนำเสนอสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบกระบวนการจัดการความรู้ของท่านพุทธทาสภิกขุเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนามี 4 ขั้นตอนหลัก คือ 1. การสร้างความรู้ 2. การประมวลความรู้ 3. การเผยแพร่ความรู้ และ 4. การใช้ความรู้ และจากการศึกษารูปแบบกระบวนการจัดการความรู้ในครั้งนี้ จะช่วยให้เข้าใจถึงวิธีการสร้างองค์ความรู้เรื่องรูปแบบการจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขาได้เป็นอย่างดี

2.4 สรุป

สรุปได้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยพบแนวคิดการจัดการความรู้ของ SECI Model ที่เป็นแนวคิดที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้จัดการความรู้ในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์สามมิติ ขั้นตอนการดำเนินการ 4 ขั้นตอน คือ

1. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คือ การสร้าง การรวบรวมความรู้ โดยการเก็บข้อมูลจากการอ่านตีความคัมภีร์ และการสัมภาษณ์ อันเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงของผู้สื่อสารระหว่างกัน

ระหว่างผู้วิจัยกับคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผลที่ได้รับจากขั้นตอนนี้คือ "ความรู้ปฏิสัมพันธ์
มรรคมิติไตรสิกขา"

2. การสกัดความรู้ออกจากตัวคน เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ซ่อนเร้นไปเป็นความรู้ที่ชัด
แจ้ง โดยการนำข้อมูลจาก ขั้นตอนที่ 1 มาจัดทำให้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้การถ่ายทอดและ
สามารถเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น

3. การผนวกความรู้ เป็นการนำความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา มาเก็บรักษาและเผยแพร่
ในเครือข่ายสังคมออนไลน์

4. การผนึกความรู้ เป็นการศึกษของผู้สนใจความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรคมรรค โดยศึกษาจากสื่อสังคม
ออนไลน์ แล้วเกิดความรู้ ประสบการณ์ติดอยู่ในตัวผู้ศึกษา จากนั้นก็จะนำความรู้ที่ได้มาแลกเปลี่ยน
เรียนรู้ต่อไป

บทที่ 3

ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมมิติไตรสิกขา

ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมคือคัมภีร์ชั้นบาลี เป็นคัมภีร์ที่ 12 แห่งพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มีเนื้อหาว่าด้วยการอธิบายหลักธรรมอย่างละเอียดลึกซึ้งจำนวน 30 กถา เช่น เรื่องปัญญาสามารถอธิบายได้หลายนัย ตั้งแต่ นัยของการแสดงความหมาย นัยของสาเหตุและผลที่ได้รับจากการมีปัญญา และวิธีการนำไปใช้ได้อย่างหลากหลาย ส่วนไตรสิกขานั้นเป็นหลักการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตที่ตั้งงาม อันเป็นกระบวนการศึกษาและปฏิบัติของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งหลักไตรสิกขานี้สามารถสังเคราะห์เนื้อหาการศึกษา การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติของพระพุทธศาสนา ทั้งหมดได้ ดังนั้น เมื่อนำความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมมาจัดให้อยู่ในกรอบของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะทำให้เกิดความรู้ที่จะนำไปใช้พัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้าได้

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

การศึกษาสาระสำคัญของคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในบทนี้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาถึงความหมาย ความ เป็นมา ความสำคัญของคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม โครงสร้างของคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม และคุณค่าของคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ทั้งหมดดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 ความหมายของปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของคำว่าปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม จากเอกสารต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา แล้วพบว่า ส่วนใหญ่ให้คำอธิบายคำว่า “ปฏิสัมพันธ์” เช่น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ญาณกถา ปฏิสัมพันธ์ทางญาณนิเทศ¹ และ พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ ปฏิสัมพันธ์ทางวิภังค์² ทั้ง 2 คัมภีร์กล่าวถึงความหมาย “ปฏิสัมพันธ์ 4” ไว้เหมือนกันดังนี้

“ปฏิสัมพันธ์ 4 ได้แก่ ความรู้แตกฉานในอรรถ ชื่อว่า อัถลปฏิสัมพันธ์ ความรู้แตกฉานใน ธรรม ชื่อว่า ธัมมปฏิสัมพันธ์ ความรู้แตกฉานในอรรถแล้วธัมมนิรุตตินั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมพันธ์ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลาย ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์”

¹ ชุ.ป. 68/201/845.

² ชุ.ป. 78/777/515.

จากข้อความที่แสดงมาจะเห็นว่าในพระไตรปิฎกมีเพียงคำอธิบาย ปฏิสัมภิตา 4 เท่านั้น ซึ่งในลำดับต่อไปจะได้นำความหมายจากอรรถกถา สัทธรรมปกาสินี และจากนักวิชาการทางศาสนา มาแสดงให้ละเอียดยิ่งขึ้น

1) ความหมายของปฏิสัมภิตามรรคตามคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา

พระเถระชาวลังกาชื่อว่ามหานามะ ผู้รจนาคัมภีร์สัทธรรมปกาสินี ซึ่งเป็นอรรถกถา ปฏิสัมภิตามรรค ได้กล่าวถึงความหมายของ “ปฏิสัมภิตามรรค” ไว้ดังนี้

ปฏิสัมภิตามรรค (ปฏิสัมภิตานัน มคโค) แปลว่า ทางแห่งปฏิสัมภิตาทั้งหลาย, ทางคืออุบาย เป็นเครื่องบรรลุปฏิสัมภิตาเหล่านั้น ฉะนั้นจึงชื่อว่า ปฏิสัมภิตามรรค, มีคำอธิบายที่ท่านกล่าวไว้ว่า เป็นเหตุแห่งการได้เฉพาะซึ่งปฏิสัมภิตา³

2) ความหมายของปฏิสัมภิตามรรคตามทัศนะของนักวิชาการทางศาสนา

ผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของคำว่าปฏิสัมภิตามรรค มาจากนักวิชาการจากประเทศไทย และต่างประเทศ ดังนี้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายปฏิสัมภิตามรรค ไว้หมายถึง ทางแห่งปฏิสัมภิตา, ข้อปฏิบัติที่ทำให้มีความแตกฉาน⁴

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า ปฏิสัมภิตา ตามรูปคำแปลว่า ความแตกฉานโดย ความเป็นชื่อของปัญญา หมายความว่าปัญญาแตกฉาน มี 4 อย่าง คือ อตถปฏิสัมภิตา ัมมปฏิสัมภิตา นิรุตติปฏิสัมภิตา และปฏิภาณปฏิสัมภิตา⁵

พจนานุกรมพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายของปฏิสัมภิตามรรค หมายถึง ทางสู่การ วิเคราะห์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ 12 ของพระไตรปิฎก หมวดขุททกนิกาย ที่มีลีลาการแต่งแบบอภิธรรม โดย นำข้อความจากพระวินัยและพระสุตตันตปิฎกมาอธิบายความ⁶

พจนานุกรมพุทธศาสนาของสำนักพิมพ์พริ้นซ์ตัน ได้ให้ความหมายของปฏิสัมภิตามรรค หมายถึง ทางไปสู่ความแตกฉานทางปัญญา ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ 12 ของพระไตรปิฎก ผู้แต่ง คือ พระสารี บุตร ได้อธิบายถึง ธรรมชาติของความรู้ ปัญญาของพระพุทธเจ้า เป็นต้น⁷

³ ชุ.ป.อ. 68/10-12.

⁴ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : ผลิติมม์, 2559), หน้า 198.

⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, *สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 17*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ พระจันทร์, 2523), หน้า 10835.

⁶ *A Dictionary Buddhism*, (New York: Oxford University Press, 2003), p. 214.

⁷ *The Princeton dictionary of Buddhism*, (Princeton : Princeton University Press, 2014), p. 635.

ศาสตราจารย์จอห์น โบว์เกอร์ กล่าวถึงความหมายของปฏิสัมพันธ์ทางมรรคไว้อย่างสั้น ๆ ว่า หมายถึง การวิเคราะห์เรื่องเกี่ยวกับความรู้⁸

สรุปได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ทางมรรค มาจากคำว่า ปฏิสัมพันธ์ กับ มคโค แปลว่า ทางแห่ง ปฏิสัมพันธ์ อธิบายคำว่า ปฏิสัมพันธ์ นี้หมายถึง ความรู้แตกฉาน มี 4 ประการ คือ 1. อรรถ ปฏิสัมพันธ์ญาณ (อรรถปฏิสัมพันธ์) ความรู้แตกฉานในอรรถ 2. ธรรมปฏิสัมพันธ์ญาณ (ธรรม ปฏิสัมพันธ์) ความรู้แตกฉานในธรรม 3. นิรุตติปฏิสัมพันธ์ญาณ (นิรุตติปฏิสัมพันธ์) ความรู้แตกฉานใน นิรุตติ 4. ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ญาณ (ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์) ความรู้แตกฉานในปฏิภาณ

3.1.2 ความเป็นมาและความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ทางมรรค

พระมหานามะ กล่าวยกย่องปฏิสัมพันธ์ทางมรรคไว้ใน “คนถารมกถา” ว่าเป็น “วิสิฐฐปาฐะ” แปลว่า คัมภีร์ที่ประเสริฐ และกล่าวถึงความเป็นมาว่า

“เป็นภษิตของพระสารีบุตรผู้เป็นสัทธรรมเสนาบดี คือ ผู้ประกาศพระสัทธรรม ผู้เข้าใจแจ่มแจ้งตามความเป็นจริงในอรรถแห่งพระสูตรทั้งหลายที่พระตถาคตได้ตรัสไว้ เป็นผู้นำในการจุดธรรม ประทีปให้โชติช่วงได้ตั้งชื่อ วิสิฐฐปาฐะ นี้ไว้อย่างวิเศษว่า ปฏิสัมพันธ์ทางมรรค⁹

ท่านพระมหานามะ กล่าวสรรเสริญต่อไปว่า

“ปฏิสัมพันธ์ทางมรรคนี้เป็นปกรณที่มีนัยและอรรถวิจิตรพิสดารยิ่งนัก ผู้มีปัญญาลึกซึ้งจึงจะ เข้าถึงนัยและอรรถต่าง ๆ ได้ทุกเมื่อ ฉะนั้น สาธุชนผู้มุ่งบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ชาวโลกจึง ควรศึกษาปกรณนี้เป็นนิตย์”¹⁰

อนึ่ง ในวงการศึกษและการปฏิบัติกัมมัฏฐานถือกันว่า คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทางมรรคเป็นคัมภีร์ คู่มือผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐานเล่มแรก และเป็นต้นแบบของคัมภีร์ทางด้านนี้ในสมัยต่อมา เช่น คัมภีร์วิมุตติ มรรคของพระอุปติสสเถระ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทโธสเถระ เพราะทั้งคัมภีร์วิมุตติ มรรค และ วิสุทธิมรรค ต่างใช้วิธีดำเนินการแบบเดียวกับปฏิสัมพันธ์ทางมรรค คือ ยกพระพุทธานุภาพ เถรภษิต หรือ ธรรมภษิตที่เกี่ยวกับไตรสิกขา และหลักปฏิบัติกัมมัฏฐานมาตั้งเป็นบทอุทเทสแล้วอธิบายขยายความ ตามความเห็นของตนโดยมีพระพุทธานุภาพ เถรภษิต หรือธรรมภษิตอื่น ๆ รับรองความถูกต้อง ใน วิมุตติ มรรค ท่านผู้รจนอธิบายไว้อย่างกะทัดรัด แต่ในวิสุทธิมรรคท่านผู้รจนอธิบายไว้อย่างวิจิตร พิสดาร ในวิมุตติ มรรค ผู้รจนได้ยกหลักธรรมจำนวนมากจากปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมาตั้งแล้วอธิบายขยาย ความบ้าง ยกมาสนับสนุนคำอธิบายของตนบ้าง แต่ไม่ได้อ้างไว้โดยตรง ซึ่งต่างกับท่านผู้รจนวิสุทธิ มรรคที่กล่าวอ้างไว้ทุกตอน

⁸ John Bowker, *The Concise Oxford Dictionary of World Religions*, (Oxford: Oxford University Press, 2005). p. 315.

⁹ ชุ.ป.อ. 68/10.

¹⁰ ชุ.ป.อ. 68/11.

ตัวอย่าง สीलนิเทศของวิสุทธิมรรค ได้อธิบายประเภทของศีลและกล่าวว่ามีมาจากคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 “ศีลมี 5 ประการ โดยมีปริยัตตปาริสุทธิศีล เป็นต้น ข้อนี้แม้พระสารีบุตรก็ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรคว่า ศีล 5 ประการ คือ 1.ปริยัตตปาริสุทธิศีล 2.อปปริยัตตปาริสุทธิศีล 3.ปริบุญณปาริสุทธิศีล 4.อปรามัญญปาริสุทธิศีล 5.ปฏิบัติสัทธปาริสุทธิศีล ดังนี้”

ตัวอย่างที่ 2 “ศีลที่มีความเห็นด้วยอำนาจลาภ ยศ ญาติ อวัยวะและชีวิตที่เป็นที่สุด ชื่อว่า สปริยัตตศีลที่ตรงกันข้ามชื่อว่าอปปริยัตตสุทธิศีล ข้อนี้แม้พระสารีบุตรเถระก็ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรคว่า

ถาม : ศีลมีที่สุคนั้นเป็นอย่างไร

ตอบ : ศีลมีลาภเป็นที่สุคก็มี ศีลมียศเป็นที่สุคก็มี ศีลมีญาติเป็นที่สุคก็มี ศีลมีอวัยวะเป็นที่สุคก็มี ศีลมีชีวิตเป็นที่สุคก็มี

ถาม : ศีลมีลาภเป็นที่สุคเป็นอย่างไร

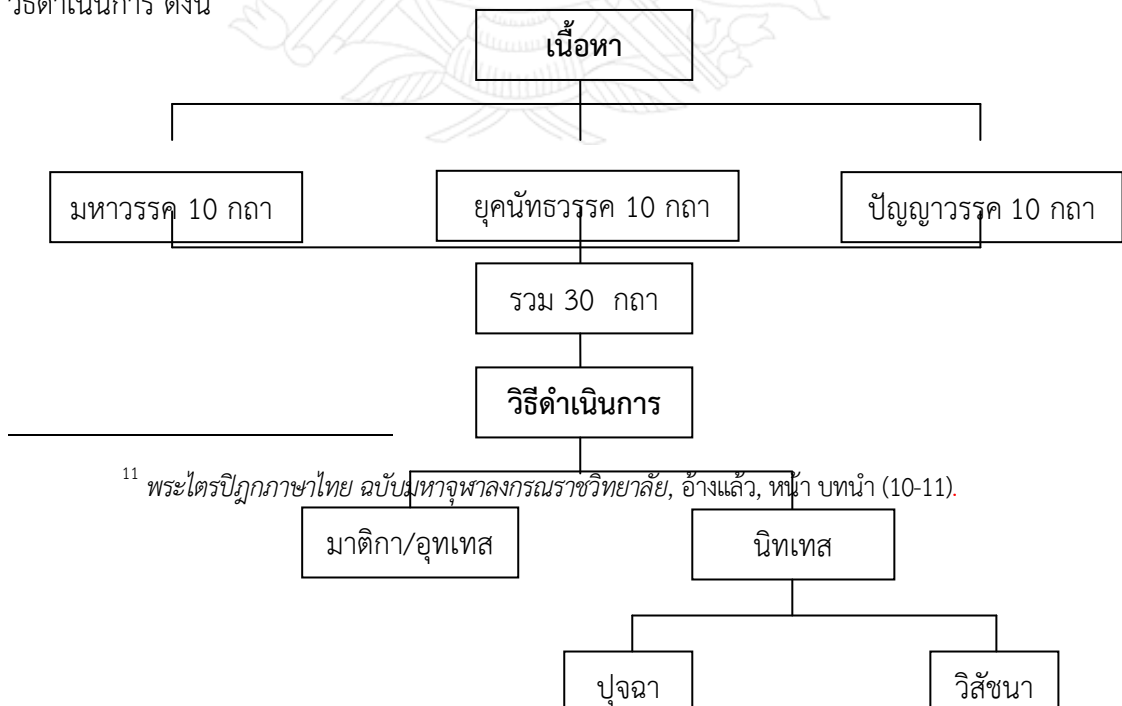
ตอบ : บุคคลบางคนในโลกนี้ละเมิดสิกขาบทตามที่ดินสมათานไว้เพราะลาภเป็นเหตุเพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นตัวการณ ศีลนี้ ชื่อว่ามีลาภเป็นที่สุค”

จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคมีการแบ่งเนื้อหาเป็นหมวดธรรมแล้วตั้งเป็นคำถาม คำตอบตามคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค แต่นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาถือกันว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์ชั้นปกครองพิเศษ ส่วนปฏิสัมพันธ์มรรคเป็นคัมภีร์ชั้นบาลี คือ เป็นคัมภีร์ที่ 12 แห่งพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย¹¹

สรุปได้ว่า พระเถระชาวลังกาชื่อว่ามหาณามะ ผู้รจนาคัมภีร์สัทธัมมัมปกาสิณี ซึ่งเป็นอรรถกถาคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค ได้ยกย่องว่าเป็น “วิสิญญฐปาฐะ” เพราะพระสารีบุตร ผู้เป็นสัทธรรมเสนาบดีเป็นผู้แต่ง หากผู้ใดได้ศึกษาและปฏิบัติย่อมมีปัญญาแตกฉาน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

3.1.3 โครงสร้างของปฏิสัมพันธ์มรรค

โครงสร้างของคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรคประกอบด้วยส่วน 2 ส่วน คือ ส่วนเนื้อหาและส่วนวิธีดำเนินการ ดังนี้

¹¹ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อ้างแล้ว, หน้า บทนำ (10-11).

ภาพที่ 2.2 โครงสร้างของปฏิสัมพันธ์มารรค

ที่มา. จาก พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย ขุททกนิกาย ปฏิสัมพันธ์มารรค เล่มที่ 31, โดย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 หน้า บทนำ หน้า 11.

1. เนื้อหา

เนื้อหาธรรมะมี 30 เรื่อง แบ่งเป็นวรรคได้ 3 วรรค ๆ ละ 10 เรื่อง โดยผู้วิจัยได้สรุปเนื้อหา มาได้ ดังนี้

วรรคที่ 1 ชื่อ มหาวรรค แปลว่า หมวดใหญ่ มี 10 เรื่อง ได้แก่

1. ญาณกถา (ว่าด้วย ญาณ 73) เรื่องนี้มีบทตั้งแสดงถึงญาณ (ความรู้) ซึ่งเป็นภาชิตของ พระสารีบุตร มิใช่พระพุทธานุชิต อันได้แก่ ญาณ 73 ประการ ญาณทั้งหลายเหล่านี้ 67 ประการแรก เป็นของทั่วไปแก่พระสาวก ส่วนอีก 6 สุดท้ายเป็นของพระพุทเจ้า

2. ทิฏฐิกถา (ว่าด้วยทิฏฐิ) ในข้อนี้มีบทตั้งเป็นของพระสารีบุตรเอง โดยแสดงไว้ ดังนี้

- 1) ที่ตั้งแห่งทิฏฐิ 8 ประการ มีขันธ, อวิชา, ผัสสะ เป็นต้น
- 2) เครื่องรังรัดคือทิฏฐิ 18 ประการ เช่น ทิฏฐิรกชฎ เป็นต้น
- 3) ประเภทของทิฏฐิ 16 ประการ เช่น อัสสาททิฏฐิ (ความเห็นด้วยความพอใจ) เป็นต้น
- 4) ความยึดถือทิฏฐิต่าง ๆ
- 5) โสดาปัตติมารรค เป็นการถอนซึ่งที่ตั้งแห่งทิฏฐิ

6) ความหมายของทิฏฐิ ทิฏฐิ หมายถึง การลูปคลำด้วยความยึดถือว่า ชั้น 5 อายตนะ ภายในภายนอก เป็นต้น ว่าเป็นของเรา, เราเป็นนั่น, นั่นเป็นตัวตนของเรา จัดเป็นทิฏฐิ กล่าวได้ว่า

เนื้อหาของทฤษฎีภคานี้ เน้นเรื่องความรู้ในเรื่องทฤษฎีต่าง ๆ และเป็นพระโสดาบันจะละทฤษฎีได้ทุกประการ

3. อานาปานกถา (ว่าด้วยอานาปานสติสมาธิ) ในข้อนี้มีบทตั้งเป็นของพระสารีบุตรเองซึ่งท่านแสดงญาณความรู้ 220 ประการ อันเกิดจากสมาธิว่า จะเกิดแก่ผู้เจริญสมาธิ คือ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก และการเจริญวิปัสสนา กล่าวได้ว่าเนื้อหาของภคานี้มุ่งเน้นการเจริญสมาธิ และปัญญา

4. อินทริยกถา (ว่าด้วยอินทริย์ 5) เรื่องนี้มีบทตั้งที่เป็นของพระพุทธภคิขิต แสดงถึงธรรมอันเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน 5 ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ตอนสุดท้ายว่าด้วยการประชุมอินทริย์แห่งตลอดในธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ ทำให้เป็นผู้ชำนาญอินทริย์ 3 คือ 1. อนุสัญญาตัญญูสสามิตินทริย์ 2. อัญญินทริย์ 3. อัญญาตาวินทริย์

5. วิโมกขกถา (ว่าด้วยวิโมกข์ 3) เรื่องนี้มีบทตั้งเป็นของพระพุทธภคิขิต แสดงถึงวิโมกข์ 3 ประการ คือ วิโมกข์ที่ว่างเปล่า (สุญญตวิโมกข์), วิโมกข์ที่ไม่มีนิमित (อนิมิตตวิโมกข์), วิโมกข์ที่ไม่มีที่ตั้ง (อัปนิหิตวิโมกข์) และการเจริญวิโมกข์จนบรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคล

6. คติภคาน (ว่าด้วยคติสมบัติ) บทตั้งเป็นของพระสารีบุตร แสดงว่าการที่จะถึงพร้อมด้วยคติสมบัติ คือ เกิดในที่ตั้งแต่มนุษย์ขึ้นไปถึงพรหมชั้นต่าง ๆ ว่ามีเหตุที่อย่างไรเกิด

7. กรรมกถา (ว่าด้วยกรรม) บทตั้งเป็นของพระสารีบุตร แจกกรรมและผลของกรรมออกไปมากมาย เช่น กรรมได้มีได้เป็นแล้ว ผลของกรรมได้มีได้เป็นแล้ว, กรรมได้มีได้เป็นแล้ว แต่ผลของกรรมยังมีได้มีได้เป็น, กรรมได้มีได้เป็นแล้ว แต่ผลของกรรมกำลังมีกำลังเป็น เป็นต้น

8. วิปัสสนาสกถา (ว่าด้วยวิปัสสนา 4) บทตั้งเป็นของพระพุทธภคิขิต แสดงวิปัสสนา 4 ประการ คือ ความวิปัสสนาสกถาคือเคลื่อนแห่งสัญญา แห่งจิต แห่งความเห็น 1. ในสิ่งไม่เที่ยง ว่าเที่ยง 2. ในสิ่งเป็นทุกข์ ว่าสุข 3. ในสิ่งมิใช่ตน ว่าตน 4. ในสิ่งที่ไม่งาม ว่างาม และพระพุทธภคิขิต แสดงความไม่วิปัสสนา คือที่ตรงกันข้าม และแสดงว่าผู้บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคล 1. พระโสดาบันละวิปัสสนาได้ 8 ประการ 2. พระอนาคามี ละวิปัสสนาได้อีก 2 ประการ 3. พระอรหันต์ละวิปัสสนาได้หมด

9. มรรคกถา (ว่าด้วยมรรค) บทตั้งเป็นของพระสารีบุตร แสดงเนื้อความของคำว่า มรรค และแจกรายละเอียดว่า ในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค จนถึงอรหัตตมรรค สัมมาทิฐิ ทำหน้าที่อย่างไร เป็นมรรคเป็นเหตุอย่างไร

10. มัชฌิมาเปยยกถา (ว่าด้วยความผ่องใส 3 อย่าง) นำพระพุทธภคิขิตมาเป็นบทตั้ง แสดงของใสที่ควรดื่ม 3 ประการ คือ 1) เทศนา (การแสดงธรรม) 2) ผู้รับทาน (คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และใคร ๆ ก็ตามที่เป็นผู้รู้แจ้ง) 3) พรหมจรรย์ (อธิบายความหมายมรรค 8)

วรรคที่ 2 ชื่อ ยุคภัทรวรรค แปลว่า หมวดที่ขึ้นต้นด้วยธรรมที่เทียมคู่ คือธรรมที่แฝงกันได้แก่ สมณะและวิปัสสนา มี 10 เรื่อง ได้แก่

11. **ยุคนัทรกถา** (ว่าด้วยมรรค 4 หรือ การเจริญธรรมที่เป็นคู่กัน) บทตั้งเป็นภาชิตของพระอานนท์ แสดงว่าภิกษุ ภิกษุณีจะพยากรณ์หรือหัตตผล มี 4 ทาง คือ 1) เจริญวิปัสสนา มีสมณะเป็นเบื้องต้น 2) เจริญสมณะ มีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น 3) เจริญทั้งสมณะและวิปัสสนาคู่กัน 4) มีจิตแยกจากความฟุ้งซ่านในธรรม

12. **สังกถา** (ว่าด้วยสังขจะ 4) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาศิตแสดงความจริงคืออริยสังข 4 พร้อมด้วยคำอธิบายโดยละเอียด

13. **โพชฌงค์กถา** (ว่าด้วยโพชฌงค์ 7) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาศิต แสดงโพชฌงค์ 7 ประการ คือสติ (ความระลึกได้), ฌัมมวิจยะ (การเลือกเฟ้นธรรมะ), วิริยะ (ความเพียร), ปีติ (ความอิ่มใจ), ปัสสัทธิ (ความสงบใจ), สมาธิ (ความตั้งใจมั่น), อุเบกขา (ความวางเฉย) ในภาคอธิบาย ได้แสดงวิเคราะห์ศัพท์อย่างพิสดาร

14. **เมตตากถา** (ว่าด้วยอานิสงส์และอาการแผ่เมตตา) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาศิต แสดงอานิสงส์ของเมตตา 11 ประการ ในภาคอธิบายได้แสดงถึงเมตตาเจโตวิมุตติ ที่แผ่ไปโดยไม่เจาะจงและโดยเจาะจงหลายวิธี

15. **วिरาคกถา** (ว่าด้วยวิราคธรรม) บทตั้งเป็นของพระสารีบุตรแสดงว่าวิราคจะเป็นมรรค วิมุตติ (ความหลุดพ้น) เป็นผล

16. **ปฏิสัมภิทากถา** (ว่าด้วยปฏิสัมภิทา 4) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาศิต แสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตรแสดงปฏิสัมภิทา 4 อย่างโดยละเอียด

17. **ธรรมจักกถา** (ว่าด้วยธรรมจักร) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาศิตบางตอนในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร เฉพาะที่ว่าด้วยฉานเห็นอริยสังข 4 ประการ แล้ววิเคราะห์ศัพท์โดยละเอียด

18. **โลกุตตรกถา** (ว่าด้วยโลกุตตระ) บทตั้งเป็นภาชิตของพระสารีบุตรแสดงโลกุตตรธรรม คือ สติปัญญา สัมมปธาน อธิติบาท อินทรีย์ พละ (ธรรมอันเป็นกำลัง) โพชฌงค์ มรรค มืองค์ 8 อริยมรรค 4 สามัญญผล 4 นิพพาน

19. **พลกถา** (ว่าด้วยพล) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาศิตเรื่องพละ คือ ธรรมอันเป็นกำลัง 5 ได้แก่ ศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมาธิ, ปัญญา แล้วได้แสดงพละตามนัยต่าง ๆ

20. **สุญญกถา** (ว่าสุญญตา) บทตั้งเป็นเรื่องแสดงว่าพระอานนท์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลถามว่า ที่ว่าโลกสุญ ๆ นั้นด้วยเหตุเพียงเท่าไร ตรัสตอบว่า เพราะเหตุที่สุญจากตนและจากสิ่งที่เกิดด้วยตน จึงชื่อว่าโลกสุญ ส่วนในภาคอธิบายได้กล่าวถึงประเภทของความสุญ และในประเภทสุดท้ายได้örterหัตตมรรคจึงสุญจากกิเลสทั้งปวง

วรรคที่ 3 ชื่อ ปัญญาวรรค แปลว่า หมวดที่ขึ้นต้นด้วยปัญญา มี 10 เรื่อง ได้แก่

21. **มหาปัญญาภา** (ว่าด้วยชนิดของปัญญา) บทตั้งเป็นของพระสารีบุตร แสดงว่าเจริญอนิจจานุปัสสนา ทำให้ชวนปัญญาให้บริบูรณ์, เจริญทุกขานุปัสสนา ทำให้นิพเพธิกปัญญา

ให้บริบูรณ์, เจริญนัตตานุปัสสนา ทำให้มหาปัญญาบริบูรณ์ เป็นต้น แล้วแสดงประเภทของปัญญาแบบต่าง ๆ

22. อิทธิกถา (ว่าด้วยเรื่องฤทธิ์) บทตั้งเป็นของพระสารีบุตร แสดงความหมายของ คำว่า ฤทธิ์ (คือความสำเร็จ) แสดงฤทธิ์ 10 ประเภท

23. อภิสมยกถา (ว่าด้วยความตรัสรู้) บทตั้งเป็นของพระสารีบุตร แสดงว่าการตรัสรู้ มีได้ด้วยจิตและด้วยญาณ เป็นต้น

24. วิเวกกถา (ว่าด้วยศีลและวิเวก) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาต ที่ว่าการทำงานใด ๆ ก็ตามที่พึงทำด้วยกำลัง การงานนั้น ๆ ทั้งหมดต้องอาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่บนแผ่นดินฉันใด ภิกษุจะเจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรค มีองค์ 8 ก็ต้องอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลฉันนั้น จากนั้นตรัสจำแนกรายละเอียดออกไปถึงการเจริญมรรคมีองค์ 8 มีความเห็นชอบ เป็นต้น อันอาศัย 1. ความสงบ 2. อาศัยวิราคะ 3. อาศัยนิโรธ 4. อาศัยการสละ แล้วแจกความสงบ, วิราคะ, นิโรธ, การสละ ออกไปอีกอย่างละ 5 ข้อ คือ 1) วิกขัมภณะ (การข่มด้วยมาน) 2) ตทังคะ (องค์นั้นคือ สมาธิ ที่มีส่วนในการชำระหรือทำลายกิเลส), 3) สมุจเฉท (การตัดขาดด้วยมรรคอันเป็นโลกุตระ) 4) ปฏิปัสสัทธิ (การสงบระงับด้วยผล) 5) นิสสรณะ (การเล่นออก คือ นิโรธ)

25. จริยากถา (ว่าด้วยจริยา 8) บทตั้งเป็นของพระสารีบุตร แสดงจริยา 8 ประการ คือ 1) อิริยาบถจริยา ความประพฤติตามอิริยาบถ คือ ยืน, เดิน, นั่ง, นอน 2) आयตनจริยา ความประพฤติตามอายตนะภายในภายนอก 3) สติจริยา ความประพฤติในการตั้งสติ 3 อย่าง 4) สมาธิจริยา ความประพฤติในฌาน 4 5) ญาณจริยา ความประพฤติในอริยสัจ 4 6) มรรคจริยา ความประพฤติในมรรค 4 7) ปัตติจริยา ความประพฤติในผล 4 8) โลกัตถจริยา ความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลก บางส่วนเป็นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บางส่วนเป็นของพระปัจเจกพุทธเจ้า บางส่วนเป็นของพระสาวก

26. ปาฏิหาริยกถา (ว่าด้วยปาฏิหาริย์ 3) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาต แสดงปาฏิหาริย์ 3 คือ อิทธิปาฏิหาริย์ แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์, อาเทศนาปาฏิหาริย์ ดักใจ ทายได้เป็นอัศจรรย์, อนุสาสนีปาฏิหาริย์ สั่งสอนเป็นอัศจรรย์ พร้อมทั้งพระพุทธานุชาตอธิบายปาฏิหาริย์ 3 โดยละเอียด ในภาคอธิบาย วิเคราะห์ศัพท์ปาฏิหาริย์ว่า นำไปเสีย คือนำกิเลสต่าง ๆ ไปเสีย

27. สมสีสกถา (ว่าด้วยธรรมสงบ) บทตั้งเป็นของพระสารีบุตร ให้คำอธิบายเพียงสั้น ๆ ว่า ปัญญาที่เห็นความไม่ปรากฏแห่งกิเลสในการตัดขาดและในการดับแห่งธรรมทั้งปวง ชื่อว่าญาณ คือ ความรู้ในเนื้อความแห่งสมสีสะ ดังนี้ 1) ภาคอธิบายแสดงธรรมฝ่ายที่ตั้งแต่เนกขัมมะ จนถึงอรหัตตมรรคว่าเป็นความสงบ 2) ภาคแสดงธรรมที่เป็นประธานรวม 13 ประการ คือ 1. ตัณหา มีความกังวลเป็นประธาน 2.มานะ มีความผูกพันเป็นประธาน 3. ทิฐิมีความลุ่มลุ่ม เป็นประธาน เป็นต้น

28. สติปัญญาณกถา (ว่าด้วยสติปัญญา 4) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาต แสดงสติปัญญา 4 ประการ โดยแสดงด้วยวิปัสสนาล้วน ๆ ด้วยอาการ 7 และผลที่ได้รับ 7 ประการ

29. วิปัสสนากถา (ว่าด้วยวิปัสสนา) บทตั้งเป็นพระพุทธานุชาิต แสดงว่าเป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุพิจารณาเห็นสังขารว่าเที่ยง, เป็นสุข, เป็นอัตตา จะทำให้แจ้งโสดาปัตติผล จนถึงอรหัตตผล ส่วนในทางดีคือที่ตรงกันข้าม

30. มาติกา (ว่าด้วยเนกขัมมะ) บทตั้งเป็นภาสิตของพระสารีบุตร แสดงเรื่องวิโมกข์, วิชชา, วิมุตติ, อธิศีล, อธิจิต, อธิปัญญา, ปัสสทธิ (เครื่องระงับ), ญาณ, ทสสนะ, สุทธิ, เนกขัมมะ, นิสสรณะ, ปวิเวก (ความสงัด), เป็นต้น แล้วอธิบายที่ละศัพท์โดยละเอียด

2. วิธีดำเนินการ

คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ธรรม มีวิธีดำเนินการแจกแจงเนื้อหาตั้งกล่าวข้างต้นทั้ง 30 กลายเป็นระบบ กล่าวคือ ในแต่ละกถาแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วน คือ ส่วน**มาติกา** หรือ **อุทเทส** และส่วน**นิทเทส**

1. มาติกา หรือ อุทเทส หมายถึงบทตั้งคือบทธรรมหรือหัวข้อธรรมที่ตั้งขึ้นเพื่ออธิบาย เช่นในญาณกถาแห่งมหาวรรค มีบทมาติกาจำนวน 73 บท มาติกาหรืออุทเทสนี้มีที่มา 3 แหล่ง คือ 1) มาจากพระพุทธานุชาิต หรือพระพุทธรวณะโดยตรง 2) มาจากภาสิตของท่านพระอานนท์ หมายถึงพระพุทธรวณะที่ท่านพระอานนท์รับฟังมาจากพระผู้มีพระภาคแล้วนำมาบอกกล่าวแก่เพื่อนสหธรรมิกทั้งหลายในโอกาสต่าง ๆ 3) เป็นภาสิตของท่านพระสารีบุตรเอง หมายถึง พระพุทธรวณะที่ท่านพระสารีบุตรได้สดับรับมาจากพระผู้มีพระภาคในโอกาสต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในที่นี้ตามความเหมาะสม ในกรณีที่ไม่อาจยกพระพุทธรวณะโดยตรงหรือพระพุทธรวณะที่ผ่านทางท่านพระอานนท์มาตั้งเป็นมาติกาได้

2. นิทเทส หมายถึง บทขยายหรือคำอธิบายอุทเทสด้วยนัยและอรรถต่าง ๆ อย่างวิจิตรพิสดาร โดยยกบทอุทเทสดังกล่าวในข้อ 1 มาตั้งเป็นคำถามแล้ววิชันาจนได้ความแจ่มแจ้งโดยเริ่มต้นจากการนิยามคำแล้วขยายความบทนิยามด้วยการยกหมวดธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมารับรองทำนองเดียวกับที่ท่านใช้ในมหานิทเทสและจูหนิทเทส ในที่นี้ขอยกอุทเทสและนิทเทสของญาณกถา มหาวรรคมาเพื่อพิจารณาเพียง 1 ตัวอย่าง คือ

1. มาติกาหรือ อุทเทส ของญาณกถา มหาวรรค (มาติกา ญาณกถา มี 73 ข้อ)
(ข้อ 1 จาก 73 ข้อ) ปัญญาในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมาชื่อว่า สุตมยญาณ
(ญาณทรงจำธรรมที่ได้สดับมา)

2. นิทเทส ของญาณกถา สุตมยญาณนิทเทส (นิทเทสที่ 1)

คำถาม

(ข้อ 1 จาก 16 ข้อ) ปัญญาในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมา ชื่อว่า สุตมยญาณ เป็นอย่างไร
(การทรงจำธรรมที่ได้สดับมา ชื่อว่า สุตมยญาณ มี 16 ข้อ)

คำตอบ

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “ธรรมเหล่านี้ควรรู้อย่างยิ่ง” ปัญญาผู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้นชื่อว่า สุตมยญาณ (ธรรมเหล่านี้ที่ควรรู้อย่างยิ่ง มี 10 ข้อ)

คำถาม

(ข้อ 1 จาก ธรรมเหล่านี้ควรรู้อย่างยิ่ง 10 ข้อ) การทรงจำธรรมที่ได้สดับมา “ธรรมเหล่านี้ควรรู้อย่างยิ่ง” ปัญญาผู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้นชื่อว่า สุตมยญาณ เป็นอย่างไร

คำตอบ

ธรรม 1 อย่างที่ควรรู้อย่างยิ่ง คือ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร

ธรรม 2 อย่างที่ควรรู้อย่างยิ่ง คือ ธาตุ 2

ฯลฯ

สรุปได้ว่า โครงสร้างของคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคประกอบด้วยส่วน 2 ส่วน คือ

1. ส่วนเนื้อหา มี 3 วรรค คือ วรรคที่ 1 ชื่อ มหาวรรค แปลว่า หมวดใหญ่ มี 10 เรื่อง วรรคที่ 2 ชื่อ ยุคภัทรวรรค แปลว่า หมวดที่ขึ้นต้นด้วยธรรมที่เทียบคู่ คือธรรมที่แฝดกัน มี 10 เรื่อง วรรคที่ 3 ชื่อ ปัญญาวรรค แปลว่า หมวดที่ขึ้นต้นด้วยปัญญา มี 10 เรื่อง จากการศึกษาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคทั้ง 30 กถาแล้วพบว่า มีเนื้อหาที่แสดงถึงศีล สมาธิ ปัญญา โดยบางกถากล่าวถึงเหตุของการได้ศีล สมาธิ ปัญญาอย่างครบถ้วนเป็นลำดับขั้นตอน ได้แก่ ญาณกถา บางกถากล่าวถึงผลการปฏิบัติไตรสิกขา ได้แก่ ทิฏฐิกถา บางกถาให้ความหมายของศีล สมาธิ ปัญญาด้วยนัยของมรรค 8 เช่น วิจารณ์กถา , จริยกถา บางกถาแสดงโดยนัยของธรรมนั้นๆ ได้แก่ วิเวกกถา ที่แสดงมรรค 8 นัยแห่งวิเวก 5 เป็นต้น และบางกถาแสดงสมาธิ และปัญญาควบคู่กันไป ได้แก่ อานาปานกถา พลกถา ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคมีเนื้อหาที่ลึกซึ้งซึ่งสามารถแสดงศีล สมาธิ ปัญญาได้หลายนัย ตั้งแต่ นัยของเหตุและผล นัยของการแสดงความหมาย การตั้งหัวข้อ การใช้ภาษา และวิธีการนำไปปฏิบัติได้อย่างหลากหลาย

2. วิธีดำเนินการ คือ ในแต่ละกถาแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็น 1. มาติกา หรือ อุทเทส หมายถึงบทตั้ง คือ บทธรรมหรือหัวข้อธรรมที่ตั้งขึ้นเพื่ออธิบาย 2. นิทเทส หมายถึง บทขยาย หรือ คำอธิบายอุทเทสด้วยนัยและอรรถต่าง ๆ อย่างวิจิตรพิสดาร

3.1.4 คุณค่าของปฏิสัมภิทามรรค

พระมหานามเถระ กล่าวถึงคุณค่าของคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ดังนี้

ปฏิสัมภิทามรรคปกครองสมบุรณ์ด้วยอรรถะ, พญฺุชฺชนะ, ลึกซึ้ง, มีอรรถลึกลึกซึ้ง, ประกาศโลกุตระ, ประกอบด้วยสุญญตา, มีคุณ 8 ประการ ดังนี้

1. ให้สำเร็จผลพิเศษในการปฏิบัติ
2. ห้ามอกุศลอันเป็นปฏิปักษ์
3. เป็นรัตนกรบ่อเกิดแห่งญาณอันประเสริฐของพระโยคาวจร

4. เป็นเหตุอันวิเศษในการเอื้อนกรายธรรมกถาของพระธรรมกถิกทั้งหลาย
5. เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ของผู้กัลยาณในสังสารวัฏ
6. มีประโยชน์ในการยังความชุ่มชื้น ให้เกิดเพราะเห็นอุปายในการออกจากทุกข์นั้น
7. มีประโยชน์ในการทำลายอกุศลธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อนิสสรณธรรมนั้น
8. มีประโยชน์ให้เกิดความยินดีในหทัยแก่กัลยาณชน โดยการเปิดเผยอรรถแห่งบทพระสูตร
มีเนื้อความอันลึกซึ้งมีใช้น้อย¹²

ด้วยคุณค่าเหล่านี้หากผู้ใดได้ศึกษาและปฏิบัติในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองในด้านการปฏิบัติ เพื่อการพัฒนากาย (มีศีล) พัฒนาจิต (มีสมาธิ) และพัฒนาปัญญาในธรรมที่นำพาให้ได้ถึงมรรคผล นิพพานในที่สุด และเป็นประโยชน์ต่อการเล่าเรียน การสอน และการสืบทอดพระพุทธศาสนาได้อีกด้วย

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับไตรสิกขา

แนวคิดเกี่ยวกับไตรสิกขาที่จะเสนอต่อไปนี้ได้ นำเนื้อหาจากพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา โดยศึกษาในด้านความหมาย องค์ประกอบ และความสำคัญของไตรสิกขา สารสำคัญที่ได้จะนำมาใช้สังเคราะห์ความรู้ในปฏิสัมภิทามรรค เพื่อให้ได้เป็นปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขาต่อไป

3.2.1 ความหมายของไตรสิกขา

คำว่า“ไตรสิกขา”เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤตว่า “ไตร” ตรงกับภาษาบาลีว่า ตี,เต และ ตย แปลว่า สาม ส่วนคำว่า “สิกขา” มาจากภาษาบาลีว่า “สิกขา”แปลว่า การศึกษาหรือข้อปฏิบัติ เมื่อรวม 2 คำ เป็นคำว่า ไตรสิกขา (ตีสิกขา,เตตสิกขา,ตยสิกขา) แปลว่า การศึกษาหรือข้อปฏิบัติ 3 อย่าง¹³ การศึกษาหรือข้อปฏิบัติ 3 ประการนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดจากเอกสารต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) ความหมายของสิกขตามพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่นๆ

พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปฐมปาราชิกกัณฑ์ มีความหมายคำว่า สิกขา ข้อความว่า

“บทว่า สิกขา ได้แก่ สิกขา 3 ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา
บรรตสิกขา 3 ประการเหล่านั้น อธิศีลสิกขานี้ ชื่อว่า สิกขา ที่ทรงประสงค์ในอรรถนี้”¹⁴

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ ตวฏกสูตรนิตเทส มีความหมายคำว่า สิกขา ดังนี้

¹² ชุ.ป.อ. 68/24 – 25.

¹³ พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเวที), การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557), หน้า 216.

¹⁴ วิ.มหา. 1/27/40.

ภิกษุพึงศึกษาอธิศีลบ้าง อธิจิตบ้าง อธิปัญญาบ้าง คือ เมื่อนึกถึงสิกขาทั้ง 3 นี้ เมื่อนึกถึงชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทราบชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเห็นชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อพิจารณาชื่อว่าพึงศึกษา เมื่ออธิฐานจิตชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อประคองความเพียรชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งสติชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งใจชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญาชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยธรรมที่ควรรู้ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งชื่อว่าพึงศึกษา คือ ประพฤติเอื้อเพื่อประพฤติก่อเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพฤติก่อเอื้อเพื่อกำจัด กำจัดเฉพาะ ละสงบ สละคืนระงับ ซึ่งตัณหาเหล่านั้น¹⁵

พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ สิกขาปทวิภังค์ มีความหมายคำว่า สิกขา ไว้ดังนี้

ภิกษุเจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ ฯลฯ เจริญมรรคปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงอรุภพ ฯลฯ เจริญโลกุตตรมรรค อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจาก อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมรรค ประกอบด้วยวิท วิจาร มีปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า สิกขา¹⁶

อรรถกถา สมันตปาสาทิกา กล่าวว่า สิกขิตัพพาติ สิกขา แปลว่า ธรรมชาติใด อันบุคคลพึงศึกษา เพราะเหตุานั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า สิกขา¹⁷

อรรถกถา สัทธรรมปกาสินี กล่าวว่า ชื่อว่า สิกขา ด้วยอรรถว่าควรศึกษา อีกอย่างหนึ่ง กุศลทั้งหมด ชื่อว่า สิกขา เพราะควรปฏิบัติให้ยิ่งด้วยการตั้งอยู่ในศีล¹⁸

อรรถกถา สัมมโหวิโนทนี กล่าวว่า สิกขา คือ ศีล สมာธิ ปัญญา อนึ่ง กุศลธรรมแม้ทั้งหมด อันมาแล้วในเบื้องต้น ชื่อว่า สิกขา เพราะเป็นธรรมอันกุลบุตรพึงศึกษา¹⁹

วิมุตติมรรค กล่าวถึงความหมายของสิกขา โดยแสดงเป็นคำถามและคำตอบ ดังนี้

ถาม สิกขา หมายความว่าอะไร ?

ตอบ การศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอดเยี่ยม และการศึกษาเพื่อความเป็นพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา) การได้รับการศึกษาทั้งสามประการนี้ เรียกว่า การยอมรับวิมุตติมรรค²⁰

¹⁵ ชุ.ม. 66/708/290.

¹⁶ อภิ.วิ. 78/773/500.

¹⁷ วิ.ม.พ.อ. 1/775.

¹⁸ ชุ.ป.อ. 68/550.

¹⁹ อภิ.วิ.อ. 78/504.

วิสุทธิมรรค กล่าวถึงคำว่า สิกขา 3 โดยแสดงเป็นคำถามและคำตอบ ดังนี้

พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศ สิกขา 3 ถามว่า ทรงประกาศอย่างไร ?

ตอบว่า ปัญหาสิกขา 3 นี้ อธิสัสสิกขา ย่อมเป็นอันทรงประกาศ ด้วยศีล อธิจิตตสิกขา ทรงประกาศ ด้วยสมาธิ อธิปัญญาสิกขา ทรงประกาศด้วยปัญญา²¹

ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา อธิบายคำว่า สิกขา ไว้ดังนี้

สิกขา ความว่า ชื่อว่า สิกขา ด้วยอรรถว่า ควรศึกษา พึงเห็นว่า ก็การศึกษาในที่นี้ ได้แก่ การเสพคุ่นซึ่งธรรมมีศีลเป็นต้น ด้วยอำนาจความสังวรเป็นต้น เรียกว่า ศึกษาธรรมมีศีลเป็นต้น²²

สังเขปปัจจโชตนี วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา อธิบายคำว่า สิกขา ไว้ดังนี้

สิกขา ด้วยอรรถว่า จะต้องศึกษา ก็ในที่นี้ การศึกษาพึงเห็นว่าการเสพคุ่นด้วยอำนาจการสำรวม เป็นต้น²³

จากความหมายของคำว่าสิกขาในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก รวมทั้งอรรถกถาทั้ง 3 ปิฎก และคัมภีร์ต่าง ๆ สรุปได้ว่า สิกขา หมายถึง การศึกษาที่ต้องประพฤติปฏิบัติในการสำรวม การตั้งจิตมั่น การเจริญปัญญาอยู่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป้าหมายในการหลุดพ้นจากกิเลส

2) ความหมายของไตรสิกขาตามพระไตรปิฎกและอรรถกถา

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปฐมสิกขาสูต แสดงความหมายไตรสิกขา ไว้ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิกขา 3 นี้ สิกขา 3 คือ อธิสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิสัสสิกขานี้อย่างไร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เรียกว่าอธิสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร ? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจาก กาม...จากอกุศลกรรมทั้งหลายเข้าปฐมฌาน ฯลฯ เข้าจตุตถฌาน... นี้ เรียกอธิจิตต

²⁰ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, *วิมุตติมรรค*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 5.

²¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *วิสุทธิมรรคภาค 1 ตอน 1*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 9.

²² พระธรรมपालเถระ, *ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิย, 2541), หน้า 75.

²³ พระนันทปัญญาจารย์, *สังเขปปัจจโชตนี วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิย, 2541), หน้า 27.

สิกขา อธิปัญญาสิกขาเป็นอย่างไร ? ภิคุในพระธรรมวินัยนี้รู้ตามจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา²⁴นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา ภิคุทั้งหลายนี้แลสิกขา 3²⁴

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ คุหัญฐกสูตรตนิเทศ แสดงความหมายไตรสิกขา ดังนี้

อริศีลสิกขาเป็นไฉน ? ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวม แล้วด้วยการสำรวมในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษมีประมาณเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ศีลชั้นอันน้อย ศีลชั้นอันใหญ่ ศีลที่ตั้งเบื้องต้น ความประพฤติ ความสำรวม ความระวางปาก ประชานแห่ง ความถึงพร้อม ด้วยกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า อริศีลสิกขา

อริจิตตสิกขาเป็นไฉน ? ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายบรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิด แต่วิเวกอยู่ เพราะวิตกและวิจารณ์สงบไปจึงบรรลุดุติยฌาน มีความผ่องใส แห่งใจในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและ สุขเกิดแต่สมาธิอยู่เพราะปีติสิ้นไปจึงมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุดุติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขามีสติอยู่ เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ และดับโสมนัส โทมนัสก่อน ๆ ได้ จึงบรรลุดุตตฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธอยู่ นี้เรียกว่า อริจิตตสิกขา

อธิปัญญาสิกขาเป็นไฉน ? ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญา อันให้ถึงความเกิดและความดับอันประเสริฐ ชำแรก กิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์ โดยชอบ ภิคุนั้น ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้ อาสวะนี้เหตุให้เกิดอาสวะ นี้ความดับอาสวะ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะนี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา²⁵

อรรถกถา สมันตปาสาทิกาและอรรถกถา สัทธัมมปัชโชติกา แสดงความหมายไตรสิกขา

โดยเนื้อหาเดียวกันไว้อย่างละเอียดดังนี้

ถามว่า ศีลเป็นไฉน ? อริศีลเป็นไฉน ? จิตเป็นไฉน ? อริจิตเป็นไฉน ? ปัญญาเป็นไฉน ?

อธิปัญญา เป็นไฉน ?

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป :

ศีล มีองค์ 5 และองค์ 10 ชื่อว่า ศีลเท่านั้นก่อน จริงอยู่ ศีลนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วก็ตาม ยังมีได้อุบัติขึ้นก็ตาม เป็นไปอยู่ในโลก เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดี ย่อมชักชวนมหาชนให้สมาทานในศีลนั้น เมื่อ

²⁴ อัง.ติก. 34/529/465.

²⁵ ขุ.ม. 65/46/209.

พระพุทธเจ้ายังมีได้อุบัติขึ้น พระปัจเจกพุทธเจ้า สมณพราหมณ์ พวกรักรวมชาติประพฤดิชอบธรรม พระเจ้าจักรพรรดิมหाराช และพระมหาโพธิสัตว์ ย่อมชักชวนมหาชนให้สมาทาน (ในศีลนั้น) พวกสมณพราหมณ์ ผู้เป็นบัณฑิตก็สมาทาน (ศีลนั้น) แม้ด้วยตนเอง สมณพราหมณ์ เป็นต้น เหล่านั้น ครั้นบำเพ็ญกุศลธรรมนั้นให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมเสวยสมบัติใน หมู่ทวยเทพและในหมู่มนุษย์ ส่วนปาฏิโมกข์สังวรศีล ท่านเรียกว่า อธิศีล จริงอยู่ปาฏิโมกข์สังวรศีล นั้นเป็นศีล ที่ยิ่งและสูงกว่าบรรดาโลกียศีลทั้งหมด อนึ่ง ศีลที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลเท่านั้น ชื่อว่า ศีลที่ยิ่ง แม้กว่าปาฏิโมกข์สังวร แต่ศีลที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้น

กามาวจรกุศลจิต 8 ดวง และสมาบัติจิต 8 ดวง ฝ่ายโลกีย์ร่วมเข้าเป็นอันเดียวกัน พึงทราบวา จิตเท่านั้น และในกาลที่พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติขึ้น จิตนั้นก็เป็นที่ไปอยู่ การชักชวนและการสมาทาน ก็พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ แล้วในศีลนั้นแล ส่วนสมาบัติจิต 8 ดวง ที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนา ท่านเรียกว่า อธิจิต จริงอยู่ อัฐฐสมาบัติจิตนั้น เป็นจิตที่ยิ่งและสูงกว่าโลกียจิตทั้งหมด จิตที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้นแล เป็นจิตที่ยิ่งแม้กว่าอัฐฐสมาบัตินั้น แต่จิตที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้น

ส่วนวิปัสสนาญาณ ที่เป็นเครื่องกำหนดอาการคือ ไตรลักษณ์ ท่านเรียกว่า อธิปัญญา จริงอยู่ อธิปัญญานั้น เป็นปัญญาที่ยิ่งและสูงกว่าบรรดาโลกียปัญญาทั้งหมด ก็ปัญญาที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้นแล เป็นปัญญาที่ยิ่งแม้กว่าวิปัสสนาญาณนั้น²⁶

อรรถกถา มโนรทปุรณี อธิบาย ศีล อธิศีล จิต อธิจิต ปัญญา อธิปัญญา ไว้ดังนี้

พึงทราบการจำแนกดังนี้ว่า ศีล อธิศีล จิต อธิจิต ปัญญา อธิปัญญา ในการจำแนกนั้นศีล 5 ชื่อว่า ศีล ศีล 10 ชื่อว่า อธิศีล เพราะเทียบเคียงกับศีล 5 นั้น ปาฐุทธิศีล 4 ชื่อว่า อธิศีล เพราะเทียบเคียงกับศีล 10 นั้น อนึ่ง โลกียศีลทั้งหมด จัดเป็นศีล โลกุตริศีลจัดเป็นอธิศีล อธิศีลนั้นแหละเรียกว่า สิกขา เพราะต้องศึกษา ส่วนกามาวจรจิต ชื่อว่า จิต รูปาวจรจิต ชื่อว่า อธิจิต เพราะเทียบเคียงกับกามาวจรจิตนั้น รูปาวจรจิต ชื่อว่า อธิจิต เพราะเทียบเคียงกับ รูปาวจรจิตนั้น อนึ่ง โลกียจิตทั้งหมดจัดเป็นจิต โลกุตริจิตจัดเป็นอธิจิต แม้ในปัญญาก็มีนัยเดียวกันนี้แล²⁷

อรรถกถา สัทธรรมปาสนี อธิบายไตรสิกขา คือศาสนพรหมจรรย์ ดังนี้

เพราะเหตุไรไตรสิกขาจึงชื่อว่าพรหมจรรย์ นิพพานชื่อว่า พรหม เพราะอรรถว่าสูงสุด ไตรสิกขาเป็นความประพฤดิ เพื่อประโยชน์แก่ความสูงสุดเพราะ

²⁶ วิมหา.อ. 1/776.,ขุ.มหา.อ. 65/287.

²⁷ อัง.ติก. 34/446.

เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่นิพพาน เพราะเหตุ นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า
เป็นพรหมจรรย์ ศาสนพรหมจรรย์ก็คือ ไตรสิกขานั่นนั่นเอง²⁸

จากที่กล่าวมาสรุปความหมายได้ว่า ไตรสิกขาตามพระไตรปิฎก หมายถึง การศึกษาหรือข้อปฏิบัติ 3 ประการ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน ส่วนนัยที่อรรถกถาขยายความ แสดงให้เห็นว่าไตรสิกขา นั้นเรียกอีกอย่างได้ว่าศาสนาพรหมจรรย์ และอธิบายว่า ศีล หมายถึง ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ฯลฯ ยังเป็นโลกีย์ศีล ส่วนโลกุตตรศีล นั้นจัดเป็นอริศีลสิกขา สมาธิ หมายถึง จิตที่ได้ฌานในระดับต่าง ๆ ก็ยังเป็นโลกีย์จิต แต่โลกุตตรจิต นั้นจัดเป็นอริจิตตสิกขา ปัญญา หมายถึง ปัญญาในระดับต่าง ๆ จนถึงการเจริญวิปัสสนาจัดเป็นโลกีย์ปัญญา ส่วนปัญญาโลกุตตระจัดเป็นอริปัญญาสิกขา

3) ความหมายของไตรสิกขาตามทัศนะของนักปราชญ์และนักวิชาการศาสนา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้พระนิพนธ์ไว้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นปฏิปทาแห่งวิมุตติ เป็นแก่นแห่งพระธรรมวินัย สาวกจะบรรลุวิมุตตินั้นก็ด้วยทำให้บริบูรณ์ในไตรสิกขา²⁹

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้อธิบายความหมาย ไตรสิกขา หมายถึง ระบบการศึกษา หรือระบบการฝึกฝนอบรม เพราะเมื่อมีการศึกษาหรือฝึกฝนอบรม ก็เกิดเป็นการดำเนินชีวิตที่ดี สิกขา 3 ได้แก่ อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ซึ่งมักเรียกกันให้ง่าย ๆ สะดวก ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา³⁰

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้อธิบายความหมายของ ไตรสิกขา หมายถึง กระบวนการศึกษาที่ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อพัฒนาชีวิตทั้งด้านร่างกาย ด้านวาจา และด้านจิตใจ ควบคู่กันไปแบบองค์รวมโดยพัฒนากายวาจาด้วยศีล และพัฒนาจิตใจด้วยสมาธิและปัญญา ผู้ได้รับการพัฒนาทั้ง 3 ด้านอย่างถูกต้องครบถ้วน จะเป็นคนดีที่สมบูรณ์ คือ เป็นคนทำดี พุทธิ และคิดดี³¹

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดสรุปความได้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง การศึกษาหรือการฝึกฝนอบรมด้วยข้อปฏิบัติอย่างเป็นระบบ 3 ประการ ได้แก่ อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ซึ่งจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีชีวิตที่ดีงาม และหลุดพ้นจากกิเลสได้

²⁸ ชุ.ป.อ. 69/443.

²⁹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *สารานุกรมพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 179.

³⁰ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับประชาชน*, (กรุงเทพมหานคร : ผลิติมม์, 2559), หน้า 544-545.

³¹ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2558), หน้า 181.

3.2.2 องค์ประกอบของไตรสิกขา

พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการศึกษานในพระพุทธศาสนาไว้ คือ หลักไตรสิกขา ดังนี้
พระไตรปิฎก อังคุตตนิคาย ดิกนิบาต ทุติยเสขสูตร ความว่า

“ภิกษุทั้งหลายสิกขา 3 ประการนี้ ที่สิกขาบท ทั้งปวงนั้นรวมอยู่สิกขา 3 ประการ คือ อะไรบ้าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา”³²

สรุปได้ว่าไตรสิกขา คือ การศึกษาของผู้หวังประโยชน์ที่ต้องศึกษา 3 ประการ ได้แก่ อธิศีลสิกขา เป็นการฝึกอบรมกาย วาจา อธิจิตตสิกขา เป็นการฝึกอบรมภายในจิตใจ และอธิปัญญาสิกขา เป็นการพัฒนาปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม

นอกจากนี้ใน**พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก จุฬเวทัลลสูตร** กล่าวถึงมรรคมมีองค์ 8 ประการ ในหลักอริยสัจ 4 สามารถสังเคราะห์กับองค์ประกอบของไตรสิกขาทั้ง 3 ประการได้ ดังนี้

อริยมรรคมมีองค์ 8 พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสังเคราะห์ด้วยชั้นทั้ง 3 คุณวิสาขะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ 1 สัมมาอาชีวะ 1 ธรรมเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสังเคราะห์ ด้วยกองศีล สัมมาวายามะ 1 สัมมาสติ 1 สัมมาสมาธิ 1 ธรรมเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสังเคราะห์ ด้วยกองสมาธิ สัมมาทิฏฐิ 1 สัมมาสังกัปปะ 1 ธรรมเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสังเคราะห์ด้วยกองปัญญา³³

จากพระสูตรนี้ทำให้ทราบได้ว่า มรรค 8 กล่าวโดยย่อแล้วก็คือ สิกขา 3 ซึ่งสิกขา 3 ประการนี้ต้องอาศัยซึ่งกันและกันขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะแต่ละองค์ประกอบมีความสืบเนื่อง และเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ต้องรวมกันเพื่อใช้ในการประหารกิเลส ส่วนรายละเอียดของมรรคมมีองค์ 8 นี้ ผู้วิจัยจะนำมาอธิบายในหัวข้ออธิศีลสิกขา ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ หัวข้ออธิจิตตสิกขา ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และหัวข้ออธิปัญญาสิกขา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ตามลำดับต่อไป

3.2.3 ความสำคัญของไตรสิกขา

จากความหมายของไตรสิกขา ทำให้ทราบว่า ไตรสิกขา เป็นระบบการศึกษาของพุทธศาสนาที่ใช้เป็นเครื่องมือในการขจัดกิเลส พระพุทธเจ้าทรงแบ่งการศึกษาไว้ 3 ประการคือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญไว้ดังนี้

1) ไตรสิกขาเป็นกิจหรือหน้าที่ของภิกษุต้องกระทำ ดังข้อความต่อไปนี้

³² อัง.ต.ก. 34/526/453.

³³ ม.ม. 19/508/327.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณภณียะ (กิจที่สมณะต้องทำ) ของสมณะ 3 นี้ สมณภณียะ 3 คือ การสมาทานอธิศีลสิกขา การสมาทานอธิจิตตสิกขา การสมาทานอธิปัญญาสิกขานี้แล ภิกษุทั้งหลาย สมณภณียะของสมณะ 3 เพราะเหตุนี้ ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกในข้อนี้ว่า ฉันทะของเราต้องแรงกล้า ในการสมาทาน อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล³⁴

2) ไตรสิกขาเป็นกิจหรือหน้าที่ที่ต้องกระทำก่อนกิจอื่นๆ ดังข้อความต่อไปนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุพภณียะ (กิจที่ต้องทำก่อน) ของคฤหบดีชวานา 3 นี้ บุพภณียะ 3 คืออะไร คือ คฤหบดีชวานา ไถคราดพื้นที่น่าให้ตีก่อน ครั้นแล้ว ปลูกพืชลงในเวลาอันควร ครั้นแล้วไขน้ำเข้าบ้าง ไขน้ำออกบ้าง ตามคราวนี้ แลบุพภณียะของคฤหบดี ชวานา 3 ฉันทะเดียวกันนั้นเทียว ภิกษุทั้งหลาย บุพภณียะของภิกษุ 3 นี้ 3 คืออะไร คือการสมาทานอธิศีลสิกขา การสมาทานอธิจิตตสิกขา การสมาทานอธิปัญญาสิกขานี้ บุพภณียะของภิกษุ 3 เพราะเหตุนี้ ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกในข้อนี้ว่า ฉันทะของเราอย่างแรงกล้า ในการสมาทานอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ภิกษุทั้งหลายเธอพึงสำเหนียกอย่างนี้³⁵

3) ไตรสิกขาเป็นเครื่องแสดงภาวะความเป็นภิกษุ ดังข้อความต่อไปนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลาเดินตามฝูงโคไป แม้จะร้องว่า ข้า ฯ เป็นโค ข้า ฯ เป็นโคแต่สีของมันไม่เหมือนโค เสียงก็ไม่เหมือน รอยเท้าก็ไม่เหมือน มันได้แต่เดินตามฝูงโค ร้องไปว่า ข้า ฯ เป็นโค ข้า ฯ เป็นโค เท่านั้น ฉันทะดี ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกลางรูปในพระธรรมวินัยนี้เดินตามหมู่ภิกษุ แม้ประกาศไปว่า ข้า ฯ เป็นภิกษุ ข้า ฯ เป็นภิกษุ แต่ฉันทะในการสมาทานอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาของภิกษุรูปนั้น ไม่มีเหมือนภิกษุอื่น ๆ ภิกษุนั้นก็ได้แต่เดินตามหมู่ภิกษุประกาศไปว่า ข้า ฯ เป็นภิกษุ ข้า ฯ เป็นภิกษุ เท่านั้น ฉันทะเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกในข้อนี้ว่า ฉันทะของเรา จักมีอย่างแรง กล้าในการสมาทานอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขาและอธิปัญญาสิกขา ดูก่อนภิกษุทั้งหลายท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล³⁶

4) ไตรสิกขาเป็นการศึกษาที่ยอดเยียมกว่าการศึกษาทั้งหลาย ดังข้อความต่อไปนี้

สิกขานุตรียะเป็นอย่างไร ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ย่อมศึกษาศิลปะเกี่ยวกับช่างบ้าง ม้าบ้าง รถบ้าง ธนูบ้าง ดาบบ้าง หรือศึกษาศิลปะชั้นสูงชั้นต่ำ ย่อมศึกษาต่อสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด ผู้ปฏิบัติผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การศึกษานี้มีอยู่

³⁴ อจ.ตัก. 34/521/466.

³⁵ อจ.ตัก. 34/523/449.

³⁶ อจ.ตัก. 34/522/448.

เราไม่กล่าวว่า ไม่มี ก็แต่ว่าการศึกษานั้นเป็นการศึกษาที่เลว ส่วนผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมศึกษาอริสศีลบ้าง อธิจิตบ้าง อธิปัญญาบ้าง ในธรรมวินัยที่พระตถาคต ประกาศแล้ว การศึกษานี้ยอดเยี่ยมกว่า การศึกษาทั้งหลาย ย่อมเป็นไปพร้อม เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อให้แจ้งซึ่งนิพพาน ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่นมีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมศึกษาอริสศีลบ้าง อธิจิตบ้าง อธิปัญญาบ้าง ในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้วนี้ เราเรียกว่าสิกขานุตรียะ³⁷

5) ไตรสิกขามีองค์คุณ 9 ประการ วิสุทธิมรรคได้จำแนกคุณของศีล สมาธิ ปัญญา ได้เป็นองค์คุณ 9 ประการ ได้แก่

(1) สิกขา 3 (2) ศาสนามีความงาม 3 (3) อุปนิสัยแห่งคุณวิเศษ (4) การเว้นความสุดโต่ง 2 อย่าง และการเสพอปฏิบัติสายกลาง (5) อุบายที่เป็นเครื่องพ้นจากคติ (6) การละกิเลสด้วยอาการ 3 (7) ธรรมอันเป็นปฏิบัติต่อกิเลส (8) การชำระสังกิเลส 3 และ(9) เหตุแห่งความเป็นพระอริยบุคคล³⁸ องค์คุณทั้ง 9 สามารถเปรียบเทียบความแตกต่างของศีล สมาธิ ปัญญา ตามลักษณะทั้ง 9 ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปมาเป็นตาราง ดังนี้

องค์คุณ 9	ศีล	สมาธิ	ปัญญา
1. สิกขา 3	อริสศีลสิกขา	อธิจิตสิกขา	อธิปัญญาสิกขา
2. ศาสนามีความงาม 3	ความงาม ในเบื้องต้น (การไม่ทำบาปทั้งสิ้น)	ความงาม ในท่ามกลาง (ยังกุศลให้ถึงพร้อม)	ความงาม ในที่สุด (การทำจิตให้ผ่องแผ้ว)
3.อุปนิสัยแห่งคุณวิเศษ	เป็นผู้ได้ วิชา 3	เป็นผู้ได้ อภิญา 6	เป็นผู้แตกฉาน ในปฏิสัมภิทา 4
4. การเว้นความสุด โต่ง 2 อย่าง	เว้นจาก กามสุขัลลิกานุโยค	เว้นจาก อัตตกิลมถานุโยค	มีการเสพอปฏิบัติ สายกลางคือมัชฌิมปฏิปทา
5. อุบายเป็นเครื่องพ้น จากคติ	อุบายก้าวพ้น จากอบาย	อุบายก้าวพ้น จากกามธาตุ	อุบายก้าวพ้น จากภพทั้งปวง

³⁷ วจ.ปณจก. 36/301/609.

³⁸ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคภาค 1 ตอน 1, อ่างแล้ว, หน้า 12.

6. การละกิเลส ด้วยอาการ 3	ละโดย ตทั้งคปทาน	ละโดย วิกขัมภนปทาน	ละโดย สมุจเฉตปทาน
7. ธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ต่อกิเลส	ละกิเลสชนิดวิตกกัมมะ (ที่จะออกทาง กาย วาจา)	ละกิเลสชนิด ปริยฎฐาน (นิเวรณที่กลุ่มมรุมจิต)	ละกิเลสชนิด อนุสัย (ที่อยู่ในสันดาน)
8. การชำระสังกิเลส 3	ชำระสังกิเลส ที่เป็นทุจริต	ชำระสังกิเลส ที่เป็นตัณหา	ชำระสังกิเลส ที่เป็นทิฏฐิ
9. เหตุแห่งความเป็น พระอริยบุคคล	ศีลสมบุรณ์ พระโสดาบันบุคคล พระสกทาคามีบุคคล	ศีล และสมาธิ สมบุรณ์ พระอนาคามีบุคคล	ไตรสิกขาปริบุรณ์ พระอรหันต์บุคคล

ตารางที่ 3.1 การจำแนกองค์คุณ 9 ประการของไตรสิกขา

จากพระสูตรทั้งหมดที่แสดงมาทำให้ทราบว่า ไตรสิกขามีความสำคัญยิ่ง คือ เป็นการศึกษาที่ยอดเยี่ยมากกว่าการศึกษาในทางโลก เป็นภารกิจแรกที่ต้องกระทำก่อนสิ่งอื่นๆ เพราะสามารถดับกิเลสได้ แสดงความเป็นภิกษุในพุทธศาสนา และนอกจากนี้ยังประกอบด้วยองค์คุณ 9 ประการอีกด้วย

3.3 ปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา

ก่อนที่จะกล่าวถึงความหมายปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา ผู้วิจัยขออธิบายคำว่า “มิติ” และกล่าวถึงรายละเอียดคัมภีร์วิสุทธิมรรคอย่างคร่าว ๆ ก่อนเพื่อให้เห็นว่าเนื้อหาพระไตรปิฎกที่มีอยู่จำนวนมาก สามารถจัดให้อยู่ในกรอบของไตรสิกขาได้อย่างไร โดยใช้เนื้อหาของวิสุทธิมรรคเป็นฐานในการคิดสังเคราะห์ จากนั้นจึงให้ความหมายของปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา ส่วนอีกหัวข้อที่เป็นโครงร่างปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา เป็นการนำเสนอถึงขั้นตอนการได้มาของโครงร่างและเนื้อหาปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.3.1 ความหมายของปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา

คำว่าปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขานี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาปฏิสัมภิทามรรคและหลักไตรสิกขามาแล้ว ดังนั้นในหัวข้อนี้จึงขอทำความเข้าใจคำว่า “มิติ” ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

คำว่า มิติ มี 2 ความหมายตามที่ราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวไว้ ดังนี้

1. เป็นคำนาม. การวัด (มักใช้ประกอบหลังศัพท์อื่น) เช่น ตรีโกณมิติ สังคมมิติ, ขนาดซึ่งวัดไปตามทิศทางใดทิศทางหนึ่ง โดยถือขนาดยาวเป็นมิติที่ 1 ขนาดกว้างเป็นมิติที่ 2 ขนาดหนาหรือสูงเป็นมิติที่ 3 และถือว่าเวลาเป็นมิติที่ 4

2. เป็นคำนาม. ด้าน มุมมอง,เช่น เปิดมิติใหม่ของวงการภาพยนตร์³⁹

จากความหมายของราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายในเชิงวิทยาศาสตร์และความหมายทั่วไปที่นิยมใช้ คือ ด้าน หรือมุมมอง ในแง่เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งความหมายที่สองนี้ มีดังตัวอย่างของการศึกษาวิจัย ที่ผู้วิจัยพบว่าการนำคำว่ามิติมาใช้ในการตั้งชื่อหัวข้อการวิจัยในระดับสูง เช่น เรื่อง “**มิติสุนทรียศาสตร์ในจริยศาสตร์ขงจื้อ**” ของ อันธิมา แสงชัย ปริญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁴⁰ ซึ่งชื่อคล้ายกับชื่องานของผู้วิจัย โดยงานวิจัยนี้มีเนื้อหาประกอบด้วย การศึกษาสุนทรียศาสตร์ของขงจื้ออย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์จริยศาสตร์ขงจื้อผ่านมิติสุนทรียศาสตร์โดยศึกษาคัมภีร์หลุนอี่วเป็นหลัก และได้คำตอบที่มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. ความรื่นรมย์ยินดีมีคุณค่าสูงสุด
2. จินตนาการและการสร้างสรรค์นำไปสู่การแสดงออกทางศิลปะที่สร้างสรรค์และมีสุนทรีย์
3. จริยศาสตร์แห่งความกลมกลืน เป็นหัวใจสำคัญที่สามารถอธิบายความงามในพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงเป็นกระบวนการเดียวกัน ทั้งองค์ประกอบศิลป์ รสชาติอาหาร ดนตรี ชีวิตมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์-สังคม-โลกธรรมชาติ

จากตัวอย่างที่แสดงมาจะเห็นได้ว่า การใช้คำว่ามิติในงานวิจัยฉบับนี้ เป็นการศึกษาเรื่องอย่างเฉพาะเจาะจง คือ สุนทรียศาสตร์ จากส่วนรวมของสิ่งที่ศึกษา คือ จริยศาสตร์ของขงจื้อโดยผ่านคัมภีร์หลุนอี่ว

อนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงหลักไตรสิกขาในฐานะเป็นมิติ มุมมอง หรือขอบเขตที่มีความสัมพันธ์กับพระไตรปิฎกนั้น มีหลักฐานที่มีการใช้มาก่อนแล้วก็คือ การแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆษาจารย์ ราวพุทธศตวรรษที่ 10 เนื่องจากเนื้อหาของพระไตรปิฎกมีจำนวนมาก หลากหลาย ประเด็น การสรุปย่อให้สั้นกระชับรัด ง่ายต่อการทำความเข้าใจจึงต้องใช้หลักการสำคัญที่จะครอบคลุมประเด็นได้ทั้งหมด ซึ่งหลักการที่เป็นกรอบคุ่มเนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้นได้ก็คือ หลักไตรสิกขา

พระมหาสยาม ราชวัตร ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค” ได้พบว่า ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคเลือกหลักไตรสิกขา อันเป็นหลักธรรมด้านการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการที่ใช้ในการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ติงามมาวางโครงเรื่องของคัมภีร์ ให้ไปตามลำดับหัวข้อไตรสิกขา เริ่มจากศีล สมาธิ ปัญญา ไปตามลำดับ

³⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, อ้างแล้ว, หน้า 907.

⁴⁰ อันธิมา แสงชัย, “มิติสุนทรียศาสตร์ในจริยศาสตร์ขงจื้อ” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557), 218 หน้า

แล้วจัดเป็นหมวดหมู่จำนวน 23 ประจําเขต โดยอ้างอิงข้อมูลประกอบการอธิบายจากพระไตรปิฎก ซึ่งพบว่าพระพุทโธศาจารย์ ได้อ้างอิงพระไตรปิฎก ดังนี้

1) **ศีล** มีเนื้อหา 2 ประจําเขต กล่าวถึง ศีลคืออะไร มีความหมายว่าอย่างไร ศีลมีลักษณะ มีกิจ มีผลปรากฏ และมีอะไรเป็นเหตุใกล้ มีคุณประโยชน์ต่อชีวิตอย่างไร มีกี่ชนิด มีอะไรเป็นอุปสรรค ควรรักษาศีลกันอย่างไร การประพฤติปฏิบัติของผู้ถือบวช เช่น การบำเพ็ญธุดงค์วัตร โดยอ้างอิง พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎกรวม 113 แห่ง

2) **สมาธิ** มีเนื้อหา 10 ประจําเขต กล่าวถึงเรื่องสมาธิโดยมีลักษณะคล้ายกับเรื่องศีล คือ เริ่มต้นด้วยการอธิบายว่า สมาธิคืออะไร โดยความหมายอย่างไรจึงเรียกว่าสมาธิ มีกี่ชนิด อะไรเป็นอุปสรรคไม่ให้มีสมาธิ หรืออะไรทำให้สมาธิที่มีไม่พัฒนา อะไรคือวิธีเจริญสมาธิ ในเรื่องวิธีการเจริญสมาธินี้ได้ การฝึกสมาธิแบบต่าง ๆ ได้แก่ กสิณ อสุภะ พรหมวิหาร ฯลฯ ประโยชน์ของการฝึกสมาธิ อภิญญาจิต ตอนนี้อ้างอิงพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎกรวม 393 แห่ง

3) **ปัญญา** มีเนื้อหา 11 ประจําเขต เริ่มตั้งแต่ความหมายของคำว่าปัญญา ลักษณะของปัญญา ชนิดของปัญญา วิธีการเจริญปัญญา ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับสภาวะความเป็นจริง ซึ่งจำเป็นต้องรู้อย่างชัดเจนเพื่อให้ปัญญาเกิดขึ้น ได้แก่ การเข้าใจเรื่องชีวิตซึ่งเป็นเบญจขันธ์ คือ ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ระดับของความเข้าใจเรื่องขันธ์ 5 ดังกล่าว อายุตนะ 6 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท วัฏจักรแห่งกรรมและผลแห่งกรรม กฎไตรลักษณ์ ลำดับขั้นแห่งปัญญา ตลอดจนประโยชน์ของการเจริญปัญญาและการหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ในตอนนี้อ้างอิงพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎกรวม 394 แห่ง⁴¹ จึงสรุปได้ว่า เนื้อหาของพระไตรปิฎกมีจำนวนมากนับเป็นเล่มฉบับภาษาไทยมีถึง 45 เล่ม แต่สามารถสรุปให้ครอบคลุมด้วยวิธีการแห่งไตรสิกขา

จากเนื้อหาที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้พอสรุปได้ว่า ปฏิสัมภทามรรคมิติไตรสิกขา หมายถึง เนื้อหาในคัมภีร์ปฏิสัมภทามรรค จำนวน 30 กถา หรือ 30 เรื่องที่สรุปลงในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล (อภิสีลสิกขา) สมาธิ (อภิจิตตสิกขา) ปัญญา (อภิปัญญาสิกขา) ซึ่งไตรสิกขานี้ใช้ฝึกหัดอบรมบุคคลให้มีการพัฒนาด้านกาย วาจา จิตใจ และปัญญาที่สูงขึ้น

3.3.2 โครงสร้างปฏิสัมภทามรรคมิติไตรสิกขา

การนำเสนอเนื้อหาโครงสร้างปฏิสัมภทามรรคมิติไตรสิกขา ก่อนอื่นผู้วิจัยขอกล่าวถึง ขั้นตอนการได้มาของโครงสร้างปฏิสัมภทามรรคมิติไตรสิกขา กล่าวคือ ผู้วิจัยใช้วิธีการจากแนวคิดการจัดการความรู้ SACI Model ในขั้นตอนที่ 1 คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันเป็นการนำความรู้ที่ฝังลึก

⁴¹ พระมหาสาธยาย ราชวัตร, “การศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), 2543, หน้า 174 – 179.

ของบุคคลออกมาด้วยการพูดคุย สัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยได้อ่านคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มารรคก่อนแล้วจึงปรึกษาจากคณะกรรมการคุมการวิจัย 3 ท่าน จึงทำให้ได้โครงสร้างที่สมบูรณ์ขึ้น สำหรับรายละเอียดการดำเนินการสร้างโครงสร้างปฏิสัมพันธ์มารรคมิติไตรสิกขา มี ๒ ขั้นตอนดังนี้

1. การอ่านตีความในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มารรค

คำว่า การตีความ (Hermeneutics) อ่านว่า เฮอร์เมนูติกส์ ราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติศัพท์ Hermeneutics ว่า อรรถปริวรรตศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์แห่งการตีความ⁴² จากการศึกษาบทความจากรายงานการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ของดร.วีรชาติ นิมมอนงค์ พระมหาสมบูรณ วุฒิกโร, ดร. ได้ให้แนวทางการอ่านตีความคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ไว้ดังนี้

“การตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาทจัดเป็นการตีความแบบอนุพัพพมารรค (Gradual Path) เป็นการตีความโดยยึดลำดับแห่งการพัฒนาการของจิตที่ต้องเริ่มด้วยศีล สมาธิ ปัญญา”

นอกจากนี้ยังกล่าวว่า การตีความในพุทธศาสนามี 3 ยุค ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

1. การตีความยุคก่อนอรรถกถา:คัมภีร์เนตติปกรณ์ ได้เสนอการตีความออกเป็น ลักษณะคือ นัย ทาระ และสาสปฏิฐาน

2. การตีความในยุคอรรถกถา:คัมภีร์วิสุทธิมารรค ได้กล่าวถึงรูปแบบการวิเคราะห์หลักคำสอนไว้ 4 อย่าง คือ ลักษณะ กิจ ผล และบ่อเกิดของธรรมนั้น ถือว่าเป็นแนวการตีความที่สำคัญ

3. การตีความในยุคหลังอรรถกถา:การตีความในเมืองไทยโดยเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างหลักสูตรบาลีสนาทลวงกับบาลีพุทธโฆส ว่าเป็นการตีความสองสายที่ต้องอาศัยการทำความเข้าใจพุทธพจน์⁴³

นอกจากนี้ ปฐม บัญศรีตัน ได้เสนอรูปแบบการตีความไว้ดังนี้ “รูปแบบการตีความ มี 2 ปัจจัยที่ต้องทำความเข้าใจ คือ 1.ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ผู้อ่านที่ต้องมีความสามารถทางภาษา, บริบทสังคม และเจตนาารมณ์ของผู้สื่อความ 2.ปัจจัยภายใน คือ อรรถและพยัญชนะในคัมภีร์” และสนับสนุนให้นำวิธีการในเนตติปกรณ์และเปฏโกปเทศมาประกอบ⁴⁴

⁴² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ – ไทย,(กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์,2540), หน้า 42.

⁴³ วีรชาติ นิมมอนงค์,ดร. พระมหาสมบูรณ วุฒิกโร, ดร.,บทความจากรายงานการวิจัย “การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, นิตยสารพุทธจักร, ปีที่ 63 , ฉบับที่ 6 (มิถุนายน 2552), 13– 14.

⁴⁴ ปฐม บัญศรีตัน,“รูปแบบการตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาท”,วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2550, หน้า 193.

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยนำหลักการตีความแบบอนุப்புพมรรค โดยใช้แนวคิดของคัมภีร์เนตติปกรณ์มาใช้ในการตีความ โดยพิจารณาถึงหาระที่เหมาะสม คือ หลักสมาโรปนหาระ มีรายละเอียดดังนี้ 1. ปทัฏฐาน คือ สิ่งที่เป็นมูลฐานที่มาของธรรมนั้น 2. เววจนะคือ คำเหมือนหรือคำไวพจน์ 3. ภาวนา คือ วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เจริญขึ้น ในกรณีเป็นธรรมที่ควรเจริญ 4. ปหาน คือ วิธีการขจัดให้หมดสิ้น ในกรณีเป็นธรรมที่ควรขจัด⁴⁵

จากการศึกษาหลักสมาโรปนหาระ ทำให้ได้ประเด็นที่ต้องความเข้าใจเนื้อหาปฏิสัมภิทามรรค ดังนี้

1. ปทัฏฐาน (สิ่งที่เป็นมูลฐานที่มาของธรรมนั้น) : เป็นการทำความเข้าใจถึงการได้เหตุที่ทำให้เกิดศีล สมาธิ ปัญญา
2. เววจนะ (คำเหมือนหรือคำไวพจน์) : เป็นการทำความเข้าใจถึงชื่อธรรมะต่าง ๆ และความหมาย หรือประเภทของธรรมะนั้น ๆ ที่มีนัยตรงกับศีล สมาธิ ปัญญา
3. ภาวนา (วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เจริญขึ้น) : เป็นการทำความเข้าใจถึงการปฏิบัติธรรมในหัวข้อธรรมต่าง ๆ ที่มีนัยตรงกับศีล สมาธิ ปัญญา
4. ปหาน (วิธีการขจัดให้หมดสิ้น) : เป็นการทำความเข้าใจถึงการปฏิบัติธรรมในหัวข้อธรรมต่าง ๆ ที่ทำให้ละกิเลสได้ สำหรับ ข้อ 3 และ 4 นี้ กล่าวโดยย่อคือ การเพิ่มกุศลและการละอกุศลและเมื่อทำตามนี้แล้วจะได้ผลเป็นอย่างไรอีกด้วย

เมื่อเข้าใจหลักการตีความนี้แล้วจึงนำมาพิจารณาชื่อและเนื้อหาของหัวข้อธรรมทั้ง 30 เรื่องในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เพื่อให้ได้โครงสร้างบทและเนื้อหาที่จะศึกษาอย่างคร่าว ๆ แล้วจึงนำไปปรึกษากับคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

2. การปรึกษาคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ก่อนการวางโครงสร้างปฏิสัมภิทามรรคมติไตรสิกขา ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดการจัดการความรู้ แนวคิดของคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค แนวคิดไตรสิกขา จากนั้นได้ออกแบบโครงสร้าง ๆ เพื่อให้คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบ 3 ท่าน ได้ข้อสรุปดังนี้

โครงสร้าง

⁴⁵ พระมหาทักษณเถระ รจนา ; พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ตรวจชำระ ; พระคันธสาราภิวังศ์, เนตติปกรณ์ (แปลและอธิบาย), (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, 2550), หน้า 321.

ปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา

1. บทที่ 1 บทนำ

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทามรรค ประกอบด้วย 4 หัวข้อ

1. ความหมายปฏิสัมพันธ์ทามรรค
2. ความเป็นมาและความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ทามรรค
3. โครงสร้างของคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทามรรค
4. คุณค่าของคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทามรรค

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา ประกอบด้วย 3 หัวข้อ

1. ความหมายของไตรสิกขา
2. องค์ประกอบของไตรสิกขา
3. ความสำคัญของไตรสิกขา

1.3 ปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา ประกอบด้วย 2 หัวข้อ

1. ความหมายของปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา
2. โครงสร้างปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา

2. บทที่ 2 การศึกษาปฏิสัมพันธ์ทามรรค : ศิล ประกอบด้วย 5 หัวข้อ

2.1 ความหมายของศีล มีเนื้อหา ดังนี้

1. ญาณกถา สีสลยญาณนิตเทศ แสดงความหมายของศีล อธิศีล และอธิศีลสิกขา
2. อานาปานกถา 3. มาติกาถา แสดงความหมายของอธิศีลสิกขา
4. ญาณกถา สุตมยญาณนิตเทศ ข้อ 4 – 6 แสดงความหมายของศีลนัยมรรค 8
5. จรียากถา 6. มณฑปเปยกถา

2.2 เหตุที่ทำให้เกิดศีล มีเนื้อหา ดังนี้

1. ญาณกถา สีสลยญาณนิตเทศ แสดงว่ากุศลจิตเป็นเหตุให้เกิดศีล
2. สัทธรรมปกาสินี อรรถกถา แสดงว่าหิริและโอตตปปะเป็นเหตุให้เกิดศีล

2.3 ประเภทของศีล มีเนื้อหา ดังนี้

- ญาณกถา สีสลยญาณนิตเทศ แสดงประเภทของศีล 3 นัย

2.4 การปฏิบัติศีล มีเนื้อหา ดังนี้

- ญาณกถา สีสลยญาณนิตเทศ แสดงวิธีการปฏิบัติด้วยการละอกุศลกรรมบถ จนถึงการละกิเลสทั้งปวงด้วยอรรหัตตมรรค

2.5 ผลการปฏิบัติศีล มีเนื้อหา ดังนี้

1. ญาณกถา สีสลยญาณนิตเทศ แสดงผลที่ได้ คือ ความไม่เดือดร้อนของจิต

	2.คติกา	เป็นลำดับแรกจนถึงนิพพาน แสดงว่าผู้มีศีลเมื่อตายย่อมได้คติสมบัติ
3. บทที่ 3 การศึกษาปฏิสัมภิทามรรค : สมาธิ		ประกอบด้วย 5 หัวข้อ มีเนื้อหา ดังนี้
3.1 ความหมายของสมาธิ	1.ญาณกถา สีสมยญาณนิตเทศ และ สมาธิภาวนามยญาณนิตเทศ 2.อานาปานกถา 3.มาติกาภา 4.ญาณกถา สุตมยญาณนิตเทศ 5.จริยาภา 6.มณฑปเยกถา	แสดงความหมายอริจิต และอริจิตตสิกขา แสดงความหมายสมาธิ 25 นัย แสดงความหมายของอริจิตตสิกขา ข้อ 4 – 6 แสดงความหมายของสมาธินัยมรรค 8
3.2 เหตุที่ทำให้เกิดสมาธิ	1.อินทริยภา 2.สัทธรรมปกาสินี อรรถกถา	มีเนื้อหา ดังนี้ แสดงเหตุ 4 ประการที่ทำให้เกิดสมาธิ แสดงว่าสุขเป็นเหตุของสมาธิ
3.3 ประเภทของสมาธิ	ญาณกถา สมาธิภาวนามยญาณนิตเทศ	ประกอบด้วย แสดงประเภทของสมาธิ 10 หมวด 55 ประการ
3.4 การปฏิบัติสมาธิ	1.อานาปานกถา 2.เมตตากถา	มีวิธีการเจริญสมาธิต่าง ๆ ดังนี้ แสดงการปฏิบัติสมาธิด้วยการกำหนดลมหายใจ แสดงการปฏิบัติสมาธิด้วยการแผ่เมตตา 4 นัย
3.5 ผลการปฏิบัติสมาธิ	1.อานาปานกถา 2.เมตตากถา	มีเนื้อหา ดังนี้ แสดงผลที่ได้รับ เช่น จิตไม่หวั่นไหว เป็นต้น แสดงผลที่ได้รับของเมตตา 11 ประการ
4. บทที่ 4 การศึกษาปฏิสัมภิทามรรค : ปัญญา		ประกอบด้วย 5 หัวข้อ มีเนื้อหา ดังนี้
4.1 ความหมายของปัญญา	1.ปฏิสัมภิทาภา 2.ญาณกถา สุตมยญาณนิตเทศ 3.อานาปานกถา 4.มาติกาภา 5.ญาณกถา สุตมยญาณนิตเทศ 6.จริยาภา 7.มณฑปเยกถา	แสดงความหมายของปัญญา แสดงความหมายอริปัญญา แสดงความหมายของปัญญาสิกขา ข้อ 5 – 7 แสดงความหมายของปัญญานัยมรรค 8
4.2 เหตุที่ทำให้เกิดปัญญา	สัทธรรมปกาสินี อรรถกถา	แสดงว่าสมาธิเป็นเหตุเกิดของปัญญา
4.3 ประเภทของปัญญา ประกอบด้วย	ญาณกถา	แสดงญาณ 73 ประการ

- 4.4 การพัฒนาปัญญา ประกอบด้วย
 มหาปัญญาภคตา แสดงการพัฒนาปัญญาด้วยธรรม 4 ประการ
- 4.5 ผลการพัฒนาปัญญา ประกอบด้วย
 1.ญาณภคตา แสดงผลโดยแบ่งเป็นระดับโลกียะและโลกุตตระ
 2.มหาปัญญาภคตา แสดงผลโดยเรียกเป็นบุคคลประเภทต่าง ๆ
5. บทที่ 5 การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์ ประกอบด้วย 3 หัวข้อ
 ยุกนัทธภคตา แสดงวิธีการปฏิบัติให้ไตรสิกขาบูรณ์
- 5.1 การเจริญวิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้องต้น มีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้
 1.อานาปานภคตา ข้อที่ 1 – 3 แสดงการเจริญสมาธิก่อน
 2.อินทริยภคตา แล้วตามด้วยวิปัสสนาจนบรรลุอุรียบุคคล
 3.พลภคตา
- 5.2 การเจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น มีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้
 1.สติปัญฐานภคตา ข้อที่ 1 – 3 แสดงการเจริญวิปัสสนา
 2.วิปัสสนาภคตา จนบรรลุอุรียบุคคล
 3.วิโมกขภคตา
- 5.3 การกระทำให้งั้นในสังขจะ 4 ประกอบด้วย 10 หัวข้อ
 1.วิเวกภคตา แสดงมรรค 8 โภชณงค์ 7 พละ 5 อินทริย์ 5
 ที่ประกอบด้วยวิเวก
 2.มรรคภคตา แสดงมรรค 8 โภชณงค์ 7 พละ 5 อินทริย์ 5
 ศีลวิสุทธิต จิตตวิสุทธิต ทิณฐวิสุทธิต ว่าเป็นมรรค
 เมื่อธรรมทั้งหลายประชุมแล้วทำให้งั้นในสังขจะ
 3.สังจกภคตา แสดงความหมายของอริยสัง
 และการแทงตลอดในอริยสัง
 4.วิโมกขภคตา แสดงการรู้งั้นสังขจะด้วยนัยของวิโมกข์
 5.วिरาคภคตา แสดงสภาวะขณะแห่งมรรค 4 และผล 4
 6.โพชณงค์ภคตา แสดงความหมายของโพชณงค์
 7.อภิสมยภคตา แสดงความหมายของการตรัสรู้ด้วยอะไรและอย่างไร
 8.สุญญภคตา แสดงความสุญของกิเลสต่าง ๆ
 9.กรรมภคตา แสดงข้อความว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรม
 ไม่มีอยู่ ได้แก่ ผู้ปรินิพพานในภพปัจจุบัน
 10. สมศีลภคตา แสดงการละกิเลสทั้งปวงได้แล้ว

	อรหัตตมรรคจึงเป็นสมถรรม
6. บทที่ 6 ผลการปฏิบัติไตรสิกขาที่บริบูรณ์	ประกอบด้วย 2 หัวข้อ
โลกุตตรกถา	แสดงความหมายของการเป็นผู้พ้นไปจากโลก
6.1 ผลการบรรลุเป็นพระอริยบุคคล	มีเนื้อหา ดังนี้
1.เสกขบุคคล	แสดงเนื้อหา ดังนี้
1.ทวิภูติกถา	แสดงความหมาย เหตุ ประเภทของทวิภูติ
	และการละทวิภูติ
2.วิปัสสกถา	แสดงวิปัสสนาต่าง ๆ และการละวิปัสสนา
2.อเสกขบุคคล	แสดงเนื้อหา ดังนี้
อิทธิกถา	แสดงฤทธิ์ของพระอริยบุคคล
6.2 ผลการได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า	มีเนื้อหา ดังนี้
1.ปฏิสัมภิทา กถา	แสดงปฏิสัมภิทาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
2.พลกถา	แสดงตถาคตพละ 10
3.ธรรมจักกถา	แสดงความหมายและธรรมที่เป็นเหตุชื่อว่า
	ธรรมจักร
4.ปาฏิหาริย กถา	แสดงปาฏิหาริย์ 3

7. บทที่ 7 การนำหลักปฏิสัมภิทาญาณไปใช้กับปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา

8. บทที่ 8 สรุป

3.4 สรุป

จากการศึกษาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคและหลักไตรสิกขาของพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค มีเนื้อหาการอธิบายหัวข้อธรรมะต่าง ๆ จำนวน 30 เรื่องแต่ละเรื่องมีการอธิบายขยายความอย่างแตกฉาน ดังนั้นหากได้นำเนื้อหาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคมาสังเคราะห์กับหลักไตรสิกขาแล้ว ก็จะทำให้ได้ปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขาขึ้น ซึ่งในบทนี้ได้ทำโครงสร้างเนื้อหาปฏิสัมภิทามรรคขึ้นแล้ว และต่อไปก็นำไปบูรณาการตามหลักการของการจัดการความรู้ในชั้นอื่น ๆ ต่อไป

บทที่ 4

บูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขา

เมื่อได้ศึกษาแนวคิดการจัดการความรู้ตามทฤษฎี SECI Model แนวคิดเกี่ยวกับคัมภีร์ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขามาแล้ว ในบทนี้เป็นการบูรณาการเนื้อหาเข้าด้วยกัน โดยมีขั้นตอนการบูรณาการประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขา ขั้นตอนที่ 2 การสกัดความรู้จากตัวคนในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขา ขั้นตอนที่ 3 การผนวกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขา และขั้นตอนที่ 4 การผนวกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขา เมื่อบูรณาการเนื้อหาแล้วจึงนำไปสังเคราะห์สร้างรูปแบบการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขาต่อไป

4.1 บูรณาการขั้นที่ 1 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขา

การบูรณาการขั้นตอนนี้เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขา เป็นการอ่านตีความคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการสัมภาษณ์ระหว่างผู้วิจัยกับคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผลที่ได้รับจากขั้นตอนนี้คือได้ความรู้ “ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขา” ซึ่งมีรายละเอียด 6 ประการดังนี้

4.1.1 บูรณาการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไตรสิกขา : ศิล (ศีลสิกขา)

ศีลสิกขา มีเนื้อหา 5 ประการ ได้แก่ ความหมายของศีล อธิศีล และอธิศีลสิกขา เหตุที่ทำให้เกิดศีล ประเภทของศีล การปฏิบัติศีลสิกขา และผลการปฏิบัติศีลสิกขา มีเนื้อหาต่อไปนี้

1. ความหมายของศีล อธิศีล อธิศีลสิกขา และศีลนัยของสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมาภังษิตะ มีรายละเอียดดังนี้

1) ความหมายของศีล อธิศีลและอธิศีลสิกขา

ญาณกถา สิลมยญาณนิตเทส พระสารีบุตร แสดงคำถาม คำตอบ ความหมายศีล ดังนี้

คำถาม “อะไรเป็นศีล?”

คำตอบ 1.เจตนาเป็นศีล 2.เจตสิกเป็นศีล 3.ความสำรวมเป็นศีล 4.ความไม่ล่วงเป็นศีล ชื่อว่าศีล เพราะอรธธว่าสำรวม และไม่ก้าวล่วง ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจจารา มุสาวาท ปิสฺสุณาวาจา ผรุสฺสวาจา สัมผัสฺปลาปะ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ”¹

¹ ชุ.ป. 68/89/544.

ญาณกถา สิลมยญาณนิตเทศ พระสารีบุตร แสดงความหมายของอริศีล และอริศีลสิกขา ความว่า “บรรดาศีลเห็นปานนี้ สังวรปาริสุทธิ ความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมเป็นอริศีล ความสำรวมเป็นอริศีลสิกขา”²

อานาปานกถา และมาติกากถา ได้แสดงความหมายของอริศีลสิกขาเหมือนกันไว้ว่า “ความสำรวมในสัทวิสุทธินั้น เป็นอริศีลสิกขา”³

2) ศีลนัยของสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมากรรมันตะ

ญาณกถา สุตมยญาณนิตเทศ ได้กล่าว ศีลนัยของสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมากรรมันตะ ดังนี้ สัมมาวาจาเป็นโฉน เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อนี้ ท่านกล่าวว่าสัมมาวาจา

สัมมากรรมันตะเป็นโฉน เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดุคในกามนี้ ท่านกล่าวว่า สัมมากรรมันตะ

สัมมาอาชีวะเป็นโฉน อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ ย่อมละอาชีวะที่ผิด สำเร็จความเป็นอยู่ด้วยอาชีวะที่ชอบนี้ ท่านกล่าวว่าสัมมาอาชีวะ⁴

จริยาถา⁵ แสดงศีลนัยของสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมากรรมันตะ ดังนี้

“การประพฤติด้วยความกำหนดแห่งสัมมาวาจา การประพฤติด้วยความขามองแห่งสัมมาอาชีวะ การประพฤติด้วยสมุฏฐานแห่งสัมมากรรมันตะ” และมณฑลเปยกถา⁶ แสดงความหมายไว้แต่ต่างกันเพียง คำว่า “การประพฤติ” เป็นคำว่า “ความใส”

สรุปความหมายของศีลมีความหมายหลายนัย ได้แก่ 1. เจตนาเป็นศีล 2.เจตสิกเป็นศีล 3.ความสำรวมเป็นศีล 4.ความไม่ล่วงเป็นศีล ชื่อว่าศีล เพราะอรรถว่าสำรวม ในความหมายของ อริศีล หมายถึง สังวรปาริสุทธิ ความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมเป็นอริศีล ส่วนความหมายของความสำรวมในสัทวิสุทธินั้น เป็นอริศีลสิกขา และศีลนัยของมรรค 8 ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมากรรมันตะ

2. เหตุที่ทำให้เกิดศีล

1) ญาณกถา สิลมยญาณนิตเทศ แสดงเป็นคำถามและคำตอบ ดังนี้

คำถาม ศีลมีอะไรเป็นสมุฏฐาน ? (คำว่าสมุฏฐาน หมายถึง ที่เกิด,ที่ตั้ง,เหตุ)

² ชุ.ป. 68/90/546.

³ ชุ.ป. 69/421/135.

⁴ ชุ.ป. 68/85/458.

⁵ ชุ.ป. 69/717/792.

⁶ ชุ.ป. 69/717/792.

คำตอบ กุศลศีลมีกุศลจิตเป็นสมุฏฐาน อกุศลศีลมีอกุศลจิตเป็นสมุฏฐาน อภัยกตศีลมีอภัยกตจิตเป็นสมุฏฐาน

อนึ่งพระอรรถกถาจารย์ อธิบายว่า อกุศลศีล มีอกุศลจิตเป็นสมุฏฐาน อภัยกตศีล มีอภัยกตจิตเป็นสมุฏฐาน ท่านพระสารีบุตรกล่าวด้วยการยกเนื้อความขึ้น โดยปริยายนั้น อกุศลศีลนั้น ไม่เป็นศีลที่ท่านประสงค์ในที่นี้⁷

2) อรรถกถา สัทธรรมปกาสินี⁸ แสดงลักษณะของศีล มีดังนี้

1. ลักษณะของศีล คือ มีการสำรวมเป็นลักษณะ มีการรวมเอาไว้อย่างดีซึ่งกายกรรม เป็นต้น และเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย

2. หน้าที่ของศีล คือ กำจัดความเป็นทุศีลอีกอย่างหนึ่ง คือ ความไม่มีโทษได้เพราะอรรถว่าเป็นกิจ และเป็นสมบัติของศีลนั้น

3. ผลปรากฏของศีล คือ ความสะอาด 3 ประการคือ “ความสะอาดกาย ความสะอาดวาจา ความสะอาดใจ” หมายความว่า ศีลนั้นย่อมปรากฏ คือ ถึงความเป็นคุณที่ควรถือเอาโดยความเป็นธรรมชาติสะอาด

4. เหตุใกล้ของศีล คือ หิริและโอตตปปะ อธิบายว่า เพราะเมื่อหิริและโอตตปปะมีอยู่ศีลจึงเกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ เมื่อหิริและโอตตปปะไม่มี ศีลก็เกิดขึ้นไม่ได้ ตั้งอยู่ไม่ได้

สรุปเหตุที่ทำให้เกิดศีลมีอธิบาย 2 นัย คือ ญาณกถา แสดงว่า กุศลศีลมีกุศลจิตเป็นสมุฏฐาน ส่วนอรรถกถา สัทธรรมปกาสินี แสดงเหตุใกล้ของศีล คือ หิริและโอตตปปะ

3. ประเภทของศีล

ญาณกถา สิลมยญาณนิตเทศ แสดงประเภทของศีลด้วยนัยต่าง ๆ ดังนี้

1) ศีล 2 ประการ ได้แก่ สปรียันตศีล (ศีลมีที่สูงสุด) อปรียันตศีล (ศีลไม่มีที่สูงสุด) มีเนื้อหา ดังนี้

1.1 สปรียันตศีล หมายถึง ศีลมีที่สูงสุด มี 5 ประเภท ได้แก่

1. ศีลมีลาภเป็นที่สูงสุด ได้แก่ ศีลที่ขาดเพราะลาภ
2. ศีลมียศเป็นที่สูงสุด ได้แก่ ศีลที่ขาดเพราะยศ
3. ศีลมีญาติเป็นที่สูงสุด ได้แก่ ศีลที่ขาดเพราะญาติ
4. ศีลมีอวัยวะเป็นที่สูงสุด ได้แก่ ศีลที่ขาดเพราะอวัยวะ
5. ศีลมีชีวิตเป็นที่สูงสุด ได้แก่ ศีลที่ขาดเพราะชีวิต

1.2 อปรียันตศีล หมายถึง ศีลไม่มีที่สูงสุด มี 5 ประเภท ซึ่งมีนัยตรงกันข้ามกับ สปรียันตศีลข้างต้น ศีลไม่มีที่สูงสุดนี้เป็นไปเพื่อนิพพาน

⁷ ชุ.ป.อ. 68/589.

⁸ ชุ.ป.อ. 68/42 - 44.

2) ศิล 3 ประการ ได้แก่ กุศลศีล อกุศลศีล อัพยาทศีล (รายละเอียดได้กล่าวแล้วเหตุที่เกิดศีล)

3) ศิล 5 ประการ ได้แก่

3.1 ปริยัตตปาริสุทธิศีล คือ ความบริสุทธิ์มีส่วนสุด หมายถึง ศิลของอนุปสัมบัน (อุบาสก อุบาสิกา สามเณร สามเณรี) ผู้มีสิกขาอันมีที่สุด

3.2 อปริยัตตปาริสุทธิศีล คือ ความบริสุทธิ์ไม่มีส่วนสุด หมายถึง ศิลของอุปสัมบัน (ภิกษุ) ผู้มีสิกขาอันไม่มีที่สุด

3.3 ปริปุณณปาริสุทธิศีล คือ ความบริสุทธิ์เต็มรอบ หมายถึง ศิลของกัณยานุ ปุถุชนผู้ประกอบกุศลธรรม บำเพ็ญธรรมซึ่งเป็นที่สุดของพระเสขะให้เต็มรอบ ไม่อาลัยในกายและชีวิต

3.4 อปรามัญฐปาริสุทธิศีล คือ ความบริสุทธิ์อันทวิภูมิจับต้อง หมายถึง ศิลที่ไม่ยึดมั่นด้วยอำนาจตณหาทวิภูมิจับต้อง ได้แก่ ศิลของพระเสขะ 7 ประเภท ได้แก่ ผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค ผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามิมรรค ผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามิผล ผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค ผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล ผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค

3.5 ปฏิปัสสัทธิปาริสุทธิศีล คือ ความบริสุทธิ์โดยระงับ หมายถึง ศิลของพระสาวกผู้เป็นพระชีณาสพ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า⁹

สรุปประเภทของศีล แสดงไว้ 3 นัย ได้แก่ นัยที่ 1 ศิลมี 2 ประการ คือ 1. ศิลที่ขาดได้ด้วยเหตุ 5 ประการ และ 2. ศิลที่ไม่ขาดด้วยเหตุ 5 ประการ นัยที่ 2 ศิลศีล 3 ประการ เป็นจำแนกเหตุเกิดของศีลด้วยกุศลศีล อกุศลศีล และอัพยาทศีล นัยที่ 3 ศิล 5 ประการ เป็นการจำแนกความบริสุทธิ์ของศีลโดยแบ่งเป็นสภาพบุคคล 5 ประเภท

4. การปฏิบัติศีล

ญาณกถา สิลมยญาณนิตเทส แสดงวิธีการปฏิบัติ 2 วิธีการ¹⁰ ดังนี้

วิธีที่ 1 นำธรรม 2 หมวด คือ

1. อกุศลกรรมบถ 10 ประการ ได้แก่ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สัมผัสปลาปะ อภิขมา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ

2. ธรรมที่เป็นคู่ตรงข้าม 37 ประการ ได้แก่

ละกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ	ละความพยาบาทด้วยความไม่พยาบาท
ละถีนมิทธะด้วยอาโลกสังญา	ละอุทัจจะด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน
ละวิจิกิจฉาด้วยการกำหนดธรรม	ละอวิชชาด้วยญาณ
ละอหิริด้วยความปราโมทย์	ละนิรวรณด้วยปฐมฌาน

⁹ ชุ.ป. 68/86/541 – 542.

¹⁰ ชุ.ป. 68/89/544 – 545.

ละวิตกวิจารณ์ด้วยหุติยमान	ละปีติด้วยตติยमान
ละสุขและทุกข์ด้วยจตุตถमान	
ละรูปสัญญา ปฏิขสัญญา นานัตตสัญญาด้วยอากาसानัญญาจนสมาบัติ	
ละอากาसानัญญาจนสสัญญาด้วยวิญญาณัญญาจนสมาบัติ	
ละวิญญาณัญญาจนสัญญาด้วยอากิญจัญญาจนสมาบัติ	
ละอากิญจัญญาจนสัญญาด้วยเนวสัญญา นาสัญญาจนสมาบัติ	
ละนิจสัญญาด้วยอนิจจานุปัสนา	ละสุขสัญญาด้วยทุกขานุปัสนา
ละอิตตสัญญาด้วยอนัตตานุปัสนา	ละนันทิด้วยนิพพิทานุปัสนา
ละราคะด้วยวิราคานุปัสนา	ละสมุทัยด้วยนิโรธานุปัสนา
ละอาทานด้วยปฏินิสัสคคานุปัสนา	ละฆนสัญญาด้วยขยานุปัสนา
ละอายุหนะด้วยวยานุปัสนา	ละจรุสัญญาด้วยวิปริณามานุปัสนา
ละนิमितด้วยอนิมิตตานุปัสนา	ละปณิธิด้วยอัปปณิหิตานุปัสนา
ละอภินิเวสด้วยสุญญตานุปัสนา	
ละสาราทานาภินิเวสด้วยอธิปัญญาธรรมวิปัสสนา	
ละสัมโมหาภินิเวสด้วยยถาภูตญาณทัศณะ	
ละอาลยาภินิเวสด้วยอาทีนวานุปัสนา	
ละอัปปปฏิสังขาด้วยปฏิสังขานุปัสนา	
ละสังโยคาภินิเวสด้วยวิวิฏฐานานุปัสนา	
ละกิเลสที่ตั้งอยู่ร่วมกันกับทิวฏฐิด้วยโสดาปัตติมรรค	
ละกิเลสหยาบ ๆ ด้วยสกทาคามิมรรค	
ละกิเลสละเอียดด้วยอนาคามิมรรค	
ละกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตมรรค	

นำธรรมทั้ง 2 หมวดนี้มาจำแนกธรรม 2 ประการที่เป็นเหตุที่ชื่อว่าศีล ได้แก่ (1) ความสำรวมอกุศลกรรม (2) ความไม่ละเมิดอกุศลกรรม รวมเป็นธรรมที่เป็นเหตุได้ชื่อว่าศีล 94 ประการ (10 + 37 = 47 คูณ 2 = 94) ธรรมทั้งสองกลุ่มนี้นำมาปฏิบัติแบ่งเป็น 2 นัย คือ

นัยที่ 1 อกุศลกรรมบถ 10 ประการ ประการละ 2 เหตุ รวม 20 เหตุ เช่น ชื่อว่า ศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมปาณาติบาต ชื่อว่า ศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต

นัยที่ 2 ธรรมที่เป็นคู่ตรงข้าม 37 คู่ คู่ละ 2 เหตุ รวม 74 เหตุ เช่น ชื่อว่า ศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ

วิธีที่ 2 นำธรรม 2 หมวดข้างต้นรวม 47 ประการมาหมุน 47 รอบแต่ละรอบมีธรรม 1 ประการที่จำแนกเป็นศีล 5 ประเภท คือ 1. ปหานะ (การละ) 2. เวรมณี (การเว้น) 3. เจตนา (ที่เป็นข้าศึกต่อกุศล) 4. สังวร (ความสำรวม) 5. อวิตกกัมมะ (ความไม่ล่วงละเมิด)

ตัวอย่าง รอบที่ 1 แบ่งเป็น 5 ลำดับ คือ 1. การละปาณาติบาต ชื่อว่า ศีล 2. การเว้นปาณาติบาต ชื่อว่า ศีล 3. เจตนาที่เป็นข้าศึกต่อปาณาติบาต ชื่อว่า ศีล 4. ความสำรวมปาณาติบาต ชื่อว่า ศีล 5. ความไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต ชื่อว่า ศีล

สรุปการปฏิบัติศีล มี 2 วิธี โดยเริ่มที่การละอกุศลกรรมพล 10 จากนั้นละธรรมคู่ตรงข้าม 37 ประการ จนถึงการละกิเลสทั้งปวงด้วยอหัตตมรรค

5. ผลการปฏิบัติศีล

1. ญาณกถา สิลมยญาณนิตเทส ได้แสดงผลแห่งการปฏิบัติในศีล 20 ประการ ดังนี้

ศีล คือ การละปาณาติบาตเป็นศีล เวรมณีการงดเว้นเป็นศีล เจตนาเป็นศีล สังวรเป็นศีล การไม่ล่วงเป็นศีล ศีลเห็นปานนี้ย่อมเป็นไปเพื่อ ดังนี้

1. ความไม่เดือดร้อนแห่งจิต 2. เพื่อความปราโมทย์ 3. เพื่อปิติ 4. เพื่อปัสสัทธิ 5. เพื่อโสมนัส 6. เพื่อการเสพโดยเอื้อเพื่อ 7. เพื่อความเจริญ 8. เพื่อทำให้มาก 9. เพื่อเป็นเครื่องประดับ 10. เพื่อเป็นบริวาร 11. เพื่อเป็น บริวาร 12. เพื่อความบริบูรณ์ 13. ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อง่าย 14. เพื่อความคลายกำหนด 15. เพื่อความดับ 16. เพื่อความสงบระงับ 17. เพื่อความรู้ยิ่ง 19. เพื่อความตรัสรู้ 20. เพื่อนิพพานโดยส่วนเดียว¹¹

2. คติกถา ได้แสดงถึงกรรมอันสัมปยุตด้วยญาณและไม่สัมปยุตด้วยญาณ ว่าบุคคลที่มีศีลเมื่อตายไปย่อมได้คติสมบัติมีเหตุเกิด ดังนี้

คำถามที่ 1 ในกรรมอันสัมปยุตด้วยญาณ กษัตริย์มหาศาล พราหมณมหาศาล คฤหบดีมหาศาล เทวดาชั้นกามาวจร เทวดาชั้นรูปาวจร เทวดาชั้นอรุปาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุ 9 ประการเป็นไฉน

คำตอบ ในขณะที่เล่นไปแห่งกุศลกรรมเหตุ 3 ประการ เป็นกุศลเป็นสหชาติปัจจัยแห่งเจตนาที่เกิดในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะ กุศลมูลเป็นปัจจัย ก็มีสังขาร ในขณะที่ความพอใจเหตุ 3 ประการเป็นกุศล เป็นสหชาติปัจจัยแห่งเจตนาที่เกิดในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะ

¹¹ ขุ.ป. 68/90/546.

อภุศลมูลเป็นปัจจัย ก็มีสังขาร ในขณะที่ปฏิสนธิ เหตุ 3 ประการ เป็นอภัยากฤต เป็นสหชาติปัจจัยแห่งเจตนาที่เกิดในขณะนั้น¹²

คำถามที่ 2 ในกรรมอันไม่สัมปยุตด้วยญาณ กษัตริย์มหาศาล พราหมณ มหาศาล คฤหบดีมหาศาล เทวดาชั้นกามาวจร เทวดาชั้นรูปาวจร เทวดาชั้น อรูปาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุ 6 ประการเป็นไฉน

คำตอบ เหมือนกับข้อที่ 1 ต่างกัน คือ กุศลกรรมเหตุ 2 ประการ อภุศลกรรมเหตุ 2 ประการ และอภัยากฤตเหตุ 2 ประการ

จากที่กล่าวมาผลการปฏิบัติของศีล จำแนกได้โดยญาณกาแสดงผลในปัจจุบัน มี 20 ประการ คือ ความไม่เดือดร้อนของจิต เป็นต้นจนบรรลुพระนิพพาน และในคติกาแสดงว่าหากยังไม่ บรรลุพระนิพพานผลของของศีลก็นำไปเกิดในสุคติภูมิ

สรุปได้ว่าศีลสิกขามีเนื้อหา ดังนี้ ความหมายของศีลมีความหมายหลายนัย ได้แก่ 1. เจตนา เป็นศีล 2.เจตสิกเป็นศีล 3.ความสำรวมเป็นศีล 4.ความไม่ล่วงเป็นศีล ชื่อว่าศีล เพราะอรรถว่าสำรวม ในความหมายของ อธิศีล หมายถึง สังวรปาริสุทธิ ความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมเป็นอธิศีล ส่วน ความหมายของความสำรวมในศีลวิสุทธินั้น เป็นอธิศีลสิกขา ศีลนัยของมรรค 8 ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมากัมมันตะ เหตุที่ทำให้เกิดศีลคือ กุศลศีลมีกุศลจิตเป็นสมุฏฐาน ส่วนอรรถกา สัทธรรมปกาสินี แสดงเหตุใกล้ของศีล คือ หิริและโอตตปปะ ประเภทของศีล แสดงไว้ 3 นัย ได้แก่ ศีล 2 ประการ ศีล 3 ประการ และศีล 5 ประการ ส่วนการปฏิบัติศีล เริ่มจากการละอกุศลกรรมบถ 10 จากนั้นละธรรมคู่ตรงข้าม 37 ประการ จนถึงการละกิเลสทั้งปวงด้วยอรหันตมรรค ส่วนผลการปฏิบัติ ของศีล จำแนกได้โดยได้ผลในปัจจุบัน คือ ความไม่เดือดร้อนของจิต เป็นต้นจนบรรลุพระนิพพาน หาก ยังไม่บรรลุพระนิพพานผลของของศีลก็นำไปเกิดในสุคติภูมิ

4.1.2 บูรณาการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขา : สมาธิ (จิตตสิกขา)

สมาธิ หรือจิตตสิกขา มีเนื้อหา 5 ประการ ได้แก่ ความหมายของสมาธิ อธิจิต และ อธิจิตตสิกขา เหตุที่ทำให้เกิดสมาธิ ประเภทของสมาธิ การปฏิบัติสมาธิ และผลการปฏิบัติสมาธิ โดย เสนอไปตามลำดับต่อไปนี้

1. ความหมายของสมาธิ

คำว่า สมาธิ หรือ อธิจิตตสิกขา มีความหมายตามที่กาต่าง ๆ แสดงไว้ดังนี้

1) คำว่า อธิจิต อธิจิตตสิกขา มีอธิบาย ดังนี้

ญาณกา สิลมยญาณนิตส ได้ให้ความหมายไว้ว่า อธิจิต อธิจิตตสิกขา ไว้ดังนี้

¹² ชุ.ป. 69/519/520.

จิตตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวม ย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่าน อวิกเขปปาริสุทธิ ความบริสุทธิ์ คือ ความที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอธิจิต ความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอธิจิตตสิกขา¹³

อิกนัยของอานาปานกถา¹⁴ และมาติกากถา¹⁵ ได้ให้ความหมายอธิจิตตสิกขาเหมือนกัน คือ “ความไม่ฟุ้งซ่านในจิตวิสุทธินั้น เป็นอธิจิตตสิกขา”

2) คำว่า สมาธิ มีอธิบาย ดังนี้

ญาณกถา สมาธิภาวนามยญาณนิตเทส ได้ให้ความหมายสมาธิ 25 นัย ดังนี้

- สมาธิ เพราะอรรถว่า สัทธินทรีย์เป็นต้น กำหนดถือเอา 1
- เพราะอรรถว่า อินทรีย์เป็นบริวารแห่งกันและกัน 1
- เพราะอรรถว่า สัทธินทรีย์เป็นต้นบริบูรณ์ 1
- เพราะอรรถว่า มีอารมณ์เป็นอันเดียว 1
- เพราะอรรถว่า ไม่ฟุ้งซ่าน 1
- เพราะอรรถว่า ไม่แสไป 1
- เพราะอรรถว่า ไม่ขุ่นมัว 1
- เพราะอรรถว่า ไม่หวั่นไหว 1
- เพราะอรรถว่า หลุดพ้นจากกิเลส 1
- เพราะความที่จิตตั้งอยู่ด้วยสามารถความตั้งมั่นในความเป็นจิตมีอารมณ์เดียว 1
- เพราะอรรถว่า แสวงหาความสงบ 1
- เพราะอรรถว่า ไม่แสวงหาธรรมอันเป็นข้าศึกแก่ความสงบ 1
- เพราะแสวงหาความสงบแล้ว 1
- เพราะไม่แสวงหาธรรมอันเป็นข้าศึกแก่ความสงบแล้ว 1
- เพราะอรรถว่า ยึดมั่นความสงบ 1
- เพราะอรรถว่า ไม่ยึดมั่นธรรมอันเป็นข้าศึกแก่ความสงบ 1
- เพราะยึดมั่นความสงบแล้ว 1
- เพราะไม่ยึดมั่นธรรมอันเป็นข้าศึกแก่ความสงบแล้ว 1

¹³ ชุ.ป. 68/90/546.

¹⁴ ชุ.ป. 69/421/135.

¹⁵ ชุ.ป. 69/738/829.

เพราะอรรถว่า ปฏิบัติสงบ 1

เพราะอรรถว่า ไม่ปฏิบัติไม่สงบ

เพราะปฏิบัติสงบแล้ว 1

เพราะไม่ปฏิบัติไม่สงบแล้ว 1

เพราะอรรถว่า เฟ่งความสงบ 1

เพราะอรรถว่า เผาธรรมอันเป็นข้าศึกแก่ความสงบ 1

เพราะเฟ่งความสงบแล้ว 1

เพราะเผาธรรมอันเป็นข้าศึกแก่ความสงบแล้ว 1

เพราะอรรถว่า เป็นธรรมสงบเป็นสภาพเกื้อกูลและนำสุขมาให้ ¹⁶

3) ญาณกถา สุตมยญาณนิตส แสดงสมาธิอันของสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ดังนี้

สัมมาวายามะเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมยังฉันทะให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิตตั้งจิตไว้เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ย่อมยังฉันทะให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิตตั้งจิตไว้ เพื่อความตั้งมั่นเพื่อความไม่พินเพื่อน เพื่อความเจริญโดยยิ่ง เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญเพื่อความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วนี้ ท่านกล่าวว่า สัมมาวายามะ

สัมมาสติเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่.. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่...พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียนี้ ท่านกล่าวว่าสัมมาสติ

สัมมาสมาธิเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ เข้าทุติยฌานอันเป็นความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแก่สมาธิอยู่ ภิกษุเป็นผู้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไป เข้าตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่าผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เข้าจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ นี้ ท่านกล่าวว่า สัมมาสมาธิ ¹⁷

¹⁶ ขุ.ป. 68/93/616.

¹⁷ ขุ.ป. 68/85/458.

จริยาภา ได้แสดงสมานีนัยของสัมมวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ไว้ดังนี้

การประพตติด้วยความประคองไว้แห่งสัมมวายามะ การประพตติด้วยความตั้งสติมั่นแห่งสัมมาสติ การประพตติด้วยความไม่ฟุ้งซ่านแห่งสัมมาสมาธิ¹⁸ และ**มณฑลเปยกถา**¹⁹ แสดงความหมายไว้แต่ต่างกันเพียง คำว่า “การประพตติ” เป็นคำว่า “ความใส”

สรุปได้ว่า คำว่า อธิจิต หมายถึง จิตตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวม ย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่าน อวิกเขปปาริสุทธิ ความบริสุทธิ์ คือ ความที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอธิจิต ส่วนคำว่าอธิจิตตสิกขา หมายถึง ความไม่ฟุ้งซ่านในจิตวิสุทธิ ทั้งสองคำนี้อาจใช้คำที่มีความหมายอีกคำหนึ่งได้ว่า สมาธิ คำว่า สมาธิ มีความหมายถึง 25 นัย เช่น อรรถว่ามีอารมณ์เป็นอันเดียว อรรถว่าไม่ฟุ้งซ่าน เป็นต้น ส่วนนัยของมรรค 8 นั้นได้แก่ สัมมวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

2. เหตุที่ทำให้เกิดสมาธิ

เหตุที่ทำให้เกิดสมาธิมี ดังนี้

1) อินทริยภคา กล่าวไว้มี 4 ประการดังนี้

ความเหตุเกิดแห่งความคำนึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธิทริย เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยสามารถความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธิทริย เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยสามารถไม่ฟุ้งซ่าน เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธิทริย ความปรากฏเป็นธรรมอย่างเดียวกับสามารถสมาธิทริย เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธิทริย²⁰

ดังนั้นเหตุเกิดของสมาธิตามนัยของอินทริยภคา คือ การคำนึงถึงเพื่อประโยชน์ การมีฉันทะ การมนสิการแก่ความไม่ฟุ้งซ่าน และความปรากฏเป็นธรรมชาติเดียวกันด้วยความสามารถสมาธิทริย เป็นเหตุให้เกิดสมาธิ

2) อรรถภคา สัทธรรมปกาสินี²¹ แสดงลักษณะของสมาธิ มีดังนี้

1. ลักษณะของสมาธิ คือ มีความไม่ซัดส่ายเป็นลักษณะ
2. หน้าที่ของสมาธิ คือ มีการกำจัดความซัดส่ายเป็นกิจ
3. ผลปรากฏของสมาธิ คือ มีความไม่หวั่นไหวเป็นปัจจุภูฐาน
4. เหตุใกล้ของสมาธิ คือ มีความสุขเป็นปทัฏฐาน

¹⁸ ขุ.ป. 69/717/792.

¹⁹ ขุ.ป. 69/717/792.

²⁰ ขุ.ป. 69/431/236.

²¹ ขุ.ป.อ.68/46.

สรุปได้ว่าสมานั้นมีเหตุเกิดได้จาก 1. การคำนึงถึงเพื่อประโยชน์ 2.การมีฉันทะ 3.การ
มนสิการแก่ความไม่พึงชำน และ4.ความปรากฏเป็นธรรมชาติเดียวด้วยความสามารถสมาธิในทรีย์ เป็น
เหตุให้เกิดสมานตามนัยที่ปรากฏในทริยกลา ส่วนสัทธรรมปกาสินี แสดงว่า เหตุใกล้ของสมาธิ คือ สุข

3. ประเภทของสมาธิ

ญาณกลา สมาธิภาวนามยญาณนิตเทศ แบ่งประเภทสมาธิได้ 10 หมวด 55 ประการ ดังนี้

	คือ	เอกคตาจิต	
สมาธิ 2	คือ	โลกียสมาธิ	โลกุตระสมาธิ
สมาธิ 3	คือ	สมาธิมีวิตกและวิจารณ์	
		สมาธิไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์	
		สมาธิไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์	
สมาธิ 4	คือ	สมาธิมีส่วนเสื่อม	สมาธิเป็นส่วนตั้งอยู่
		สมาธิเป็นส่วนวิเศษ	สมาธิเป็นส่วนชำแรกกิเลส
สมาธิ 5	คือ	สมาธิมีปีติแผ่ไป	สมาธิ มีสุขแผ่ไป
		สมาธิมีจิตแผ่ไป	สมาธิมีแสงสว่างแผ่ไป
		สมาธิมีการพิจารณาเป็นนิมิต	
สมาธิ 6	คือ	สมาธิมีเอกคตาจิตมิได้พึงชำนด้วยสามารถ ดังนี้	
		พุทธานุสติ 1	ธรรมมานุสติ 1
		สังฆานุสติ 1	สีลานุสติ 1
		จาคานุสติ 1	เทเวตานุสติ 1
สมาธิ 7	คือ	ความเป็นผู้ฉลาดในสมาธิ	
		เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ	
		ความเป็นผู้ฉลาดในการตั้งสมาธิ	
		ความเป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาธิ	
		ความเป็นผู้ฉลาดในความงามแห่งสมาธิ	
		ความเป็นผู้ฉลาดในโคจรแห่งสมาธิ	
		ความเป็นผู้ฉลาดในการน้อมไปแห่งสมาธิ	
สมาธิ 8	คือ	สมาธิมีเอกคตาจิตมิได้พึงชำนด้วยสามารถ ดังนี้	
		ปฐมวิภังค 1	อาโปกสิณ 1
		เตโชกสิณ 1	วาโยกสิณ 1
		นీลกสิณ 1	ปีตกสิณ 1
		โลหิตกสิณ 1	โอทาทกสิณ 1

สมาธิ 9	คือ	รูปาวจรสมาธิส่วนเลว 1	รูปาวจรสมาธิส่วนปานกลาง 1
		รูปาวจรสมาธิส่วนประณีต 1	อรูปราวจรส่วนเลว 1
		อรูปราวจรสมาธิส่วนปานกลาง 1	อรูปราวจรสมาธิส่วนประณีต 1
		สุญญตสมาธิ 1	อนิมิตตสมาธิ 1
		อัปปณิหิตสมาธิ 1	

สมาธิ 10	คือ	สมาธิมีเอกัคตาจิตมิได้ฟังชานด้วยสามารถ ดังนี้	
		อุทฺธมาตกสัญญา 1	วินีลกสัญญา 1
		วิปฺพพกสัญญา 1	วิจฉิททกสัญญา 1
		วิกขาติตกสัญญา 1	วิกขิตตกสัญญา 1
		หตวิกขาติตกสัญญา 1	โลหิตกสัญญา 1
		ปุพฺพกสัญญา 1	อฏฺฐิกสัญญา 1

สมาธิเหล่านี้รวมมี 55 ประการ²²

สรุปได้ว่าประเภทของสมาธิ จำแนกได้ 10 หมวด โดยใช้วิธีการแบ่งธรรมตามจำนวน สมาธิ 1 อย่าง สมาธิมี 2 อย่าง จนถึง 10 โดยใช้วิธีการจัดต่าง ๆ เช่น โดยลักษณะ โดยโลกียะ – โลกุตตระ โดยวิธีการทำสมาธิ โดยองค์ฌาน เป็นต้น รวมมีทั้งสิ้น 55 ประการ

4. การปฏิบัติสมาธิ

การปฏิบัติสมาธิจะกล่าวถึงการทำให้สมาธิจนได้ฌาน ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏในอานาปานกถา และเมตตากถา ดังนี้

1) อานาปานกถา พระสารีบุตรกล่าวถึงวิธีการกำหนดลมหายใจเพื่อให้ได้ฌานสมาบัติ และสามารถเจริญต่อจนบรรลุผลนิพพานได้ โดยมีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในปากก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ภิกษุนั้นเป็นผู้มีสติหายใจเข้า เป็นผู้มีสติหายใจออก

1. เมื่อหายใจเข้ายาว	ก็รู้ว่าหายใจเข้ายาว
เมื่อหายใจเข้าสั้น	ก็รู้ว่าหายใจเข้าสั้น
2. เมื่อหายใจออกยาว	ก็รู้ว่าหายใจออกยาว
เมื่อหายใจออกสั้น	ก็รู้ว่าหายใจออกสั้น
3. ย่อมศึกษาว่า	จักเป็นผู้รู้แจ้งกองลมทั้งปวงหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักเป็นผู้รู้แจ้งกองลมทั้งปวงหายใจออก

²² ขุ.ป. 68/92/615.

4. ย่อมศึกษาว่า	จักระงับกายสังขารหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักระงับกายสังขารหายใจออก
5. ย่อมศึกษาว่า	จักรู้แจ้งปิติหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักรู้แจ้งปิติหายใจออก
6. ย่อมศึกษาว่า	จักรู้แจ้งสุขหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักรู้แจ้งสุขหายใจออก
7. ย่อมศึกษาว่า	จักรู้แจ้งจิตสังขารหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักรู้แจ้งจิตสังขารหายใจออก
8. ย่อมศึกษาว่า	จักระงับจิตสังขารหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักระงับจิตสังขารหายใจออก
9. ย่อมศึกษาว่า	จักรู้แจ้งจิตหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักรู้แจ้งจิตหายใจออก
10. ย่อมศึกษาว่า	จักทำจิตให้บันเทิงหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักทำจิตให้บันเทิงหายใจออก
11. ย่อมศึกษาว่า	จักตั้งจิตไว้หายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักตั้งจิตไว้หายใจออก
12. ย่อมศึกษาว่า	จักเปลื้องจิตหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักเปลื้องจิตหายใจออก
13. ย่อมศึกษาว่า	จักพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจออก
14. ย่อมศึกษาว่า	จักพิจารณาเห็นความคลายกำหนดหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักพิจารณาเห็นความคลายกำหนดหายใจออก
15. ย่อมศึกษาว่า	จักพิจารณาเห็นความดับหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักพิจารณาเห็นความดับหายใจออก
16. ย่อมศึกษาว่า	จักพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า
ย่อมศึกษาว่า	จักพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก ²³

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ธรรมหมวดนี้หากเรียกตามบาลีในคัมภีร์ปฎิสัมภิมรรคเรียกว่า “โสฬสวัตถุกอานาปานสติ” คำบาลีเดิมเป็น “โสฬสวัตถุกา อานาปานสติ” บ้าง “โสฬสวัตถุกอ อานาปานสติสมาธิ” บ้างและท่านได้ให้ข้อควรทราบการปฏิบัติอานาปานสติดังนี้

²³ ชุ.ป. 69/387/104.

1. คำว่า หายใจเข้า และหายใจออก นั้นฟังทราบว่าเป็นคำที่มีการแปลต่างกัน คือ พระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่งอรรถกถาพระวินัยแปล อสสาส ว่า “หายใจออก” และ ปสสาส ว่า “หายใจเข้า” ส่วนพระธรรมปาละผู้แต่งอรรถกถาแห่งพระสูตรแปลกลับตรงข้าม คือแปล อสสาส ว่า “หายใจเข้า” และ ปสสาส ว่า “หายใจออก” ในที่นี้ถือตามคำแปลของอรรถกถาแห่งพระสูตร

2. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับต่าง ๆ แปลคำว่า “ย่อมศึกษาว่า” หรือ “สำเหนียกว่า” เป็นคำแปลคำบาลีว่า ลิกขติ จะแปลแบบทับศัพท์เป็น “ศึกษาว่า” ก็ได้

3. อานาปานสติ 16 ฐาน หรือ 16 หลัก หรือ 16 หัวข้อ หรือ 16 ข้อ หรือ 16 ชั้นนั้น ท่านจัดเป็น 4 จตุกกะ คือ เป็นหมวดสี่ 4 หมวด ที่สัมพันธ์กับหลักสติปัฏฐาน 4 โดยเป็นการระบุชัดว่า ส่วนไหนเป็นสติปัฏฐานข้อใด ดังนี้

- 1) ข้อที่ 1 – 4 เป็นกายานุปัสสนาจตุกกะ (หมวดสี่แห่งกายานุปัสสนา)
- 2) ข้อที่ 5 – 8 เป็นเวหนานุปัสสนาจตุกกะ (หมวดสี่แห่งเวหนานุปัสสนา)
- 3) ข้อที่ 9 – 12 เป็นจิตตานุปัสสนาจตุกกะ (หมวดสี่แห่งจิตตานุปัสสนา)
- 4) ข้อที่ 13 – 16 เป็นธรรมานุปัสสนาจตุกกะ (หมวดสี่แห่งธรรมานุปัสสนา)

4. หากสังเคราะห์ให้เข้าโดยไตรสิกขาระหว่างปฏิบัตินั้น ความมีกายวาจาตั้งอยู่ในความสงบ สำรวม โดยมีเจตนาอันปลอดจากการละเมิดหรือเปียดเบียน (กายิกวาจลิกอวิติกกมะ) เป็น ศีล การมีสติกำหนด ด้วยจิตที่ตั้งมั่นมีอารมณ์อารมณ์หนึ่งเดียวตามที่กำหนด (จิตตัสเสกัคคตา) เป็น สมาธิ ความมีสัมปชัญญะรู้ทั่วพร้อม มองเห็นตามสภาวะเป็นปัญญา ซึ่งในการปฏิบัติศีลเป็นเพียงฐานที่รองรับอยู่ ส่วนธรรมที่ปฏิบัติซึ่งจะเจริญขึ้นไป คือ สมาธิ และปัญญา อันได้แก่ สมถะ ในข้อต่อไป

5. การปฏิบัติทั้งหมดนี้สามจตุกกะแรก มีทั้งสมถะและวิปัสสนา แต่จตุกกะที่ 4 เป็น วิปัสสนาล้วน²⁴

จากข้อความที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ทำให้ทราบว่า อานาปานสตินี้เป็นการปฏิบัติที่เป็นได้ทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน มิใช่เป็นการปฏิบัติสมถกรรมฐานแต่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพื่อให้เห็นภาพรวมของการปฏิบัติทั้งหมดจึงได้นำเนื้อหาไปกล่าวถึงในหัวข้อ การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์

2) เมตตากถา

พระสารีบุตร ได้นำพระสูตรที่ว่าด้วยเมตตา มาแสดง โดยมีเนื้อหาสรุปได้ 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติโดยไม่เจาะจง

การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติโดยไม่เจาะจง ด้วยอาการ 5 ประการ ดังนี้

1. ขอสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เปียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ รักษาตนอยู่เป็นสุขเถิด

²⁴ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, กรุงเทพมหานคร : ผลิตพิมพ์, 2559, หน้า 265.

2. ปาณะทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ
  3. ภูตทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ
  4. บุคคลทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ
  5. ผู้ที่นับเนื่องด้วยอรรถภาพทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ
- จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันไม่มีทุกข์ รักษาตนอยู่เป็นสุขเกิด เมตตาเจโตวิมุตติ

แผ่ไปโดยไม่เจาะจงด้วย อากาโร 5 นี้

ตอนที่ 2 การเมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปโดยไม่เจาะจง

การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปโดยไม่เจาะจง ด้วยอากาโร 7 ดังนี้

1. ขอรุณทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันไม่มีทุกข์รักษาตนอยู่เป็นสุขเกิด
2. ชายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ
3. อารยชนทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ
4. อนารยชนทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ
5. เทวดาทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ
6. มนุษย์ทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ
7. วินิปาติกสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ฯลฯ

จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ รักษาตนอยู่เป็นสุขเกิด เมตตาเจโตวิมุตติ

แผ่ไปโดยไม่เจาะจงด้วยอากาโร 7 นี้

ตอนที่ 3 การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปสู่ทิศทั้งหลาย

การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปสู่ทิศทั้งหลายด้วยอากาโร 10 ดังนี้

1. เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปสู่ทิศทั้งหลายว่า ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศบูรพาจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ รักษาตนอยู่เป็นสุขเกิด
2. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศปัจฉิม จงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ
3. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศอุดร จงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ
4. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศทักษิณ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ
5. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศอาคเนย์ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ
6. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศพายัพ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ
7. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศอีสาน จงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ
8. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศหรดี จงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ
9. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องล่าง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ
10. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ รักษาตนอยู่เป็นสุขเกิด

อนึ่งการแผ่เมตตาเจโตวิมุตติที่แผ่ไปสู่ทิศทั้งหลายด้วยอาการ 10 ประการนี้ มี 12 รอบโดยมีองค์ธรรม 12 องค์ธรรม (วิธีการแผ่เมตตาเจโตวิมุตติตอนที่ 1 มี 5 และตอนที่ 2 มี 7 รวมเป็น 12) เช่น ขอปาณะทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ เป็นต้น

ตอนที่ 4 การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติด้วยธรรม 4 หมวด

การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติโดยนำองค์ธรรมแต่ละองค์ธรรมในจำนวน 12 องค์ธรรม (คือ สัตว์และบุคคล 12 จำพวกในวิธีการแผ่เมตตาเจโตวิมุตติตอนที่ 1- 2) มาหมุนด้วยธรรม 4 หมวดนี้ คือ อินทรีย์ 5 พละ 5 โภชนงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 รวม 12 รอบแต่ละรอบมีรูปแบบเหมือนกัน ต่างกันแต่องค์ธรรมเท่านั้น ตัวอย่าง การเจริญเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทริยวาร ในที่นี้แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 จำแนกการแผ่เมตตาไปสู่สัตว์ทั้งปวงด้วยอาการ 8 ประการ ดังนี้

1. ด้วยการเว้นความบีบคั้นไม่บีบคั้นสัตว์ทั้งปวง
2. ด้วยเว้นการฆ่า ไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวง
3. ด้วยเว้นการทำให้เดือดร้อน ไม่ทำสัตว์ทั้งปวงให้เดือดร้อน
4. ด้วยเว้นความย่ำยี ไม่ย่ำยีสัตว์ทั้งปวง
5. ด้วยการเว้นการเบียดเบียน ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง
6. ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าได้มีเวร
7. จงเป็นผู้มีสุข อย่ามีทุกข์
8. จงมีตนเป็นสุข อย่ามีตนเป็นทุกข์

จิตชื่อว่าเมตตา เพราะรัก ชื่อว่าเจโต เพราะคิดถึงธรรมนั้น ชื่อว่าวิมุตติเพราะพ้นจากพยาธิบาทและปรัญฐานกิเลสทั้งปวง จิตมีเมตตาด้วย เป็นเจโตวิมุตติด้วย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าเมตตาเจโตวิมุตติ

ส่วนที่ 2 จำแนกเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทรีย์ 5 ประการ ดังนี้

1. บุคคลผู้เจริญเมตตาย่อมโน้มใจไปด้วยศรัทธาว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดภัย มีความสุขเถิด” ดังนี้ เมตตาเจโตวิมุตติเป็นอันอบรมแล้วด้วยสัทอินทรีย์
2. ผู้เจริญเมตตาประกอบด้วยใจว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร... ดังนี้ เมตตาเจโตวิมุตติเป็นอันอบรมแล้วด้วยวิริยอินทรีย์
3. ผู้เจริญเมตตาตั้งสติไว้เป็นมั่นว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร... ดังนี้เมตตาเจโตวิมุตติเป็นอันอบรมแล้วด้วยสติอินทรีย์
4. ผู้เจริญเมตตาตั้งจิตไว้ว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร... ดังนี้ เมตตาเจโตวิมุตติเป็นอันอบรมแล้วด้วยสมาธิอินทรีย์

5. ผู้เจริญเมตตาทราบบชัตด้วยปัญญาว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร...ดังนี้ เมตตาเจโตวิมุตติเป็นอันอบรมแล้วด้วยปัญญานทรีย์

ส่วนที่ 3 จำแนกอินทรีย์ 5 ประการเป็นธรรมแต่ละอย่างของเมตตาเจโตวิมุตติ ดังนี้

1. อินทรีย์ 5 ประการนี้ เป็นอาเสวนะของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมเสพเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทรีย์ 5 ประการนี้

2. อินทรีย์ 5 ประการนี้ เป็นภาวนาของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมเจริญเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทรีย์ 5 ประการนี้

3. อินทรีย์ 5 ประการนี้ เป็นพหุกรรมของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลทำให้มากซึ่งเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทรีย์ 5 ประการนี้

4. อินทรีย์ 5 ประการนี้ เป็นอสังการของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมประดับเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทรีย์ 5 ประการนี้

5. อินทรีย์ 5 ประการนี้ เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปรุงแต่งเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทรีย์ 5 ประการนี้

6. อินทรีย์ 5 ประการนี้ เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมห้อมล้อมเมตตาเจโตวิมุตติแล้วด้วยอินทรีย์ 5 ประการนี้

อินทรีย์ 5 ประการนี้ เป็นอาเสวนะเป็นภาวนา เป็นพหุกรรม เป็นอสังการ เป็นบริวาร เป็นบริวาร เป็นความบริบูรณ์ เป็นสหคต เป็นสหชาติ เป็นความเกี่ยวข้อง เป็นสัมปยุต เป็นความแล่นไป เป็นความผ่องใส เป็นความตั้งอยู่ดี เป็นความพันวิเศษ เป็นความเห็นว่า นี้ละเอียด ของเมตตาเจโตวิมุตติ²⁵

สำหรับในที่นี้จะยกตัวอย่างเฉพาะอินทรีย์วาร ส่วนพลวาร โพชฌังควาร และมรรควาร มีวิธีการจำแนกเหมือนอินทรีย์วาร เพียงแต่ต่างกันแต่องค์ธรรมเท่านั้น

สรุปได้ว่าการปฏิบัติสมาธิ มีวิธีการปฏิบัติที่แสดงไว้ คือ อานาปานสติ มี 16 ขั้นตอน และการเจริญเมตตาเจโตวิมุตติ มีวิธีการปฏิบัติที่หลากหลายสรุปได้ 4 ตอน ตอนที่ 1 การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติโดยไม่เจาะจง ตอนที่ 2 การเมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปโดยเจาะจง ตอนที่ 3 การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปสู่ทิศทั้งหลาย ตอนที่ 4 การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติด้วยธรรม 4 หมวด

5. ผลการปฏิบัติสมาธิ

ผลการปฏิบัติสมาธิ ได้จำแนกตามที่ได้ปฏิบัติจากอานาปานกถา และ เมตตากถา ดังนี้

1) ผลการปฏิบัติอานาปานสติ

²⁵ ชุ.ป. 69/575-587/531-541.

เนื่องจากอานาปานสติเป็นการปฏิบัติที่มีสมณะ และวิปัสสนา ควบคู่กัน ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงผลการปฏิบัติที่ได้เฉพาะสมณกรรมฐาน ซึ่งอยู่ในตอนต่าง ๆ ดังนี้

(1) อุกกิเลสญาณนิทเทส กล่าวว่า

ผู้ใดไม่บำเพ็ญ ไม่เจริญอานาปานสติ กายและจิตของผู้นั้นย่อมหวั่นไหว
 ดิ้นรน ผู้ใดบำเพ็ญ เจริญอานาปานสติดีกายและจิตของผู้นั้น ย่อมไม่หวั่นไหว
 ไม่ดิ้นรน²⁶

(2) โวทานญาณนิทเทส กล่าวว่า

ภิกษุผู้ปรารถนาความเพียรย่อมละอุปกิเลสได้ วิตกย่อมสงบไป²⁷

2) ผลการปฏิบัติเมตตา

พระสารีบุตร กล่าวว่า การเจริญเมตตาเจโตวิมุตติ เมื่อบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้
 มากแล้ว ทำให้เป็นดังยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนื่องๆอบรมแล้วปรารถดีแล้วมีอานิสงส์ ดังนี้

1. ผู้เจริญเมตตาอย่าอมหลับเป็นสุข 2. ตื่นเป็นสุข 3. ไม่ฝันลามก 4. ย่อมเป็นที่รักของ
 มนุษย์ 5. ย่อมเป็นที่รักของอมมนุษย์ 6. เทวดาย่อมรักษา 7. ไฟ ยาพิษ หรือศาสตราอย่าไม่กล้ากราย
 8. จิตของผู้เจริญเมตตาเป็นสมาธิได้รวดเร็ว 9. สีหน้าของผู้เจริญเมตตาอย่าอมผองใส 10. ย่อมไม่หลง
 กระทำกาละ 11. เมื่อยังไม่แทงตลอดธรรมอันยิ่งย่อมเข้าถึงพรหมโลก²⁸

จากที่กล่าวมาเมื่อเจริญอานาปานสติ ย่อมมีผลทำให้กายและจิตของผู้นั้นไม่หวั่นไหว
 ไม่ดิ้นรน ละอุปกิเลสได้ วิตกย่อมสงบไป และเป็นบาทฐานให้เกิดปัญญาต่อไป ส่วนผลการปฏิบัติ
 เมตตา มีอานิสงส์ 11 ประการ เช่น ผู้เจริญเมตตาอย่าอมหลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

สรุปเนื้อหาได้ว่า คำว่า อธิจิต หมายถึง จิตตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวม ย่อมไม่ถึง
 ความฟุ้งซ่าน อวิกเขปปาริสุทธิ ความบริสุทธิ์ คือ ความที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอธิจิต ส่วนคำว่า
 อธิจิตตสิกขา หมายถึง ความไม่ฟุ้งซ่านในจิตวิสุทธิ ทั้งสองคำนี้อาจใช้คำที่มีความหมายอีกคำหนึ่ง
 ได้ว่า สมาธิ คำว่า สมาธิ มีความหมายถึง 25 นัย เช่น อรรถว่ามีอารมณ์เป็นอันเดียว อรรถว่า
 ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นต้น ส่วนนัยของมรรค 8 นั้นได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สมาธินั้นมีเหตุ
 เกิดได้จาก 1. การค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์ 2.การมีฉันทะ 3.การมนสิการแก่ความไม่ฟุ้งซ่าน และ
 4.ความปรากฏเป็นธรรมชาติเดียวด้วยความสามารถสมาธิในทรีย์ ทั้ง 4 ประการนี้เป็นเหตุให้เกิดสมาธิ
 ตามนัยที่ปรากฏในทริยภคา ส่วนอรรถกถา สัทธรรมปาสนี แสดงว่า เหตุใกล้ของสมาธิ คือ สุข
 ประเภทของสมาธิ จำแนกได้ 10 หมวด รวมมี 55 ประการ การปฏิบัติสมาธิ มีวิธีการปฏิบัติ

²⁶ ขุ.ป. 69/369/90.

²⁷ ขุ.ป. 69/386/99.

²⁸ ขุ.ป. 69/574/531.

2 ประการ คือ 1. การปฏิบัติอานาปานสติ มีเนื้อหาแบ่งได้ 5 นิเทศ มีขั้นตอนการปฏิบัติ 16 ขั้นตอน เมื่อผู้ปฏิบัติได้ทุกขั้นตอนแล้วแล้วยอมได้ญาณจำนวน 220 ญาณ 2. การปฏิบัติเมตตาเจโตวิมุตติ มีวิธีการปฏิบัติที่หลากหลายสรุปได้ 4 ตอน ตอนที่ 1 การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติโดยไม่เจาะจง ตอนที่ 2 การเมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปโดยเจาะจง ตอนที่ 3 การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปสู่ทิศทั้งหลาย ตอนที่ 4 การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติด้วยธรรม 4 หมวด เมื่อปฏิบัติสมาธิได้แล้วยอมได้ผล ดังนี้ การเจริญอานาปานสติ ย่อมทำให้กายและจิตของผู้นั้นไม่หวั่นไหว ไม่คั่นรน ละอุปกิเลสได้ วิตถลย่อมสงบไป และเป็นบาทฐานให้เกิดปัญญาต่อไป ส่วนผลการปฏิบัติเมตตา มีอานิสงส์ 11 ประการ เช่น ผู้เจริญเมตตาย่อมหลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ย่อมเข้าถึงพรหมโลก เป็นต้น

4.1.3 บูรณาการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์มารคมิตไตรสิกขา : ปัญญา (ปัญญาสิกขา)

ปัญญาสิกขา มีเนื้อหา 5 ประการ ได้แก่ ความหมายของปัญญา เหตุและประเภทของปัญญา การพัฒนาปัญญา ผลการพัฒนาปัญญา โดยเสนอไปตามลำดับต่อไปนี้

1. ความหมายของปัญญา อธิปัญญา และปัญญาสิกขา ปัญญานัยของสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ

(1) ความหมายของปัญญา อธิปัญญา และปัญญาสิกขา มีดังนี้

ปฏิสัมพันธ์ภาวได้กล่าวถึงความหมายของปัญญา ไว้ว่า

คำว่า ปัญญาเกิดขึ้น เพราะอรรถว่าทราบชัด²⁹

ญาณกถา สุตมยญาณนิเทศ แสดงความหมายอธิปัญญาดังนี้

ย่อมเห็นสังวรปาริสุทธิโดยชอบ ย่อมเห็นอวิกเขปปาริสุทธิโดยชอบ ทสณปาริสุทธิความปาริสุทธิแห่งทสณะ เป็นอธิปัญญา³⁰

อานาปานกถา³¹ และมาติกาภาว แสดงความหมายอธิปัญญาสิกขาไว้เหมือนกันว่า

ความเห็นในทิฐิวินิษิตินั้น เป็นอธิปัญญาสิกขา

(2) ความหมายของปัญญานัยของสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ มีดังนี้

ญาณกถา สุตมยญาณนิเทศ ได้กล่าว ปัญญานัยของสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ไว้ดังนี้

สัมมาทิฐิเป็นไฉน ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้ ท่านกล่าวว่า สัมมาทิฐิ

²⁹ ชุ.ป. 69/602/565.

³⁰ ชุ.ป. 68/90/546.

³¹ ชุ.ป. 69/421/135.

สัมมาสังกัปปะเป็นไฉน ความดำริในความออกจากกาม ความดำริในความไม่พยาบาท ความดำริในความไม่เบียดเบียนนี้ ท่านกล่าวว่า สัมมาสังกัปปะ³²

จரியากถา ได้กล่าวความหมายของปัญญานัยของสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ไว้ดังนี้

การประพฤติด้วยทัสนะแห่ง สัมมาทิฏฐิ การประพฤติด้วยความดำริแห่ง สัมมาสังกัปปะ³³ และ**มณฑปเปยกถา**³⁴ แสดงความหมายไว้แต่ต่างกันเพียง คำว่า “การประพฤติ” เป็นคำว่า “ความใส”

สรุปได้ว่าความหมายของปัญญา มีอรรถว่าทราบชัด คำว่า อธิปัญญา หมายถึง การเห็นสังวรปาริสุทธิโดยชอบ ย่อมเห็นอวิกเขปปาริสุทธิโดยชอบ ทัสนปาริสุทธิความบริสุทธิ์แห่งทัสนะเป็นอธิปัญญา และคำว่า อธิปัญญาสิกขา หมายถึง ความเห็นในทิฏฐิวิสุทธิ ส่วนความหมายของปัญญานัยของมรรค 8 ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ

2. เหตุที่ทำให้เกิดปัญญา

อรรถกถา สัทธรรมปกาสิณี แสดงลักษณะ หน้าที่ ผล และเหตุเกิดของปัญญาไว้ ดังนี้

1. ลักษณะของปัญญา คือ มีการตรัสรู้สภาวะแห่งธรรมเป็นลักษณะ
2. หน้าที่ของปัญญา คือ มีอันขจัดเสียซึ่งความมืด คือ โมหะอันปิดบังสภาวะแห่งธรรมทั้งหลายเป็นกิจ
3. ผลปรากฏของปัญญา คือ มีความหายหลงเป็นปัจจุภูฏฐาน
4. เหตุใกล้ของปัญญา คือ มีสมาธิเป็นปทัฏฐาน³⁵

สรุปได้ว่าเหตุที่ทำให้เกิดปัญญานั้น เพราะปัญญามีสมาธิเป็นเหตุใกล้ให้เกิด

3. ประเภทของปัญญา

ญาณกถา แสดงประเภทของปัญญา 73 ประการ ซึ่งผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าจากผลงานวิจัยของผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ที่เสนอความคิดว่า “การแสดงญาณ 73 ญาณนี้เพื่อเป็นการจัดแบ่งประเภทปัญญาในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็นกลุ่ม 15 กลุ่ม”³⁶ ดังนี้

1) กลุ่มปัญญานำไปสู่การเกิดวิปัสสนาญาณ

³² ขุ.ป. 68/85/458.

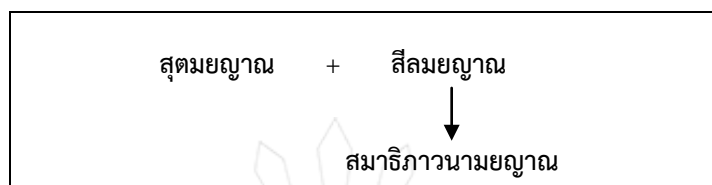
³³ ขุ.ป. 69/717/792.

³⁴ ขุ.ป. 69/717/792.

³⁵ ขุ.ป.อ.68/38.

³⁶ ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, *ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ*, อ่างแล้ว, หน้า 121 – 141.

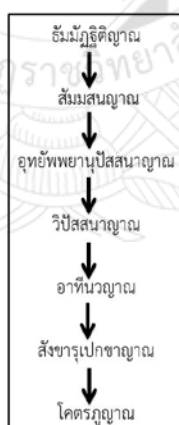
ปัญญากลุ่มนี้มี 3 ประเภท คือ สุตมยญาณ สීමมยญาณ และสมาธิภาวนามยญาณ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันดังนี้

ภาพที่ 4.1 กลุ่มปัญญานำไปสู่การเกิดวิปัสสนาญาณ
ที่ ๗. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ,
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 126.

ตามภาพแสดงให้รู้ว่า ญาณเกิดจากการฟังทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะธรรม เมื่อเข้าใจดีแล้วจะเป็นปัจจัยให้เกิดญาณที่สัมพันธ์กับการเกิดศีล ศีล คือการสำรวมระวัง พร้อมกับการสำรวมระวังนั้น ก็เกิดปัญหาพิจารณาในลักษณะต่าง ๆ คือ การพิจารณาเห็นโทษในการไม่สำรวม การพิจารณาเห็นอนิสงส์ในการสำรวม การพิจารณาเห็นความบริสุทธิ์จากการสำรวม การพิจารณาเห็นกิเลสที่ทำให้การสำรวมเศร้าหมอง และการพิจารณาเห็นคุณธรรมที่ทำให้การสำรวมผ่องแผ้ว การสำรวมระวังแบบนี้เป็นปัจจัยให้จิตมีความแน่วแน่และเกิดสมาธิ จิตที่เป็นสมาธินั้น ย่อมมีปัญญาประกอบพร้อม และปัญญาในสมาธินี้แหละเป็นปัจจัยให้เกิดวิปัสสนาญาณต่อไป

2) กลุ่มวิปัสสนาญาณ + โคตรภูญาณ ปัญญากลุ่มนี้มี 7 ชั้น แบ่งเป็น วิปัสสนาญาณ 6 ชั้น และโคตรภูญาณอีก 1 ซึ่งมีความสัมพันธ์กันดังนี้

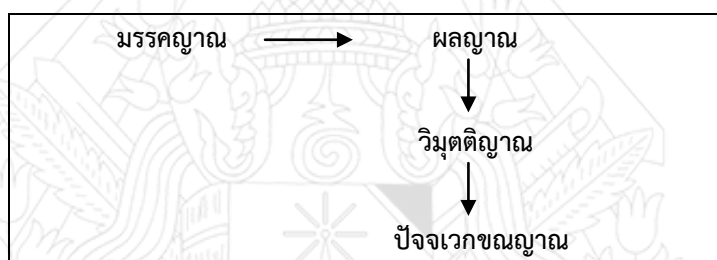
ภาพที่ 4.2 กลุ่มวิปัสสนาญาณและโคตรภูญาณ

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 127.

ตามภาพแสดงให้เห็นว่า วิปัสสนาญาณที่มีสมาธิภาวนานามยญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนั้น เมื่อแก่กล้าย่อมเกิดตามลำดับ คือ เกิดอัมมัญญัติญาณ คือ ญาณรู้ว่า นามรูปต่างเป็นปัจจัยของและกัน เกิดสัมมสนญาณ คือ ญาณพิจารณานามรูปที่เกิดและดำรงอยู่เป็นปัจจัยของกันและกันนั้นว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดอุท্থัพพานุปัสสนาญาณ คือ ญาณเห็นนามรูปที่มีสภาวะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตานั้น เกิดดับอยู่ตลอดเวลา เกิดวิปัสสนาญาณ คือ ญาณเห็นนามรูปที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา นั้นว่าท้ายที่สุดแล้วก็มีแต่ดับฝ่ายเดียว เกิดอาทินวญาณ คือ ญาณเห็นโทษของการมีนามรูป เกิดสังขารุเปกขาญาณ คือ รู้ปล่อยวางสังขาร เกิดโคตรภูญาณกำหนดนิพพานเป็นอารมณ์

3) กลุ่มมรรคญาณ – ผลญาณ

ญาณกลุ่มนี้มี 4 ชั้น คือ มรรคญาณ ผลญาณ วิมุตติญาณ และปัจจเวกขณญาณ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันดังนี้

ภาพที่ 4.3 กลุ่มมรรคญาณ – ผลญาณ

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 128.

ตามภาพแสดงให้เห็นว่า เมื่อเกิดโคตรภูญาณ คือ ญาณกำหนดนิพพานเป็นอารมณ์แล้ว ก็เกิดมรรคญาณ คือ ญาณละกิเลส แล้วต่อญาณชั้นผลทันที จากนั้นก็เกิดวิมุตติญาณคือ ญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้วเกิดปัจจเวกขณญาณ คือ ญาณพิจารณากิเลสที่สละแล้วกิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน

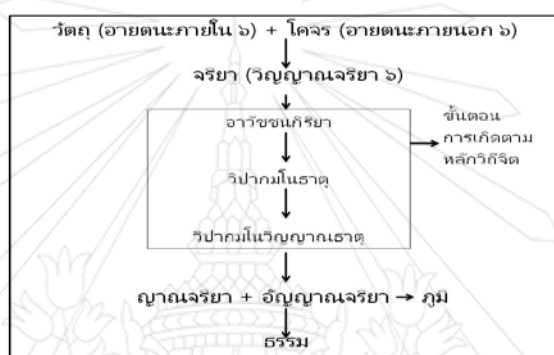
4. กลุ่มวัตถุญาณ

ญาณกลุ่มนี้มี 5 ประเภท คือ วัตถุนานัตตญาณ โจรณานัตตญาณ จรียนัตตญาณ ภูมินานัตตญาณ และ อัมมนานัตตญาณ แต่ละประเภทมีนามรูปให้รู้ต่าง ๆ กันดังนี้

1) **วัตถุ** ในวัตถุนานัตตญาณ คือ ที่เกิด หมายถึง นามรูปทั้งหมด ซึ่งสามารถกำหนดได้ และต้องใช้เพื่อกำหนด เพราะเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ได้แก่ อายุตนะภายใน 6 และ ธรรม 6

- 2) **โคจร** ในโคจรนันทตญาณ คือ อารมณ์ หมายถึง อายตนะภายนอก 6
- 3) **จริยา** ในจريانันทตญาณ คือ ความเป็นไปหรือการเกิด หมายถึง วิญญาณจริยา (การเกิดแห่งวิญญาณ) อัญญาณจริยา (การเกิดแห่งความรู้) และญาณจริยา (การเกิดแห่งปัญญา)
- 4) **ภุมิ** ในภุมินานตตญาณ คือระดับจิตและเจตสิก หมายถึง กามาวจรภุมิ (ระดับจิตและเจตสิกฝ่ายกามาวจร) รูปาวจรภุมิ (ระดับจิตและเจตสิกฝ่ายรูปาวจร) อรูปาวจรภุมิ (ระดับจิตและเจตสิกฝ่ายอรูปาวจร) และอปริยาปันนภุมิ (ระดับจิตและเจตสิกฝ่ายโลกกุตตรภุมิ)
- 5) **ธัมมnanันตตญาณ** คือ สภาวธรรม หมายถึง ธรรมที่มีปราโมทย์เป็นมูล 9 ธรรมที่มีโยนิโสมนสิการเป็นมูล 9 และทั้ง 5 มีความสัมพันธ์กันดังนี้

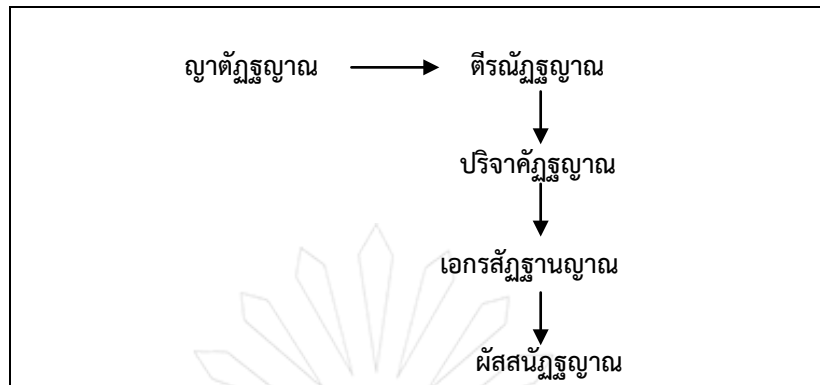
ภาพที่ 4.4 กลุ่มวัตถุทานญาณ

ที่มา. จาก ปัญญาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 130.

ตามภาพแสดงให้เห็นว่า เมื่อวัตถุ (อายตนะภายใน 6 คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย และ มนะ) กระทบกับโคจร (อายตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์) จึงเกิดจริยา (วิญญาณจริยา ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ 6) จริยามี 2 คือ อัญญาณจริยา (การเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ พร้อมก็มีอกุศลธรรมคือ ราคะ โทสะ และโมหะเป็นต้นเกิดร่วม) กับญาณจริยา (การเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ พร้อมกับมีกุศลธรรมคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นต้นเกิดร่วม) ในที่นี้คือ ญาณจริยา ภุมิ คือระดับที่เกิดจริยาทั้งหมดมี 4 ได้แก่ กามาวจรภุมิ (ระดับจิตเจตสิกชั้นกามาวจร) รูปาวจรภุมิ(ระดับจิตชั้นรูปาวจรภุมิ) อรูปาวจรภุมิ (ระดับจิตชั้นอรูปาวจร) และอปริยาปันนภุมิ (ระดับจิตเจตสิกชั้นมรรคจิตและผลจิต) ทั้งหมดนี้คือ ธรรมะหรืออารมณ์ สำหรับกำหนดพิจารณา ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นสิ่งที่ต้องกำหนดรู้ ฉะนั้น การกำหนดรู้นามรูปหรือธรรมที่กล่าวมานี้ จึงเรียกว่า “วัตถุทานญาณ”

5. กลุ่มธาตุฐญาณ – ผัสสนัฐญาณ

ญาณกลุ่มนี้มี 5 ประเภท ซึ่งมีความสัมพันธ์กันภายในกลุ่ม ดังนี้

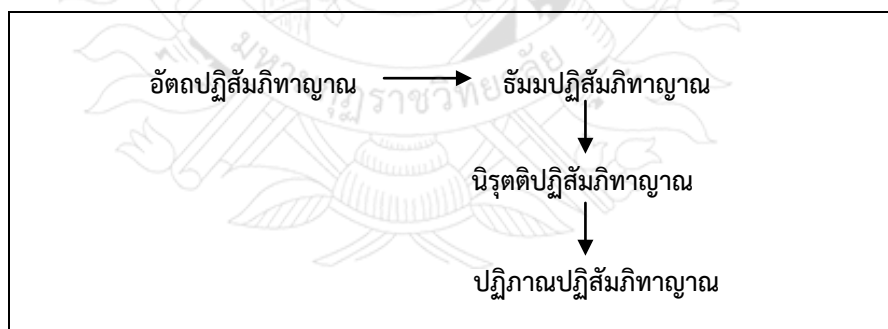
ภาพที่ 4.5 กลุ่มญัตตัญญูญาณ – ผัสสนัญญูญาณ

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 131.

ตามภาพแสดงให้รู้ว่า วัตถถานญาณทั้งหมด คือ ญัตตัญญูญาณ (ญาณมีสภาวะรู้ธรรม) เป็นปัจจัยให้เกิด ตีรณัญญูญาณ (ญาณมีสภาวะพิจารณา) ญาณนี้เป็นปัจจัยให้เกิดญาณตามลำดับ คือ ปริจาคัญญูญาณ (ญาณมีสภาวะละ) ซึ่งก็คือ มรรคญาณ เอกรสัญญาน (มีสภาวะทำหน้าที่เดียว) ซึ่งก็คือ ผลญาณ และผัสสนัญญูญาณ (ญาณมีสภาวะสัมผัสนิพพาน) คือสังขิกิริยาญาณ

6. กลุ่มปฏิสัมภิทาญาณ

ญาณกลุ่มนี้ คือ ปฏิสัมภิทา 4 ซึ่งจะเกิดมีแต่เฉพาะแก่พระอริยบุคคลระดับพระอรหันต์เท่านั้น และเกิดพร้อมกับการได้บรรลุอรหัตผล (พบมากในเถราปทานและเถรียาปทาน ซึ่งนิยมระบุว่า พระอรหันต์ได้บรรลุวิชา 3 ปฏิสัมภิทา 4) ปัญญากลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กันดังนี้

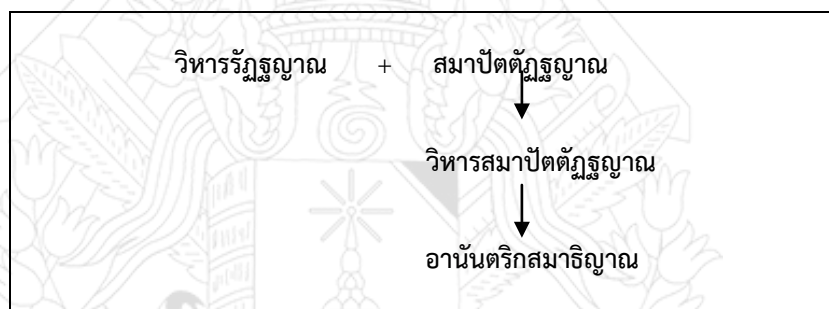
ภาพที่ 4.6 กลุ่มปฏิสัมภิทาญาณ

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 132.

ตามภาพแสดงให้รู้ว่า การจัดอรรถปฏิสัมพันธ์ญาณ คือ ญาณแตกฉานในอรรถ เป็นญาณที่ 1 ก็เพราะว่า อรรถ คือสภาวะหรือผลเป็นของปรากฏชัด รู้ได้ง่าย จากนั้นจึงจัด ธรรมปฏิสัมพันธ์ญาณ คือ ญาณแตกฉานในธรรม เป็นญาณที่ 2 ก็เพราะว่า ธรรม คือ เหตุ แห่งอรรถนั้น เมื่อเข้าใจผลแล้วก็จะย้อนมาศึกษาเหตุ เป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายขึ้นอีก จากนั้นจึงจัดนิรุตติปฏิสัมพันธ์ญาณ คือ ญาณแตกฉานในภาษาแห่งอรรถและธรรม เป็นญาณที่ 3 ก็เพราะภาษา คือ การใช้ถ้อยคำแสดงอรรถและธรรม ซึ่งจะถ่ายทอดความหมายของอรรถและธรรมแล้วสื่อให้คนอื่นเข้าใจได้ จากนั้นจึงจัดปฏิสัมพันธ์ญาณ คือ ญาณแตกฉานในปฏิสัมพันธ์ (ความแจ่มแจ้ง) เป็นญาณที่ 4 ก็เพราะปฏิสัมพันธ์ ความแจ่มแจ้งในญาณทั้ง 3 หมายถึง ความคล่องแคล่วว่องไวในการใช้ญาณทั้ง 3 อันเป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ ผู้ได้ปฏิสัมพันธ์ 4

7. กลุ่มวิหารญาณ (1)

ญาณกลุ่มนี้มี 4 ญาณ กล่าวไว้ต่อจากกลุ่มญาณที่แล้วก็เพราะเกิดมีแต่เฉพาะแก่พระอริยะ และแสดงถึงประเภทแห่งปฏิสัมพันธ์ อันแสดงให้เห็นว่า ญาณทั้ง 4 นี้ เป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ ผู้ได้ปฏิสัมพันธ์ ซึ่งมีอธิบายดังนี้

ภาพที่ 4.7 กลุ่มวิหารญาณ (1)

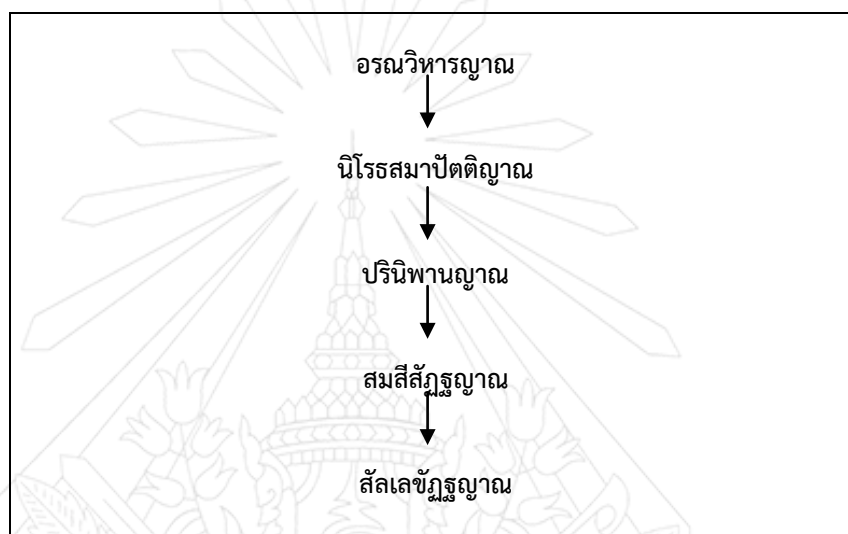
ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 133.

ตามภาพแสดงให้รู้ว่า พระอรหันต์ย่อมมีธรรมเครื่องอยู่ต่าง ๆ คือ 1. วิหารรัฐญาณ คือ ญาณที่มีสภาวะคือมีวิปัสสนาญาณเป็นธรรมเครื่องอยู่ 2. สมาบัติรัฐญาณ คือ ญาณที่มีสภาวะ คือ มีผลสมาบัติต่าง ๆ เช่น ผลสมาบัติที่เกิดด้วยอำนาจอนิมิตตวิโมกข์ เป็นต้น เป็นธรรมเครื่องอยู่ 3. วิหารสมาบัติญาณ คือ ญาณที่มีสภาวะคือมีวิปัสสนา และผลสมาบัติ เป็นเครื่องอยู่ 4. อนันตริกสมาธิญาณ คือ ญาณที่สัมปยุตด้วยอนันตริกสมาธิ ซึ่งญาณนี้คือมรรคญาณทำหน้าที่ตัดกิเลสและให้ผลเป็นความสงบทันทีหลังจากนั้น

วิหารญาณทั้ง 3 ข้อนี้ เป็นญาณที่เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ วิหารัฐญาณ เป็นญาณที่มีวิปัสสนาเป็นเครื่องอยู่ สมาบัติตัฐญาณ เป็นญาณที่มีผลสมาบัติอันเป็นผลของวิปัสสนาเป็นเครื่องอยู่ ส่วน วิหารสมาบัติตัฐญาณ เป็นญาณที่รวมทั้งวิปัสสนาและผลสมาบัติอันเป็นผลของวิปัสสนา และญาณนี้เองเป็นผลของอานันตริกสมาธิญาณ

8. กลุ่มวิหารญาณ (2)

ญาณกลุ่มนี้มี 5 ญาณ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันดังนี้

ภาพที่ 4.8 กลุ่มวิหารญาณ (2)

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 134.

ตามภาพแสดงให้เห็นว่าญาณทั้ง 5 เกิดเฉพาะแก่พระอรหันต์ผู้บรรลุผลที่เกิดสืบต่อจากอานันตริกสมาธิญาณ ในกลุ่มที่แล้ว อรณวิหารญาณ คือ ญาณในธรรมเครื่องอยู่ที่ไม่มีกิเลสเบียดเบียน นิโรธสมาบัติญาณ คือ ญาณในนิโรธสมาบัติ ปรินิพพานญาณ คือ ญาณในการปรินิพพาน สมศีลัฐญาณ คือ ญาณมีสภาวะเป็นสมะและสีสะ สัลเลขัฐญาณ คือ ญาณมีสภาวะ ขัดเกลา บรรดาญาณทั้ง 5 นั้น มีกล่าวถึง อรณวิหารญาณ ก่อนเพราะเกิดมีแก่พระอรหันต์เท่านั้น และเกิดมีอย่างต่อเนื่องต่อจากนั้นจึงกล่าวถึง นิโรธสมาบัติญาณ เพราะนิโรธแม้จะเกิดมีทั้งแก่พระอนาคามีและพระอรหันต์ก็มีองค์ประกอบให้เกิดมาก และที่สำคัญเพราะนิโรธเป็นที่รู้จักกันว่า คือ นิพพาน ต่อจากนั้นจึงกล่าวถึง ปรินิพพานญาณ ซึ่งจะมีต่อในเวลาข้างหน้า เพราะการปรินิพพาน คือการดับขั้นนี้ กว่าที่จะถึงเวลาปรินิพพานในกาลข้างหน้าก็ยังอยู่อีกนาน

ต่อจากนั้นจึงกล่าวถึง สมศีลัฐญาณ ซึ่งจะมีในเวลาไม่นาน เพราะพระอรหันต์ผู้บรรลุอรหันต์ผลพร้อมกับสิ้นชีวิต จะนิพพาน (ดับขั้น) ต่อจากสิ้นกิเลสทันที ต่อจากนั้นก็กล่าวถึง สัลเลขัฐ

ญาณ เพราะญาณนี้จะขัดเกลารมอันเป็นข้าศึกออกไป และเป็นปัจจัยให้เกิดวิริยารัมภญาณ ซึ่งจะกล่าวในกลุ่มต่อไป

9. กลุ่มวิหารญาณ (3)

ญาณกลุ่มนี้มี 6 ญาณมีความสัมพันธ์กันดังนี้

ภาพที่ 4.9 กลุ่มวิหารญาณ (3)

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 135.

ตามภาพแสดงให้รู้ว่า วิริยารัมภญาณ คือ ญาณสัมปยุตด้วยความเพียรเริ่มแรกที่มีผู้มีศีลเลขาญาณ ญาณ (ญาณขัดเกล้า) วิริยารัมภญาณนอกจากทำหน้าที่ค้ำจุนโพชฌงค์ที่เหลือ (สติ ธรรมวิจยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา) ยังค้ำจุนเจตสิกธรรมที่เกิดร่วมอื่น ๆ ให้องอาจเข้มแข็ง จนกระทั่งได้บรรลุมรรคผลตามลำดับ และผู้ที่ได้บรรลุมรรคผลต้องสอนธรรมเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก

อรรถสันตัสสนญาณ คือ ญาณขยายแสดงให้คนอื่นเข้าใจสภาวะแห่งธรรม ทั้งที่เป็นสังขตะและอสังขตะ การจะแสดงธรรมขยายให้คนอื่นเข้าใจได้ตามสภาวะแห่งธรรม ผู้แสดงต้องมีความรู้ที่บริสุทธิ์ ดังนั้นจึงกล่าว ทัสสนวิสุทธิญาณ ไว้ต่อจาก อรรถสันตัสสนญาณ

ทัสสนวิสุทธิญาณ คือ ความรู้ที่ประมวลธรรมทั้งปวงเข้าเป็นหมวดเดียวกัน ในการรู้แจ้งสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียวกันแล้วแทงตลอด (รู้ตลอดสาย) ว่ากิเลสมีต่าง ๆ แต่คุณธรรมต่าง ๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสเหล่านั้น มีหน้าที่เป็นอย่างไรกันคือ ละกิเลส กล่าวโดยสรุป ทัสสนวิสุทธิญาณ คือ มรรคญาณ และผลญาณ มรรคญาณ เป็นทัสสนวิสุทธิ ขณะบริสุทธิ์อยู่ และผลญาณ เป็นทัสสนวิสุทธิ หลังจากบริสุทธิ์แล้วทัสสนวิสุทธิญาณ เกิดมาจากขันติญาณและปรีโยคาหนญาณ

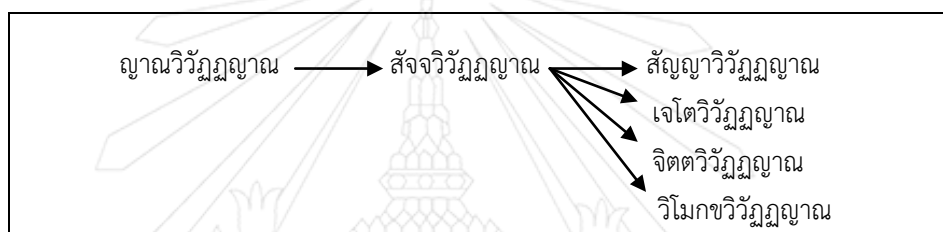
ขันติญาณ คือ ญาณอดทน หมายถึง อดทนพิจารณาด้วยความพอใจต่อธรรมมีรูปขันธ์เป็นต้นที่เข้าใจแล้วว่าเป็นของไม่เที่ยง โดยแยกพิจารณาเป็นกลุ่ม ๆ จัดเป็นวิปัสสนาญาณชั้นอ่อน ส่วน

ปรีโยคาหนญาณ คือ ญาณหยั่งลงสู่ธรรมมีรูปขั้นเป็นต้น ที่สัมผัสได้แล้วด้วยเครื่องสัมผัส คือ ญาณที่รู้ลักษณะมีความไม่เที่ยงเป็นต้นของธรรมนั้น ๆ จัดเป็น วิปัสสนาญาณขั้นแก่กล้า คือ กังคานุปัสสนาญาณ วิปัสสนาญาณทั้ง 2 นี้ เป็นปัจจัยให้เกิด ทัสสนวิสุทธิญาณ คือ มรรคญาณและผลญาณ ทัสสนวิสุทธิญาณ เป็นปัจจัยให้เกิด ปตเสวิหารญาณ

ปตเสวิหารญาณ คือ ญาณที่มีการประมวลธรรมเป็นส่วน ๆ เป็นประเภท หรือเป็นกลุ่มเป็นปัจเจกขณญาณประเภทหนึ่งของพระอรหันต์ ที่มีการพิจารณาเป็นส่วน ๆ โดยมุ่งกำหนดเวทนาเป็นเครื่องอยู่เป็นหลัก

10. กลุ่มวิวิฏฐญาณ

ญาณกลุ่มนี้มี 6 ญาณ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นวิปัสสนาญาณและมรรคญาณ ดังนี้

ภาพที่ 4.10 กลุ่มวิวิฏฐญาณ

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 136.

ตามภาพแสดงให้รู้ว่า ญาณวิวิฏฐญาณคือ ปัญญาที่หมุนกลับจากความถ้อยมั่นด้วยการเห็นอนัตตา จัดเป็นวิปัสสนาญาณ อันเป็นปัจจัยให้เกิด สังขวิวิฏฐญาณ คือปัญญาที่หมุนกลับออกจากทุกข์ และเหตุเกิดทุกข์ในสังขจะ 4 จัดเป็นมรรคญาณ คือ ญาณละกิเลส สังขวิวิฏฐญาณ ทำหน้าที่ละกิเลสด้วยญาณเริ่มต้น ดังนี้ 1. รู้หมุนออกด้วยสัจญาที่ทำภาวนาธรรมมีกามฉันทะเป็นต้น ให้เป็นอธิบดีเรียกว่า สัจญาณวิวิฏฐญาณ 2. รู้หมุนออกด้วยเจตนา ในภาวนาธรรม มีเนกขัมมะ เป็นต้น ด้วยการเห็นคุณละบาทตัพพะธรรม มีกามฉันทะ เป็นต้น ด้วยการเห็นโทษ เรียกว่า เจโตวิวิฏฐญาณ 3. รู้หมุนออกด้วยการทำจิตให้ดำรงมั่น ด้วยอำนาจภาวนาธรรม เรียกว่า จิตตวิวิฏฐญาณ 4. รู้หมุนออกด้วยการละธรรมที่เป็นข้าศึก เรียกว่า วิโมกขวิวิฏฐญาณ

11. กลุ่มอภิญาญาณ

ญาณกลุ่มนี้มี 6 แบ่งเป็นโลกียะ กับ โลกุตระ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันตามลำดับ ดังนี้

ภาพที่ 4.11 กลุ่มอภิวินญาณ

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 137.

ตามภาพแสดงให้รู้ว่า การวางอภิวินญาณ คือ ญาณแสดงฤทธิ์ไว้เป็นอันดับแรก เพราะว่าการแสดงฤทธิ์ปรากฏในวงกว้าง ทำให้ชาวโลกอัศจรรย์ใจในอานุภาพแห่งฤทธิ์ที่ปรากฏ การวางทิพโสตญาณ คือ ญาณที่มีทิพโสต(หูทิพย์)ประกอบพร้อม ไว้เป็นอันดับที่ 2 และการวางเจโตปริยญาณ คือ ญาณกำหนดรู้ใจผู้อื่นไว้เป็นอันดับที่ 3 ก็เพราะทิพโสตญาณ มีอารมณ์ที่ต้องรับรู้หยาบกว่า เจโตปริยญาณ กล่าวคือ ทิพโสตญาณ มีเสียงเป็นอารมณ์ส่วนเจโตปริยญาณมีใจของผู้อื่นเป็นอารมณ์

ส่วนอีก 3 ข้อต่อมา จัดอยู่ในกลุ่มวิชา 3 อันเป็นญาณเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมโดยตรง ในวิชา 3 การวางปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ญาณระลึกชาติของตนเองได้ ไว้เป็นข้อแรก ก็เพราะเป็นญาณที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับชีวิตในอดีต การวางจุตูปปาตญาณ คือ ญาณรู้การจุติและการอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอื่นนอกจากตัวเอง ไว้เป็นอันดับสอง ก็เพราะเป็นญาณที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับชีวิตในปัจจุบัน(ชาตินี้) และอนาคต(ชาติหน้า) และการวางอาสวักขยญาณ คือ ญาณทำอาสวะให้สิ้น ไว้เป็นอันดับสาม ก็เพราะเป็นญาณที่เกิดขึ้นตัดขาดกิเลสทั้งหมด ดังนั้น อภิวินญาณ 6 ข้อนี้ 5 ข้อแรกจัดเป็นโลกิยะ ส่วนข้อสุดท้ายจัดเป็นโลกุตตระ คือ มรรคญาณระดับอรหัตตมรรคญาณ

12. กลุ่มเอกาภิสมยญาณ

ญาณกลุ่มนี้คือ มรรคญาณ 4 แต่ละมรรคญาณ รู้สภาวะของอริยสัจ 4 ตลอดสายคราวเดียวตามลำดับ อริยสัจ 4 แต่ละข้อมีสภาวะดังนี้

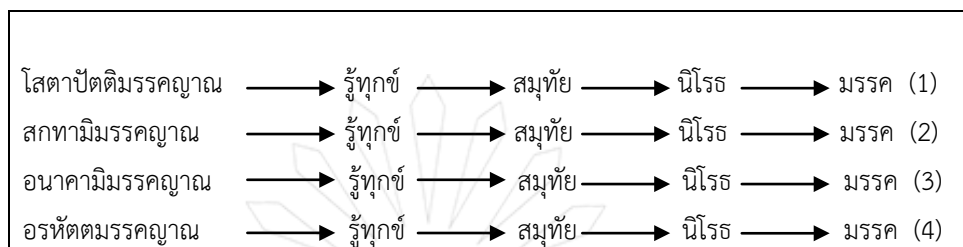
ทุกข์ มีสภาวะต้องกำหนดรู้ 4 ประการ มีสภาวะบีบคั้น เป็นต้น

สมุทัย มีสภาวะต้องละ 4 ประการ มีสภาวะเป็นเหตุให้ทำกรรม เป็นต้น

นิโรธ มีสภาวะต้องทำให้แจ้ง 4 ประการ มีสภาวะออกไปอย่างเด็ดขาด(จากกิเลส) เป็นต้น

มรรค มีสภาวะต้องทำให้เกิดมี 4 ประการ มีการนำออกไป (จากกิเลส) เป็นต้น

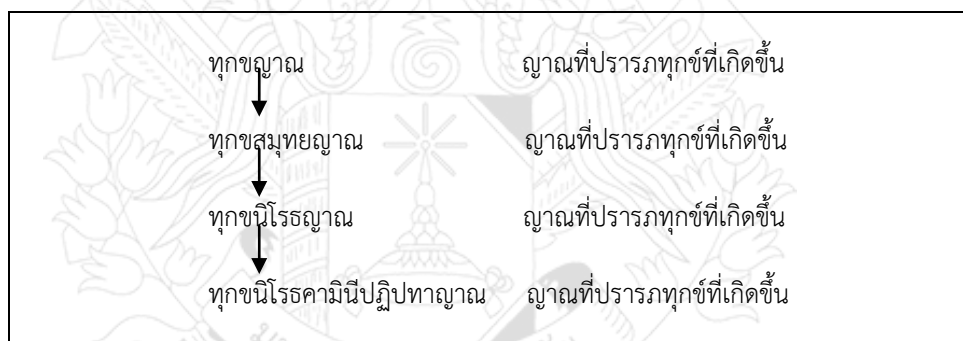
การที่มรรคญาณรู้สภาวะของอริยสัจ 4 ตลอดสายคราวเดียวตามลำดับนั้น ทำให้เห็นภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 4.12 กลุ่มเอกาภิสมยญาณ

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, (138), โดย บรรจบ บรรณรุจิ, 2548, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

13. กลุ่มสี่จญาณ 4 กลุ่มนี้มี 4 ญาณ การกล่าวญาณ 4 นี้ไว้ ก็เพื่อต้องการแยกแยะการเกิดของญาณ 4 ในอริยสัจ 4 แต่ละข้อดังนี้

ภาพที่ 4.13 กลุ่มสี่จญาณ 4

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 139.

14. กลุ่มสุทธกปฏิบัติสัมภทาญาณ

ญาณกลุ่มนี้ได้กล่าวไว้แล้วในกลุ่มที่ 6 การนำมากล่าวไว้อีกในที่นี้เพื่อย้ำว่า ปฏิบัติสัมภทาญาณ ล้วนๆ เกิดมาด้วยอานุภาพแห่งอริยมรรคของพระอริยบุคคลเท่านั้น ไม่ใช่เกิดด้วยอานุภาพอย่างอื่น และเพื่อแสดงว่า ปฏิบัติสัมภทา ในที่นี้ มีสัจจะ 4 เป็นอารมณ์ ดังนี้ อัฏฐปฏิบัติสัมภทา คือ ญาณที่มีทุกข์

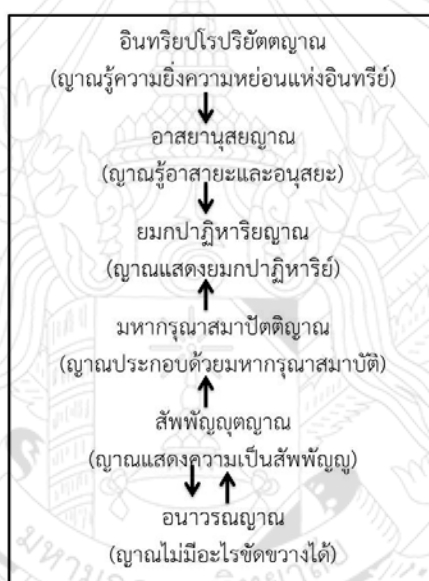

และนิโรธเป็นอารมณ์ อัมมปฏิสัมภิตา คือ ญาณที่มีสมุทัยและมรรคเป็นอารมณ์ นิรุตติปฏิสัมภิตา คือ ญาณในภาษาแสดงสัจจะ 4 นั้น ปฏิภาณปฏิสัมภิตา คือ ญาณในปฏิสัมภิตาญาณ 3 ข้อต้น

การกล่าวมรรคญาณ 4 ซ้ำไว้อีก ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า มรรคญาณ 4 คือ โสตาปัตติมรรค ญาณ สกทาคามิมรรคญาณ อนาคามิมรรคญาณ และอรหัตตมรรคญาณ แต่ละญาณขณะรู้หรือริยสัจ 4 ก็รู้ได้ตลอดสายคราวเดียวกัน ตามลำดับมรรคญาณ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า การรู้หรือริยสัจ 4 นั้น มีความลุ่มลึกไปตามลำดับ โดยมรรคญาณ แต่ละข้อก็รู้ได้ในระดับของตน และทำให้ละกิเลสในระดับของตน มรรคญาณที่ถึงขั้นละกิเลสได้หมด คือ อรหัตตมรรคญาณ

15. กลุ่มพุทธญาณ

ญาณกลุ่มนี้มี 6 ประการ เป็นกลุ่มปัญญาที่เกิดขึ้นแต่เฉพาะแก่พระพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่เกิดแก่พระสาวก ปัญญาทั้ง 6 นี้ มีความสัมพันธ์กันดังนี้

ภาพที่ 4.14 กลุ่มพุทธญาณ

ที่มา. จาก ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, โดย บรรจบ บรรณรุจิ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 140.

ตามภาพแสดงให้เห็นว่า ก่อนจะแสดงธรรมโปรดสัตว์โลก พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูว่าผู้นั้นมีอินทริย์แก่กล้าหรือไม่ ญาณที่ทรงใช้ตรวจดูนี้เรียกว่า อินทริยโปรปริยัตตญาณ คือ ญาณรู้ความยิ่งความหย่อนแห่งอินทริย์ของสัตว์ทั้งหลาย เมื่อทรงตรวจดูอินทริยธรรมแล้ว ก็จะตรวจดูคุณธรรมและ

กิเลสของผู้นั้น เพื่อทรงเลือกสรรธรรมที่เหมาะสมแก่คุณธรรมของเขา ญาณที่ทรงใช้ตรวจดูนี้เรียกว่า อาสยานุสยญาณ คือ ญาณรู้คุณธรรมและกิเลส ของผู้ที่พระองค์จะทรงแสดงธรรมโปรด คราวแสดงธรรมโปรด หากมีความจำเป็นต้องทำเป็นปาฏิหาริย์เป็นคู่ ก็จะทำปาฏิหาริย์ ญาณที่ทรงใช้ทำปาฏิหาริย์นี้เรียกว่ายมกปาฏิหาริย์ญาณ คือ ญาณแสดงยมกปาฏิหาริย์ การที่ทรงใช้ยมกปาฏิหาริย์สืบเนื่องมาจากทรงมีพระมหากษัตริย์สมบัติ ฉะนั้นจึงกล่าวมหากษัตริย์สมบัติญาณไว้ต่อจากยมกปาฏิหาริย์ญาณ เพื่อแสดงให้เห็นว่า มหากษัตริย์สมบัติญาณของพระพุทธเจ้าบริสุทธิ์ จึงกล่าวสัพพัญญุตญาณไว้ต่อจากมหากษัตริย์สมบัติญาณ อนึ่ง เพื่อแสดงว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระสัพพัญญู ทรงนึกสิ่งทั้งปวงมาได้เร็วและเพื่อแสดงว่าสัพพัญญุตญาณไม่มีอะไรขัดขวางได้ จึงกล่าวอนาวรณญาณไว้ในลำดับต่อมา

สรุปได้ว่าประเภทของปัญญามี 73 ประการ จำแนกเป็นกลุ่มได้ 15 กลุ่ม ซึ่งจากการศึกษาญาณต่าง ๆ นี้แล้วจะเห็นว่าญาณในกลุ่มที่ 1 2 และ 3 เป็นกระบวนการที่เชื่อมต่อกัน ส่วนกลุ่มที่ 4 5 9 10 11 12 13 ซึ่งทั้งหมด 10 กลุ่มนี้เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาจากโลกียะไปสู่โลกุตระ ส่วนกลุ่มที่ 6 7 8 14 15 เป็นประเภทของปัญญาที่มีผลจากการได้เป็นพระอรหันต์แล้ว

4. การพัฒนาปัญญา

ในมหาปัญญาภคคา พระสารีบุตรนำพระพุทธพจน์มาแสดงการพัฒนาปัญญาไว้ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายธรรม 4 ประการนี้ ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งปัญญา เพื่อความเจริญแห่งปัญญา คือ สัมปติสังเสวะ 1 สัทธรรมสวนะ 1 โยนิโสมนสิการ 1 ธรรมานุธรรมปฏิบัติ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้แล ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งปัญญา ฯลฯ เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาทำลายกิเลส³⁷

จากข้อความจะเห็นได้ว่าการพัฒนาปัญญาจะมีขึ้นได้เมื่อได้พัฒนาด้วยธรรม 4 ประการคือการคบคนดีเป็นมิตร การฟังธรรมจากมิตรที่ดี การใคร่ครวญธรรมได้ที่ฟังมา และการน้อมนำธรรมที่เล่าเรียนมาปฏิบัติ จึงจะมีปัญญาจนสามารถทำลายกิเลส บรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ และการที่เป็นพระอรหันต์แล้ว พระสารีบุตรได้จำแนกให้เห็นว่าบุคคลที่เจริญธรรม 4 ประการ หรือโสดาปัตติยังคะ 4 นี้ จะมีปัญญาจำแนกบุคคลได้ 13 ประการ ดังที่จะกล่าวในหัวข้อผลการพัฒนาปัญญาในลำดับต่อไป

สรุปได้ว่าการพัฒนาปัญญาที่พระสารีบุตรนำพระพุทธพจน์มาแสดงว่าอาศัยเหตุ 4 ประการ คือ สัมปติสังเสวะ สัทธรรมสวนะ โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ เมื่อพัฒนาขึ้นได้แล้วย่อมมีปัญญาสูงขึ้นไปตามลำดับ

³⁷ ชุ.ป. 69/662/661 – 662.

5. ผลการพัฒนาปัญญา

เมื่อเริ่มปฏิบัติธรรมตั้งแต่การฟังธรรม การนำธรรมมาคิดใคร่ครวญ และปฏิบัติธรรมย่อมได้รับผลการพัฒนาต่าง ๆ กันตามระดับ ในที่นี่ได้จำแนกผลการพัฒนาปัญญาเป็น 2 นัย คือ 1) จำแนกตามปัญญาโลกียะและโลกุตตระ 2) จำแนกตามบุคคล 13 ประเภท

1) จำแนกตามระดับโลกียะและโลกุตตระ

การจำแนกผลการพัฒนาปัญญาเป็นระดับโลกียะและโลกุตตระนี้ ได้อาศัยที่ตัวปัญญาหรือญาณเป็นหลักในการจำแนก โดยใช้ญาณ 73 ที่อยู่ในญาณภคา มาแสดงผลการปฏิบัติได้ ดังนี้

1.ระดับโลกียะ มีจำนวนญาณ 27 ญาณจำแนกได้เป็น 7 กลุ่มย่อยๆ ดังนี้

(1) กลุ่มที่ 1 ปัญญาที่นำไปสู่วิปัสสนาญาณ ได้แก่ การฟัง การสำรวจมศีล การที่จิตปราศนิเวรณได้แก่ สุตมยญาณ สีสมยญาณ สมาธิภาวนามยญาณ

(2) กลุ่มที่ 2 วิปัสสนาญาณ คือ การได้วิปัสสนาญาณในขั้นต่าง ๆ ได้แก่ ธรรมฐิติญาณ สัมมสนญาณ อุทยัพพญาณ วิปัสสนาญาณ อาทีนวญาณ สังขารุเปกขาญาณ ญาณวิวิฏฐญาณ

(3) กลุ่มที่ 3 ญาณข้ามโคตร คือ ญาณสุดท้ายแห่งการข้ามพ้นปุถุชนสู่อริยะบุคคล ได้แก่ โคตรภูญาณ (คัมภีร์อรรถกถา กล่าวว่าญาณนี้ไม่จัดว่าเป็นโลกียะหรือโลกุตตระ แต่ผู้เขียนนำมาจัดไว้ตรงนี้เพราะเป็นญาณสุดท้ายก่อนเข้าโลกุตตรภูมิ)

(4) กลุ่มที่ 4 ญาณในการกำหนดธรรม ได้แก่ วัตถุนานัตตญาณ โฉจรณนัตตญาณ จริยานัตตญาณ ภูมินานัตตญาณ ธรรมนัตตญาณ

(5) กลุ่มที่ 5 ญาณมีสภาวะรัฐธรรมนูญและการพิจารณาธรรม ได้แก่ ญาตัญญูญาณ ตีรณัญญูญาณ

(6) กลุ่มที่ 6 วิหารธรรมญาณในกลุ่มโลกียะ ได้แก่ สลเลขัญญูญาณ วิริยารัมภญาณ ชันติญาณ ปรีโยคาถนญาณ วิวิฏฐญาณ

(7) กลุ่มที่ 7 อภิญญาญาณ ได้แก่ อิทธิวิชญาณ โสตราตุวิสุทธินญาณ เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ

2.ระดับโลกุตตระ มีจำนวนญาณ 46 ญาณจำแนกได้เป็น 9 กลุ่ม ดังนี้

(1) กลุ่มที่ 1 มรรคญาณ ผลญาณ ได้แก่ มรรคญาณ ผลญาณ วิมุตติญาณ อาสวัคชยญาณ ปัจจเวกชนญาณ

(2) กลุ่มที่ 2 ปฏิสัมภิตาญาณ ได้แก่ อตถปฏิสัมภิตา ธรรมปฏิสัมภิตา นิรุตติปฏิสัมภิตา ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

(3) กลุ่มที่ 3 ญาณเครื่องละวิปัสสาส เครื่องเจริญ และเครื่องกระทำให้แจ้งนิพพาน ได้แก่ ปริจาคัญญูญาณ เอกรสัญญานญาณ ผัสสนัญญูญาณ

(4) กลุ่มที่ 4 วิหารญาณในกลุ่มโลกุตตระ ได้แก่ วิหารัฐญาณ สมาปัตตญาณ วิหารสมาปัตติญาณ อานันตริกสมาธิญาณ อรณวิหารญาณ นิโรธสมาปัตติญาณ ปรินิพานญาณ สมสีลญาณ อตถสันตสนญาณ ทสสนวิสุทธินญาณ ปเทสวิหารญาณ

(5) กลุ่มที่ 5 วิวัฏญญาณ (กลุ่มญาณหลักออกจากวัฏฏ) ได้แก่ สัจญวิวัฏญญาณ เจโตวิวัฏญญาณ จิตตวิวัฏญญาณ วิโมกขวิวัฏญญาณ สัจจวิวัฏญญาณ

(6) กลุ่มที่ 6 เอกาภิสมยญาณ ได้แก่ ทุกขญาณ สมุททยญาณ นิโรธญาณ มรรคญาณ

(7) กลุ่มที่ 7 สัจจญาณ ได้แก่ ทุกขญาณ ทุกขสมุททยญาณ ทุกขนิโรธญาณ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ

(8) กลุ่มที่ 8 สุทธิกปฏิสัมภทาญาณ คือ ญาณในปฏิสัมภทาส่วน ได้แก่ อตถปฏิสัมภทา ธรรมปฏิสัมภทา นิรุตติปฏิสัมภทา ปฏิภาณปฏิสัมภทา

(9) กลุ่มที่ 9 พุทธญาณ ญาณเฉพาะของพระพุทธเจ้า ได้แก่ อินทริยปโรปริยัตตญาณ อาสยานุสยญาณ ยมกปาฏิหาริยญาณ มหากรุณาสมาปัตติญาณ สัพพัญญุตญาณ อนาวรณญาณ

2) จำแนกตามบุคคล 13 ประเภท

มหาปัญญาภคตา แสดงบุคคลผู้มีปัญญามี 13 ประเภท และก่อนที่จะกล่าวถึงบุคคลผู้มีปัญญาทั้ง 13 ประเภท ได้กล่าวถึง ความหมายของการได้เฉพาะซึ่งปัญญา ความเจริญแห่งปัญญา ความไพบูลย์แห่งปัญญา เพื่อให้ทราบเป็นเบื้องต้นก่อน มีรายละเอียดสรุปได้ 16 หัวข้อดังนี้

1. คำถาม คำว่า “การได้เฉพาะซึ่งปัญญา” หมายถึง

คำตอบ การได้ การได้เฉพาะ การถึง การถึงพร้อม การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การเข้าถึง พร้อมซึ่งมรรคญาณ 4 ผลญาณ 4 ปฏิสัมภทาญาณ 4 อภิญญา 6 ญาณ 73 ญาณ 77 (ญาณในปฏิจจสมุปบาท 11 องค์ องค์ละ 7 ประการ) นี้ เป็นการได้เฉพาะซึ่งปัญญา

2. คำถาม คำว่า “ความเจริญแห่งปัญญา” หมายถึง

คำตอบ ปัญญาของพระเสขะ 7 จำพวก (พระอริยบุคคล 7 เบื้องต้น) ปัญญาของกัลยาณปุถุชน และปัญญาของพระอรหันต์ย่อมถึงความเจริญ

3. คำถาม คำว่า “ความไพบูลย์แห่งปัญญา” หมายถึง

คำตอบ ปัญญาของพระเสขะ 7 จำพวก ปัญญาของกัลยาณปุถุชน และปัญญาของพระอรหันต์ย่อมถึงความไพบูลย์

4. คำถาม มหาปัญญา ผู้มีปัญญาใหญ่ หมายถึง

คำตอบ ปัญญาใหญ่ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า กำหนดอรรถใหญ่ กำหนดธรรมใหญ่ กำหนดนิรุตติใหญ่ กำหนดปฏิภาณใหญ่...ศีลชั้นใหญ่...สมาธิชั้นใหญ่...ปัญญาชั้นใหญ่...วิมุตติชั้นใหญ่...วิมุตติญาณทัสนชั้นใหญ่...ฐานะและอฐานะใหญ่...วิหารสมาบัติใหญ่...อริยสัจใหญ่...สติปัญญาน

ใหญ่...สัมมัตถ์ปานใหญ่...อิทธิบาทใหญ่...อินทริย์ใหญ่...พละใหญ่...โพชฌงค์ใหญ่...อริยมรรคใหญ่...
สามัญผลใหญ่...อภิญญาใหญ่...นิพพานอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

5. คำถาม ปุถุปัญญา ผู้มีปัญญาแน่นอนหนา หมายถึง

คำตอบ ปัญญาหนา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ญาณเป็นไปในขั้นต่าง ๆ มากในธาตุต่าง ๆ มาก...อายตนะต่าง ๆ...มาก...ในปฏิจจสมุพบาท...ในความได้เนื่อง ๆ ซึ่งความสุญต่าง ๆ มากในอรรถต่าง ๆ มากในธรรมต่าง ๆ มากในนิรุตติต่าง ๆ มากในปฏิภาณต่าง ๆ (องค์ธรรมเหมือนกับข้อที่ 4)

6. คำถาม วิบูลปัญญา ผู้มีปัญญากว้างขวาง หมายถึง

คำตอบ ปัญญากว้างขวาง เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า กำหนดอรรถกว้างขวาง กำหนดธรรมกว้างขวาง...กำหนดอภิญญากว้างขวาง กำหนดนิพพานอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งกว้างขวางนี้เป็นวิบูลปัญญา

7. คำถาม คัมภีร์ปัญญา ผู้มีปัญญาลึกซึ้ง หมายถึง

คำตอบ ปัญญาลึกซึ้ง เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ญาณเป็นไปในขั้นลึกซึ้ง ในธาตุลึกซึ้ง...ในอภิญญาลึกซึ้ง ในนิพพานอันเป็นประโยชน์อย่างลึกซึ้ง นี่เป็นคัมภีร์ปัญญา

8. คำถาม อัสถามันตปัญญา ผู้มีปัญญาไม่ใกล้ หมายถึง

คำตอบ บุคคลผู้บรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว โดยการกำหนดปฏิสัมภทา 4 ใครอื่นไม่สามารถครอบงำได้ เพราะเหตุนี้ ปัญญาอันจึงเป็นปัญญาไม่ใกล้ ต่อจากนั้นพระสารีบุตรจำแนกบุคคลผู้มีปัญญาต่างกันเป็นคู่ตรงกันข้าม คือ ผู้มีปัญญาน้อยกว่ากับผู้มีปัญญามากกว่า เปรียบเทียบเป็นคู่ ๆ รวมกัน 7 คู่ ได้แก่ คู่ที่ 1 ปัญญาของกัลยาณปุถุชน กับผู้ดำรงในโสดาปัตติมรรค คู่ที่ 2 ปัญญาผู้ดำรงในโสดาปัตติมรรค กับพระโสดาบัน คู่ที่ 3 ปัญญาของพระโสดาบัน กับพระสกทาคามี คู่ที่ 4 ปัญญาพระสกทาคามี กับพระอนาคามี คู่ที่ 5 ปัญญาพระอนาคามี กับพระอรหันต์ คู่ที่ 6 ปัญญาพระอรหันต์ กับพระปัจเจกพุทธเจ้า คู่ที่ 7 ปัญญาพระปัจเจกพุทธเจ้า กับพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

9. คำถาม ฐริปัญญา ผู้มีปัญญาดังแผ่นดิน มีความหมาย 2 นัย หมายถึง

คำตอบ นัยที่ 1 ฐริปัญญา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่าครอบงำอยู่ ครอบงำแล้วซึ่งราคะ...โทสะ...โมหะ...โกธะ...อุปนาหะ(ความผูกโกรธ)...มักขะ(ความลบหลู่คุณ)...ปฬาสะ(ความตีเสมอ)...อิสสา(ความริษยา)...มัจฉริยะ(ความตระหนี่)...มายา(มารยา)...สาถยยะ(ความโอ้อวด)...ถัมภะ(ความหัวดี)...สารัมภะ(ความแข่งดี)...มานะ(ความถือตัว)...อติมานะ(ความดูหมิ่น)...มทะ(ความมัวเมา)...ปมาทะ(ความประมาท)...กิเลสทั้งปวง... ทุจริตทั้งปวง...อภิสังขารทั้งปวง ครอบงำแล้วซึ่งกรรมอันเป็นเหตุให้ไปสู่ภพทั้งปวง

นัยที่ 2 ภูมิปัญญา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นปัญญาอำยิราคะอันเป็นข้าศึก (ความเหมือนกับนครอภัยข้างต้น) ฯลฯ...อภิสังขารทั้งปวง ย่ำยีแล้วซึ่งกรรมอันเป็นเหตุให้ไปสู่ภพทั้งปวง

10. คำถาม ปัญญาพาหุละ ผู้มีปัญญามาก หมายถึง

คำตอบ บุคคลเป็นผู้มีปัญญาหนัก มีปัญญาเป็นจริต มีปัญญาเป็นที่อาศัยน้อมใจเชื่อ มีปัญญาเป็นธงชัย มีปัญญาเป็นยอด มีปัญญาเป็นใหญ่ มีการเลือกเฟ้นมาก มีการค้นคว้ามาก มีการพิจารณามาก มีการเพ่งพินิจมาก มีการเพ่งพิจารณาเป็นธรรมดา มีธรรมเป็นเครื่องอยู่แจ่มแจ้ง มีปัญญาเป็นจริง มีปัญญาหนัก มีปัญญามาก

11. คำถาม สิมปัญญา ผู้มีปัญญาเร็ว หมายถึง

คำตอบ ชื่อว่าปัญญาเร็ว เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ปัญญาเป็นเครื่องบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ได้เร็ว ๆ เป็นเครื่องบำเพ็ญอินทรีย์สังวรให้บริบูรณ์ได้เร็ว ๆ เป็นเครื่องบำเพ็ญโภชนมัตตัญญูตาให้บริบูรณ์ได้เร็ว ๆ เป็นเครื่องบำเพ็ญชาคริยานุโยคให้บริบูรณ์ได้เร็ว ๆ เป็นเครื่องบำเพ็ญศีลชั้นธให้บริบูรณ์ได้เร็ว ๆ (องค์ธรรมเหมือนกับข้อที่ 4)

12. คำถาม ลหุปัญญา ผู้มีปัญญาพลัน หมายถึง

คำตอบ บุคคลเป็นผู้มีปัญญาเป็นเครื่องบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ได้พลัน (องค์ธรรมเหมือนกับข้อที่ 11)

13. คำถาม หาสปัญญา ผู้มีปัญญาร่าเริง หมายถึง

คำตอบ บุคคลเป็นผู้มีปัญญาที่มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ บำเพ็ญอินทรีย์สังวรให้บริบูรณ์...(องค์ธรรมเหมือนกับข้อที่ 11)

14. คำถาม ขวนปัญญา ผู้มีปัญญาแล่นไป หมายถึง

คำตอบ บุคคลเป็นผู้มีปัญญาแล่นไป แบ่งได้ 3 ชุด ดังนี้

ชุดที่ 1 ปัญญาแล่นไปสู่รูป (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณทั้งปวง...ชราและมรณะ) ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ โดยความเป็นของไม่เที่ยงไฉน แล่นไปโดยความเป็นทุกซ์ไฉน แล่นไปโดยความเป็นอนัตตาไฉน

ชุดที่ 2 ปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณาทำให้แจ้งว่ารูป (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จักขุ ...ชราและมรณะ) ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ชื่อว่าไม่เที่ยง ชื่อว่าเป็นทุกซ์ เพราะสภาวะเป็นภัย ชื่อว่าอนัตตา เพราะไม่มีแก่นสาร แล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับรูป

ชุดที่ 3 ปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่ารูป (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จักขุ ...ชราและมรณะ) ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน โดยความเป็นของไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันและกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็นธรรมดา พลันแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับรูป

15. คำถาม ดิกขปัญญา ผู้มีปัญญาคมกล้า หมายถึง

คำตอบ ปัญญาทำลายกิเลสได้ไว ไม่รับรองไว้ ย่อมละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีต่อไป ซึ่งกามวิตก ที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่รับรองไว้ ฯลฯ ซึ่งพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่รับรองไว้ ฯลฯ ซึ่งวิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่รับรองไว้ ฯลฯ ซึ่งอกุศลธรรมอันลามก (องค์ธรรมเหมือนข้อที่ 9)

16. คำถาม นิพเพทิกปัญญา ผู้มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส หมายถึง

คำตอบ ปัญญาผู้มากไปด้วยความสะดุ้ง ความหวาดเสียว ความเบื่อหน่าย ความระอา ความไม่พอใจ เบือนหน้าออกไม่ยินดีในสังขารทั้งปวง ย่อมเบื่อหน่าย ทำลายกองโลภะ กองโทสะ กองโมหะ³⁸ (องค์ธรรมเหมือนข้อที่ 9)

จากเนื้อหาที่แสดงมาความหมายของปัญญา มีอรรถว่าทราบชัด ส่วนคำว่า อธิปัญญา หมายถึง การเห็นสังขารปาริสุทธิโดยชอบ ย่อมเห็นอวิกเขปปาริสุทธิโดยชอบ ทสณปาริสุทธิความบริสุทธิ์แห่งทสณะ เป็นอธิปัญญา และคำว่า อธิปัญญาสิกขา หมายถึง ความเห็นในทิวฏฐิวิสุทธิ ส่วนความหมายของปัญญานัยของมรรค 8 ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ เหตุที่ทำให้เกิดปัญญา อรรถกถา สัทธรรมปกาสินี แสดงว่าสมาธิเป็นเหตุใกล้ให้เกิด ประเภทของปัญญา แบ่งปัญญาได้ 73 ประการ จำแนกเป็นกลุ่มได้ 15 กลุ่ม เมื่อพิจารณารายละเอียดจะพบว่า ญาณในกลุ่มที่ 1 2 และ 3 เป็นกระบวนการปฏิบัติที่เชื่อมต่อกัน ส่วนกลุ่มที่ 4 5 9 10 11 12 13 รวมทั้งหมด 10 กลุ่มนี้เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาจากโลกียะไปสู่โลกุตตระ ส่วนกลุ่มที่ 6 7 8 14 15 เป็นประเภทของปัญญา ที่มีผลจากการได้เป็นพระอริยบุคคลแล้ว และทั้ง 73 ญาณนี้แบ่งเป็นสาธารณญาณแก่บุคคลทั่วไปมี 67 ญาณ และอสาธารณญาณเป็นญาณเฉพาะพระพุทธเจ้า 6 ญาณ สำหรับการพัฒนาปัญญา พระสารีบุตรนำพระพุทธพจน์มาแสดงว่าอาศัยเหตุ 4 ประการนี้ ได้แก่ สปัริสสังเสวะ สัทธรรมสวนะ โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ เมื่อสร้างขึ้นได้แล้วย่อมมีปัญญาในลักษณะต่าง ๆ เช่น ผู้มีปัญญาคมกล้า เรียกว่าตักขปัญญา เป็นปัญญาทำลายกิเลสได้ไว

4.1.4 บุรณการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา : การปฏิบัติไตรสิกขา ให้บริบูรณ์

พระสารีบุตร กล่าวถึง การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์ไว้ในยุคนันทกถา โดยนำภาชิตของพระอานนท์ มาอธิบายขยายความว่า มีวิธีการปฏิบัติอยู่ด้วยกัน 4 วิธี ดังนี้

1) การเจริญวิปัสสนามีสมาธิเป็นเบื้องต้น

การเจริญวิปัสสนามีสมาธิเป็นเบื้องต้น มีความหมายกล่าวไว้ดังนี้

³⁸ ขุ.ป. 69/664 – 677/662 – 673.

ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านด้วยสามารถแห่งเนกขัมมะเป็นสมาธิ
วิปัสสนา ด้วยอรรถว่าพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดในสมาธินั้น โดยความเป็นสภาพไม่
เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ด้วยประการดังนี้สมณะจึงมีก่อน
วิปัสสนามีภายหลัง เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เจริญวิปัสสนามีสมณะเป็น
เบื้องต้น³⁹

2) การเจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น

การเจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น มีความหมายกล่าวไว้ดังนี้

วิปัสสนา ด้วยอรรถว่าพิจารณาเห็นโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง โดยความ
เป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ความที่จิตมีการปล่อยธรรมทั้งหลายที่เกิดใน
วิปัสสนานั้นเป็นอารมณ์ เพราะความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิด้วย
ประการดังนี้ วิปัสสนาจึงมีก่อน สมณะมีภายหลัง เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า
เจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น⁴⁰

3) การเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กัน

การเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กัน มีความหมายกล่าวไว้ดังนี้

ภิกษุยอมเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไป ด้วยอาการ 16 คือ ด้วยความเป็น
อารมณ์ 1 ด้วยความเป็นโคจร 1 ด้วยความละ 1 ด้วยความสละ 1 ด้วยความออก
1 ด้วยความหลีกไป 1 ด้วยความเป็นธรรมละเอียด 1 ด้วยความเป็นธรรมประณีต
1 ด้วยความหลุดพ้น 1 ด้วยความไม่มีอาสวะ 1 ด้วยความเป็นเครื่องข้าม 1 ด้วย
ความไม่มีนิमित 1 ด้วยความไม่มีที่ตั้ง 1 ด้วยความว่างเปล่า 1 ด้วยความเป็นธรรม
มีกิจเป็นอันเดียวกัน 1 ด้วยความไม่ล่วงเกินกันและความเป็นคู่กัน⁴¹

4) จิตที่ถูกอุทัจจะในธรรมกันไว้

จิตที่ถูกอุทัจจะในธรรมกันไว้ มีความหมายกล่าวไว้ดังนี้

เมื่อภิกษุมนสิการโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง โอภาสย่อมเกิดขึ้น ภิกษุ
นึกถึงโอภาสว่า โอภาสเป็นธรรม เพราะนึกถึงโอภาสนั้น จึงมีความฟุ้งซ่านเป็น
อุทัจจะ ภิกษุมีใจอันอุทัจจะนั้นกันไว้ ย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่ง
ความปรากฏโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็น
อนัตตา เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า มีใจที่นึกถึงโอภาสอันเป็นธรรมถูกอุทัจจะ

³⁹ ชุ.ป. 69/535/450.

⁴⁰ ชุ.ป. 69/537/453.

⁴¹ ชุ.ป. 69/538/454.

กั้นไว้ สมัยนั้น จิตที่ตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน เป็นธรรมเอกมุตขึ้นตั้งมั่นอยู่ มรรคยอม
เกิดแก่ภิกษุ นั้นมรรคยอมเกิดอย่างไร ฯลฯ มรรคยอมเกิดอย่างนี้ ฯลฯ ย่อมละ
สังโยชน์ได้อนุสัทย่อมสิ้นไปอย่างนี้⁴²

จากที่กล่าวมาทั้ง 4 วิธีนี้ จัดได้ว่ามีวิธีที่เป็นหลักเพียง 2 ประการ คือ วิธีที่ 1 และ 2 ส่วน
วิธีที่ 3 และ 4 นั้นเป็นเพียงวิธีการที่แทรกเข้ามา ในที่นี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต)
กล่าวว่า “วิธีที่ 3 การเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กัน จัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติส่วนที่ซับซ้อน ซึ่งขยาย
ออกไปจากวิธีที่ 1 ส่วนวิธีที่ 4 วิธีการแก้ไขเมื่อจิตอุทัจจะในธรรมกั้นไว้ ก็เป็นเพียงวิธีปฏิบัติที่แทรก
เข้ามาในระหว่าง ในเมื่อปฏิบัติตามวิธีการข้อต้นๆ ไปบ้างแล้ว จนถึงขั้นตอนหนึ่งที่เกิดปัญหาอย่างนี้
ขึ้น วิธีการนี้ถือได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาบางอย่างในการปฏิบัติธรรม”⁴³

สำหรับเนื้อหาที่จะกล่าวต่อไป ผู้เขียนขอสรุปวิธีการทั้ง 4 ประการข้างต้น ให้เหลือเพียง 3
ประการ โดยอธิบายให้เห็นว่าการปฏิบัติให้ไตรสิกขาบริบูรณ์แล้วนั้น จะทำให้เกิดมรรคสมังคี⁴⁴
ซึ่งทั้งหมดมีเนื้อหาอยู่ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคจากกถาต่าง ๆ ผู้เขียนได้มานำเสนอโดยมีดังนี้

1. การเจริญวิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้องต้น ประกอบด้วย
  - 1.1 อานาปานกถา
  - 1.2 อินทริยกถา
  - 1.3 พลกถา
2. การเจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น ประกอบด้วย
  - 2.1 สติปัฏฐานกถา
  - 2.2 วิปัสสนากถา
  - 2.3 วิโมกขกถา
3. การกระทำให้แจ้งในสังขะ 4 ประกอบด้วย
  - 3.1 วิเวกกถา
  - 3.2 มรรคกถา
  - 3.3 สัจจกถา
  - 3.4 วิโมกขกถา

⁴² ขุ.ป. 69/542/460.

⁴³ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย*, อ่างแล้ว, หน้า 448.

⁴⁴ ขุ.ป. 68/147/754.

- 3.5 วิราคกถา
- 3.6 โพชฌงคกถา
- 3.7 อภิสมยกถา
- 3.8 สุญญกถา
- 3.9 กรรมกถา
- 3.10 สมสีสกถา

1. การเจริญวิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้องต้น

พระสารีบุตร แสดงการเจริญวิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้องต้นว่า เป็นเรื่องของการเจริญสมาธิก่อน เพื่อให้จิตไม่ฟุ้งซ่าน ผู้วิจัยได้ศึกษาแล้วพบว่า มีเรื่องการสมณะก่อนการเจริญวิปัสสนาได้แก่ อานาปานกถา อินทริยกถา พลกถา ซึ่งทั้ง 3 กถามีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

1.1 อานาปานกถา

การเจริญอานาปานสติตามที่พระสารีบุตรแสดงมีเนื้อหาแบ่งเป็น 5 ตอน (นิทเทส) แต่ละตอน มีการนับจำนวนของญาณที่เกิดจากการเจริญอานาปานสติรวม 220 ญาณ ผู้วิจัยได้สรุปได้ดังนี้

1) โสฬสญาณนิทเทส

พระสารีบุตรแสดงญาณในธรรมอันเป็นอันตราย 8 และญาณในธรรมอันเป็นอุปการะ 8 รวมเป็น 16 ญาณ มาตั้งเป็นคำถามว่า เป็นอันตรายอย่างไร เป็นอุปการะอย่างไร แล้วตอบคำถามโดยมีใจความว่า

ธรรมที่เป็นอันตราย หมายถึง อกุศลกรรมที่เป็นอันตรายต่อสมาธิ ธรรมที่เป็นอุปการะ หมายถึงธรรมที่เป็นอุปการะแก่สมาธิ มีฝ่ายละ 8 ประการ จัดเป็นคู่ตรงกันข้าม ดังนี้

ฝ่ายอกุศล

กามฉันทะ

พยาบาท

ถีนมิทระ

อุทธัจจะ

วิจิกิจฉา

อวิชชา

อหิริ

อกุศลธรรมทั้งปวง

ฝ่ายกุศล

เนกขัมมะ

อพยาบาท (ความไม่พยาบาท)

อาโลกัสสยญา

อวิกเขปะ (ความไม่ฟุ้งซ่าน)

ธัมมวัตถถาน (ความกำหนดธรรม)

ญาณ

ปามุชชะ (ความปราโมทย์)

กุศลธรรมทั้งปวง

ลำดับต่อไป พระสารีบุตรนำคำว่า “ธรรมเครื่องนำออก” มาตั้งเป็นคำถามและคำตอบ โดยนำกุศลธรรม 8 ประการ และอกุศลธรรม 8 ประการ มาตอบเป็นคู่ๆ มีใจความว่า “กุศลธรรมแต่ละประการเป็นเครื่องนำออกของพระอริยะ ทำให้พระอริยะออกไปจากอกุศลธรรมแต่ละประการ

ส่วนอกุศลธรรมแต่ละประการเป็นเครื่องกันธรรมเครื่องนำออก และทำให้บุคคลไม่รู้จักกุศลธรรมแต่ละประการ เพราะถูกอกุศลธรรมแต่ละประการกั้นไว้⁴⁵

ดังนั้นพระโยคาวจรผู้จิตหมดจดจากนิวรณ์เหล่านั้น เพราะเจริญสมาธิอันปฏิสังขตด้วย อานาปานสติมีวัตถุ 16 ความที่จิตตั้งมั่นเป็นไปชั่วขณะย่อมมีได้

2) อุปกิเลสญาณนิทเทส

พระสารีบุตรจำแนกภาวะที่เป็นอันตรายต่อสมาธิ 3 หมวด หมวดละ 6 ประการ หรือเรียกว่าฉั๊กกะ คือ 1.ปฐมฉั๊กกะ 2. ทุตติยฉั๊กกะ 3.ตติยฉั๊กกะ รวมญาณในอุปกิเลส มี 18 ประการดังนี้

1. ปฐมฉั๊กกะ ภาวะที่เป็นอันตรายต่อสมาธิ ได้แก่

1. จิตที่ถึงความฟุ้งซ่านในภายใน เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจเข้าที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด

2. จิตที่ถึงความฟุ้งซ่านในภายนอก เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจออกที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด

3. ความเป็นไปแห่งต้นหาคือความติดใจหวังลมหายใจเข้า

4. ความเป็นไปแห่งต้นหาคือความติดใจหวังลมหายใจออก

5. ความหลงในการได้ลมหายใจออกของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจเข้าครอบงำ

6. ความหลงในการได้ลมหายใจเข้าของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจเข้าครอบงำ

2. ทุตติยฉั๊กกะ ภาวะที่เป็นอันตรายต่อสมาธิ ได้แก่

1. จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงนิมิต

2. จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงนิมิตลมหายใจเข้า

3. จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงนิมิต

4. จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงนิมิตลมหายใจออก

5. จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงลมหายใจเข้า

6. จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงลมหายใจออก

3. ตติยฉั๊กกะ ภาวะที่เป็นอันตรายต่อสมาธิ ได้แก่

1. จิตที่แล่นไปในอดีตารมณฺ์ ตกไปข้างฝ่ายฟุ้งซ่าน

2. จิตที่หวังอนาคตารมณฺ์ ถึงความกวัดแกว่ง

⁴⁵ ขุ.ป. 69/364/85

3. จิตที่หดหู่ ตกไปข้างฝ่ายเกียจคร้าน
4. จิตที่มีความเพียรกล้า ตกไปข้างฝ่ายอุทัจจะ
5. จิตที่น้อมรับ ตกไปข้างฝ่ายกำหนด
6. จิตที่ผละออก ตกไปข้างฝ่ายพยาบาท

พระสารีบุตรแสดงว่า ภาวะที่เป็นอันตรายต่อสมาธิ 18 ประการนี้เป็นเหตุให้กายและจิต กระสับกระส่าย หัวน้ไหว และดิ้นรน เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจเข้า – ออกที่ฐาน เบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด⁴⁶

3) โวทานญาณนิเทศ

ญาณในโวทาน (ความผ่องแผ้ว) 13 ประการ เป็นญาณในกลุ่มที่ 3 ที่พระสารีบุตรตั้ง คำถามและคำตอบไว้มีสาระสำคัญ 2 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1

พระสารีบุตรจำแนกภาวะที่เป็นเหตุให้จิตผ่องแผ้ว (ไม่ฟุ้งซ่าน) 6 ประการ ควบคู่ไปกับผล ของเหตุ 6 ประการ รวมเป็น 6 คู่ 12 ประการ และนับผลรวมของเหตุ และผล 6 คู่ นั้นอีก 1 ประการ รวมเป็น 13 ประการ เหตุแต่ละประการนั้นต่างกัน ส่วนผลแต่ละประการเหมือนกัน ได้แก่ จิตไม่ ฟุ้งซ่าน ดังต่อไปนี้

เหตุและผลคู่ที่ 1 จิตที่เล่นไปตามอดีตารมณฺ์ ตกไปข้างฝ่ายฟุ้งซ่าน พระโยคาวจรละจิต นั้นแล้วตั้งจิตไว้ในฐานหนึ่ง (คำว่า “ฐาน” ในที่นี้ หมายถึงที่ที่ลมหายใจกระทบ เช่นปลายจมูก) จิตจึง ไม่ฟุ้งซ่าน

เหตุและผลคู่ที่ 2 จิตหวังอนาคตารมณฺ์ถึงความกวัดแกว่ง พระโยคาวจรเว้นจิตนั้นแล้ว น้อมจิตไปในฐานเดียวกันนั้น จิตจึงไม่ฟุ้งซ่าน

เหตุและผลคู่ที่ 3 จิตหดหู่ ตกไปข้างฝ่ายเกียจคร้าน พระโยคาวจรยกจิตนั้นไว้แล้วละ ความเกียจคร้าน จิตจึงไม่ฟุ้งซ่าน

เหตุและผลคู่ที่ 4 จิตที่มีความเพียรกล้า ตกไปข้างฝ่ายอุทัจจะ พระโยคาวจรข่มจิตนั้น แล้วอุทัจจะ จิตจึงไม่ฟุ้งซ่าน

เหตุและผลคู่ที่ 5 จิตน้อมรับ ตกไปข้างฝ่ายกำหนด พระโยคาวจรรู้ทันจิตนั้นและละ ความกำหนด จิตจึงไม่ฟุ้งซ่าน⁴⁷

เหตุและผลคู่ที่ 6 จิตผละออก ตกไปข้างฝ่ายพยาบาท พระโยคาวจรรู้ทันจิตนั้นและละ พยาบาท จิตจึงไม่ฟุ้งซ่าน

⁴⁶ ขุ.ป. 69/370/92..

⁴⁷ ขุ.ป. 69/366/88.

จากเหตุและผลคู่ที่ 1-6 มี 12 ประการที่กล่าวมาข้างต้น ท่านสรุปเป็นประการที่ 13 ว่า จิตบริสุทธิ์หลุดรอดถึงสภาวะเดียวด้วยเหตุและผล 6 คู่นี้ จากนั้นท่านยกคำว่า “สภาวะเดียว ใน ประการที่ 13” มาตั้งเป็นคำถามและคำตอบ ดังนี้

คำถาม สภาวะเดียวเป็นอย่างไร

คำตอบ ธรรมที่มีสภาวะเดียว มี 8 ประการ คือ

- (1) ความเป็นธรรมอย่างเดียวในความปรากฏแห่งการบริจาคทาน
- (2) ความเป็นธรรมอย่างเดียวในความปรากฏแห่งสมณินิต
- (3) ความเป็นธรรมอย่างเดียวในความปรากฏแห่งลักษณะความเสื่อม
- (4) ความเป็นธรรมอย่างเดียวในความปรากฏแห่งความดับ
- (5) ความเป็นธรรมอย่างเดียวในความปรากฏแห่งการบริจาคทานของบุคคลผู้น้อมไปใน

จาคะทั้งหลาย

(6) ความเป็นธรรมอย่างเดียวในความปรากฏแห่งสมณินิตของบุคคลผู้ประกอบในอริจิตทั้งหลาย

(7) ความเป็นธรรมอย่างเดียวในความปรากฏแห่งลักษณะความเสื่อมของบุคคลผู้เจริญ

วิปัสสนาทั้งหลาย

(8) ความเป็นธรรมอย่างเดียวในความปรากฏแห่งความดับของพระอริยบุคคลทั้งหลาย

พระสารีบุตรได้กล่าวสรุปว่า จิตที่ถึงสภาวะเดียวด้วยธรรม 4 ประการแรก เป็นจิตที่มี ปฏิปทาหมดจดผ่องใส เจริญอกงามด้วยอุเบกขา และถึงความร่าเริงด้วยญาณ⁴⁸

คำสรุปนี้ทำให้เห็นว่าธรรมที่มีสภาวะเดียว 8 ประการนั้น แท้จริงแล้วย่อลงได้เป็น 4 ประการ คือตั้งแต่ประการที่ 5 – 8 ย่อรวมเข้ากับประการที่ 1 – 4 ตามลำดับ เพราะเป็นส่วนขยาย ของประการนั้น ๆ

ตอนที่ 2

พระสารีบุตรนำธรรม 29 ประการ มี 3 กลุ่ม คือ

1. สมาบัติ 8 ประการ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสาณัญจาย ตนสมาบัติ วิญญูณัญจายตนสมาบัติ อากิญจัญญายตนสมาบัติ เนวสัณญานาสนัญจายตนสมาบัติ

2. มหาวิปัสสนา 17 ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา อนัตตานุปัสสนา นิพพิทานุปัสสนา วิราคานุปัสสนา นิโรธานุปัสสนา (เว้นปฏินิสสัคคานุปัสสนา) ขยานุปัสสนา วยานุปัสสนา วิปริณามานุปัสสนา อนิมิตตานุปัสสนา อัปณิหิตานุปัสสนา สุนฺญตานุปัสสนา อธิปฺญญาธัมมวิปัสสนา ยถาภูตญาณทัสสนะ อาทีนวานุปัสสนา ปฏิสังขานุปัสสนา วิวิญญานานุปัสสนา

⁴⁸ ขุ.ป. 69/371/92.

3. มรรค 4 ได้แก่ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตมรรค

ท่านนำธรรมแต่ละประการใน 29 ประการนั้นมาจำแนกโดยตั้งเป็นคำถามว่ามีอะไรเบื้องต้น มีอะไรเป็นท่ามกลาง มีอะไรเป็นที่สุด แล้วตอบตามลำดับโดยเริ่มจากปฐมฌานเป็นต้นไป เช่น การจำแนกปฐมฌานโดยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

ตัวอย่าง การจำแนกปฐมฌาน

ส่วนที่ 1

พระสารีบุตรตั้งคำถามว่า “อะไรเป็นเบื้องต้นปฐมฌาน อะไรเป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน แล้วตอบว่า “ความหมัดจดแห่งปฏิบัติเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน ความเพิ่มพูนอุเบกขาเป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน ความร่าเริงเป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน”

ส่วนที่ 2

ท่านนำคำตอบแต่ละประการในส่วนที่ 1 มาตั้งเป็นคำถามอีกว่า มีลักษณะเท่าไร แล้วตอบตามลำดับมีใจความว่า

ความหมัดจดแห่งปฏิบัติเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน มีลักษณะ 3 ประการ

1. จิตหมัดจดจากอันตรายแห่งฌานนั้น
2. จิตดำเนินไปสู่สมณินิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะเป็นจิตหมัดจด
3. จิตแล่นไปในสมณินิมิตนั้น เพราะเป็นจิตดำเนินไปแล้ว

พระสารีบุตรสรุปว่า ปฐมฌานมีความงามในเบื้องต้นและถึงพร้อมด้วยลักษณะอย่างนี้ ความเพิ่มพูนอุเบกขาเป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน มีลักษณะ 3 ประการ คือ

1. เฟงเฉยจิตที่หมัดจดอยู่
2. เฟงเฉยจิตที่ดำเนินไปในสมณะ
3. เฟงเฉยความปรากฏในสภาวะเดียว

พระสารีบุตรสรุปว่า ปฐมฌานมีความงามในท่ามกลางและถึงพร้อมด้วยลักษณะอย่างนี้ ความร่าเริงเป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน มีลักษณะ 4 ประการ

พระสารีบุตรกล่าวว่า ปฐมฌานมีความงามในที่สุดและถึงพร้อมด้วยลักษณะนี้ แล้วสรุปรวมประเด็นว่า จิตที่ถึงความเป็นไป 3 ประการ มีความงาม 3 ประการ ถึงพร้อมด้วยลักษณะ 10 ประการอย่างนี้ เป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข การอธิษฐานจิต สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

ส่วนการจำแนกธรรมอีก 28 ประการก็มีนัยเดียวกันนี้ ต่างกันแต่องค์ธรรมเท่านั้น⁴⁹

⁴⁹ ชุ.ป. 69/372 - 382/93-97.

4) สโตการิญาณนิตเทศ

พระสารีบุตรอธิบายการใช้สติกำหนดลมหายใจเข้า-ออกได้ 32 ญาณ มีเนื้อหา 2 ตอนดังนี้
ตอนที่ 1

พระสารีบุตร กล่าวถึง ภิกษุอบรมสติโดยอาการ 32 คือ ภิกษุเป็นผู้ตั้งสติมั่นเพราะรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยลมหายใจเข้า ออก ฯลฯ (อาการ 32 ประการ คือ หลักอานาปานสติ 16 คู่ ตามที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้ออิจิตตสิกขา เรื่องการปฏิบัติสมาธิ)

ตอนที่ 2

พระสารีบุตรนำหลักอานาปานสติอาการ 32 มี 16 คู่มาแสดง โดยอธิบายว่าข้อ 1 ถึงข้อ 4 เป็น กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ข้อ 5 ถึงข้อ 8 เป็น เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ข้อ 9 ถึง ข้อ 12 เป็น จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และข้อ 13 ถึงข้อ 16 เป็น ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

5) ญาณราสีฉกกนิตเทศ

ญาณราสีฉกกนิตเทศ เป็นเนื้อหาที่พระสารีบุตรอธิบายญาณ 6 หมวด รวมได้ 141 ญาณ ผู้เขียนสรุปคำถามและคำตอบโดยย่อ มีดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ญาณหมวดที่ 1

คำถาม “ญาณด้วยอำนาจแห่งสมาธิ 24 ประการ เป็นอย่างไร”

คำตอบ นำอานาปานสติคู่ที่ 1 – 12 มาจำแนกสมาธิ 24 ประการ เช่น

คู่ที่ 1

1. ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาวเป็นสมาธิ
2. ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาวเป็นสมาธิ

2. ญาณหมวดที่ 2

คำถาม “ญาณด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา 72 ประการ เป็นอย่างไร”

คำตอบ นำอานาปานสติคู่ที่ 1 – 12 รวม 24 ประการมาหมุนด้วยสามัญญลักษณะ 3 ประการ คือ (1) ความไม่เที่ยง (2) ความเป็นทุกข์ (3) ความเป็นอนัตตา ประการละ 3 รอบ รวมเป็น 72 ประการเช่น

1. ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความไม่เที่ยง
2. ... เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความเป็นทุกข์
3. ... เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความเป็นอนัตตา

3. ญาณหมวดที่ 3

คำถาม “นิพพิทาญาณ 8 ประการ อะไรบ้าง”

คำตอบ นำอานาปานสติคู่ที่ 13 – 16 มาจำแนกนิพพิทาญาณ 8 ประการ เช่น

1. ชื่อว่านิพพิทาญาณเพราะพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า รู้เห็นตามความเป็นจริง

4. ญาณหมวดที่ 4

คำถาม “นิพพิทานุโลมญาณ 8 ประการ อะไรบ้าง”

คำตอบ นำอานาปานสติคู่ที่ 13 – 16 มาจำแนกนิพพิทานุโลมญาณ 8 ประการ เช่น

1. ปัญญาในการเห็นสังขารปรากฏโดยความเป็นภัย ของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า ชื่อว่า นิพพิทานุโลมญาณ

2. ...ของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจออก...

5. ญาณหมวดที่ 5

คำถาม “นิพพิทาปฏิปัสสัทธิญาณ 8 ประการ อะไรบ้าง”

คำตอบ นำอานาปานสติคู่ที่ 13 – 16 มาจำแนกนิพพิทานุโลมญาณ 8 ประการ เช่น

1. ปัญญาที่พิจารณาและดำรงมั่นอยู่ของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า ชื่อว่านิพพิทาปฏิปัสสัทธิญาณ

2. ...ของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจออก ...

6. ญาณหมวดที่ 6

คำถาม “ญาณในวิมุตติ 21 ประการ เป็นอย่างไร”

คำตอบ นำสังโยชน์ที่มรรคแต่ละมรรคละได้ มาจำแนกญาณในวิมุตติ 21 ประการ เช่น ด้วยโสตาปัตติมรรค มี 5 ญาณ 1. ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดสักกายทิฏฐิ 2. ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดวิจิกิจฉา 3. ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดสีลัพพตปรามาส 4. ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดทิฏฐานุสัย 5. ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดวิจิกิจฉานุสัย⁵⁰ ส่วนสกทาคามีมรรคละได้ 4 ญาณ และอนาคามีมรรคละได้ 4 ญาณ อรหัตตมรรคละได้ 5 ญาณ รวม 21 ญาณ

สรุปว่าการศึกษานานาปานสติตามนัยแห่งคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค แสดงการปฏิบัติไตรสิกขา ได้ด้วยการเจริญสมาธิ เช่น เมื่อกำหนดลมหายใจออก – เข้า กำหนดในความรู้สึกปีติ หรือ กำหนดในความรู้สึกสุข และเมื่อเจริญสมาธิไปตามลำดับจนได้ฌานสมาบัติต่าง ๆ ส่วนการเจริญปัญญาหรือวิปัสสนา เช่น เมื่อหายใจออก – เข้า พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง เป็นต้น จนถึงการสลесิ้นขั้น ย่อมบรรลุถึงอริยบุคคลในที่สุด

1.2 อินทริยสภา

พระสารีบุตร นำข้อความจากพระพุทธพจน์ว่าด้วยอินทรี 5 มาเป็นมาติกาจากนั้นนำอินทรี 5 ประการมาตั้งคำถาม – ตอบที่แสดงถึงปฏิบัติในอินทรี 5 ผู้วิจัยสรุปได้ 4 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 อธิบายการเจริญสมาธิของบุคคล 3 จำพวก ดังนี้

⁵⁰ ขุ.ป. 69/422/136 - 138.

คำถาม

1. ปุถุชนเมื่อเจริญสมาธิ ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร
2. พระเสขะเมื่อเจริญสมาธิ ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร
3. ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญสมาธิ ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

คำตอบ มีใจความว่า

1. ด้วยอาการ 7 ประการ
2. ด้วยอาการ 8 ประการ
3. ด้วยอาการ 10 ประการ

ลำดับต่อไป ท่านนำคำตอบแต่ละประการมาอธิบายโดยวิธีปุจฉาและวิสัชนาตามลำดับต่อไปนี้

1. คำถาม “ปุถุชน เมื่อเจริญสมาธิ ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการ 7 ประการ อะไรบ้าง”

คำตอบ มีใจความว่า เพราะน้อมนึกถึงแล้ว ปุถุชน ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ซึ่งสภาวะธรรมแต่ละประการ รวม 7 ประการ ได้แก่ (1) อารมณ (2) สมณินิมิต (3) อวิกเขปะ (5) โอภาส (6) ความรำเรง (7) อุเบกขา

2. คำถาม “พระเสขะเมื่อเจริญสมาธิ ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการ 8 ประการ อะไรบ้าง”

คำตอบ มีใจความว่า เพราะน้อมนึกถึงแล้วเสขะชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ซึ่งสภาวะธรรมแต่ละประการ รวม 8 ประการ ประการที่ 1 – 7 เหมือนในข้อที่ 1 ประการที่ 8 ได้แก่ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ซึ่งสภาวะเดียว

3. คำถาม “ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญสมาธิ ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการ 10 ประการ ไรบ้าง”

คำตอบ มีใจความว่า เพราะน้อมนึกถึงแล้วท่านผู้ปราศจากราคะ ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ซึ่งสภาวะธรรมแต่ละประการรวม 10 ประการ ประการที่ 9 – 10 ได้แก่ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ซึ่งญาณ และเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งจิต

ตอนที่ 2 อธิบายการเจริญวิปัสสนาของบุคคล 3 จำพวก ดังนี้

คำถาม

1. ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (1) เป็นผู้ฉลาดในการไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (2)
2. พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (1) เป็นผู้ฉลาดในการไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (2)

3. ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (1)เป็นผู้ฉลาดในการไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (2)

คำตอบ มีใจความว่า

1. ด้วยอาการ 9 ประการ ทั้ง 2 ประเด็น
2. ด้วยอาการ 10 ประการ ทั้ง 2 ประเด็น
3. ด้วยอาการ 12 ประการ ทั้ง 2 ประเด็น

ลำดับต่อไป ท่านนำคำตอบแต่ละประการมาอธิบายโดยวิธีปุจฉาและวิสัชนาตามลำดับดังนี้

1. คำถาม “ปุจฉาเมื่อเจริญวิปัสสนา ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการ 9 ประการอะไรบ้าง เป็นผู้ฉลาดในการไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ 9 ประการอะไรบ้าง” ท่านตอบว่า ปุจฉาเมื่อเจริญวิปัสสนา ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการ 9 ประการ เป็นผู้ฉลาดในการไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ 9 ประการจัดเป็น 9 คู่ ดังนี้

เป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ เป็นผู้ฉลาดในการไม่ตั้งไว้

1. โดยความไม่เที่ยง	โดยความเที่ยง
2. โดยความเป็นทุกข์	โดยความเป็นสุข
3. โดยความเป็นอนัตตา	โดยความเป็นอัตตา
4. โดยความสิ้นไป	โดยความเป็นก่อน
5. โดยความเสื่อมไป	โดยความประมวลมา
6. โดยความแปรผัน	โดยความยั่งยืน
7. โดยอนิมิต	โดยนิमित
8. โดยอภินิหิตะ	โดยปณิหิตะ
9. โดยสุญญตะ(ความว่าง)	โดยอภินิเวส(ความยึดมั่น)

2. คำถาม “พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการ 10 ประการอะไรบ้าง เป็นผู้ฉลาดในการไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ 10 ประการอะไรบ้าง”

คำตอบมีใจความว่า พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการ 10 ประการ เป็นผู้ฉลาดในการไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ 10 ประการ จัดเป็น 10 คู่ คู่ที่ 1 – 9 เหมือนในข้อที่ 1 คู่ที่ 10 ได้แก่ ญาณกับสิ่งที่มีไชญาณ

3. คำถาม “ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการ 12 ประการ อะไรบ้าง เป็นผู้ฉลาดในการไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ 12 ประการ อะไรบ้าง”

คำตอบมีใจความว่า ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนาเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ด้วยอาการ 12 ประการ จัดเป็น 12 คู่ คู่ที่ 1 – 10 เหมือนในข้อที่ 2 คู่ที่ 11 – 12 ได้แก่ ความไม่เกี่ยวข้องกับความเกี่ยวข้อง และความดับกับสังขาร

ตอนที่ 3 อธิบายการให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง

พระสารีบุตรได้แสดงการปฏิบัติในอินทรีย์ 5 ที่เรียกว่า อินทรีย์สโมธาน แปลว่า การให้อินทรีย์ประชุมลง หรือการประมวลอินทรีย์ นอกจากการให้อินทรีย์ประชุมลงแล้ว ยังมีการให้ธรรมอีก 4 หมวดประชุมลง คือ พละ โพชฌงค์ มรรค และธรรมทั้งหลาย โดยที่ท่านนำมาอธิบายโดยวิธีปุจฉาและวิสัชนา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ท่านแสดงว่า เพราะน้อมนึกถึงแล้ว บุคคลให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ซึ่งอารมณ์รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ ให้พละทั้งหลายประชุมลง ...ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง ... ให้มรรคทั้งหลายประชุมลง...ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์

ลำดับต่อไป ท่านนำคำสรุปนั้นมาอธิบาย มีใจความแบ่งเป็น 3 ลำดับดังนี้

ลำดับที่ 1

ให้สัตถินทรีย์ประชุมลงเพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ให้วิริยอินทรีย์ประชุมลงเพราะมีสภาวะระคองไว้ ให้สตินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ให้สมาธิินทรีย์ประชุมลงเพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ให้ปัญญินทรีย์ประชุมลงเพราะมีสภาวะเห็น

ลำดับที่ 2 มี 3 ประการ คือ

1. ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ซึ่งสภาวะธรรมต่าง ๆ รวม 7 ประการ (เหมือนในตอนที่ 1 ลำดับที่ 2 ข้อที่ 1)
2. ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ซึ่งสภาวะธรรมต่าง ๆ รวม 8 ประการ (เหมือนในตอนที่ 1 ลำดับที่ 2 ข้อที่ 2)
3. ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้ซึ่งสภาวะธรรมต่าง ๆ รวม 10 ประการ (เหมือนในตอนที่ 1 ลำดับที่ 2 ข้อที่ 3)

ลำดับที่ 3 มี 3 ประการ คือ

1. ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้และการไม่ตั้งไว้โดยสภาวะธรรมต่าง ๆ รวม 18 ประการ (เหมือนในตอนที่ 2 ลำดับที่ 2 ข้อที่ 1)
2. ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นฉลาดในการตั้งไว้และการไม่ตั้งไว้โดยสภาวะธรรมต่าง ๆ รวม 20 ประการ (เหมือนในตอนที่ 2 ลำดับที่ 2 ข้อที่ 2)
3. ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในการตั้งไว้และการไม่ตั้งไว้โดยสภาวะธรรมต่าง ๆ รวม 20 ประการ (เหมือนในตอนที่ 2 ลำดับที่ 2 ข้อที่ 3)

ตอนที่ 4 อธิบายการรู้แจ้งในสังขะ

ท่านตั้งบทมาติกาใหม่ว่า “ปัญญาที่มีความชำนาญในอินทรีย์ 3 ประการ โดยอาการ 64 ประการ ชื่อว่าอาสวักขยญาณ” (ดูรายละเอียดในอาสวักขยญาณนิตเทศแห่งญาณกถา)

ลำดับต่อไป ท่านจำแนกบุคคล 3 จำพวก คือ สัทธาธิมุต กายสักขี และทิวฐิปัตตะ ด้วยอริยสัง 4 ดังนี้

บุคคลเหล่าใดเหล่านั้น กำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย ทำให้แจ้งนิโรธ เจริญมรรค บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิินทรีย์เป็นทิวฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญาธิินทรีย์

ลำดับต่อไปท่านตั้งคำถามว่า “การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการเท่าไรบุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการเท่าไร” แล้วตอบโดยแบ่งเป็น 2 นัย คือ

นัยที่ 1

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ 4 ประการ บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ 4 ประการ คือ

1. รู้แจ้งทุกข์สังขว่ามีด้วยอาการ 4 ประการ บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ 4 ประการ คือ
2. รู้แจ้งสมุทัยสังขว่ามีด้วยอาการ 4 ประการ บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ 4 ประการ คือ
3. รู้แจ้งนิโรธสังขว่ามีด้วยอาการ 4 ประการ บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ 4 ประการ คือ
4. รู้แจ้งมรรคสังขว่ามีด้วยอาการ 4 ประการ บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ 4 ประการ คือ

สรุป การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ 4 ประการ บุคคลเมื่อรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ 4 ประการนี้ ชื่อว่าเป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ ชื่อว่าเป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิินทรีย์ ชื่อว่าเป็นทิวฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญาธิินทรีย์

นัยที่ 2

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ 9 ประการ บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ 9 ประการ คือ (1 – 4) เหมือนในนัยที่ 1 (5) รู้แจ้งธรรมทั้งปวงด้วยความรู้อยิ่ง (6) รู้แจ้งสังขารทั้งปวงด้วยกำหนดรู้ (7) รู้แจ้งอกุศลธรรมทั้งปวงด้วยการละ (8) รู้แจ้งมรรค 4 ด้วยการเจริญ (9) รู้แจ้งนิโรธด้วยการทำให้แจ้ง เมื่อเจริญอินทรีย์จนรู้แจ้งในสังขจะมีแล้ว

ย่อมถึงฐานะที่ 1 คือ โสตาปัตติมรรค นี้เรียกว่า **อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์**

เมื่อถึงฐานะที่ 2 คือ โสตาปัตติผล จนถึง ฐานะที่ 7 อรหัตตมรรค นี้เรียกว่า **อัญญินทรีย์**

เมื่อถึงฐานะที่ 8 คือ อรหัตตผล นี้เรียกว่า **อัญญาตาวินทรีย์**

สรุป การเจริญอินทรีย์ 5 มีความสัมพันธ์กับไตรสิกขาที่สามารถเจริญสมาธิ และปัญญาจนทำให้อินทรีย์ประชุมรวมกันเพื่อรู้แจ้งสังขจะมี เมื่อบุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ 9 ประการนี้ชื่อว่า สัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ ชื่อว่าเป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิินทรีย์ ชื่อว่าเป็นทิวฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญาธิินทรีย์⁵¹

⁵¹ ชุ.ป. 69/459-465/264 – 270.

1.3 ผลกถา

พระสารีบุตรนำพระพุทธรูปว่าด้วย พละ 5 มาตั้งเป็นมาติกาหรืออุทเทส แล้วตั้งคำถาม - คำตอบ ผู้เขียนสรุปเนื้อหาที่เกี่ยวกับความหมายและการเจริญสมาธิและวิปัสสนาในพละมี 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ความหมายของพละ

คำถาม พละ 5 ประการ เป็นอย่างไร

คำตอบ 1. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า ไม่หวั่นไหวไปในความไม่ศรัทธา

2. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า อุปถัมภ์สหชาตธรรม

3. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า ครอบงำกิเลสทั้งหลาย

4. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า เป็นความสะอาดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ

5. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งมั่นแห่งจิต

6. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า เป็นที่ฝังแค้นแห่งจิต

7. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องบรรลुकุณพิเศษ

8. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า แทางตลอดธรรมที่ยิ่ง

9. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า ตรัสรู้สัจจะ

10. สัทธาพละ เพราะอรรถว่า ให้การกบุงคคตตั้งอยู่เฉพาะในนิโรธ

ส่วนพละอีก 4 ประการ คือ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ แต่ละประการก็มีเหตุ 10 ประการเหมือนกัน ต่างกันแต่ประการที่ 1 เท่านั้นที่เปลี่ยนไปตามสภาวะของพละ แต่ละประการ เช่น วิริยพละ เพราะอรรถว่า ไม่หวั่นไหวไปในความเกียจคร้าน สติพละ เพราะอรรถว่า ไม่หวั่นไหวไปในความประมาท สมาธิพละ เพราะอรรถว่า ไม่หวั่นไหวไปในอุทัจจะ ปัญญาพละ เพราะอรรถว่า ไม่หวั่นไหวไปในความประมาท⁵²

ตอนที่ 2 พระสารีบุตรจำแนกธรรมที่เป็นเหตุให้ได้ชื่อว่า สมถพละ 9 ประการ และ วิปัสสนาพละ 7 ประการ ดังนี้

คำถาม พละ 2 ประการ คือ สมถพละและวิปัสสนาพละ มีความหมายว่าอะไร

คำตอบ 1. ชื่อว่าสมถพละ เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวในนิเวศน์ด้วยปฐมฌาน

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวในวิตกวิจารณ์ด้วยทุติยฌาน

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวในปิตติด้วยตติยฌาน

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวในสุขและทุกข์ด้วยจตุตถฌาน

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวในรูปสัณญา ปฏิขัณญานานัตตสัณญา

ด้วยอากาสาณัญจายตนสมาบัติ

⁵² ชุ.ป. 69/622/607.

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวในวิญญาณัญญาตนสัญญา ด้วยอากิญจัญญาตนสมาบัติ

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวในอากิญจัญญาตนสัญญา ด้วยเนวสัญญานา สัญญาตนสมาบัติ

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหว ไม่เอนเอียง ไม่กวัดแกว่งในอุทัจจะ ในกิเลส อันสหระคตด้วยอุทัจจะและในขันธ⁵³ นี้เป็นสมถพละ

2. ชื่อว่า วิปัสสนาพละ เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวในนิจจสัญญาด้วยอนิจจานุปัสสนา

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวไปในสุขสัญญา ด้วยทุกขานุปัสสนา

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวไปในความเพลิตเพลิน ด้วยนิพพิทานุปัสสนา

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวไปในราคะ ด้วยวิราคานุปัสสนา

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวไปในสมุทัย ด้วยนิโรธานุปัสสนา

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหวไปในความถ้อยมั่น ด้วยปฏินิสสัคคานุปัสสนา

เพราะอรรถว่า จิตไม่หวั่นไหว ไม่เอนเอียง ไม่กวัดแกว่งไปในอวิชาในกิเลส

อันสหระคตด้วยอวิชา และในขันธ⁵⁴ นี้เป็นวิปัสสนาพละ

สรุปได้ว่าพลกถา แสดงความหมายของพละ 5 และแสดงสมถพละกับวิปัสสนาพละว่ามีบุคคลเจริญธรรมทั้ง 2 นี้ย่อมนำสู่มรรคผลนิพพาน

2. การเจริญสมถะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น

พระสารีบุตร อธิบายการเจริญวิปัสสนาไว้จำนวน 3 กถา ได้แก่ สติปัฏฐานกถา วิปัสสนากถา วิโมกขกถา โดยทั้ง 3 กถาแสดงการเจริญปัญญาล้วน ๆ ดังนี้

2.1 สติปัฏฐานกถา

พระสารีบุตร นำข้อความจากพระพุทธพจน์ว่าด้วยสติปัฏฐาน 4 มาเป็นมาติกาแล้วตั้งคำถาม – คำตอบ ถึงการเจริญสติปัฏฐาน สรุปสาระได้ดังนี้

1. มาติกา หรือ อุทเทส

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน 4 ประการนี้ 4 ประการเป็นไฉน
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึปรกติพิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่ เป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ เป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิต เป็น

⁵³ ชุ.ป. 69/626/210.

⁵⁴ ชุ.ป. 69/627/611.

ผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด
อภิชณาและโทมนัสในโลกอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน 4 ประการนี้แล⁵⁵

2. นิทเทส

นิทเทสของสติปัฏฐาน เป็นการอธิบายบทอุทเทสมี 4 นิทเทส⁵⁶ ดังนี้

2.1 นิทเทสที่ 1 การพิจารณาเห็นกายในกายอยู่

พระสารีบุตรตั้งคำถาม ว่า “ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างไร
แล้วตอบคำถาม โดยมีหลักการตอบ 4 ประการ ประกอบด้วย 1. องค์ 12 ประการ 2.อาการ 7
ประการ 3. ผล 7 ประการ 4.สติปัฏฐานภาวนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) การพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีองค์ 12 ประการ ได้แก่

1) กองธาตุดิน 2) กองอาโปธาตุ 3) กองเตโชธาตุ 4) กองวาโยธาตุ
5) กองผม 6) กองขน 7) กองผิว 8) กองหนัง 9) กองเนื้อ 10) กองเอ็น 11) กองกระดูก 12) กองเยื่อ
ในกระดูก

(2) การพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีอาการ 7 ประการ ได้แก่

1) พิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นของเที่ยง
2) พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข 3) พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่
พิจารณาเห็นโดยความเป็นอัตตา 4) ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี 5) ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด 6) ย่อมดับ
ไม่ให้เกิด 7) ย่อมสละคืน ไม่ถือมั่น

(3) การพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีผล 7 ประการ ได้แก่

1) เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละนิจสัจสัญญาได้ 2) เมื่อ
พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัจสัญญาได้ 3) เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อม
ละอัตตสัจสัญญาได้ 4) เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละความยินดีได้ 5) เมื่อคลายกำหนด ย่อมละความกำหนดได้
6) เมื่อดับ ย่อมละสมุทัยได้ 7) เมื่อสละคืน ย่อมละความยึดถือได้

ผล 7 ประการนี้เกิดจากการกำหนดองค์ธรรม 12 ประการ ด้วย
การพิจารณาไปตามอาการ 7 ประการ ก็จะเกิดผล 7 ประการข้างต้นนี้

(4) สติปัฏฐานภาวนา

พระสารีบุตร ได้อธิบายในช่วงท้ายคำตอบว่า “ภิกษุพิจารณาเห็นกายด้วย
อาการ 7 นี้ กายปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวสติด้วย ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายนั้นด้วย

⁵⁵ ชุ.ป. 69/726/804.

⁵⁶ ชุ.ป. 69/727-7330/804 – 808.

สติและญาณนั้น เพราะเหตุดังนี้ ท่านจึงเรียกรูปการพิจารณาเห็นกายในกายว่า สติปัฏฐานภาวนา และอธิบายว่า ภาวนา มี 4 ประการ คือ 1.ธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานานั้นไม่ล่วงเกินกัน 2. อินทรีย์ทั้งหลายมีกิจเป็นอันเดียวกัน 3. เป็นเครื่องนำไปซึ่งความเพียรแก่ความที่ธรรมทั้งหลายไม่ล่วงเกินกัน และอินทรีย์มีกิจเป็นอันเดียวกันนั้น 4. เป็นธรรมที่เสพ

2.2 นิตเทสที่ 2 การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่

พระสารีบุตรตั้งคำถาม ว่า “ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่อย่างไร แล้วตอบคำถาม โดยมีหลักการตอบ 4 ประการ ประกอบด้วย 1. องค์ธรรม 12 ประการ 2.อาการ 7 ประการ 3. ผล 7 ประการ 4. สติปัฏฐานภาวนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีองค์ธรรม 9 ประการ ได้แก่

1) สุขเวทนา 2) ทุกขเวทนา 3) อทุกขมสุขเวทนา 4) จักขุสัมผัสสชาเวทนา 5) โสตสัมผัสสชาเวทนา 6) ฆานสัมผัสสชาเวทนา 7) ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา 8) กายสัมผัสสชาเวทนา 9) มโนสัมผัสสชาเวทนา

(2) การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีอาการ 7 ประการ

(3) การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีผล 7 ประการ

(4) สติปัฏฐานภาวนา

ในนิตเทสที่ 2 นี้ ข้อ (2) ถึง (4) มีเนื้อหาเหมือนกับข้อ (2) ถึง (4) ในนิตเทสที่ 1

2.3 นิตเทสที่ 3 การพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่

พระสารีบุตรตั้งคำถาม ว่า “ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่อย่างไร แล้วตอบคำถาม โดยมีหลักการตอบ 4 ประการ ประกอบด้วย 1. องค์ 22 ประการ 2.อาการ 7 ประการ 3. ผล 7 ประการ 4. สติปัฏฐานภาวนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) การพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีองค์ธรรม 22 ประการ ได้แก่

1) จิตมีราคะ 2) จิตปราศจากราคะ 3) จิตมีโทสะ 4) จิตปราศจากโทสะ 5) จิตมีโมหะ 6) จิตปราศจากโมหะ 7) จิตหดหู่ 8) จิตฟุ้งซ่าน 9) จิตเป็นมหัคคตะ 10) จิตไม่เป็นมหัคคตะ 11) จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า 12) จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า 13) จิตตั้งมั่น 14) จิตไม่ตั้งมั่น 15) จิตหลุดพ้น 16) จิตไม่หลุดพ้น 17) จักขุวิญญูณ 18) โสตวิญญูณ 19) ฆานวิญญูณ 20) ชิวหาวิญญูณ 21) กายวิญญูณ 22) มโนวิญญูณ

(2) การพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีอาการ 7 ประการ

(3) การพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีผล 7 ประการ

(4) สติปัฏฐานภาวนา

ในนิตเทสที่ 3 นี้ ข้อ (2) ถึง (4) มีเนื้อหาเหมือนกับข้อ (2) ถึง (4) ในนิตเทสที่ 1

2.4 นิทเทสที่ 4 การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่

พระสารีบุตรตั้งคำถาม ว่า “ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่อย่างไร แล้วตอบคำถาม โดยมีหลักการตอบ 4 ประการ ประกอบด้วย 1.องค์ 1 ประการ 2.อาการ 7 ประการ 3. ผล 7 ประการ 4. สติปัฏฐานภาวนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีองค์ธรรม 1 ประการ ได้แก่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เว้นกาย เวทนา จิตเสียแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายที่เหลือจากนั้น

(2) การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีอาการ 7 ประการ

(3) การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีผล 7 ประการ

(4) สติปัฏฐานภาวนา

ในนิทเทสที่ 4 นี้ ข้อ (2) ถึง (4) มีเนื้อหาเหมือนกับข้อ (2) ถึง (4) ในนิทเทสที่ 1

สรุปได้ว่า สติปัฏฐานกถาแสดงวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาล้วน ๆ โดยให้พิจารณาใน กาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งแต่ละประเภทจะอธิบายวิธีการพิจารณา 7 ประการ ผลการพิจารณา 7 ประการ

2.2 วิปัสสนากถา

พระสารีบุตร นำข้อความจากพระพุทธพจน์ว่าด้วยวิปัสสนา มาเป็นมาติกาหรืออุทเทส แล้วตั้งคำถาม – คำตอบ ถึงการเจริญวิปัสสนา สรุปสาระได้ดังนี้

ตอนที่ 1

คำถาม ภิกษุยอมได้อโนโลมขันติ (วิปัสสนาญาณที่คล้อยตามโลกุตตรมรรค) ด้วยอาการเท่าไร อย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม (โสตาปัตติมรรค) ด้วยอาการเท่าไร

คำตอบ ภิกษุยอมได้อโนโลมขันติด้วยอาการ 40 อย่างลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ 40

คำถาม ภิกษุยอมได้อโนโลมขันติด้วยอาการ 40 เป็นไหน อย่างลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ 40 เป็นไหน

คำตอบ ภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ด้วยอาการ 40 ดังนี้

1. โดยความเป็นของไม่เที่ยง	2. เป็นทุกข์
3. เป็นโรค	4. เป็นดังหัวฝี
5. เป็นดังลูกศร	6. เป็นความลำบาก
7. เป็นอาหาร	8. เป็นอย่างอื่น
9. เป็นของขำรูด	10. เป็นเสนียด
11. เป็นอุบาทว์	12. เป็นภัย
13. เป็นอุปสรรค	14. เป็นความหวั่นไหว
15. เป็นของผูกพัน	16. เป็นของไม่ยั่งยืน

17. เป็นของไม่มีอะไรต้านทาน	18. เป็นของไม่มีอะไรป้องกัน
19. เป็นของไม่เป็นที่พึ่ง	20. เป็นของว่าง
21. เป็นของเปล่า	22. เป็นของสูญ
23. เป็นอนัตตา	24. เป็นโทษ
25. เป็นของมีความแปรปรวนเป็นธรรมดา	26. เป็นของหาสาระมิได้
27. เป็นมูลแห่งความลำบาก	28. เป็นดังเพชรฆาต
29. เป็นความเสื่อมไป	30. เป็นของมีอาสวะ
31. เป็นของอันปัจจัยปรุงแต่ง	32. เป็นเหยื่อแห่งมาร
33. เป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา	34. เป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา
35. เป็นของมีความป่วยไข้เป็นธรรมดา	36. เป็นของมีความตายเป็นธรรมดา
37. เป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา	38. เป็นของมีความรำไรเป็นธรรมดา
39. เป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา	40. เป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา

ตอนที่ 2

พระสารีบุตร แสดงผลการพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยอาการ(สภาวะ) แต่ละอย่างของอาการ 40 ในตอนที่ 1 เช่น

1. ภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมได้อนุโลมขันธ์ดี เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานสุข” ย่อมหยังสู่มัตตนิยาม
  2. ภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ โดยความเป็นของเป็นทุกข์ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ดี เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานสุข” ย่อมหยังสู่มัตตนิยาม
- ฯลฯ
40. ภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ เป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ย่อมได้อนุโลมขันธ์ดี เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเศร้าหมอง” ย่อมหยังสู่มัตตนิยาม

ตอนที่ 3

พระสารีบุตร สงเคราะห์สภาวะแต่ละอย่างในจำนวน 40 อย่างเข้ากับอนุปัสสนา อย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวน 3 อย่าง คือ อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา และอนัตตานุปัสสนา ดังนี้

1. อนิจจานุปัสสนา ได้แก่ ข้อที่ 1, 14 – 16, 25, 29, 31, 36
2. ทุกขานุปัสสนา ได้แก่ ข้อที่ 2 – 13, 17 – 20, 24, 27, 28, 30, 32, 35, 37 – 40

3. อนัตตานุปัสสนา ได้แก่ ข้อที่ 21 – 23, 26⁵⁷

สรุปได้ว่าวิปัสสนากถา แสดงการพิจารณาขั้นที่ 5 ด้วยอาการ 40 เข้ากับอนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา และอนัตตานุปัสสนา อันจะทำให้บรรลุพระนิพพาน

2.3 วิโมกขกถา

พระสารีบุตรนำพระพุทธพจน์เรื่องวิโมกข์มาแสดงโดยตั้งเป็นคำถามและตอบ ดังนี้

ตอนที่ 1 ความหมายของวิโมกข์

คำถาม “วิโมกข์ 3 ประการนี้ เป็นไฉน”

คำตอบ คือ สุญญตวิโมกข์ 1 อนิมิตตวิโมกข์ 1 อัปภินิหิตวิโมกข์ 1 และกล่าวถึง วิโมกข์ 3 ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความนำออกจากโลก ด้วยเหตุดังนี้

1. ด้วยความที่จิตแล่นไปในอนิมิตตธาตุ โดยความพิจารณาเห็นสรรพสังขาร โดยความหม่นเวียนไปตามกำหนด

2. ด้วยความที่จิตแล่นไปในอัปภินิหิตธาตุ โดยความมองอาจแห่งใจในสรรพสังขาร

3. ด้วยความที่จิตแล่นไปในสุญญตธาตุ โดยความพิจารณาเห็นธรรมทั้ง

ปวงโดยแปรเป็นอย่างอื่น

วิโมกข์อันเป็นประธาน 3 นี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความนำออกไปจากโลกได้

ตอนที่ 2 การเจริญและผลการเจริญวิโมกข์

ผลของการมนสิการโดยอาการ 3 อย่าง คือ 1. ความไม่เที่ยง 2. ความเป็นทุกข์ 3. ความเป็นอนัตตา มี 6 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 สังขารย่อมปรากฏ

เมื่อมนสิการโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง สังขารย่อมปรากฏโดยความสั้นไป

เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ สังขารย่อมปรากฏโดยความเป็นของน่ากลัว

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา สังขารย่อมปรากฏโดยความเป็นของสูญ

ขั้นที่ 2 จิตย่อมเจริญ

เมื่อมนสิการโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง จิตมากด้วยความน้อยไป

เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ จิตมากด้วยความสงบ

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา จิตมากด้วยความรู้

ขั้นที่ 3 ทำให้อินทรีย์ 3 เจริญ

ผู้มนสิการโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง มากด้วยความน้อยใจไปย่อมได้สัทอินทรีย์

ผู้มนสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบย่อมได้สมาธิอินทรีย์

⁵⁷ ชุ.ป. 69/731 – 736/813 – 820.

ผู้มนสิการโดยความเป็นอนัตตา

มากด้วยความรู้ย่อมได้ปัญญาอินทรีย์

ขั้น 4 การภวณาของผู้ปฏิบัติไม่ผิด

เมื่อมนสิการโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง มากไปด้วยความน้อมใจเชื่อ สัทธินทรีย์ เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภวณาที่เป็นไปตามสัทธินทรีย์นั้นมี 4 ทั้งเป็นสหชาติปัจจัย (เกิดร่วมกัน) อัญญมัญญปัจจัย (ปัจจัยแก่กัน) นิสสยปัจจัย (อาศัยกัน) สัมปยุตตปัจจัย (ประกอบกัน) เป็นธรรมมี กิจเป็นอันเดียวกัน ชื่อว่าภวณา เพราะอรรถว่ามีกิจเป็นอันเดียวกัน ผู้ใดปฏิบัติชอบ ผู้นั้นย่อมเจริญ การเจริญอินทรีย์ ย่อมไม่แก่บุคคลผู้ปฏิบัติผิด

เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ มากไปด้วยความสงบ สมาธินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์ แห่งภวณาที่เป็นไปตามสมาธินทรีย์...(เหมือนข้อแรก)

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตามากไป ด้วยความรู้ ปัญญาอินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์ แห่งภวณาที่เป็นไปตามปัญญาอินทรีย์...(เหมือนข้อแรก)

ขั้นที่ 5 ผู้แทงตลอดในสังขะ

เมื่อมนสิการโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง มากไปด้วยความน้อมใจเชื่อ สัทธินทรีย์ เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภวณาที่เป็นไปตามสัทธินทรีย์นั้นมี 4 ทั้งเป็นสหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย นิสสยปัจจัย สัมปยุตตปัจจัยในเวลาแทงตลอด ปัญญาอินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งปฏิเวทที่เป็นไปตาม ปัญญาอินทรีย์ นั้นมี 4 ทั้งเป็นสหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย นิสสยปัจจัย สัมปยุตตปัจจัย เป็นธรรมมี กิจเป็นอันเดียวกันชื่อว่าภวณา เพราะอรรถว่ามีกิจเป็นอันเดียวกัน ชื่อว่าปฏิเวท เพราะอรรถว่าเห็น ด้วยอาการอย่างนี้ แม้บุคคลผู้แทงตลอด ก็ย่อมเจริญแม้ผู้เจริญก็ย่อมแทงตลอด

เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ มากไปด้วยความสงบ สมาธินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์ แห่งภวณาที่เป็นไปตามสมาธินทรีย์...(เหมือนข้อแรก)

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตามากไป ด้วยความรู้ ปัญญาอินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์ แห่งภวณาที่เป็นไปตามปัญญาอินทรีย์...(เหมือนข้อแรก)

ขั้นที่ 6 บุคคลผู้หลุดพ้น 3 ประเภท

เมื่อมนสิการโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง สัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะสัทธินทรีย์ มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นสัทธาธิมุต

เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ สมาธินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะสมาธินทรีย์มี ประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นกายสักขี

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ปัญญาอินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะปัญญาอินทรีย์มี ประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นทวิภูฏิปัตตะ

จากที่แสดงมาทั้ง 6 ชั้น เริ่มจากการมนสิการ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาจิตจึงมากไปด้วยความน้อยไป ความสงบ ความรู้ ย่อมทำให้ได้สัทธินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์และได้ความเป็นใหญ่ ย่อมแทงตลอดในสัจจะ เป็นผู้ได้ชื่อว่า สัทธาธิมุต กายสักขี ทิฏฐิปัตตะ⁵⁸

3.การกระทำให้แจ้งในสัจจะ 4

พระสารีบุตรได้นำพระพุทธพจน์“ธัมมจักกัปปวัตตสูตร” มาแสดงไว้ในปฏิสัมภิทาภาณธัมมจักกัปปวัตตวนวาร อันเป็นตอนที่มีเนื้อหาการแสดงธรรมครั้งแรกของพระพุทธเจ้า เมื่อนำมาวิเคราะห์แล้ว จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าตรัสถึงทางสุดโต่งสองทาง คือ การทรมานตน และการบำรุงบำเรอตนให้ได้ความสุข ทั้งสองวิธีนี้เป็นทางที่ควรหลีกเลี่ยง แล้วทรงให้ปฏิบัติตามทางสายกลาง คือ มรรค 8 เมื่อมรรค 8 บริบูรณ์แล้ว มรรคสมังคี⁵⁹ มีขึ้น ได้มรรคญาณ ผลญาณ และตรวจสอบได้ด้วยปริวัฏฏ์ 3 อากาโร 12 จนบรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคลในที่สุด

ดังนั้นหากอาศัยจากความรู้ข้างต้น จะเห็นได้ว่า การกระทำให้แจ้งในสัจจะ 4 นี้ มีขั้นตอนไปตามลำดับ ตั้งแต่มรรค 8 บริบูรณ์ แล้วแทงตลอดในสัจจะ ก็เลศต่าง ๆ ก็ล้มหมดไป จากการศึกษาจากถ้อยคำต่าง ๆ ของคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ได้พบว่ามีเนื้อหาที่แสดงถึงการกระทำให้แจ้งในสัจจะ 4 (ปฏิวัธ) ตามนัยต่าง ๆ ดังนี้

1. วิเวกกา แสดงมรรค 8 ที่ประกอบด้วยวิเวก 5
  2. มรรคกา แสดงความหมายของมรรค 8 โพชฌงค์ 7 พลละ 5 อินทรีย์ 5 ศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ เป็นมรรค
  3. สัจจกา แสดงความหมายของอริยสัจ และการแทงตลอดด้วยญาณเดียวพร้อมด้วย อากาโร 4 ประการ 9 ประการ 12 ประการ
  4. วิโมกขกา แสดงการรู้แจ้งในสัจจะ
  5. วิราคกา แสดงสภาวะขณะแห่งมรรค 4 และผล 4
  6. อภิสมยกา 7. โพชฌคคกา ทั้งสองข้อแสดง เรื่องการตรัสรู้
  8. สุขญญกา แสดงการนิพพานประเภทอนุปาติเสสนิพพาน
  9. กรรมกา แสดงความสิ้นกรรม
  10. สมสีสกา แสดงอรหัตมรรคเป็นธรรมสงบ
- หัวข้อทั้ง 10 ประการ มีรายละเอียดดังนี้

3.1 วิเวกกา

⁵⁸ พ.ป. 69/469-516/320-363.

⁵⁹ พ.ป. 68/147/754.

พระสารีบุตรนำพระพุทธพจน์ที่มีเนื้อหาว่าด้วย การรักษาศีลย่อมเจริญทำให้มากใน อริยมรรคมีองค์ 8 จากนั้นแสดงวิเวกโดยนัยแห่ง โทษณงค์ พละ และอินทรีย์ ดังนี้

1) มรรค 8 ประกอบด้วยวิเวก 5 วิราคะ 5 นิโรธ 5 โวสัสคคะ 5 นิสสัย 12 มีดังนี้

คำถาม สัมมาทิฏฐิ ประกอบด้วยวิเวก 5 วิราคะ 5 นิโรธ 5 โวสัสคคะ 5 นิสสัย 12 อะไรบ้าง (สัมมาสังกัปปะ...สัมมาวาจา...สัมมากัมมันตะ... สัมมาอาชีวะ...สัมมาวายามะ...สัมมาสติ...สัมมาสมาธิ มรรคทั้ง 7 เหมือนกับสัมมาทิฏฐิ)

คำตอบ สัมมาทิฏฐิ มีวิเวก 5 ประการ 1. วิกขัมภนวิเวก 2. ตทังควิเวก 3. สมุจเฉทวิเวก 4. ปฏิปัสสัทธิวิเวก 5. นิสสรณวิเวก แล้วอธิบายว่า **วิเวกในการข่มนิเวศน์**ของภิกษุผู้เจริญปฐมฌาน **วิเวกในการละทิฏฐิ**ด้วยองค์นั้น ๆ ของภิกษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรากิเลส **สมุจเฉทวิเวก**ของภิกษุผู้เจริญโลกุตตระมรรคที่ถึงความสิ้นไป **ปฏิปัสสัทธิวิเวก**ในขณะแห่งผล และ**นิสสรณวิเวก**ที่เป็นความดับ คือ นิพพาน

สัมมาทิฏฐิมีวิเวก 5 ประการนี้ ภิกษุเกิดฉันทะน้อยใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่น ด้วยดีในวิเวก 5 ประการนี้

ส่วนคำอธิบายสัมมาทิฏฐิมีวิราคะ 5 สัมมาทิฏฐินิโรธ 5 และสัมมาทิฏฐิโวสัสคคะ 5 ก็มีนัยเดียวกัน ต่างกันแต่เปลี่ยนคำว่า วิเวก เป็นคำว่า วิราคะ นิโรธ และโวสัสคคะตามลำดับ

เมื่ออธิบายครบทุกประเด็นแล้ว ท่านได้สรุปว่า สัมมาทิฏฐิมีวิราคะ 5 สัมมาทิฏฐินิโรธ 5 และสัมมาทิฏฐิโวสัสคคะ 5 มีนิสสัย 12 คำว่า 12 หมายถึง ธรรม 3 ประการ คือ ฉันทะ ศรัทธา และจิต ที่มีอยู่ในคำอธิบายสัมมาทิฏฐิซึ่งประกอบด้วย วิราคะ นิโรธ และโวสัสคคะ รวม 4 ประการ จึงได้นิสสัย 12 ประการ ส่วนองค์มรรคที่เหลือ 7 ประการมีนัยเดียวกัน

2) โทษณงค์ 7 ประกอบด้วยวิเวก 5 วิราคะ 5 นิโรธ 5 โวสัสคคะ 5 นิสสัย 12 ดังนี้

คำถาม สติสัมโพชณงค์มี ประกอบด้วยวิเวก 5 วิราคะ 5 นิโรธ 5 โวสัสคคะ 5 นิสสัย 12 อะไรบ้าง (อัมมวិฉยสัมโพชณงค์... วิริยสัมโพชณงค์... ปิติสัมโพชณงค์... ปัสสัทธิสัมโพชณงค์... สมาธิสัมโพชณงค์...อุเบกขาสัมโพชณงค์)

คำตอบ พระสารีบุตรนำองค์แห่งโทษณงค์พร้อมด้วยคำขยายความมาอธิบายทีละ ประการ เหมือนมรรค 8 ในข้อแรก

3) พละ 5 ประกอบด้วยวิเวก 5 วิราคะ 5 นิโรธ 5 โวสัสคคะ 5 มีนิสสัย 12 ดังนี้

คำถาม พละ 5 ประกอบด้วยวิเวก 5 วิราคะ 5 นิโรธ 5 โวสัสคคะ 5 นิสสัย 12 อะไรบ้าง ศรัทธา... วิริยะ...สติ...สมาธิ...ปัญญา...

คำตอบ พระสารีบุตรนำองค์แห่งพละพร้อมด้วยคำขยายความมาอธิบายทีละประการ เหมือนมรรค 8 ในข้อแรก

4) อินทรีย์ 5 ประกอบด้วยวิเวก 5 วิราคะ 5 นิโรธ 5 โวสัสคคะ 5 มีนิสสัย 12 ดังนี้

คำถาม อินทรีย์ 5 ประกอบด้วยวิเวก 5 วิราคะ 5 นิโรธ 5 โวสัสคคะ 5 นิสสัย 12 อะไรบ้าง ศรัทธา...วิริยะ...สติ...สมาธิ...ปัญญา...

คำตอบ พระสารีบุตรนำองค์แห่งอินทรีย์ 5 พร้อมด้วยคำขยายความมาอธิบายทีละประการ เหมือนมรรค 8 ในข้อแรก⁶⁰

3.2 มรรคกถา

พระสารีบุตร กล่าวถึง ความหมายของมรรค 8 โภชฌงค์ 7 พละ 5 อินทรีย์ 5 สีลวิสุทธิติตตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ เป็นมรรค ดังนี้

มรรค 8 สัมมาทิฏฐิเป็นมรรคแห่งการเห็น สัมมาสังกัปปะเป็นมรรคแห่งความดำริ สัมมาวาจาเป็นมรรคแห่งการกำหนด สัมมากัมมันตะเป็นมรรคแห่งสมุฏฐาน สัมมาอาชีวะเป็นมรรคแห่งความผ่องแผ้ว สัมมาวายามะเป็นมรรคแห่งความระมัดระวัง สัมมาสติเป็นมรรคแห่งความตั้งมั่น สัมมาสมาธิเป็นมรรคแห่งความไม่ฟุ้งซ่าน

โภชฌงค์ 7 สติสัมโพชฌงค์เป็นมรรคแห่งการเลือกเฟ้น วิริยสัมโพชฌงค์เป็นมรรคแห่งความระมัดระวัง ปีติสัมโพชฌงค์เป็นมรรคแห่งความแผ่ขยายไป ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์เป็นมรรคแห่งความสงบ สมาธิสัมโพชฌงค์เป็นมรรคแห่งความไม่ฟุ้งซ่าน อุเบกขาสัมโพชฌงค์เป็นมรรคแห่งการพิจารณาหาทาง

พละ 5 สัทธาพละเป็นมรรคแห่งความไม่หวั่นไหวไปในความไม่มีศรัทธา วิริยพละเป็นมรรคแห่งความไม่หวั่นไหวไปในความเกียจคร้าน สติพละเป็นมรรคแห่งความไม่หวั่นไหวไปในความประมาท สมาธิพละเป็นมรรคแห่งความไม่หวั่นไหวไปในอุทัจจะ ปัญญาพละเป็นมรรคแห่งความไม่หวั่นไหวไปในอวิชา

อินทรีย์ 5 สัทธินทรีย์เป็นมรรคแห่งความเชื่อมั่น วิริยอินทรีย์เป็นมรรคแห่งความระมัดระวัง สตินทรีย์เป็นมรรคแห่งความตั้งมั่น สมาธิอินทรีย์เป็นมรรคแห่งความไม่ฟุ้งซ่าน ปัญญาอินทรีย์เป็นมรรคแห่งการเห็น อินทรีย์เป็นมรรคเพราะอรรถว่าเป็นใหญ่

จากนั้นสรุปว่า ชื่อว่ามรรคเพราะอรรถว่าเป็นเหตุ สีลวิสุทธิเป็นมรรคเพราะอรรถว่าสำรวม จิตตวิสุทธิเป็นมรรคเพราะอรรถว่าไม่ฟุ้งซ่าน ทิฏฐิวิสุทธิเป็นมรรคเพราะอรรถว่าเห็น⁶¹

3.3 สัจจกถา

พระสารีบุตร กล่าวถึง ความหมายของอริยสัจ และการแทงตลอดด้วยญาณเดียวพร้อมด้วยอาการ 4 ประการ 9 ประการ 12 ประการ และ 16 ประการ⁶² ดังนี้

⁶⁰ ชุ.ป. 69/701-714/780-785.

⁶¹ ชุ.ป. 69/527/429.

คำถามชุดที่ 1 ความหมายของอริยสัจ 4 มี 4 ข้อ ได้แก่

1) **คำถาม** ทุกข์เป็นสัจจะด้วยหรือถือว่าเป็นของแท้ได้อย่างไร

คำตอบ สภาพแห่งทุกข์เป็นทุกข์ 4 ประการ เป็นของแท้ เป็นของไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

สภาพที่บีบคั้นแห่งทุกข์ 1   สภาพแห่งทุกข์อันปัจจุปัจจุปรุงแต่ง 1

สภาพที่ให้เดือดร้อน 1   สภาพที่แปรไป 1

2) **คำถาม** สมุทัยเป็นสัจจะด้วยหรือถือว่าเป็นของแท้ได้อย่างไร

คำตอบ สภาพแห่งสมุทัยเป็นเหตุเกิด 4 ประการ เป็นของแท้ เป็นของไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

สภาพที่ประมวลมาแห่งสมุทัย 1   สภาพที่เป็นเหตุ 1

สภาพที่ประกอบไว้ 1   สภาพพัวพัน 1

3) **คำถาม** นิโรธเป็นสัจจะด้วยหรือถือว่าเป็นของแท้ได้อย่างไร

คำตอบ สภาพดับแห่งนิโรธ 4 ประการ เป็นของแท้ เป็นของไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

สภาพสลัดออกแห่งนิโรธ 1   สภาพสังัด 1

สภาพที่ปัจจุปัจจุไม่ปรุงแต่ง 1   สภาพเป็นอมตะ 1

4) **คำถาม** มรรคเป็นสัจจะด้วยหรือถือว่าเป็นของแท้ได้อย่างไร

คำตอบ สภาพเป็นทางแห่งมรรค 4 ประการ เป็นของแท้ เป็นของไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

สภาพนำออกแห่งมรรค 1   สภาพเป็นเหตุ 1

สภาพที่เห็น 1   สภาพเป็นใหญ่ 1

คำถามชุดที่ 2 สัจจะ 4 ประการมีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว แบ่งเป็น 4 นัย ดังนี้

นัยที่ 1 **คำถาม** สัจจะ 4 มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียวด้วยอาการเท่าไร

คำตอบ ท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่งด้วยอาการ 4 คือ

ด้วยความเป็นของแท้ 1   ด้วยความเป็นอนัตตา 1

ด้วยความเป็นของจริง 1   ด้วยความเป็นปฏิเวธ 1

นัยที่ 2 **คำถาม** สัจจะ 4 มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียวด้วยอาการเท่าไร

คำตอบ ท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่งด้วยอาการ 9 คือ

ด้วยความเป็นของแท้ 1   ด้วยความเป็นอนัตตา 1

ด้วยความเป็นของจริง 1   ด้วยความเป็นปฏิเวธ 1

ด้วยความเป็นธรรมที่ควรรู้อย่างยิ่ง 1   ด้วยความเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ 1

ด้วยความเป็นธรรมที่ควรละ 1   ด้วยความเป็นธรรมที่ควรเจริญ 1

ด้วยความเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง 1

นัยที่ 3 คำถาม สัจจะ 4 มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียวด้วยอาการเท่าไร

คำตอบ ท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่งในด้วยญาณเดียวด้วยอาการ 12 คือ

ด้วยความเป็นของแท้ 1	ด้วยความเป็นอนัตตา 1
ด้วยความเป็นของจริง 1	ด้วยความเป็นปฏิเวธ 1
ด้วยความเป็นเครื่องรู้ยิ่ง 1	ด้วยความเป็นเครื่องกำหนดรู้ 1
ด้วยความเป็นธรรม 1	ด้วยความเป็นเหมือนอย่างนั้น 1
ด้วยความเป็นธรรมที่รู้แล้ว 1	ด้วยความเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง 1
ด้วยความเป็นเครื่องถูกต้อง 1	ด้วยความเป็นเครื่องตรัสรู้ 1

นัยที่ 4 คำถาม สัจจะ 4 มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียวด้วยความเป็นของแท้ ด้วยอาการเท่าไร

คำตอบ ท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่งในด้วยญาณเดียวด้วยอาการ 16 คือ

สภาพแห่งทุกข์เป็นสภาพบีบคั้น 1	เป็นสภาพที่ปัจจัยปรุงแต่ง 1
เป็นสภาพให้เดือดร้อน 1	เป็นสภาพแปรปรวน 1
เป็นสภาพแท้สภาพแห่งสมุทัยเป็นสภาพประมวลมา 1	เป็นเหตุ 1
เป็นเครื่องประกอบไว้ 1	เป็นสภาพกังวล 1
เป็นสภาพแท้สภาพแห่งนิโรธเป็นที่สลัดออก 1	เป็นสภาพสังัด 1
เป็นสภาพที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง 1	เป็นอมตะ 1
เป็นสภาพแท้สภาพแห่งมรรคเป็นเครื่องนำออก 1	เป็นเหตุ 1
เป็นทัสนะ 1	เป็นใหญ่ 1

สรุปว่าพระสารีบุตรแสดงความหมายของอริยสัจ และการแทงตลอดด้วยญาณเดียวพร้อมด้วยอาการ 4 ประการ 9 ประการ 12 ประการ และ 16 ประการ

3.4 วิโมกขกถา

วิโมกขกถา แสดงการปฏิบัติวิโมกข์ 3 ประการ ได้แก่ สุนฺณุตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ อัปปณฺหิตวิโมกข์ ด้วยการมนสิการอยู่เสมอตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ในลำดับนี้จะได้กล่าวถึงการรู้แจ้งสัจจะด้วยนัยของการเจริญวิโมกข์ ดังนี้

พระสารีบุตร ตั้งคำถามว่า “การรู้แจ้งสัจจะมีได้ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้แจ้งสัจจะด้วยอาการเท่าไร” แล้วตอบโดยแบ่งเป็น 2 นัย คือ

นัยที่ 1

การรู้แจ้งสัจจะจะมีได้ด้วยอาการ 4 ประการ บุคคลรู้แจ้งสัจจะด้วยอาการ 4 ประการ คือ

1. รู้แจ้งทุกขสัจว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้

2. รู้แจ้งสมุทัยสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการละ
3. รู้แจ้งนิโรธสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการทำให้แจ้ง
4. รู้แจ้งมรรคสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการเจริญ

สรุป การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ 4 ประการ บุคคลเมื่อรู้แจ้งสังขจะด้วยอาการ 4 ประการนี้ ชื่อว่าเป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธาอินทรีย์ ชื่อว่าเป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิอินทรีย์ ชื่อว่าเป็นทวิภูฏิปัตตะด้วยอำนาจปัญญินทรีย์

นัยที่ 2

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ 9 ประการ บุคคลรู้แจ้งสังขจะด้วยอาการ 9 ประการ คือ (1 – 4) เหมือนในนัยที่ 1 (5) รู้แจ้งธรรมทั้งปวงด้วยความรู้อยิ่ง (6) รู้แจ้งสังขารทั้งปวงด้วยกำหนดรู้ (7) รู้แจ้งอกุศลธรรมทั้งปวงด้วยการละ (8) รู้แจ้งมรรค 4 ด้วยการเจริญ (9) รู้แจ้งนิโรธด้วยการทำให้แจ้ง

สรุป การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ 9 ประการนี้ เมื่อบุคคลรู้แจ้งสังขจะด้วยอาการ 9 ประการนี้ ชื่อว่า สัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธาอินทรีย์ ชื่อว่าเป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิอินทรีย์ ชื่อว่าเป็นทวิภูฏิปัตตะด้วยอำนาจปัญญินทรีย์⁶³

3.5 วิราคกถา

พระสารีบุตร ตั้งคำถามและตอบคำถาม เกี่ยวกับมรรค 4 ผล 4 ด้วยคำว่า “วิราคะ เป็นมรรค” และ “วิมุตติ เป็นผล” ด้วยคำถามดังนี้

คำถามที่ 1 วิราคะเป็นมรรค อย่างไร

คำตอบ

1. ในขณะที่โสตาปัตติมรรค

สัมมาทิฏฐิตัวอยรรถว่าเห็น

ย่อมคลายจากมิจฉาทิฏฐิจากกิเลสอัน
เป็นไปตามมิจฉาทิฏฐินั้นจากขั้นธและ
จากสรรพนิตภายนอก

สัมมาสังกัปปะด้วยอรรถว่าดำริ

ย่อมคลายจากมิจฉาสังกัปปะ

สัมมาวาจาด้วยอรรถว่ากำหนด

ย่อมคลายจากมิจฉาวาจา

สัมมากัมมันตะด้วยอรรถว่าตั้งขึ้นด้วยดี

ย่อมคลายจากมิจฉากัมมันตะ

สัมมาอาชีวะด้วยอรรถว่าชำระอาชีวะให้ผ่องแผ้ว

ย่อมคลายจากมิจฉาอาชีวะ

สัมมาวายามะด้วยอรรถว่าประคองไว้

ย่อมคลายจากมิจฉาวายามะ

สัมมาสติด้วยอรรถว่าตั้งมั่น

ย่อมคลายจากมิจฉาสติ

สัมมาสมาธิด้วยอรรถว่าไม่ฟุ้งซ่าน

ย่อมคลายจากมิจฉาสมาธิ

⁶³ ชุ.ป. 69/469/320.

จากชั้น์และจากสรรพนิมิตภายนอก วิราคะมีวิราคะเป็นอารมณ์ ฯลฯ เพราะฉะนั้น
อภิวรรคจึงประเสริฐกว่ามรรคทั้งหลาย

2. ในขณะสทาคามีมรรค

สัมมาทิฐิด้วยอรรถว่าเห็น ฯลฯ สัมมาสมาธิด้วยอรรถว่าไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมคลายจากกามราค
สังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัยส่วนหยาบ ๆ คลายจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธิ
นั้นจากชั้น์ และจากสรรพนิมิตภายนอก วิราคะมีวิราคะเป็นอารมณ์ ฯลฯ เพราะฉะนั้น
อภิวรรคจึงประเสริฐกว่ามรรคทั้งหลาย

3. ในขณะอนาคามีมรรค

สัมมาทิฐิด้วยอรรถว่าเห็น ฯลฯ สัมมาสมาธิด้วยอรรถว่าไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมคลายจากกามราค
สังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย ส่วนละเอียด ๆ คลายจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉา
สมาธินั้น จากชั้น์และจากสรรพนิมิตภายนอก วิราคะมีวิราคะเป็นอารมณ์ ฯลฯ เพราะฉะนั้น
อภิวรรคจึงประเสริฐกว่ามรรคทั้งหลาย

4. ในขณะอรหัตมรรค

สัมมาทิฐิด้วยอรรถว่าเห็น ฯลฯ สัมมาสมาธิด้วยอรรถว่าไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมคลายจากรูป
ราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย คลายจากกิเลสที่
เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากชั้น์และจากสรรพนิมิตภายนอก วิราคะมีวิราคะเป็นอารมณ์ ฯลฯ
เพราะฉะนั้น อภิวรรคจึงประเสริฐกว่ามรรคทั้งหลาย

คำถามที่ 2 วิมุตติเป็นผล อย่างไร

คำตอบ 1. ในขณะโสตาปัตติผล

สัมมาทิฐิด้วยอรรถว่าเห็น พ้นจากมิจฉาทิฐิ พ้นจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาทิฐินั้น จาก
ชั้น์และจากสรรพนิมิตภายนอก วิมุตติมีวิมุตติเป็นอารมณ์ (มรรคที่เหลือ 7 ประการมีนัยเดียวกับ
โสตาปัตติมรรค เปลี่ยนจากคำว่า ย่อมคลาย เป็น คำว่า พ้นจาก)

ส่วน 2.ในขณะสทาคามีผล 3.ในขณะอนาคามีผล 4.ในขณะอรหัตผล (มีนัยคล้าย
ในขณะสทาคามีมรรค ในขณะอนาคามีมรรค ในขณะอรหัตมรรค โดยเปลี่ยนจากคำว่าย่อมคลาย
เป็นคำว่า พ้นจาก)⁶⁴

3.6 โพชฌงคกถา

พระสารีบุตร กล่าวถึงองค์ของการตรัสรู้ในโพชฌงคกถา มีสาระสำคัญดังนี้

1.ท่านแสดงบทตั้งเป็นพระพุทธรูป แสดงโพชฌงค์ 7 ประการ คือ

⁶⁴ ขุ.ป. 69/588/551.

สติสัมโพชฌงค์ 1 ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ 1 วิริยสัมโพชฌงค์ 1 ปิตีสัมโพชฌงค์ 1
 ปัสสัทธีสัมโพชฌงค์ 1 สมานีสัมโพชฌงค์ 1 อุเบกขาสัมโพชฌงค์ 1

2. จากนั้นท่านอธิบาย ด้วยคำถามคำตอบว่า

คำถาม ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะอรรถว่าอะไร

คำตอบ เป็นไปในความตรัสรู้ ว่าย่อมตรัสรู้ ว่าตรัสรู้ตาม ว่าตรัสรู้เฉพาะ ว่าตรัสรู้พร้อม
 ชื่อว่าโพชฌงค์แล้วแสดงความหมายโดยละเอียดในด้านความรู้ ในด้านความประพฤติ ด้านความ
 แดกฉานในธรรมที่เป็นมูล เป็นเหตุ เป็นปัจจัย หมดจด ไม่มีโทษ เป็นเนกขัมมะ หลุดพ้น ไม่มีอาสวะ
 เป็นวิเวก ปลอ่ยว่าง ของโพชฌงค์นั้น⁶⁵

3.7 อภิสมยกา

พระสารีบุตร กล่าวถึง การตรัสรู้ไว้ในอภิสมยกา มีสาระสำคัญดังนี้

คำถามที่ 1 ความตรัสรู้ ความว่า ย่อมตรัสรู้ด้วยอะไร

คำตอบ ย่อมตรัสรู้ด้วยจิต

คำถามที่ 2 จิตที่เป็นปัจจุบันและญาณในขณะแห่งโลกุตระมรรค อย่างไร

คำตอบ ในขณะโลกุตระมรรค จิตเป็นใหญ่ในการให้เกิดขึ้น และเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งญาณ
 จิตอันสัมปยุตด้วยญาณนั้น มินิโรธเป็นโคจร ญาณเป็นใหญ่ในการเห็น และเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งจิต
 ญาณอันสัมปยุตด้วยจิตนั้น มินิโรธเป็นโคจร ย่อมตรัสรู้ด้วยจิตที่เป็นปัจจุบันและด้วยญาณ ในขณะ
 แห่งโลกุตระมรรคอย่างนี้

คำถามที่ 3 บุคคลย่อมละกิเลสที่เป็นอดีตหาได้ไม่ ละกิเลสที่เป็นอนาคต หาได้ไม่ ละกิเลส
 ที่เป็นปัจจุบันหาได้ไม่ หรือ ถ้าอย่างนั้น มรรคาวานาก็ไม่มี การทำให้แจ้งซึ่งผลก็ไม่มี การละกิเลสก็ไม่มี
 มี ธรรมภิสมยก็ไม่มี

คำตอบ หากมิได้ มรรคาวานามีอยู่ การทำให้แจ้งซึ่งผลมีอยู่ การละกิเลสมีอยู่ธรรมภิสมยมี
 อยู่ ความเกิดขึ้น เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งความบังเกิดแห่งกิเลสทั้งหลาย จิตเห็นโทษในความเกิดขึ้น
 แล้ว จึงแล่นไปในนิพพานอันไม่มีความเกิดขึ้น เพราะความที่จิตเป็นธรรมชาติแล่นไปในนิพพาน อันไม่
 มีความเกิดขึ้น กิเลสเหล่าใดพึงบังเกิด เพราะความเกิดขึ้นเป็นปัจจัย กิเลสเหล่านั้นที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิด
 เลย ที่ยังไม่บังเกิดก็ไม่บังเกิดเลย ที่ไม่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่เกิดขึ้นเลย ที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏเลย ฉะนั้น
 เหมือนกัน เพราะเหตุดับ ทุกข์ก็ดับ ด้วยประการฉะนี้⁶⁶

3.8 สุนฺญญกา

⁶⁵ ขุ.ป. 69/557/579.

⁶⁶ ขุ.ป. 69/695/770.

พระสารีบุตรนำพระสูตรมาแสดงไว้เป็นอุทเทส เรื่องความสูญ จากนั้นแสดงมาติกา 25 ประการเกี่ยวกับ ความสูญประเภทต่าง ๆ โดยตั้งคำถามและคำตอบ แต่ความสูญที่จะแสดงในหัวข้อนี้เป็นความสูญที่ปราศจากกิเลส มี 15 ประการ ดังนี้

1. อัคคบทสูญ ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นค้นหา ความสำรอกกิเลส ความดับ นิพพานเป็นบทเลิศ บทประเสริฐ

2. วิกขัมภนสูญ กามฉันทะอันเนกขัมมะข่มแล้วและสูญไป พยาบาทอันความไม่พยาบาทข่มแล้วและสูญไป ถีนมิทระอันอาโลกสัญญาข่มแล้วและสูญไป อุทัจจะอันความไม่ฟุ้งซ่านข่มแล้วและสูญไป วิจิกิจฉานอันการกำหนดธรรมข่มแล้วและสูญไป อวิชาอันญาณข่มแล้วและสูญไป อรติอันความปรามोधข่มแล้วและสูญไป นิวรรณอันปฐมฌานข่มแล้วและสูญไป ฯลฯ กิเลสทั้งปวงอันอรหัตมรรคข่มแล้วและสูญไป

3. สมุจเฉทสูญ กามฉันทะอันเนกขัมมะตัดแล้ว และสูญไป...นิวรรณอันปฐมฌานตัดแล้วและสูญไป ฯลฯ กิเลสทั้งปวงอันอรหัตมรรคตัดแล้วและสูญไป

4. ปฏิปัสสัทธิสูญ กามฉันทะอันเนกขัมมะระงับแล้ว และสูญไป...นิวรรณอันปฐมฌานระงับแล้วและสูญไป ฯลฯ กิเลสทั้งปวงอันอรหัตมรรคระงับแล้วและสูญไป

5. นิสสรณสูญ กามฉันทะอันเนกขัมมะสลัดออกแล้ว และสูญไป...นิวรรณอันปฐมฌานสลัดออกแล้วและสูญไป ฯลฯ กิเลสทั้งปวง อันอรหัตมรรคสลัดออกแล้วและสูญไป

6. เอสนาสูญ ความแสวงหาเนกขัมมะสูญจาก กามฉันทะ ความแสวงหาความไม่พยาบาท สูญจากพยาบาท ความแสวงหา อาโลกสัญญาสูญจากถีนมิทระ ความแสวงหาความไม่ฟุ้งซ่านสูญจาก อุทัจจะ ความแสวงหาการกำหนดธรรมสูญจากวิจิกิจฉาน ความแสวงหาญาณสูญจาก อวิชา ความแสวงหาปฐมฌานสูญจากนิวรรณ ฯลฯ ความแสวงหาอรหัตมรรค สูญจากกิเลสทั้งปวง

7. ปริคคหสูญ ความกำหนดเนกขัมมะ สูญจากกามฉันทะ ฯลฯ ความกำหนดอรหัตมรรค สูญจากกิเลสทั้งปวง

8. ปฏิลาภสูญ ความได้เนกขัมมะ สูญจากกามฉันทะ ฯลฯ ความได้อรหัตมรรค สูญจากกิเลสทั้งปวง

9. ปฏิเวธสูญ การแทงตลอดเนกขัมมะ สูญจากกามฉันทะ ฯลฯ การแทงตลอดอรหัตมรรค สูญจากกิเลสทั้งปวง

10. เอกัตสูญ (ความเป็นอย่างเดียวสูญ) และ **11. นานัตตสูญ** (ความเป็นต่าง ๆ สูญ) กามฉันทะ เป็นความต่าง เนกขัมมะเป็นอย่างเดียว ความที่เนกขัมมะเป็นอย่างเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ สูญจาก กามฉันทะ พยาบาทเป็นความต่าง ความไม่พยาบาทเป็นอย่างเดียว ความที่ความไม่พยาบาทเป็น อย่างเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่สูญจากพยาบาท ถีนมิทระเป็นความต่าง อาโลกสัญญาเป็นอย่างเดียว ความที่อาโลกสัญญาเป็นอย่างเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ สูญจากถีนมิทระ อุทัจจะ เป็นความต่าง

วิถีชีวิตเป็นความต่าง อวิชาเป็นความต่างอติเป็นความต่าง นิ वर्ณเป็นความต่าง ปฐมณานเป็น
 อย่างเดียว ความที่ปฐมณานเป็นอย่างเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ สูญจากนิ वर्ณ ฯลฯ กิเลสทั้งปวงเป็น
 ความต่าง อรหัตมรรคเป็นอย่างเดียว ความที่อรหัตมรรคเป็นอย่างเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ สูญจาก
 กิเลสทั้งปวง นี้ความเป็นอย่างเดียวสูญ ความเป็นต่าง ๆ สูญ

12. ขันตีสัญญา ความอดทนในเนกขัมมะสูญจาก กามฉันทะ ฯลฯ ความอดทนในอรหัตมรรค
 สูญจากกิเลสทั้งปวง

13. อธิฐานสัญญา ความอธิฐานในเนกขัมมะ สูญจากกามฉันทะ ฯลฯ ความอธิฐานใน
 อรหัตมรรค สูญจากกิเลสทั้งปวง

14. ปรีโยคาหนสัญญา ความมั่นคงแห่งเนกขัมมะ สูญจากกามฉันทะ ฯลฯ ความมั่นคงแห่ง
 อรหัตมรรค สูญจากกิเลสทั้งปวง

15. การครอบงำความเป็นไปแห่งสัมปชานบุคคล สูญมีประโยชน์อย่างยิ่งกว่าความ
 สูญทั้งปวง สัมปชานบุคคลครอบงำความเป็นไปแห่งกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ครอบงำความเป็นไป
 แห่งพยาบาทด้วยความไม่พยาบาทครอบงำความเป็นไปแห่งถีนมิทระด้วยอาโลกสัญญา ครอบงำ
 ความเป็นไปแห่งอุทธัจจะด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน ครอบงำความเป็นไปแห่งวิจิกิจฉาด้วยการกำหนดธรรม
 ครอบงำความเป็นไปแห่งอวิชาด้วยญาณ ครอบงำความเป็นไปแห่งอติด้วยความปราโมทย์ ครอบงำ
 ความเป็นไปแห่งนิ वर्ณด้วยปฐมณาน ฯลฯ ครอบงำกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตมรรค

อีกประการหนึ่ง เมื่อสัมปชานบุคคลปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ความเป็นไป
 แห่งจักขุนี้ย่อมหมดสิ้นไป และความเป็นไปแห่งจักขุอื่นก็ไม่เกิดขึ้น ความเป็นไปแห่งหู ฯลฯ ความ
 เป็นไปแห่งจมูก ความเป็นไปแห่งลิ้น ความเป็นไปแห่งกาย ความเป็นไปแห่งใจนี้ย่อมหมดสิ้นไป และ
 ความเป็นไปแห่งใจอื่นก็ไม่เกิดขึ้น นี้ความครอบงำความเป็นไปแห่งสัมปชานบุคคลสูญมีประโยชน์
 อย่างยิ่งกว่าความสูญทั้งปวง⁶⁷

3.9 กรรมกถา แสดงข้อความว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมไม่มีอยู่ ได้แก่ ผู้ปรินิพพาน
 ในภพปัจจุบัน⁶⁸

3.10 สมศีลกถา ได้แสดงว่า เพราะละกิเลสทั้งปวงได้แล้ว อรหัตมรรคจึงเป็นสมธรรม⁶⁹
 จากที่กล่าวมาการปฏิบัติไตรสิกขาให้สมบูรณ์มี 2 วิธี คือ

1. การเจริญวิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้องต้น ประกอบด้วย 1. อานาปานกถา 2. อินทริยกถา
3. พลกถา

⁶⁷ ขุ.ป. 69/633/634.

⁶⁸ ขุ.ป. 69/523/416.

⁶⁹ ขุ.ป. 69/725/802.

2. การเจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น ประกอบด้วย 1. สติปัฏฐานกถา 2. วิปัสสนากถา 3. วิโมกขกถา

เมื่อเลือกปฏิบัติวิธีใดวิธีหนึ่งจนสำเร็จแล้ว ย่อมทำให้แจ้งในสังขะ 4 ซึ่งคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค แสดงไว้ในกถาต่าง ๆ ได้อย่างละเอียดลึกซึ้งเป็นลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่ วิเวกกถา แสดงมรรค 8 โพชฌงค์ 7 พละ 5 อินทรีย์ 5 ที่ประกอบด้วยวิเวก 5 ในมรรคกถา แสดงความหมายของมรรค 8 โพชฌงค์ 7 พละ 5 อินทรีย์ 5 ศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ ว่าเป็นมรรค และเมื่อมรรคสมังคักันแล้ว ก็กระทำให้แจ้งในสังขะ ซึ่งในสังขกถา แสดงถึงความหมายของอริยสัจ และการแทงตลอดด้วยญาณเดี่ยวพร้อมด้วยอาการ 4 ประการ 9 ประการ 12 ประการ 16 ประการ และแสดงการรู้แจ้งสังขะด้วยนัยของวิโมกขกถา ส่วนวิราคกถา แสดงสภาวะขณะแห่งมรรค 4 และผล 4 ในอภิสมยกถา แสดงความหมายของการตรัสรู้ด้วยอะไร และอย่างไร จนสุดท้ายในสุญญกถา แสดงถึงความสุขของกิเลสต่าง ๆ และความสุญฺฺประภทอนุปาทีเสสนิพพานเป็นการสุญฺฺจากกิเลสและขันธ 5 อันแสดงถึงความสิ้นกรรมในที่สุด

4.1.5 บุรณการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมภิทามรรคมติไตรสิกขา: ผลการปฏิบัติไตรสิกขาที่บริบูรณ์

เมื่อบุคคลได้ปฏิบัติไตรสิกขาที่บริบูรณ์แล้วจึงเกิดมรรคญาณ และผลญาณทำให้สิ้นกิเลสบางส่วนหรือสิ้นกิเลสทั้งหมดแล้วนั้นย่อมเข้าถึงความเป็นโลกุตตระ **โลกุตตรกถา** แสดงความหมายของคำว่าโลกุตตระไว้ ดังนี้

ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะอรรถว่า ข้ามพ้นโลก ข้ามพ้นแต่โลก ข้ามไปจากโลก ล่วงพ้นโลก ล่วงพ้นโลกอยู่ เป็นอติเรกในโลก สลัดออกแต่โลก สลัดออกจากโลก สลัดไปจากโลก สลัดออกไปจากโลก...⁷⁰

ด้วยเหตุนี้ผู้ที่บรรลุถึงโลกุตตระได้นั้น กล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่พัฒนาตนจากปุถุชนมาเป็นพระอริยบุคคล ซึ่งมี 8 ประเภท ตามที่กล่าวใน **วิราคกถา** คือ โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตมรรค อรหัตผล ที่เป็นผู้แน่นอนแล้วจากการพ้นอบาย ทุกคติ วินิบาต ในส่วนเนื้อหาต่อจากนี้ขอจำแนกเนื้อหาเป็น 2 ส่วน คือ 1. ผลการบรรลุเป็นพระอริยบุคคล 2. ผลการบรรลุเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังมีรายละเอียดปรากฏในกถาต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ผลการบรรลุเป็นพระอริยบุคคล

⁷⁰ ชุ.ป. 69/620/599.

การเป็นพระอริยบุคคลในพุทธศาสนามี 4 ประเภท ได้แก่ 1.พระโสดาบัน 2.พระสกทาคามี 3. พระอนาคามี 4.พระอรหันต์ ซึ่งหัวข้อนี้จำแนกพระอริยบุคคล 4 ประเภทนี้ให้เหลือ 2 ประเภท คือ

1. เสกขบุคคล เพราะอรรถว่า ยังต้องศึกษาในสัมมาทิฏฐิเป็นต้น ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี⁷¹

2. อเสกขบุคคล เพราะอรรถว่า ศึกษาสัมมาทิฏฐิเป็นต้นนั้นเสร็จแล้ว ได้แก่ พระอรหันต์⁷² (ในหัวข้อนี้ขอกล่าวถึงพระอรหันตสาวกเท่านั้น)

สำหรับรายละเอียดของผลการบรรลุเป็นเสกขบุคคล และอเสกขบุคคลมีรายละเอียดต่างกัน ดังใน **ทิฏฐิถกขา วิปลาสถกขา และอิทธิกขา** จะแสดงให้เห็นว่าการเป็นพระอริยบุคคลในแต่ละระดับจะมีความสามารถในการละกิเลสที่ต่าง ๆ กัน ดังนี้

1) เสกขบุคคล มีเนื้อหาในแสดงให้เห็นว่าพระโสดาบัน สามารถละความเห็นผิดได้ทุกประการ ละวิปลาสได้บางส่วน ส่วนพระสกทาคามี พระอนาคามียังละวิปลาสได้บางส่วน ดังเนื้อหาต่อไปนี้

(1) ทิฏฐิถกขา

พระสารีบุตรแสดงทิฏฐิถกขาไว้โดยตั้งคำถามและคำตอบไว้ 6 ประการ⁷³ ดังนี้

คำถามที่ 1 ทิฏฐิ คืออะไร

คำตอบ ทิฏฐิ คือ ความลุ่มลุ่มด้วยความถือผิดซึ่งรูปว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา ทิฏฐิ คือ ความลุ่มลุ่มด้วยความถือผิดซึ่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา ซึ่งมีจำนวนนับได้ 198 ประการ ดังนี้

1. ชั้นธ 5

2. ปิยรูปสาตรูป แบ่งเป็น 10 หมวดย่อย หมวดละ 6 ประการ รวม 60 ประการ คือ
อายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 วิญญาณ 6 ผัสสะ 6 เวทนา 6 สัญญา 6 สัญเจตนา 6 ตัณหา 6 วิตก 6 วิจาร 6

3. ธาตุ 6

4. กสิณ 10

5. อาการ 32

6. อายตนะ 12

7. ธาตุ 18

8. อินทรีย์ 19

9. ภพ 12

10. ฌานสมาบัติ 12

11. ปฏิจจสมุปบาท 12

คำถามที่ 2 ที่ตั้งแห่งทิฏฐิเท่าไร

คำตอบ มี 8 ประการ คือ

⁷¹ ขุ.ป. 69/632/617.

⁷² เรื่องเดียวกัน.

⁷³ ขุ.ป.69/294 – 360/1-35.

1. ชั้นธ   2. อวิชา   3. ผัสสะ   4. สัญญา
5. วิตก   6. อโยนิโสมนสิการ   7. มิตรชั่ว   8. เสียงแต่ที่อื่น

คำถามที่ 3 ความกัฏฐมแห่งทฎฐิตไทไร

ค้ตอบ ความกัฏฐมแห่งทฎฐิตมีไทไร 18 ประการ ค้คือ

ทฎฐิตคตะ	ทฎฐิตรกชฎ
ทฎฐิตกัณดาร์	ทฎฐิตไทลัทยันหนาม
ทฎฐิตวิบัตติ	ทฎฐิตไทลัทยันสงโยชน
ทฎฐิตไทลัทยันลูกศร	ทฎฐิตไทลัทยันค้บค้แคบ
ทฎฐิตไทลัทยันค้ร็องกังวอล	ทฎฐิตไทลัทยันค้ร็องผุกพัน
ทฎฐิตไทลัทยันเหว	ทฎฐิตไทลัทยันอนุสัทยัน
ทฎฐิตไทลัทยันเหตุให้ค้ด็องค้ร็อง	ทฎฐิตไทลัทยันเหตุให้เร้ร็อง
ทฎฐิตไทลัทยันค้ร็องร็อยรัด	ทฎฐิตไทลัทยันค้ร็องยัดม้น
ทฎฐิตไทลัทยันเหตุให้ถ็องค้ด็อง	ทฎฐิตไทลัทยันเหตุให้ลुकค้ล้

คำถามที่ 4 ทฎฐิตมีไทไร

ค้ตอบ ทฎฐิตมี 16 ประการ ค้คือ

อัศสัททฎฐิต 1	อัศตานุทฎฐิต 1
มัจฉาทฎฐิต 1	สัคคากยทฎฐิต 1
สัศสทฎฐิตอันมีสัคคากยไทลัทยันวัตถุ	อจเจทฎฐิตอันมีสัคคากยไทลัทยันวัตถุ
อันตค้ค้ทฎฐิต	ปุกพันตานุทฎฐิต
อปรันตานุทฎฐิต	สงโยชนิกาทฎฐิต
ทฎฐิตอันผุกพันค้ด็องม้ณะว้ไทลัทยันเร้	ทฎฐิตอันผุกพันค้ด็องม้ณะว้ของเร้
ทฎฐิตอันสมัปค้ด็องอ้ตค้ว้ท้	ทฎฐิตอันสมัปค้ด็องอ้ตค้ว้ท้
ภวทฎฐิต	วิภวทฎฐิต

คำถามที่ 5 ความถ็องค้ด็องแห่งทฎฐิตไทไร

ค้ตอบ ความถ็องค้ด็องแห่งทฎฐิตมี อันเกิดจากผลรวมแห่งอ้การของทฎฐิต 16 ประการ

ข้างต้น ซ้งมีอ้การ 337 ประการ

คำถามที่ 6 ความถอนที่ต้งแห่งทฎฐิตไทไร

ค้ตอบ โสค้ปค้ตค้มรรค ค้ค้ร็องถอนที่ต้งแห่งทฎฐิต อธิบายไทค้ด็องนี้

“ความเห็นตามชั้นธส่วนอ้ตค้ว้ น้ของเร้ไทลัทยันทฎฐิต 18 ทฎฐิตเหล้านั้น ตามถ็องค้ด็องชั้นธส่วนอ้ตค้ว้ ความเห็นตามชั้นธส่วนอนาคค้ว้ เร้ไทลัทยันน้ไทลัทยันทฎฐิต 44 ทฎฐิต

เหล่านั้นตามถ้อยคำส่วนอนาคต อัตตานุทิกฏฐิมิวัตถุ 20 ว่า นั่นเป็นตัวตนของเรา เป็น สักกายทิกฏฐิมิวัตถุ 20 ทิกฏฐิ 62 โดยมีสักกายทิกฏฐิเป็นประธานทิกฏฐิเหล่านั้น”⁷⁴

ด้วยเหตุนี้การบรรลุพระโสดาบันจึงมีผลทำให้ละทิกฏฐิได้ แต่ยังคงเหลือวิปลาสบางประเภทที่ยังละไม่ได้ ดังที่จะกล่าวต่อไป

(2) วิปลาสกถา

พระสารีบุตร นำพระพุทธพจน์เรื่องวิปลาสมาแสดง แล้วจำแนกพระอริยบุคคลผู้ละวิปลาส มีรายละเอียดดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปลาส (ความสำคัญผิด) จิตวิปลาส (ความคิดผิด) ทิกฏฐิวิปลาส (ความเห็นผิด) ในสภาพที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ในสภาพที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ในสภาพที่มีใจตัวตนว่าตัวตน ในสภาพที่ไม่งามว่างาม”⁷⁵

รวมมีวิปลาส 12 ดังนี้

1. สัญญาวิปลาส ความสำคัญผิดว่ารูปเป็นของงาม พระอนาคามีละได้
2. สัญญาวิปลาส ความสำคัญผิดว่าเวทนาเป็นสุข **เสกขบุคคลยังละไม่ได้**
3. สัญญาวิปลาส ความสำคัญผิดว่าจิตเที่ยง พระโสดาบันละได้
4. สัญญาวิปลาส ความสำคัญผิดว่าธรรมเป็นตัวตน พระโสดาบันละได้
5. จิตตวิปลาส ความคิดผิดว่ารูปเป็นของงาม พระอนาคามีละได้
6. จิตตวิปลาส ความคิดผิดว่าเวทนาเป็นสุข **เสกขบุคคลยังละไม่ได้**
7. จิตตวิปลาส ความคิดผิดว่าจิตเที่ยง พระโสดาบันละได้
8. จิตตวิปลาส ความคิดผิดว่าธรรมเป็นตัวตน พระโสดาบันละได้
9. ทิกฏฐิวิปลาส ความเห็นผิดว่ารูปเป็นงาม พระโสดาบันละได้
10. ทิกฏฐิวิปลาส ความเห็นผิดว่าเวทนาเป็นสุข พระโสดาบันละได้
11. ทิกฏฐิวิปลาส ความเห็นผิดว่าจิตเที่ยง พระโสดาบันละได้
12. ทิกฏฐิวิปลาส ความเห็นผิดว่าธรรมเป็นตัวตน พระโสดาบันละได้

จะเห็นได้ว่าเสกขบุคคลที่เป็นพระโสดาบันละทิกฏฐิวิปลาสได้ทุกหมวด แต่บางประเภทต้องเป็นพระอนาคามีจึงจะละได้เพิ่มอีก 2 ประการ ส่วนสัญญาวิปลาส ความสำคัญผิดว่าเวทนาเป็นสุข และจิตตวิปลาส ความคิดผิดว่าเวทนาเป็นสุข ต้องเป็นพระอรหันต์เท่านั้นที่ละได้

⁷⁴ช.ป. 69/359/34.

⁷⁵ช.ป. 69/525/4423.

2. อเสกขบุคคล ผลที่ได้รับจากการได้เป็นอเสกขบุคคล ในที่นี้ก็พระอรหันตสาวกเท่านั้น ซึ่งเป็นผู้สมบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ทุกประการ ย่อมละวิปัสสาสได้หมด และหากมีมานยอมได้ฤทธิ์ต่าง ๆ ดังในอิทธิกถา กล่าวไว้ดังนี้

พระสารีบุตร ตั้งคำถามและตอบคำถามเรื่องฤทธิ์พอสรุปได้ดังนี้

คำถามที่ 1 ฤทธิ์ในคำว่า ฤทธิ์เป็นอย่างไร

คำตอบ ฤทธิ์ ด้วยความสำเร็จ

คำถามที่ 2 ในคำว่า ฤทธิ์มีเท่าไร มี 10 ประเภท คือ

คำตอบ

พระสารีบุตรอธิบายฤทธิ์ทั้ง 10 นี้ดังนี้

1. ฤทธิ์ที่อธิษฐาน หมายถึง

ภิกษุในศาสนานี้ ย่อมแสดงฤทธิ์ได้เป็นอันมาก คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ให้หายไปก็ได้ ทะลุผากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ฯลฯ คำว่า ภิกษุ คือ ภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุรุษเป็นพระเสขะหรือเป็นพระอรหันต์

2. ฤทธิ์ที่แปลงได้ต่าง ๆ เช่น

พระเถระนามว่าภิกษุ เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี สถิตอยู่ในพรหมโลก เปล่งเสียงให้พันโลกธาตุทราบชัด ท่านแสดงธรรมด้วยกายที่ปรากฏก็มีด้วยกายที่ไม่ปรากฏก็มี .ท่านละเพศปรกติแล้วแสดงเพศกุมารบ้าง ฯลฯ

3. ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ เช่น

ภิกษุในศาสนานี้ นิรมิตกายอื่นออกจากกายนี้ มีรูปสำเร็จด้วยใจมีอวัยวะครบทุกส่วนมีอินทรีย์ไม่บกพร่อง

4. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ หมายถึง

ความละนิจสัญญา ย่อมสำเร็จได้ด้วยอนิจจานุปัสณา เพราะเหตุนี้จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ ความละสุขสัญญา ย่อมสำเร็จได้ด้วยทุกขานุปัสณาความละอตตสัญญา ย่อมสำเร็จได้ด้วยอนัตตานุปัสณา ความละความเพลิดเพลินยอมสำเร็จได้ด้วยนิพพิทานุปัสณา ความละราคะ ย่อมสำเร็จได้ด้วยวิราคานุปัสณาความละสมุทัย ย่อมสำเร็จได้ด้วยนิโรธานุปัสณา ความละความยึดถือ ย่อมสำเร็จได้ด้วยปฏินิสสัคคานุปัสณา

5. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ หมายถึง

เป็นฤทธิ์ที่ได้ด้วยฌาน 8 เช่น พระสารีบุตร พระสัจญชีวะ พระขาคณโกณฑัญญะ อุตตรารูบาสิกา สามาวดีอุบาสิกา มีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ

6. ฤทธิ์ที่เป็นของพระอริยะ หมายถึง

ภิกษุในศาสนานี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะ อยู่ ฟังเสียงด้วยหู ตมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะอยู่ ภิกษุเว้นสิ่งทั้งสองนั้น มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิบัติและในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ นี้ฤทธิ์ของพระอริยะ

7. ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม หมายถึง

นกทุกชนิด เทวดาทั้งปวง มนุษย์บางพวก วินิปาติกเปรตบางพวก นี้ฤทธิ์เกิดแต่ผลกรรม

8. ฤทธิ์ที่เป็นของผู้มีบุญ หมายถึง

พระเจ้าจักรพรรดิเสด็จเหาะไปในอากาศพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนา ตลอดจนพวกปกครองม้าเป็นที่สุด นี้เป็นฤทธิ์ของผู้มีบุญ ฤทธิ์ของโชติยคฤหบดี ฤทธิ์ของชฎิลคฤหบดี ฤทธิ์ของเมณฑกคฤหบดี ฤทธิ์ของโฆสิตคฤหบดี ฤทธิ์ของผู้มีบุญมาก 5 คน เป็นฤทธิ์ของผู้มีบุญ

9. ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา หมายถึง พวกวิชาธรรร้ายวิชาแล้วย่อมเหาะไปได้

10. ชื่อฤทธิ์เพราะมีสถานะสำเร็จ หมายถึง ความละกิเลสทั้งปวง ย่อมสำเร็จได้ด้วย อรหัตมรรค เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่าฤทธิ์ด้วยความสำเร็จ⁷⁶

สรุปได้ว่าฤทธิ์ 10 ประเภทที่เป็นของพระอริยบุคคล มีเพียง 7 ประเภท ส่วนฤทธิ์ข้อที่ 7 8 9 นั้นไม่ใช่ฤทธิ์ของพระอริยะ ส่วนในข้อที่ 10 ฤทธิ์มีสถานะสำเร็จในการละกิเลสได้ทั้งปวงนั้น ต้องเป็นพระอรหันต์เท่านั้น

2. ผลการได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

การบรรลุเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จะเป็นบุคคลที่มีคุณวิเศษต่าง ๆ ดังที่ ปฏิสัมภิทาทถา พลกถา ธรรมจักกถา และปาฏิหาริยกถา ได้กล่าวถึงผลที่ได้เป็นพระพุทธเจ้านั้น คือ มีพระญาณเฉพาะพระพุทธเจ้า 6 ประการ มีตถาคตผล 10 ประการ พระพุทธเจ้าเป็นผู้แสดงธรรมจักรให้เป็นไป และแสดงปาฏิหาริย์แก่สรรพสัตว์ได้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ปฏิสัมภิทาทถา

พระสารีบุตรแสดงปฏิสัมภิทาทถา มีเนื้อหาแบ่งเป็น 9 วาร ผู้วิจัยนำธัมมจักกัปปวัตตนวาร อันเป็นวารแรกที่กำลังเหตุการณ์ตอนที่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และวารที่ 9 ฉพุทธธัมมวาร ที่กล่าวถึง ญาณเฉพาะพระพุทธเจ้า 6 ญาณ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

(1) ธัมมจักกัปปวัตตนวาร

แสดงอุทเทส และแสดงคำถาม - คำตอบเหตุการณ์ตอนตรัสรู้ด้วยปฏิสัมภิทาญาณ ดังนี้

1. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง เกิดขึ้นในธรรมทั้งหลาย ที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี้ทุกข์อริยสัจ”

⁷⁶ พ.ป. 69/679/706-716.

2. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “ทุกขอริยสังขนี้ ควรกำหนดรู้”
  3. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “ทุกขอริยสังขนี้ เรากำหนดรู้แล้ว”
  4. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “นี่ทุกขสมุททยอริยสังข”
  5. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “ทุกขสมุททยอริยสังขนี้ ควรกำหนดรู้”
  6. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “ทุกขสมุททยอริยสังขนี้ เรากำหนดรู้แล้ว”
  7. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “นี่ทุกขนิโรธอริยสังข”
  8. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “ทุกขนิโรธอริยสังขนี้ ควรกำหนดรู้”
  9. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “ทุกขนิโรธอริยสังขนี้ เรากำหนดรู้แล้ว”
  10. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข”
  11. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข ควรกำหนดรู้”
  12. จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้น... “นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข ควรกำหนดรู้”
- อุทเทส 1 – 12 มีรูปแบบเหมือนกัน ต่างกันแต่องค์ธรรมเท่านั้น ซึ่งจะยกตัวอย่าง

อุทเทสที่ 1 เท่านั้น

อุทเทสที่ 1 อธิบายสังขญาณในทุกขอริยสังข แบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 เป็นอุทเทส คือ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง เกิดขึ้นใน
ธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่ทุกขสมุททยอริยสังข”

ส่วนที่ 2 เป็นส่วนของนิทเทส คือ

คำถาม คำว่า “จักขุเกิดขึ้น” เพราะอรรถว่าอะไร ? คำว่า “ญาณเกิดขึ้น” เพราะ
อรรถว่าอะไร ? คำว่า “ปัญญาเกิดขึ้น” เพราะอรรถว่าอะไร ? คำว่า “วิชชาเกิดขึ้น” เพราะอรรถ
ว่าอะไร ? คำว่า “แสงสว่างเกิดขึ้น” เพราะอรรถว่าอะไร ?

คำตอบ คำว่า จักขุเกิดขึ้น เพราะอรรถว่าเห็น คำว่า ญาณเกิดขึ้น เพราะ อรรถว่ารู้
คำว่า ปัญญาเกิดขึ้น เพราะอรรถว่าทราบชัด คำว่า วิชชาเกิดขึ้น เพื่ออรรถว่าแทงตลอด คำว่า แสง
สว่างเกิดขึ้น เพราะอรรถว่าสว่างไสว

ส่วนที่ 3 ท่านนำคำถามมาจัดเข้าในปฏิสัมภิทา 4 ประการ มีใจความดังนี้

1. จักขุเป็นธรรม ญาณเป็นธรรม ปัญญาเป็นธรรม วิชชาเป็นธรรม แสงสว่างเป็น
ธรรม ธรรม 5 ประการนี้ เป็อารมณ์และโคจรแห่งธรรมปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนี้ท่านจึงเรียกญาณ
ในธรรมทั้งหลายว่า ธรรมปฏิสัมภิทา

2. ความเห็นเป็นอรรถ ความรู้เป็นอรรถ ความทราบชัดเป็นอรรถ ความแทงตลอด
เป็นอรรถ ความสว่างไสวเป็นอรรถ อรรถ 5 ประการนี้ เป็นอารมณ์ และเป็นโคจรของอรรถ
ปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในอรรถทั้งหลายว่า อรรถปฏิสัมภิทา

3. การกล่าวพยานนिरุติเพื่อแสดงธรรม 5 ประการ การกล่าวพยานนिरุติเพื่อแสดงอรรถ 5 ประการ นिरุติ 10 ประการนี้ เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของนिरุติปฏิสัมภิตา ธรรมและอรรถเหล่านั้นเป็นอารมณ์ของนिरุติปฏิสัมภิตา เพราะเหตุนี้ท่านจึงเรียกญาณในนिरุติทั้งหลายว่านिरุติปฏิสัมภิตา

4. ญาณ 20 ประการ คือ ญาณในธรรม 5 ประการ ญาณในอรรถ 5 ประการ ญาณในนिरุติ 10 ประการ เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของปฏิภาณปฏิสัมภิตา เพราะเหตุนี้ท่านจึงเรียกญาณในปฏิภาณทั้งหลายว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

อุทเทสที่ 2 – 3 อธิบาย กิจจญาณ และกตญาณ ในทุกขอริยสัง ก็มีย่นเดียวกันนี้ เมื่อจบรอบที่ 3 ท่านจึงสรุปว่า ในทุกขอริยสัง มีธรรม 15 ประการ มีอรรถ 15 ประการ มีนिरุติ 30 ประการ มีญาณ 60 ประการ

อุทเทสที่ 4 – 12 อธิบาย สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ ในทุกขสมุททอริยสัง ในทุกข นิโรธอริยสัง และในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง รวม 9 รอบก็มีย่นเดียวกันนี้ เมื่อจบอุทเทสที่ 12 ท่านจึงสรุปว่า ในอริยสัง 4 ประการ มีธรรม 60 ประการ มีอรรถ 60 ประการ มีนिरุติ 120 ประการ มีปฏิสัมภิตาญาณ 240 ประการ⁷⁷

เมื่อได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วย่อมมีพุทธญาณ 6 ประการ ดังที่เคยกล่าวแล้วในตอนผลการพัฒนาปัญญา แต่ในตอนนี้เป็นการนำปฏิสัมภิตาญาณมาแสดงในพุทธญาณทั้ง 6 ซึ่งอยู่ปฏิสัมภิตาทถา ดังนี้

(2) ฉพุทธธัมมวาร

ฉพุทธธัมมวาร แปลว่า วาระว่าด้วยพุทธธรรม 6 ประการ หมายถึง ญาณที่หมุนไปในพุทธธรรม 6 ประการ ดังนี้

จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่างเกิดขึ้น อินทริยโปรปริยัตญาณ เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา อินทริยโปรปริยัตญาณ เราไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี ในอินทริยโปรปริยัตญาณ มีธรรม 25 มีอรรถ 25 มีนिरุติ 50 มีญาณ 100

จักขุ ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นว่า ญาณในฉันทะอันมานอนและกิเลสอนุสัยของสัตว์ (อาสยานุสยญาณ) ทั้งหลาย ฯลฯ ยมกปาฏิหาริยญาณ มหากรุณาสมาบัติญาณ สัพพัตถุญาณ อนาวรณญาณ เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา อนาวรณญาณ เราไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี ในอนาวรณญาณ มีธรรม 25 มีอรรถ 25 มีนिरุติ 50 มีญาณ 100

⁷⁷ ขุ.ป. 69/598-607/562-572.

ในพุทธธรรม 6 มีธรรม 150 มีอรรถ 150 มีนิรุตติ 300 มีญาณ 600 ในปกรณ์ ปฏิสัมภิตา มีธรรม 850 มีอรรถ 850 มีนิรุตติ 1,700 มีญาณ 3,400⁷⁸

2) พลกถา

พระสารีบุตร ตั้งคำถามและคำตอบเกี่ยวกับกำลังของพระพุทธเจ้า ดังนี้

คำถาม ตถาคตพละ 10 เป็นไฉน

คำตอบ

1. พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบซึ่งฐานะโดยเป็นฐานะ และฐานะโดยเป็นฐานะตามความเป็นจริง
2. ทรงทราบผลแห่งกรรมสมათาน ทั้งที่เป็นส่วนอดีต อนาคตและปัจจุบัน
3. ทรงทราบปฏิปทาเครื่องให้ถึงประโยชน์ทั้งปวง
4. ทรงทราบโลกธาตุต่าง ๆ โดยความเป็นอนเนกธาตุ
5. ทรงทราบความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีอภัยอาศัยต่าง ๆ กัน
6. ทรงทราบความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่น
7. ทรงทราบความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ความออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิและสมาบัติ
8. ทรงระลึกถึงชาติก่อน ๆ คือ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ
9. ทรงพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลัง อุปบัติด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์
10. ทรงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่ง⁷⁹

3) ธรรมจักกถา

พระสารีบุตรแสดงธรรมจักกถา โดยให้ความหมาย ธรรมที่เป็นเหตุให้ได้ชื่อว่า “ธรรมจักร” แต่ละประการ 76 ประการ โดยแบ่งเป็น 2 นัย คือ

นัยที่ 1 มี 22 ประการ คือ

คำถาม ชื่อว่าธรรมจักร ในคำว่า ธรรมจักกถา นี้ เพราะอรรถว่าอะไร

คำตอบ ชื่อว่าธรรมจักร

1. ชื่อว่าธรรมจักร เพราะอรรถว่าพระผู้มีพระภาคทรงให้ธรรมและจักรเป็นไป
2. ทรงให้จักรและธรรมเป็นไป
3. ทรงให้จักรเป็นไปโดยธรรม
4. ทรงให้จักรเป็นไปโดยการประพจน์เป็นธรรม
5. ทรงดำรงอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป
6. ทรงประดิษฐานอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป

⁷⁸ ชุ.ป. 69/613/575.

⁷⁹ ชุ.ป. 69/631/614-616.

7. ทรงให้ประชาชนประดิษฐานอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป
8. ทรงบรรลุถึงความชำนาญในธรรมให้จักรเป็นไป
9. ทรงยังประชาชนให้บรรลุถึงความชำนาญในธรรมให้จักรเป็นไป
10. ทรงบรรลุถึงความยอดเยี่ยมในธรรมให้จักรเป็นไป
11. ทรงให้ประชาชนให้บรรลุถึงความยอดเยี่ยมในธรรมให้จักรเป็นไป
12. ทรงบรรลุถึงความแก่กล้าในธรรมให้จักรเป็นไป
13. ทรงให้ประชาชนบรรลุถึงความแก่กล้าในธรรมให้จักรเป็นไป
14. ทรงสักการะธรรมให้จักรเป็นไป
15. ทรงเคารพธรรมให้จักรเป็นไป
16. ทรงนับถือธรรมให้จักรเป็นไป
17. ทรงบูชาธรรมให้จักรเป็นไป
18. ทรงมอบน้อมธรรมให้จักรเป็นไป
19. ทรงมีธรรมเป็นธงให้จักรเป็นไป
20. ทรงมีธรรมเป็นยอดให้จักรเป็นไป
21. ทรงมีธรรมเป็นใหญ่ให้จักรเป็นไป
22. ชื่อว่าธรรมจักรเพราะอรรถว่า ก็ธรรมจักรนั้นแล สมณะพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ให้เป็นไปไม่ได้

นัยที่ 2 มี 55 ประการ (ดูหมวดธรรมสุตมยญาณที่ 1 ตอนที่ 2 ชุดที่ 6 แห่งญาณกถามหาพรรค มีจำนวน 7 หมวด) เช่น หมวดที่ 1 อินทรีย์ 5

1. ชื่อว่าธรรมจักรเพราะอรรถว่าสัตตอินทรีย์เป็นธรรม
  2. ชื่อว่าธรรมจักรเพราะอรรถว่าวิริยอินทรีย์เป็นธรรม⁸⁰
- ฯลฯ

4) ปาฏิหาริยกถา

พระสารีบุตรนำพระพุทธรูปจนว่าด้วยปาฏิหาริย์มาเป็นอุทเทส และตั้งคำถามคำถาม ดังนี้
อุทเทส “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายปาฏิหาริย์ 3 และ 3 ประการเป็นไฉน คือ อิทธิปาฏิหาริย์ 1
 อาเทศนาปาฏิหาริย์ 1 อนุศาสนีปาฏิหาริย์ 1⁸¹

คำถาม อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ อนุศาสนีปาฏิหาริย์ เป็นไฉน

⁸⁰ ชุ.ป.69/615/588-590.

⁸¹ ชุ.ป.69/718/793.

คำตอบ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียว เป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนคนเดียวก็ได้ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ฯลฯ ใช้อำนาจทาง กายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า **อิทธิปาฏิหาริย์**

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ย่อมทวยใจได้ตามเหตุที่กำหนดว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้ ใจของท่านเป็นประการนี้จิตของท่านเป็นดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่า **อาเทศนาปาฏิหาริย์**

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ย่อมพร่ำสอน อย่างนี้ว่า จงตริกอย่างนี้ อย่าตริกอย่างนั้น จงมนสิการอย่างนี้ อย่ามนสิการอย่างนั้น จงละธรรมนี้ จงเข้าถึงธรรมนี้อยู่เถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลายนี้ เรียกว่า **อนุศาสนีปาฏิหาริย์**

จากนั้นพระสารีบุตรนำธรรมที่เป็นคู่ตรงข้าม 37 คู่ (ในญาณกถา สุตมยญาณนิตเทศ ธรรม ที่ควรเจริญ ภาวนาหมวดที่ 5) มาจำแนกปาฏิหาริย์ทั้ง 3 ประการนี้ แบ่งเป็น 2 นัย คือ

นัยที่ 1 พระสารีบุตรนำธรรม 37 คู่ มาจำแนกด้วยปาฏิหาริย์ 3 ประการ เช่น

เนกขัมมะย่อมสำเร็จ เพราะฉะนั้น เป็น **อิทธิ**

เนกขัมมะย่อมกำจัดกามฉันทะได้ เพราะฉะนั้น เป็น **ปาฏิหาริย์**

ชนเหล่าใดประกอบด้วยเนกขัมมะนั้น ชนเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้มีจิตหมดจด มีความดำริไม่ ชุ่นมัว เพราะฉะนั้น เนกขัมมะจึงเป็น **อาเทศนาปาฏิหาริย์**

และเนกขัมมะนั้น ท่านทั้งหลายพึงเสพออย่างนี้ พึงเจริญอย่างนี้ พึงทำให้มากอย่างนี้ พึงตั้ง สติอันเป็นธรรมสมควรแก่เนกขัมมะนั้นไว้ให้มั่นอย่างนี้เพราะฉะนั้นเนกขัมมะจึงเป็น **อนุศาสนี ปาฏิหาริย์**

นัยที่ 2 พระสารีบุตรนำธรรม 37 คู่ นั้นมาจำแนกอิทธิปาฏิหาริย์ เช่น

เนกขัมมะย่อมสำเร็จ เพราะฉะนั้นเป็นอิทธิ ย่อมกำจัดกามฉันทะได้เพราะฉะนั้นเป็นปาฏิหาริย์ อิทธิและปาฏิหาริย์นี้ ท่านเรียกว่าอิทธิปาฏิหาริย์

ความไม่พยายามย่อมสำเร็จ เพราะฉะนั้น เป็นอิทธิ ย่อมกำจัดพยายามได้ เพราะฉะนั้น เป็นปาฏิหาริย์ อิทธิและปาฏิหาริย์นี้⁸²

สรุปได้ว่าผลของการปฏิบัติในไตรสิกขาที่บริบูรณ์ย่อมพัฒนาไปสู่ความเป็นอริยบุคคล เป็นการเข้าถึงโลกุตตระ คือ การข้ามพ้นโลก สลัดไปจากโลก พระอริยบุคคลในพุทธศาสนามี 4 ประเภท ได้แก่ 1. พระโสดาบัน 2. พระสกทาคามี 3. พระอนาคามี 4. พระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้แน่นอน

⁸² ชุ.ป. 69/719-722/793-796.

แล้วที่จะพันอบาย ทุกคติ วินิบาต เนื้อหาในบทนี้ได้จำแนกเนื้อหาเป็น 2 ส่วน คือ 1) ผลการบรรลุเป็นพระอริยบุคคล ในทิวฎีกาและวิปัสสกถามีเนื้อหาสรุปว่า พระโสดาบัน ละทิวฎีกาได้ทุกประเภท แต่ยังไม่ละวิปัสสกถาได้ไม่หมด ส่วนพระอนาคามี ละวิปัสสกถาเพิ่มได้ 2 อย่าง คือ 1. สันยญาวิปัสสกถา ความสำคัญผิดว่ารูปเป็นของงาม 2. จิตตวิปัสสกถา ความคิดผิดว่ารูปเป็นของงาม ส่วนพระอรหันต์ละวิปัสสกถาได้หมดทุกประการ 2) ผลการได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ในกถาต่าง ๆ ที่แสดงมาระบุว่า พระพุทธเจ้ามีความสามารถเฉพาะ คือ แสดงธรรมจักร มีพระญาณเฉพาะ 6 ประการมีตถาคตพละ 10 สามารถแสดงปาฏิหาริย์ 3

4.1.6 บูรณาการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการนำหลักปฏิสัมพันธ์มาใช้ในการปฏิบัติธรรมมรรคมีไตรสิกขา

ในหัวข้อนี้เป็นหัวข้อสุดท้ายที่จะแสดงให้เห็นว่า เมื่อได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขาในหัวข้อที่ 1 – 5 มาแล้วแต่จะทำอย่างไรที่จะมีความรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขาได้อย่างแตกฉานด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้นำหลักปฏิสัมพันธ์มาอธิบายความให้เห็นว่าจะนำไปใช้ได้อย่างไร แม้ว่าปฏิสัมพันธ์มาจะเป็นญาณของพระอริยบุคคล แต่ก็สามารถนำหลักเกณฑ์มาใช้พัฒนาตนเองได้เบื้องต้นนี้ผู้วิจัยขอทำความเข้าใจหลักปฏิสัมพันธ์ก่อน แล้วกล่าวถึงวิธีการนำไปใช้ จากนั้นแสดงตัวอย่างการนำไปใช้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ความหมายของปฏิสัมพันธ์

เบื้องต้นนี้ผู้เขียนขอทำความเข้าใจหลักปฏิสัมพันธ์ก่อน ซึ่งพระสารีบุตรได้อธิบายไว้ในญาณกถา ปฏิสัมพันธ์นิทเทส มีรายละเอียดดังนี้

พระสารีบุตรตั้งคำถามว่า

ปัญญาในความต่างแห่งอรรถ เป็นอรรถปฏิสัมพันธ์ ปัญญาในความต่างแห่งธรรม เป็นธรรมปฏิสัมพันธ์ ปัญญาในความต่างแห่งนิรุตติ เป็นนิรุตติปฏิสัมพันธ์ ปัญญาในความต่างแห่งปฏิภาณ เป็นปฏิภาณปฏิสัมพันธ์เป็นอย่างไร⁸³

พระสารีบุตรตอบคำถาม โดยยกตัวอย่างมรรค 8 มาแสดงในปัญญาทั้ง 4 ดังนี้

1. สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นธรรมแต่ละอย่างๆ สัมมาทิฐิ... สัมมาสมาธิ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง ๆ พระโยคาวจรรู้ธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะธรรมต่าง ๆ

⁸³ ขุ.ป. 68/186/839.

เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแล เพราะเหตุตั้งนั้น ท่านจึงกล่าวว่าปัญญาในความต่างแห่งธรรม เป็นธรรมปฏิสัมภิทาญาณ⁸⁴

ตามคำอธิบายของพระสารีบุตร ธรรมปฏิสัมภิทาญาณ เป็นญาณที่รู้ถึงความต่างใน ธรรมเช่น สัมมาทิฏฐิเป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมาสังกัปปะเป็นธรรมอีกอย่างหนึ่ง เป็นต้น

2. สภาพที่เห็น สภาพที่ดำริ สภาพที่กำหนดเอา สภาพที่เป็นสมุฏฐาน สภาพที่ชาวฝ่อง สภาพที่ประคองไว้ สภาพที่ตั้งมั่น สภาพที่ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอรรถแต่ ละอย่าง ๆ สภาพที่เห็น...สภาพที่ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอรรถอย่างหนึ่ง ๆ พระโยคาวจรรู้หรือรรด ว่า ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะอรรถต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแล เพราะ เหตุตั้งนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในความต่างแห่งอรรถ เป็นอรรถปฏิสัมภิทาญาณ⁸⁵

ตามคำอธิบายของพระสารีบุตร อรรถปฏิสัมภิทาญาณ เป็นญาณที่รู้ถึงความต่างใน ความหมายเช่น สัมมาทิฏฐิเป็นธรรมอย่างหนึ่ง สภาพที่เห็นเป็นอรรถ สัมมาสังกัปปะเป็นธรรมอีก อย่างหนึ่ง สภาพที่ดำริเป็นอรรถ เป็นต้น

3. การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงธรรม 8 ประการ การระบัพัญญชนะและ นิรุตติเพื่อแสดงอรรถ 8 ประการ ธรรมนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง อรรถนิรุตติเป็นอย่าง หนึ่ง พระโยคาวจรรู้หรือรรดต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะนิรุตติต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแล เพราะเหตุตั้งนั้นท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในความต่างแห่ง นิรุตติเป็นนิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ⁸⁶

ตามคำอธิบายของพระสารีบุตร นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ เป็นญาณที่รู้ถึงความต่าง ใน การระบัพัญญชนะและการสือธรรมและอรรถะ เช่น การระบัพัญญชนะสัมมาทิฏฐิอย่างถูกต้อง และรู้เป็น ธรรมอย่างหนึ่ง รู้สภาพที่เห็นเป็นอรรถอย่างหนึ่ง เป็นต้น

4. ญาณในธรรม 8 ประการ ญาณในอรรถ 8 ประการ ญาณในนิรุตติ 16 ประการ ญาณในธรรมเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในอรรถเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในนิรุตติเป็น อย่างหนึ่ง พระโยคาวจรรู้ญาณต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะญาณ ต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแล เพราะเหตุตั้งนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในความ ต่างแห่งปฏิภาณ เป็นปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ⁸⁷

ตามคำอธิบายของพระสารีบุตร ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ เป็นญาณที่รู้ถึงความต่าง ในธรรมปฏิสัมภิทาญาณ อรรถปฏิสัมภิทาญาณ นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ

⁸⁴ ขุ.ป. 68/198/844.

⁸⁵ ขุ.ป. 68/199/844.

⁸⁶ ขุ.ป. 68/200/845.

⁸⁷ ขุ.ป. 68/201/845.

สรุปได้ว่า พระสารีบุตรแสดงปฏิสัมภิทาญาณ 4 ได้แก่ ธรรมปฏิสัมภิทาญาณ คือ ความรู้ในชื่อของธรรมแต่ละประเภท อรรถปฏิสัมภิทาญาณ คือ ความรู้ในความหมายของธรรมแต่ละประเภท นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ คือ ความรู้ในพยัญชนะของชื่อและความหมายของธรรมแต่ละประเภท ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ คือ ความรู้ในญาณทั้ง 3 ประการข้างต้นที่กล่าวมา

2) วิธีการใช้หลักปฏิสัมภิทาญาณ

เมื่อเข้าใจหลักปฏิสัมภิทาญาณแล้ว ผู้เขียนแสดงวิธีนำไปใช้ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายถึงการนำหลักปฏิสัมภิทาญาณไว้ว่ามี 2 ส่วน ดังนี้

1. ภาคการรับ เป็นเรื่องของการฟังและการอ่าน ได้แก่

1. อรรถปฏิสัมภิทา หมายถึง การรู้ความหมาย การอธิบายความได้
2. ธรรมปฏิสัมภิทา หมายถึง การตั้งเป็นหัวข้อได้ การสรุปความได้

2. ภาคการแสดงออก เป็นเรื่องของการพูดและการเขียน ได้แก่

1. นิรุตติปฏิสัมภิทา หมายถึง ความรู้ในภาษาที่เป็นภาครับในข้อ 1 - 2 ข้างต้น
2. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา หมายถึง การนำความรู้จากภาครับ ได้แก่ 1) ธรรมปฏิสัมภิทาญาณ 2) อรรถปฏิสัมภิทาญาณ และ

ภาคแสดงออก ได้แก่ 3) นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ สามารถนำมาใช้อธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง⁸⁸

3. ตัวอย่างการนำหลักปฏิสัมภิทาญาณไปใช้กับปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา

เมื่อเข้าใจหลักปฏิสัมภิทาญาณและขั้นตอนการนำไปใช้แล้ว ผู้เขียนจึงได้แสดงตัวอย่างประกอบ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ภาคการรับ

เมื่อได้ศึกษาปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขาไม่ว่าจะเป็นจากการฟัง หรือการอ่านแล้วนำหลักปฏิสัมภิทาญาณในภาครับมาปรับเข้าด้วยกัน ย่อมทำให้มีความรู้ในศีล สมาธิ ปัญญา 2 ประการ คือ

1. รู้(ชื่อ) ธรรมแต่ละประเภท (ธรรมปฏิสัมภิทาญาณ) เช่น รู้ดังนี้
  - (1) ศีล เป็นธรรมอย่างหนึ่ง
  - (2) สมาธิ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง

⁸⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), แผ่นซีดีธรรมะบรรยายเรื่อง “คุยกับเณรพ่ให้เห็นธรรม ปฏิสัมภิทามรรค ปัญญาแตกฉาน” วัดญาณเวศกวัน วันที่ 21 ตุลาคม 2546.

(3) ปัญญา เป็นธรรมอย่างหนึ่ง เป็นต้น

2. รู้ความหมายของธรรมแต่ละประเภท (อรรถปฏิสัมพันธ์ญาณ) เช่น รู้ดังนี้

(1) ชื่อว่า ศील เพราะอรรถว่า สำรวม

(2) ชื่อว่า สมาธิ เพราะอรรถว่า ไม่ฟุ้งซ่าน

(3) ชื่อว่าปัญญา เพราะอรรถว่า ทราบชัด เป็นต้น

ความรู้ทั้ง 2 ประการของศีล สมาธิ ปัญญา สามารถแสดงเป็นตารางได้ ดังนี้

คำว่า ศील ในธรรมปฏิสัมพันธ์ญาณ	คำว่า ศील ในอรรถปฏิสัมพันธ์ญาณ
คำว่า ศील เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	ชื่อว่า ศील เพราะอรรถว่า สำรวม
คำว่า อธิศีล เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	สังวรปาริสุทธิ ความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวม เป็นอธิศีล
คำว่า อธิศีลสิกขา เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	ความสำรวมในศีลวิสุทธิ เป็นอธิศีลสิกขา
คำว่า ศील นัยของมรรค 8 สัมมาวาจา เป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมาอาชีวะ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมากัมมันตะ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	ความหมายของศีล นัยมรรค 8 การประพฤติด้วยความกำหนดแห่งสัมมาวาจา การประพฤติด้วยความขามองแห่งสัมมาอาชีวะ การประพฤติด้วยสมุฏฐานแห่งสัมมากัมมันตะ

ตารางที่ 4.1 ความรู้ในธรรมปฏิสัมพันธ์ญาณและอรรถปฏิสัมพันธ์ญาณของคำว่า “ศีล

คำว่า สมาธิ ในธรรมปฏิสัมพันธ์ญาณ	คำว่า สมาธิ ในอรรถปฏิสัมพันธ์ญาณ
คำว่า สมาธิ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	ชื่อว่า สมาธิ เพราะอรรถว่า ไม่ฟุ้งซ่าน
คำว่า อธิจิต เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	จิตตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวม ย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่าน อวิกเขปปาริสุทธิ ความบริสุทธิ์ คือ ความที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอธิจิต
คำว่า อธิจิตสิกขา เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	ความไม่ฟุ้งซ่านในจิตวิสุทธิ เป็นอธิจิตตสิกขา

คำว่า สมาธิ นัยของมรรค 8 สัมมาวายามะ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมาสติ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมาสมาธิ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	การประพฤติด้วยความระคองไว้แห่งสัมมาวายามะ การประพฤติด้วยความตั้งสติมั่นแห่งสัมมาสติ การประพฤติด้วยความไม่ฟุ้งซ่านแห่ง สัมมาสมาธิ
--	---

ตารางที่ 4.2 ความรู้ในธรรมปฏิสัมภิทาญาณและอรรถปฏิสัมภิทาญาณของคำว่า “สมาธิ”

คำว่า ปัญญา ในธรรมปฏิสัมภิทาญาณ	คำว่า ปัญญา ในอรรถปฏิสัมภิทาญาณ
คำว่า ปัญญา เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	คำว่า ปัญญา เพราะอรรถว่าทราบชัด
คำว่า อธิปัญญา เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	ย่อมเห็นสังวรปาริสุทธิโดยชอบ ย่อมเห็นอวิกเขปปาริสุทธิโดยชอบ ทัสนปาริสุทธิความบริสุทธิ์แห่งทัสสะ เป็นอธิปัญญา
คำว่า อธิปัญญาสิกขา เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	ความเห็นในทิวฐิวิสุทธิ เป็นอธิปัญญาสิกขา
คำว่า ปัญญา นัยของมรรค 8 สัมมาทิวฐิวิสุทธิ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมาสังกัปปะ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง	การประพฤติด้วยทัสสะแห่งสัมมาทิวฐิวิสุทธิ การประพฤติด้วยความดำริแห่งสัมมาสังกัปปะ

ตารางที่ 4.3 ความรู้ในธรรมปฏิสัมภิทาญาณและอรรถปฏิสัมภิทาญาณของคำว่า “ปัญญา”

อนึ่ง อรรถกถา สัทธรรมปกาสินี⁸⁹ แสดงนัยของธรรมปฏิสัมภิทาญาณ ว่าเป็นญาณที่รู้ในธรรม 5 ประเภท คือ 1) เหตุให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง 2) อริยมรรค 3) พระบาลีอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว (ภาษิต) 4) กุศลจิต 5) อกุศลจิต ส่วนอรรถปฏิสัมภิทาญาณ เป็นญาณรู้ธรรม 5 ประการ เหล่านี้คือ 1) ธรรมอันเกิดแต่ปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง 2) นิพพาน 3) ความหมายแห่งพระบาลีอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว 4) วิปากจิต 5) กิริยาจิต

จากที่อรรถกถาแสดงมาจะเห็นว่าธรรมปฏิสัมภิทาญาณ เป็นญาณที่รู้ในเหตุ ส่วนอรรถปฏิสัมภิทาญาณ เป็นญาณรู้ในผล สามารถนำมาใช้ได้กับศีล สมาธิ ปัญญาได้เช่นกัน คือ ได้รู้เหตุของการมีศีล สมาธิ ปัญญา และ ผลที่ได้รับจากการมีศีล สมาธิ ปัญญา ดังในตารางข้างล่างนี้

--	--

⁸⁹ ชุ.ป.อ.68/14.

การรู้เหตุให้เกิด“ศีล สมาธิ ปัญญา” (ธรรมปฏิบัติสัมภิตาญาณ)	การรู้ผลการมี “ศีล สมาธิ ปัญญา” (อรรถปฏิบัติสัมภิตาญาณ)
เหตุให้เกิดศีล คือ หิริและโอตตปปะ	ผลของการมีศีล คือ ทำให้มีความสะอาดกาย ความสะอาดวาจา ความสะอาดใจ
เหตุให้เกิดสมาธิ คือ สุข	ผลของการมีสมาธิ คือ มีความไม่หวั่นไหว
เหตุให้เกิดปัญญา คือ สมาธิ	ผลของการมีปัญญา คือ มีความหายหลง

ตารางที่ 4.4 ความรู้ในธรรมปฏิบัติสัมภิตาญาณ (เหตุ) และอรรถปฏิบัติสัมภิตาญาณ (ผล) ของ “ศีล สมาธิ ปัญญา”

เมื่อรู้ชื่อ รู้ความหมาย หรือรู้เหตุ รู้ผล แล้วก็เท่ากับมีความรู้ที่จะใช้ภาษาสื่อสาร และนำไปใช้ได้ ดังที่จะอธิบายในภาคแสดงต่อไป

2) ภาคการแสดงออก

ในภาคการแสดงออก เป็นการนำความรู้ในภาครับทั้ง 2 ส่วน มาใช้งานให้เกิดประโยชน์ โดยในภาคการใช้งานมี 2 ส่วน ดังนี้

(1) การใช้ความรู้ในภาษาที่เป็นการใช้ชื่อธรรมและความหมายของธรรมแต่ละประเภท (นิรุตติปฏิบัติสัมภิตาญาณ)

อรรถกถา สัทธัมปกาลินี ได้อธิบาย นิรุตติปฏิบัติสัมภิตาญาณ นี้ว่า

นิรุตติปฏิบัติสัมภิตานี้ ชื่อว่า มีสัททะคือ เสียงเป็นอารมณ์ มิได้มีบัญญัติเป็นอารมณ์ เพราะเหตุไร ? เพราะพระอริยบุคคลได้ยินเสียงแล้วย่อมรู้ว่านี่เป็นสภวานิรุตติ, นี้มิใช่สภวานิรุตติจริงอยู่ พระอริยบุคคลผู้บรรลุนิรุตติปฏิบัติสัมภิตา ครั้นเขาพูดว่า ผลโส ก็ย่อมรู้ว่านี่เป็นสภวานิรุตติ, ครั้นเขาพูดว่าผลสา หรือ ผลส ก็ย่อมรู้ว่านี่มิใช่สภวานิรุตติ แม้ในสภวานิรุตติทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน⁹⁰

สรุปได้ว่าการใช้ภาษาอย่างถูกต้องต้องรู้ชื่อและความหมายของธรรมนั้น ๆ เช่น ถ้าศึกษาคำว่า “ศีล” ผู้ศึกษาจะใช้ภาษาพูดหรือเขียนได้ด้วยการใช้พยัญชนะอย่างถูกต้องทั้งในชื่อของธรรมะนั้น และความหมายของธรรมะนั้น เช่น “ศีล” ใช้พยัญชนะ “ศีล” เป็นธรรมอย่างหนึ่ง เพราะอรรถว่า สรรวม ใช้พยัญชนะ “สรว” เป็นต้น ทั้งนี้หากใช้พยัญชนะในการสื่อสารผิด จะทำให้เกิดความไม่เข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติที่ผิดได้

⁹⁰ พ.ป.อ. 68/18.

(2) การใช้ความรู้ในการอธิบายธรรมอย่างถูกต้องและเพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์ต่าง ๆ (ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ)

เมื่อมีความรู้ในหลักทั้ง 3 ประการได้แก่ ธรรมปฏิสัมภิทาญาณ อรรถปฏิสัมภิทาญาณ นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว พร้อมกับความรู้ในหลักปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขา ก็จะทำให้ใช้หลักปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณมาสร้างสรรค์ประโยชน์ต่าง ๆ ได้ ซึ่งผู้เขียนจะแสดงวิธีใช้ตามหลักปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณไว้ 2 แนวทาง คือ

2.1 การสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง กล่าวคือ ผู้ปฏิบัติสามารถนำความรู้ในปฏิสัมภิทามรรคมิติไตรสิกขาไปใช้ให้เกิดผลต่อตนเอง ดังยกตัวอย่างต่อไปนี้

1. การปฏิบัติในศีล เมื่อรู้ว่า ศีล เป็นธรรมอย่างหนึ่ง มีอรรถว่า สำรวม มีเหตุเกิดขึ้นได้เพราะมีหิริและโอตตัปปะ ผลของการมีศีล ทำให้เป็นผู้มีกาย วาจา ใจ สะอาด การรู้แบบนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถตรวจสอบกับตนเองได้ว่า ในขณะที่มีศีลมีการสังวรที่อยู่หรือไม่ ถ้าไม่มีจะสร้างได้อย่างไร หรือถ้ามีแล้วศีลนั้น ตอนนี้มีลักษณะที่ขาด ทะลุ ต่าง พร้อย หรือไม่ก็สามารถปรับปรุงให้ตีพัฒนาศีลให้ดีขึ้นได้ด้วยหลักของปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณนี้

2. การปฏิบัติในสมาธิ เมื่อรู้ว่า สมาธิ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง มีอรรถว่า ไม่ฟุ้งซ่าน เหตุให้เกิดสมาธิ คือ สุข ผลของการมีสมาธิ คือ จิตมีความไม่หวั่นไหว ทำให้เกิดปัญญา การรู้แบบนี้ทำให้ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถตรวจสอบกับตนเองได้ว่า ในขณะที่มีจิตเป็นสมาธิอยู่หรือไม่ ถ้าไม่มีจะพัฒนาได้อย่างไร เพราะบางครั้งการทำสมาธิ คนทั่วไปนั้นคิดว่าเป็นการนั่งขัดสมาธิอยู่นิ่ง ๆ ตลอดการนั่ง แต่ถ้านั่งแล้วจิตเกิดความฟุ้งซ่านตลอด สมาธิก็ไม่เกิดขึ้นได้ ดังนั้นผู้ปฏิบัติมีความรู้ที่ดีแล้ว ก็ย่อมรู้ว่าสมาธิ คือ ความไม่ฟุ้งซ่านในจิต ก็สามารถตรวจสอบจิตของตนเองได้ว่ามีสมาธิหรือไม่

แม้ตอนเจริญสมถกรรมฐานสามารถนำไปใช้ได้อีกกล่าวคือ เมื่อเจริญกุสณก็รู้ศัพท์ รู้ความหมาย วิธีการเจริญกุสณ รู้ผลที่ได้จากการเจริญกุสณ รู้พยัญชนะของกุสณแต่ละประเภท เช่น บริกรรมว่า นีล แปลว่า สีเขียว ก็รู้ได้ถูกต้อง การรู้อย่างรอบด้านในสมาธินี้ ก็อาศัยหลักของปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณนี้

3. การปฏิบัติในปัญญา เมื่อรู้ว่า ปัญญา เป็นธรรมอย่างหนึ่ง มีอรรถว่า ทราบชัด เหตุที่ทำให้เกิดปัญญา คือ สมาธิ ผลของการมีปัญญา คือ มีความหายหลง การรู้แบบนี้จึงเข้าใจได้ว่าปัญญาของพุทธศาสนาคืออะไร การพัฒนาปัญญาจะทำได้โดยวิธีใด ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการเจริญสติปัฏฐาน 4 ที่ในสติปัฏฐานกถา ปฏิสัมภิทามรรค โดยใช้หลักปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณมาปรับใช้มีขั้นตอนดังนี้

3.1 ศึกษาหัวข้อหรือศัพท์ เช่น คำว่า

“เป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างไร” คือ (รัฐธรรมปฏิสัมภิทา)

3.2 ศึกษาความหมายของหัวข้อหรือศัพท์ เช่น

“เป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างไร” คือ (รู้ธรรมดาปฏิบัติสมาธิญาณ) หมายถึง พิจารณาเห็นกองธาตุดินย่อมพิจารณาเห็นกองธาตุดินโดยความเป็นของไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นของเที่ยง พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนดไม่กำหนด ย่อมดับ ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ถือมั่น เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละความยินดีได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละความกำหนดได้ เมื่อดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืนย่อมละความยึดถือได้ ภาวพิจารณาเห็นกายโดยอาการ 7 นี้ กายปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวสติด้วยภิกษุยอมพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสติและญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกรูปการพิจารณาเห็นกายในกายว่า สติปัฏฐานภาวนา (ส่วนกองอาโปธาตุ กองเตโชธาตุ กองวาโยธาตุ กองผม กองขน กองผิว กองหนัง กองเนื้อ กองเอ็น กองกระดูก กองเยื่อในกระดูก 11 ประการนี้รวมอยู่ในกายนำมาพิจารณาได้)

3.3 นำความรู้จากข้อ 3.1 และ 3.2 มาใช้สวดสารถายเพื่อให้ตนเองเกิดความคล่องแคล่วเมื่อเวลานำไปปฏิบัติ หรือมีผู้สอบถามก็สามารถตอบได้ถูกต้อง ไม่สับสน เพราะเข้าใจพยัญชนะและอรรถ (รู้ปริศนปฏิบัติสมาธิญาณ) เช่น

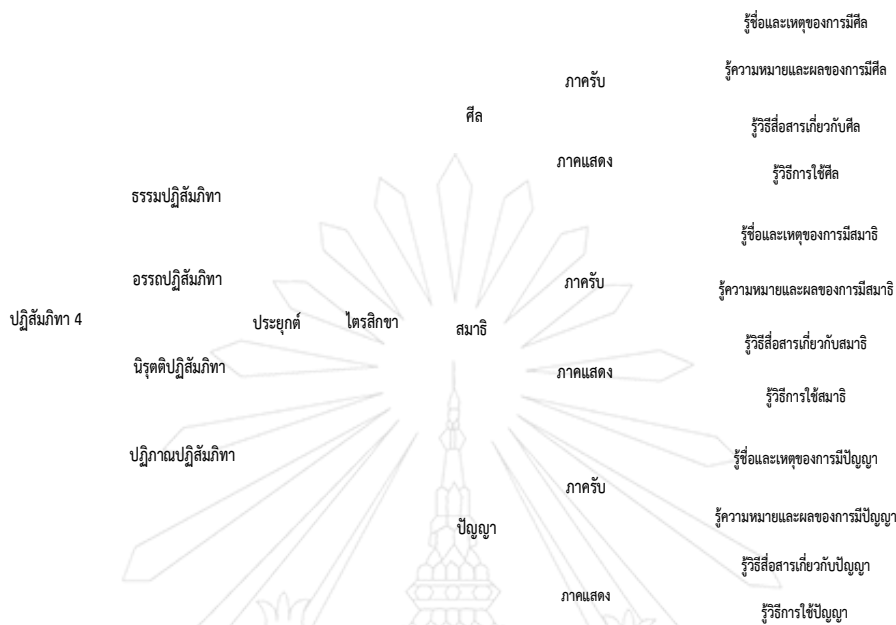
เมื่อพิจารณากายในกาย ก็ว่ารู้ว่าการพิจารณากายอยู่ ไม่ใช่พิจารณาเวทนา จิต ธรรม เพราะเนื่องจากได้รู้ชื่อและความหมายในสติปัฏฐานทั้ง 4 ดีแล้ว จะไม่พิจารณาผิดสภาวะ ต่อไปก็นำไปใช้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดมรรค ผลต่อไป

3.4 นำความรู้จากข้อ 3.1, 3.2 และ 3.3 มาใช้พัฒนาจิตให้มีปัญญาขั้นสูง ๆ (รู้ปริศนปฏิบัติสมาธิญาณ) เช่น ก่อนจะภาวนาสติปัฏฐาน 4 ให้สำรวจตนเองว่ามีความรู้เหล่านี้หรือไม่ คือ

1. “รู้คำว่ากายในกาย”
2. “รู้ความหมายของกายในกาย”
3. “รู้ธรรมดาและพยัญชนะของคำว่ากายในกาย”

เมื่อรู้ว่ามีความรู้ในสามประการข้างต้น ย่อมใช้สติตามพิจารณากายในกายได้ถูกต้อง กำหนดอาการของกายในกายได้ทั้ง 7 ประการ กำหนดผล 7 ประการที่ได้ จากการพิจารณากายได้ เมื่อปฏิบัติแล้ว ก็ใช้หลักการนี้ตรวจสอบความถูกต้องว่าปฏิบัติถูกหรือไม่ ได้ผลตามที่ศึกษาหรือไม่อย่างไร

ดังนั้นการมีความรู้ในหลักปฏิบัติสมาธิญาณจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติไตรสิกขา มีความรู้ก่อนการปฏิบัติและภายหลังการปฏิบัติก็จะได้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบถึงความเจริญก้าวหน้าของปัญญาระดับสูง ๆ ตั้งแต่ได้ธรรมฉันทิญาณ จนไปถึงวิมุตติญาณในที่สุด ดูภาพที่ 4.15

ภาพที่ 4.15 การนำหลักปฏิสัมพันธ์ญาณไปใช้กับปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณธรรม

2.2 การสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

เป็นการนำไปสร้างสรรค์งานด้วยการพูดหรือการเขียน เช่น การเทศนา การเขียนบทความ รายงาน การวิจัย เป็นต้น การกระทำดังกล่าวเป็นการสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจในธรรมะได้เพราะเมื่อผู้พูดหรือเขียนมีความรู้ในไตรสิกขามาดีแล้วก็นำมาถ่ายทอดได้ถูกต้องตามชื่อธรรมแต่ละประเภท สื่อธรรมได้ตรงความหมาย ถูกต้องตามพยัญชนะ สามารถใช้ปฏิภาณอธิบายได้เป็นลำดับจากเหตุไปหาผลจากผลไปหาเหตุหรือจากความหมายไปสู่ธรรมหรือตั้งหัวธรรมแล้วอธิบายความหมายซึ่งก็ขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องที่จะกล่าวว่าจะมีความยากหรือสลับซับซ้อนเพียงใดหรือต้องการนำเสนอแบบใด อันจะทำให้ผู้รับสารเข้าใจได้ดี

นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เมื่อเป็นผู้ส่งสารในคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ดีแล้ว ก็เท่ากับว่าทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงเพราะในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปฐมสังฆมสังโฆสสูตร ว่าด้วยเหตุเสื่อมและความมั่นคงแห่งพระสังฆธรรม ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม 5 ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความลบลี้นเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม ธรรม 5 ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไม่ฟังธรรมโดยเคารพ 1 ไม่เล่าเรียนธรรมโดยเคารพ 1 ไม่ทรงจำธรรมโดย

เคารพ 1 ไม่ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้โดยเคารพ 1 รู้รฤธรู้ธรรม แล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ 1 ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ธรรม 5 ประการนี้แลย่อมเป็นไปเพื่อความลบลเลื่อนเสื่อมสูญแห่งสัทธรรม ฯ

ส่วนธรรม 5 ประการ (ตรงข้ามข้อความข้างต้น) ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลเลื่อนเสื่อมสูญแห่งสัทธรรม⁹¹

ดังนั้นจึงสรุปว่าการเป็นผู้มีความรู้ในธรรมะ เรียนธรรมด้วยความเคารพ ทรงจำได้ ใคร่ครวญอรรถ รู้ธรรมและอรรถแล้วนำไปปฏิบัติเพื่อตนเอง จากนั้นแนะนำผู้อื่นได้ ก็เท่ากับว่าได้สร้างประโยชน์แก่ตน แก่ผู้อื่น และทำให้พระพุทธศาสนามั่นคงได้

การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศาสนา ได้แก่ พระธรรมกิตติเมธี พระราชสิทธิมนี วิ. พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล ศาสตราจารย์พิเศษจางงค์ ทองประเสริฐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน อาจารย์จาร์ญ ธรรมดา พบว่า ทั้ง 6 รูป/คน ได้ตอบคำถามทั้ง 3 ข้อเป็นไปทางที่สอดคล้องกัน ดังนี้

1. คำถาม คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคมีเนื้อหาเกี่ยวกับไตรสิกขาหรือไม่อย่างไร

คำตอบ

พระธรรมกิตติเมธี กล่าวว่า มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกันแน่นอนเป็นของคู่กัน ไตรสิกขา คือ มรรค คำว่า มรรค หรือทางในที่นี้ คือ ไตรสิกขาอยู่โดยเนื้อหาสาระแล้ว

พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล กล่าวว่า มี เพราะคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคก็เป็นหนึ่งในมรรคตำราทางพุทธศาสนา ซึ่งจำต้องระบุดังแนวทางการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้มีศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นแนวทางที่ทำให้ลด ละ กิเลสอกุศลจนถึงขั้นทุกขได้

พระราชสิทธิมนี วิ. กล่าวว่า ปฏิสัมภิทามรรคที่พระสารีบุตรภาษิตไว้ บางส่วนได้นำพระพุทธพจน์มาอ้างอิง แล้วอธิบายขยายความให้ละเอียดยิ่งขึ้น ซึ่งก็ได้อธิบายไปอย่างเป็นลำดับ โดยเริ่มจากญาณที่ได้จากการฟัง แล้วนำไปสู่ศีล สมาธิ และปัญญา

ศาสตราจารย์พิเศษจางงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า เนื้อหาการปฏิบัติเริ่มที่ศีลก่อน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดมิจฉาสมาธิอันเป็นเหตุให้มีสมาธิแล้วทำให้ผิดศีล คือ มีสมาธิแล้วใช้ในทางที่ผิด ดังนั้นไตรสิกขาจึงต้องเริ่มที่ศีลก่อนแล้วนำไปสู่สมาธิและปัญญาตามลำดับ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน กล่าวว่า ในเนื้อหาของคัมภีร์ก็ได้กล่าวถึงไตรสิกขาโดยพิจารณาจากชื่อและเนื้อหาของแต่ละกถา ว่ามีความสัมพันธ์กับปฏิสัมภิทามรรค

⁹¹ วจ.ปญจก. 36/154/323.

เช่น อานาปานกถา แสดงการปฏิบัติที่เกี่ยวกับสมาธิเป็นเรื่องการฝึกจิต โดยอาศัยศีลเป็นพื้นฐานและการเจริญวิปัสสนาอันนำไปสู่ปัญญา

อาจารย์จำริญ ธรรมดา กล่าวว่า คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรคเป็นคัมภีร์ปฏิบัติสายเถรวาทเน้นเรื่องปัญญา มากกว่าวิสุทธิมรรค คำว่า ปฏิสัมพันธ์ องค์กรธรรม คือ ปัญญา ส่วนคำว่า มรรค หมายถึง ศีล สมาธิ ปัญญา (ปัญญาเบื้องต้น) เพื่อนำไปสู่ปฏิสัมพันธ์ญาณ ที่จริงแล้ว อาจแปลได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ญาณ คือ นิพพาน หรือ ทางไปสู่นิพพาน อันนี้พูดโดยอุจารโฆหาร

2. คำถาม คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค (ความรู้ในคัมภีร์) สามารถนำไปประยุกต์กับหลักไตรสิกขาได้หรือไม่อย่างไร

คำตอบ

พระธรรมกิตติเมธี กล่าวว่า ได้ เพราะประยุกต์เป็นการจัดเข้ากลุ่ม หรือนำไปปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน และนอกจากนี้ยังใช้กับการงานในชีวิตได้ด้วย เช่น การรู้จักเหตุ รู้ผล กล่าวคือ เมื่อรู้ธรรม คือ เหตุดี เหตุชั่ว ก็หาทางป้องกัน หาทางพัฒนาได้

พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล กล่าวว่า ได้ เพราะว่าในข้อมูลรายละเอียดที่ปรากฏในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรคได้มีการระบุหรือกล่าวถึง เรื่องไตรสิกขา ในนาม ศีล สมาธิ ปัญญา หลากหลาย ประเด็นไว้

พระราชสิทธิเมธี วิ. กล่าวว่า ประยุกต์ใช้ก็ คือ เมื่อปฏิบัติในศีลสมาธิภาวนามยนิเทศ และปฏิบัติในญาณต่าง ๆ ก็เป็นการใช้ตามหลักไตรสิกขา จากนั้นก็จะทำให้เกิดการพัฒนาตนเองจากเรื่องง่ายไปสู่เรื่องยากขึ้น

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า พุทธศาสนาถือว่าไตรสิกขาเป็นธรรมที่สำคัญ คนเราต้องมีธรรมะ หรือไตรสิกขา ซึ่งการนำไปใช้นี้เป็นเรื่องสำคัญที่เราต้องทำ จะเห็นได้จากพระพุทธรูปที่ว่า “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” ธรรมไม่ได้รักษาผู้รู้ธรรมะ แต่รักษาผู้ปฏิบัติในธรรมเริ่มโดยต้นที่มีศีลก่อน และจะรักษาศีลได้นั้นก็ต้องมีหิริโอตตัปปะ เมื่อมีศีลแล้วก็นำไปสู่สมาธิและปัญญา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน กล่าวว่า การประยุกต์เป็นการเข้ากันได้ เมื่อนำหลักปฏิสัมพันธ์มาใช้ในศีล สมาธิ ปัญญา ก็สามารถทำได้ซึ่งทั้ง 3 ส่วนจะต้องดำเนินไปด้วยกัน จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้

อาจารย์จำริญ ธรรมดา กล่าวว่า ประยุกต์ ภาษาบาลี แปลว่า ประกอบ ในภาษาไทย แปลว่า นำไปใช้ เมื่อนำมาเป็นปฏิปทาในศีล สมาธิ ปัญญา ก็นำไปใช้ให้เหมาะตามบุคคล เช่น

คฤหัสถ์ หรือภิกษุ หรือตามสถานะ, ตามความสามารถของแต่ละคน, ตามจริต ดังนั้นการนำไปปฏิบัติ จึงเป็นเรื่องเฉพาะแต่ละบุคคลที่มีเป้าหมายนั้น ๆ

3. คำถาม ปฏิสัมภิทามรรคมีไตรสิกขามีคุณค่าต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรมได้อย่างไร คำตอบ

พระธรรมกิตติเมธี กล่าวว่า ปฏิสัมภิทามรรคมีไตรสิกขา เป็นธรรมะที่สูงส่ง จะทำให้เกิดคุณค่าในตนเอง คือ กายสงบ เมื่อกายดี จิตใจจะดี และนำไปสู่ปัญญา หากไม่มีปัญญาจะทำให้หลงทางได้ ทั้ง 3 อย่างนี้จึงต้องไปด้วยกัน ให้ครบวงจรความสำเร็จจะเกิดขึ้น

พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล กล่าวว่า ในเมื่อคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับไตรสิกขาที่ระบุจริงแท้ตามคำถามข้อที่ 1 และ 2 จะเป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดี โดยศึกษาให้ละเอียดถูกต้องชัดเจน

พระราชสิทธิมนี วิ. กล่าวว่า ปฏิสัมภิทามรรคมีไตรสิกขานี้เมื่อรู้จัก เข้าใจ ปฏิบัติได้ ทำให้เกิดคุณค่า เพราะคำว่าปฏิบัตินี้ คือ การได้ญาณ แต่เป็นญาณต้น ๆ แล้วก็เรียงลำดับเป็นขั้น ๆ ตามที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้ นอกจากนี้หากได้มีการศึกษาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ก็จะส่งผลให้บุคคลเกิดความเข้าใจพุทธศาสนาดีขึ้น เกิดการปฏิบัติธรรมเพิ่มมากยิ่งขึ้น

ศาสตราจารย์พิเศษจางงศ์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า มีคุณค่า คือ ทำให้สัทธรรม 3 บริบูรณ์ เพราะผู้ศึกษาพระพุทธรูป คือ ได้ปริยัติ ผู้ที่ปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา คือ ได้ปฏิบัติ และปฏิบัติตามแล้วจะเกิด มรรค 4 ผล 4 คือ ปฏิเวธ (เกิดความรู้แล้ว) ดังนั้นจึงต้องเข้าใจพุทธพจน์ให้ดี ก่อนเป็นฐานเบื้องต้น และการศึกษาพุทธพจน์ที่ตีนั้นควรมีความรู้ทางภาษาและตรรกศาสตร์ด้วย เพราะจะทำให้เข้าใจพุทธศาสนาถูกต้อง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน กล่าวว่า มีคุณค่าต่อการศึกษาและปฏิบัติ คือ “รู้แบบกลับ” อธิบายว่า เมื่อได้ศึกษาและปฏิบัติอานาปานสติแล้ว หากได้รู้แบบปฏิสัมภิทา 4 ในอานาปานสติ ก็จะทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจได้โดยละเอียด เข้าใจได้ตามแนวอรหัตตธรรม นิรุตติ และปฏิภาณ คือ รู้ละเอียดทั้งอานาปานสติ และ รู้ละเอียดในหลักปฏิสัมภิทญาณ 4 ด้วยโดยคุณค่านี้จะเป็นธรรมที่ช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกันทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุธรรมตามความสามารถของตน

อาจารย์จรรย์ ธรรมดา กล่าวว่า ได้เพราะเมื่อคนเรามีหลักไตรสิกขา ทำให้ทำอะไรก็สำเร็จ ดังคาถา “สึเล ปติฏฐาย นโร สพลโย จิตต์ ปณณญจ ภาวยิ อตาปี นิปกโก ภิกขุ โส อิมิ วิชฺฐเย ชฎิ แปลว่า นรชนผู้มีปัญญา ตั้งมั่นแล้วในศีล อบรมจิตและปัญญา ให้เจริญอยู่ เป็นผู้มีคามเพียรมีปัญญารักษาตนรอด ภิกษุนั้นพึงถางขัณฑ์ได้” ส่วนคุณค่าต่อการปฏิบัติ ปฏิสัมภิทามรรคเป็นเส้นทางสายตรง เป็นการปฏิบัติตรงไม่เหมือนพระสูตรอื่นที่ต้องตีความพุทธพจน์ คัมภีร์นี้แสดงสาระ (แก่นของศาสนา) จึงต้องศึกษาเป็นพื้นฐาน และเป็นอุปการะต่อการปฏิบัติ อธิบายว่าถ้าปฏิบัติแล้วเกิดความสงสัยจะเป็น Key ไช้การปฏิบัติให้ก้าวหน้า นั่นคือต้องแตกฉานโดยสุตะก่อนปฏิบัติ

การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความรู้ จำนวน 3 ท่าน

คำถาม การบูรณาการการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ SECI Model กับปฏิสัมพันธ์ตามมรรคมติไตรสิกขา (ขั้นตอนที่ 1) จะเกิดผลอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใด

คำตอบ

นายอำนวยการ สุวรรณศิริ กล่าวว่า ผลของการดำเนินการในขั้นตอนที่ 1 ตามแนวคิด SECI Model ทำให้ได้ความรู้ปฏิสัมพันธ์ตามมรรคมติไตรสิกขาขั้นนั้นนั้นถูกต้อง เพราะเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคณะกรรมการที่ปรึกษางานวิจัย อันเป็นการนำความรู้ในตัวบุคคลออกมาด้วยการสัมภาษณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครา ประโยชน์ กล่าวว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามแนวคิด SECI Model จะต้องได้ความรู้ขึ้นมา เพราะเป็นการนำความรู้ในตัวบุคคลมาสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นในที่นี้จากการอ่านคัมภีร์แล้วไปสัมภาษณ์ที่ผู้เชี่ยวชาญก็เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผลที่ได้ออกมาก็ตรงแนวคิด SECI Model

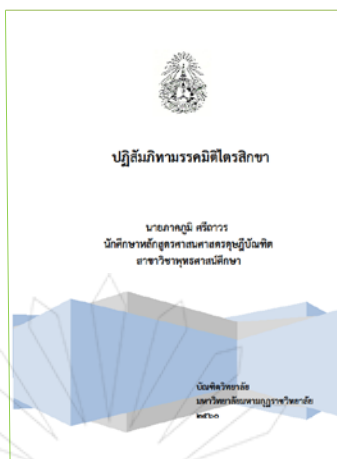
ดร.ผาณิต วัชรวิชัย กล่าวว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยการสัมภาษณ์กรรมการที่ปรึกษางานวิจัย กล่าวได้ว่าเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีหนึ่งที่ทำให้ได้ความรู้ในตัวคนออกมา

4.2 บูรณาการขั้นที่ 2 การสกัดความรู้ออกจากตัวคนในปฏิสัมพันธ์ตามมรรคมติไตรสิกขา

เมื่อได้ความรู้ “ปฏิสัมพันธ์ตามมรรคมติไตรสิกขา” จากขั้นตอนที่ 1 แล้ว ในขั้นที่ 2 นี้จึงนำมาแปลงให้เป็นความรู้ชัดแจ้งด้วยการนำมาทำเป็นหนังสือ และ e-Document ประเภทไฟล์ PDF เพื่อสะดวกต่อการนำไปศึกษาซึ่งทั้ง 2 ประเภทมีรายละเอียดดังนี้

1. หนังสือปฏิสัมพันธ์ตามมรรคมติไตรสิกขา เป็นหนังสือที่จัดทำขึ้นด้วยขนาดกระดาษ เอ 4 มีจำนวน 120 แผ่น มีเนื้อหแบ่งออกเป็นจำนวน 8 บท ได้แก่

1. บทนำ
2. การศึกษาปฏิสัมพันธ์ตามมรรค : ศील
3. การศึกษาปฏิสัมพันธ์ตามมรรค : สมาธิ
4. การศึกษาปฏิสัมพันธ์ตามมรรค : ปัญญา
5. การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์
6. ผลการปฏิบัติไตรสิกขาที่บริบูรณ์
7. การนำหลักปฏิสัมพันธ์มาไปใช้กับปฏิสัมพันธ์ตามมรรคมติไตรสิกขา
8. สรุป

ภาพที่ 4.16 หนังสือปฎิบัติการวิจัย

2. e-Document ปฎิบัติการวิจัย ประเภทไฟล์ PDF เป็นไฟล์ที่จัดทำขึ้นจากการแปลงไฟล์ Word ให้เป็นไฟล์ PDF เพื่อไม่ให้สามารถแก้ไขเนื้อหาได้อีก และสะดวกต่อการจัดเก็บและเผยแพร่ในเครือข่ายสังคมออนไลน์เพชบุ๊ก

สรุปได้ว่าในขั้นตอนนี้เป็นการนำความรู้ที่ได้มาสร้างเป็นหนังสือ และ e-Document ประเภทไฟล์ PDF ขึ้น จากนั้นได้นำไปให้นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา คือ ผู้ที่จบการศึกษาปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ได้แก่ 1. พระกิตติ กิตติสารโร (ดร.) สาสนธชะธรรมาจริยะ สหภาพพม่า 2. แม่ชีสุภาพรณ กลิ่นนาค (ดร.) 3. ดร.สุภา ศรีสวัสดิ์ เมื่อท่านได้ศึกษาแล้วก็แสดงความเห็นในแบบสอบถามเกี่ยวกับเนื้อหาและการใช้ภาษาของหนังสือปฎิบัติการวิจัย โดยพบว่ามีการประเมิน ภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (ดูภาคผนวก ง แบบสอบถาม)

การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความรู้

คำถาม การบูรณาการการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ SECI Model กับปฎิบัติการวิจัย (ขั้นตอนที่ 2) จะเกิดผลอย่างไรบ้าง

คำตอบ ทั้ง 3 ท่านได้ให้คำตอบที่สอดคล้องกันว่า การสกัดความรู้จากคนในปฎิบัติการวิจัย จะเกิดผลคือ ได้ความรู้ออกเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ เหมาะสมที่นำไปเรียนรู้ได้

ส่วนผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครา ประโยชน์ และดร.ผาณิต วัชรวิญญู เสนอว่า สามารถทำความรู้ให้ปรากฏได้ด้วยสื่อที่เป็นการบันทึกเสียงก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ทำได้

4.3 บุคลากรชั้นที่ 3 การผนวกความรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา

การผนวกความรู้ เป็นขั้นตอนของการนำข้อมูลที่เป็น e-Document ปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา ประเภทไฟล์ PDF มาเข้าสู่ด้วยระบบสารสนเทศเพื่อที่จะจัดเก็บและให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างสะดวก และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ Facebook ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. ผู้วิจัยสร้างเพจบุ๊กส่วนตัวขึ้นมา จากนั้นสร้างกลุ่มที่มีชื่อว่า “กลุ่มปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา” ขึ้น

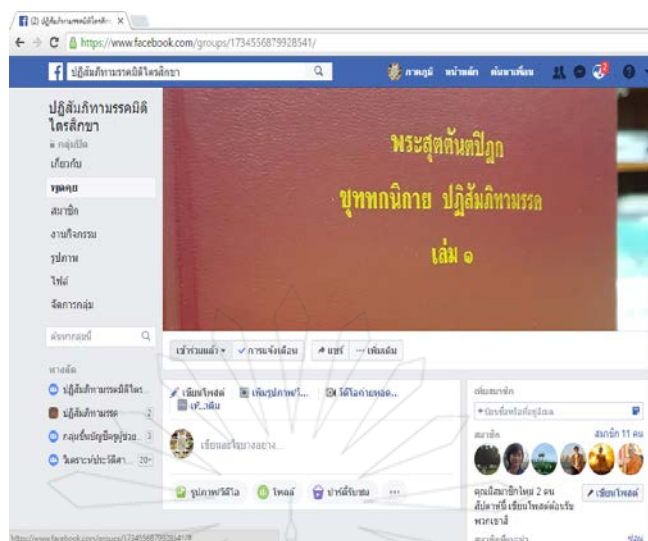
2. เมื่อตั้งกลุ่มปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขาแล้ว ให้มีสมาชิกในกลุ่มโดยผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกสมาชิกจากผู้สนใจศึกษาพระไตรปิฎก ซึ่งกลุ่มผู้ศึกษาพระไตรปิฎก มจร. เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2551 โดยกลุ่มนักศึกษาปริญญาโท สาขาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย มีการจัดการเรียนการสอนที่วัดบวรนิเวศวิหารในเวลา 09.30 - 11.30 น. ของทุกวันอาทิตย์โดยมีรองศาสตราจารย์สุเชาว์ พลอยชุมเป็นผู้สอน ต่อมาในปี 2554 ได้ย้ายสถานที่มาสอนที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย นครปฐม จนถึงปัจจุบัน สำหรับกลุ่มผู้ศึกษาพระไตรปิฎกนี้ มีทั้งนักศึกษาปริญญาโทและปริญญาเอก และผู้ที่จบการศึกษาแล้ว

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ขอความอนุเคราะห์กลุ่มผู้ศึกษาพระไตรปิฎกกับรองศาสตราจารย์สุเชาว์ พลอยชุม ให้มาเข้าร่วมอยู่ในกลุ่มปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา บนเครือข่ายสื่อสังคมออนไลน์เฟซบุ๊ก จำนวนสมาชิกที่เป็นอาสาสมัครมี 6 คน เป็นผู้จบปริญญาเอก จำนวน 3 คน และนักศึกษาปริญญาเอกพุทธศาสนศึกษา 3 คน ตามรายชื่อต่อไปนี้

1. ดร.ปรียานันท์ เสถียรนพเก้า ศาสตราจารย์ดุษฎีบัณฑิต มจร.
2. ดร.สุนันทา กริชไกรวรรณ ศาสตราจารย์ดุษฎีบัณฑิต มจร.
3. ดร.พัชรี แซ่มซ้อย ศาสตราจารย์ดุษฎีบัณฑิต มจร.
4. นายสกล เหลืองไพฑูรย์ นักศึกษาปริญญาเอกพุทธศาสนศึกษา มจร.
5. นางสาวดาววัลย์ สินวีรุทัย นักศึกษาปริญญาเอกพุทธศาสนศึกษา มจร.
6. นางสาวบุญพิศ นัยน์พานิช นักศึกษาปริญญาเอกพุทธศาสนศึกษา มจร.

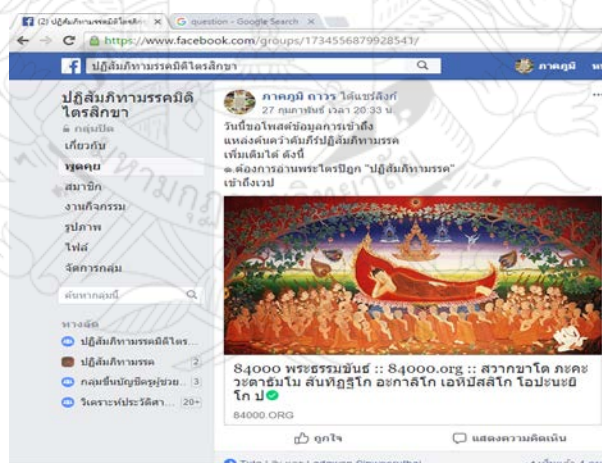
อนึ่งผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์เชิงลึกกับพระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล (เปรียญธรรม 9 ประโยค สาสนธชธัมมาจริยะ วินยปาฬิภารคุ) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ท่านได้ให้ความเมตตาเข้าร่วมเป็นสมาชิกเป็นกลุ่มปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขาด้วย ทำให้กลุ่ม ๆ สามารถสอบถามเนื้อหาปฏิสัมพันธ์มรรคหรือข้อธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านได้

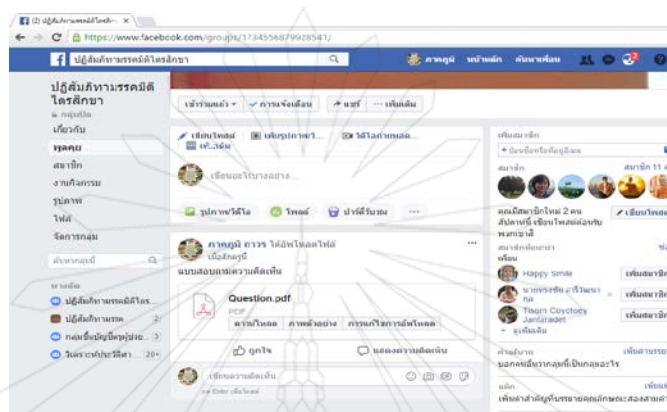
ภาพที่ 4.17 กลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางธรรมมิติไตรสิกขา
ที่มา. จาก กลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางธรรมมิติไตรสิกขา, โดย ภาคภูมิ ศรีถาวร, 2561, สืบค้นจาก
<https://www.facebook.com/groups/1734556879928541/>

3. เมื่อได้สมาชิกแล้วผู้วิจัยจึงได้ประชาสัมพันธ์ข้อมูลต่าง ๆ ลงในเฟซบุ๊ก เช่น การค้นหา
พระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ ที่เป็นไฟล์รวมอยู่ในเว็บไซต์ เช่น <http://www.84000.org>

ภาพที่ 4.18 การประชาสัมพันธ์แหล่งข้อมูลพระไตรปิฎก
ที่มา. จาก กลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางธรรมมิติไตรสิกขา, โดย ภาคภูมิ ศรีถาวร, 2561, สืบค้นจาก
<https://www.facebook.com/groups/1734556879928541/>

4. สมาชิกสามารถโหลดเอกสารที่เป็น e-Document ปฏิสัมพันธ์ทางบรรณคดีไตรสิกขา ประเภทไฟล์ PDF ไปศึกษาด้วยตนเองได้ และหลังจากนั้นผู้วิจัยจึงนำแบบสอบถามมาให้แสดงความ คิดเห็นต่อความรู้และประโยชน์ที่ได้รับ

ภาพที่ 4.19 สมาชิกโหลดเอกสาร e-Document ประเภท PDF ไฟล์ได้
ที่มาจาก กลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางบรรณคดีไตรสิกขา, โดย ภาคภูมิ ศรีถาวร, 2561, สืบค้นจาก
<https://www.facebook.com/groups/1734556879928541/>

สรุปได้ว่าในขั้นตอนที่ 3 การผนวกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางบรรณคดีไตรสิกขานี้ดำเนินการโดย นำ e-Document ปฏิสัมพันธ์ทางบรรณคดีไตรสิกขา ประเภทไฟล์ PDF มาเก็บและเผยแพร่ลงในเฟซบุ๊ก แล้วสร้างกลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางบรรณคดีไตรสิกขาขึ้น เพื่อให้สมาชิกได้เข้ามาศึกษาอันจะทำให้เกิดความรู้ในตนเองขึ้น

การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความรู้

คำถาม การบูรณาการการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ SECI Model กับปฏิสัมพันธ์ทางบรรณคดีไตรสิกขา (ขั้นตอนที่ 3) จะเกิดผลอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใด

คำตอบ ทั้ง 3 ท่านได้ให้คำตอบที่สอดคล้องกันว่า การผนวกความรู้นี้ เป็นการนำในรูปแบบ e-Document ประเภทไฟล์ PDF มาจัดเก็บและเผยแพร่ ที่สำคัญผู้ใช้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างสะดวก และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ Facebook เพราะการผนวกความรู้ต้องมีที่เก็บรักษาความรู้และให้คนเข้ามาศึกษาความรู้ได้สะดวก

ส่วนผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครา ประโยชน์ และ ดร.ผาณิต วัชรวิษญู เสนอว่า การนำความรู้เก็บรักษาและเผยแพร่ในเครือข่ายสังคมออนไลน์สามารถทำในแหล่งอื่น ๆ ได้อีก เช่น บล็อก (Blog) ยูทูบ (Youtube) เป็นต้น

4.4 บุรณการขั้นที่ 4 การฝึกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางรรคตัวไตรสิกขา

การฝึกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางรรคตัวไตรสิกขา เป็นการที่สมาชิกกลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางรรคตัวไตรสิกขา ได้เรียนรู้ปฏิสัมพันธ์ทางรรคตัวไตรสิกขาจากเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊กแล้วได้เกิดความรู้ขึ้นในตนเอง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการทราบความรู้และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา จึงได้นำแบบสอบถามมาให้สมาชิกได้ตอบ (ดูภาคผนวก ง แบบสอบถาม) สำหรับผลการศึกษาผู้วิจัยนำเสนอเป็นตารางมีดังนี้

ตารางที่ 4.5 ค่าเฉลี่ยระดับความรู้จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางรรคตัวไตรสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก

ข้อ	ความรู้จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางรรค : มิติไตรสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก	$\bar{x}$	แปลผล
1.	บทนำ	4.67	มากที่สุด
2.	ปฏิสัมพันธ์ทางรรค : ศีล	4.67	มากที่สุด
3.	ปฏิสัมพันธ์ทางรรค : สมาธิ	4.67	มากที่สุด
4.	ปฏิสัมพันธ์ทางรรค : ปัญญา	4.83	มากที่สุด
5.	การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์	4.83	มากที่สุด
6.	ผลการปฏิบัติไตรสิกขาที่บริบูรณ์	4.83	มากที่สุด
7.	การนำหลักปฏิสัมพันธ์ทางรรคไปใช้กับปฏิสัมพันธ์ทางรรคตัวไตรสิกขา	4.33	มาก
8.	บทสรุป	4.33	มาก
โดยรวม		4.65	มากที่สุด

จากตารางที่ 4.5 พบว่า ความรู้จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางรรคตัวไตรสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊กของสมาชิกกลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางรรคจำนวน 6 คน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

ที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.65 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้ว พบว่าข้อที่ 1 ถึง 6 อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนข้อที่ 7 และ 8 อยู่ในระดับมาก

ตารางที่ 4.6 ค่าเฉลี่ยระดับประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์มิติตริสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก

ข้อ	ประโยชน์จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์มิติตริสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก	$\bar{X}$	แปลผล
1.	มีทางเลือกในการศึกษาธรรมะมากขึ้น	4.67	มากที่สุด
2.	สะดวกสามารถศึกษาได้ตามที่ต้องการ	4.83	มากที่สุด
3.	ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม	4.83	มากที่สุด
4.	เหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน	4.67	มากที่สุด
โดยรวม		4.75	มากที่สุด

จากตารางที่ 4.6 พบว่า ประโยชน์จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์มิติตริสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊กของสมาชิกกลุ่มปฏิสัมพันธ์มิติตริสิกขาจำนวน 6 คน ภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.75 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้ว พบว่าทุกข้ออยู่ในระดับมากที่สุด

ผลจากการตอบแบบสอบถามแสดงความเห็นทั้ง 2 ฉบับ แสดงให้เห็นว่าความรู้ปฏิสัมพันธ์มิติตริสิกขานี้ ทำให้ผู้ศึกษาเกิดความรู้ความเข้าใจได้ดี ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก ทำให้มีช่องทางการสื่อสารระหว่างกัน เหมาะสมกับสมัยปัจจุบัน

การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการความรู้

คำถาม การบูรณาการการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ SECI Model กับปฏิสัมพันธ์
มรรคมิติไตรสิกขา (ขั้นตอนที่ 4) จะเกิดผลอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใด

คำตอบ ทั้ง 3 ท่านได้ให้คำตอบที่สอดคล้องกันว่า การผนึกความรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมิติ
ไตรสิกขา ทำให้คนที่ศึกษาความรู้จากเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก มีความรู้ขึ้นในตนเอง

สำหรับผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัครา ประโยชน์ เสนอว่าวิธีการที่จะทำให้ทราบถึงความรู้
ภายในตนเองของผู้ศึกษาอาจทำการสัมภาษณ์ก็ได้แต่ใช้เวลานาน

4.5 สรุป

จากเนื้อหาที่แสดงมาสรุปได้ว่า ขั้นตอนการบูรณาการปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขามี 4
ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา เป็นขั้นตอนการ
อ่านตีความคัมภีร์และสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทำให้ได้ความรู้ “ปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา” ขั้นตอนที่ 2
การสกัดความรู้ออกจากตัวคนในปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา เป็นการนำความรู้ในขั้นตอนที่ 1 เป็น
สร้างเป็นหนังสือ และ e-Document ประเภทไฟล์ PDF เพื่อสะดวกต่อการนำไปเก็บรักษา และนำไป
ศึกษาและปฏิบัติ ขั้นตอนที่ 3 การผนวกความรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา เป็นการนำ
e-Document ประเภทไฟล์ PDF ไปเก็บรักษาและเผยแพร่ในเฟซบุ๊ก และขั้นตอนที่ 4 การผนึกความรู้
ในปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา เป็นการสอบถามความคิดเห็นกลุ่มปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขาด้วย
แบบสอบถามเพื่อทราบถึงความรู้และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา ซึ่งโดยภาพรวมแล้วอยู่ในระดับ
มากที่สุด

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรค : มิติไตรสิกขา และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องแม่นยำ ผู้วิจัยจึงใช้การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก จากนั้นนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ เพื่อหาคำยืนยันผลการวิจัยเชิงคุณภาพตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนด ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณเป็นการศึกษาเพื่อให้ได้คำตอบตามแนวคิดการจัดการความรู้ ซึ่งรายละเอียดทั้งหมดสรุปได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้
2. เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา
3. เพื่อบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา
4. เพื่อนำเสนอแนวทางการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบ “การบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา”

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การศึกษาเอกสาร มีขั้นตอนดังนี้
  - 1.1 ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) หลักการจัดการความรู้ ตามแนวคิดการจัดการความรู้เซกิโมเดล (SECI Model) ของโนนากะและทาเกอูชิ 2) พระไตรปิฎก เล่มที่ 34 ได้แก่ หลักไตรสิกขา เล่มที่ 68 – 69 ได้แก่ ปฏิสัมพันธ์มรรค และคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับเรื่องที่ศึกษา
  - 1.2 นำข้อมูลที่ได้มาจัดประเภท วิเคราะห์ อธิบายความ ดีความ แล้วนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ขอคำแนะนำจากคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหัวข้อที่ทำการวิจัย

2. การสร้างเครื่องมือและการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือสัมภาษณ์เป็นแบบไม่มีโครงสร้าง (In-depth Informal Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามปลายเปิด สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อหาคำยืนยันผลการวิจัยเชิงคุณภาพตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนด

ส่วนแบบสอบถามความคิดเห็นได้ทำขึ้น 2 ชุด 1) แบบสอบถามแสดงความเห็นของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อหนังสือปฏิสัมพันธ์มรรค: มิติไตรสิกขา 2) แบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ศึกษาปฏิสัมพันธ์มรรค : มิติไตรสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก ซึ่งการใช้

แบบสอบถามนี้เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบในการส่วนของบทที่ 4 การบูรณาการในหัวข้อ 4.2 และ 4.4 ซึ่งผู้วิจัยใช้ค่าเฉลี่ยในการวิเคราะห์ข้อมูล

3. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึก มาวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้วนำเสนอออกมาเป็นองค์ความรู้ใหม่ (MODEL)

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยโดยเรียงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

5.1.1 แนวคิดการจัดการความรู้

แนวคิดการจัดการความรู้ จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า การจัดการความรู้มีแนวคิดที่สำคัญ ๆ เช่น แนวคิดการจัดการความรู้ที่เชื่อมโยงกับวิสัยทัศน์/พันธกิจ/เป้าหมาย/องค์การ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความรู้เชิงพลวัต (SECI Model) ของโนนากะ (Nonaka) และทาเคอชิ (Takeuchi) ที่ได้รับความสนใจทั่วโลก ซึ่งผู้วิจัยพบว่าแนวคิด SECI Model มีความเหมาะสมที่สามารถนำไปจัดการความรู้กับคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ได้ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Socialization) เป็นกระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคนไปสู่คน โดยเป็นการแลกเปลี่ยน (Share) ความรู้ ประสบการณ์ของผู้ที่สื่อสารระหว่างกัน

2. การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization) คือ การที่บุคคลอธิบายสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ในตัว แล้วถ่ายทอด บันทึกออกมาในรูปแบบของเอกสารหรือสื่อต่าง ๆ (Create) ที่สามารถเก็บไว้ใช้ และส่งมอบไปสู่ผู้อื่นได้

3. การผนวกความรู้ (Combination) การที่บุคคลรวบรวมความขัดแย้งต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มาแล้วนำไปสร้างเป็นความรู้ที่ขัดแย้งใหม่โดยต่อยอดความรู้เดิมหรือเป็นความรู้ใหม่ (Capture)

4. การผนึกความรู้ (Internalization) คือ การที่บุคคลเรียนรู้ ดูดซับความรู้จากสื่อต่าง ๆ แล้วนำความรู้ที่เรียนมาไปปฏิบัติจริงจนเกิดเป็นประสบการณ์ ทักษะ หรือพัฒนาเป็นความรู้ใหม่ที่อยู่ในตัวบุคคลนั้น ๆ (Learn)

ขั้นตอนการจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์ตาม เป็นกระบวนการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ SECI Model และได้นำมาใช้จัดการความรู้ในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าขั้นตอนการจัดการความรู้มี 4 ขั้นตอน คือ 1. การสร้างความรู้ปฏิสัมพันธ์มิติไตรสิกขา 2. การจัดการความรู้ในรูปแบบเอกสารไฟล์ เพื่อการใช้งานที่สะดวกรวดเร็ว 3. การนำความรู้ไปเผยแพร่ได้กว้างขวางทุกที่ และ 4. การเกิดความรู้ขึ้นในตนเองแล้วก็นำความรู้มาใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ ได้

5.1.2 ปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา

คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทามรรคเป็นคัมภีร์ที่อยู่ในพระไตรปิฎก ขุททกนิกายเล่มที่ 12 โดยมีพระสารีบุตรเป็นผู้อธิบายขยายความธรรมะต่าง ๆ โครงสร้างของคัมภีร์ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ 1. มีเนื้อหาแบ่ง 3 วรรค วรรคละ 10 กถา รวม 30 กถา หรือ 30 เรื่อง 2. วิธีดำเนินการ คือ ในแต่ละกถาแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็น 1. มาติกา หรือ อุทเทส หมายถึงบทตั้ง คือ บทธรรมหรือหัวข้อธรรมที่ตั้งขึ้นเพื่ออธิบาย 2. นิทเทส หมายถึง บทขยาย หรือ คำอธิบายอุทเทสด้วยนัยและอรรถต่าง ๆ อย่างวิจิตรพิสดาร จากการศึกษาเนื้อหาพบว่า ทุกกถาแสดงศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยนัยต่าง ๆ กันโดยบางกถากล่าวถึงเหตุของการได้ศีล สมาธิ ปัญญาอย่างครบถ้วนเป็นลำดับขั้นตอน ได้แก่ ญาณกถา บางกถาให้ความหมายของศีล สมาธิ ปัญญาด้วยนัยของมรรค 8 เช่น วิจารณ์กถา, จริยกถา และบางกถาแสดงสมาธิ และปัญญาควบคู่กันไป ได้แก่ อานาปานกถา, พลกถา ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทามรรคมีเนื้อหาที่ลึกซึ้งมากสามารถแสดงศีล สมาธิ ปัญญาได้หลายนัย ตั้งแต่ต้นนัยของเหตุไปสู่ผล หรือนัยของการแสดงความหมาย การตั้งหัวข้อ การใช้ภาษา และวิธีการนำไปปฏิบัติได้อย่างหลากหลาย ดังนั้นหากได้ศึกษาและปฏิบัติตามแล้วจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองในการพัฒนากาย (มีศีล) พัฒนาจิต (มีสมาธิ) และพัฒนาปัญญาในธรรมที่นำพาให้ได้ถึงมรรคผลนิพพานได้

แนวคิดไตรสิกขาในพุทธศาสนา จากการศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาต่าง ๆ พบว่าเนื้อหา ศีล สมาธิ ปัญญา มีความสอดคล้องกัน โดยที่หลักไตรสิกขานี้แสดงให้เห็นว่าเป็นหลักการศึกษเพื่อพัฒนาตนในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้หลักไตรสิกขายังแสดงให้เห็นถึงเนื้อหาการศึกษา การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกัน ดังนั้นจึงนำมาใช้เป็นกรอบในการสังเคราะห์หรือสรุปคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทามรรคเพื่อให้ได้เนื้อหาอย่างเป็นระบบ และสามารถนำไปบูรณาการได้ตามหลักการของการจัดการความรู้ได้อีกด้วย เมื่อบูรณาการแล้วทำให้ได้โครงสร้างปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขาที่จะนำไปทำเป็นหนังสือและไฟล์ PDF ประกอบด้วย 8 บท ได้แก่

1. บทนำ
2. การศึกษาปฏิสัมพันธ์ทามรรค : ศีล
3. การศึกษาปฏิสัมพันธ์ทามรรค : สมาธิ
4. การศึกษาปฏิสัมพันธ์ทามรรค : ปัญญา
5. การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์
6. ผลการปฏิบัติไตรสิกขาที่บริบูรณ์
7. การนำหลักปฏิสัมพันธ์ทามรรคไปใช้กับปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา
8. สรุป

5.1.3 บูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา

การบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทามรรคมิติไตรสิกขา มี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การแลกเปลี่ยนความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา เป็นการอ่านตีความ คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทางมรรค และการสัมภาษณ์ อันเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงของผู้วิจัยกับ คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผลที่ได้รับจากขั้นตอนนี้คือ “ความรู้ปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา” มีรายละเอียด 6 ประการดังนี้

- 1) ปฏิสัมพันธ์ทางมรรค : ศील
- 2) ปฏิสัมพันธ์ทางมรรค : สมาธิ
- 3) ปฏิสัมพันธ์ทางมรรค : ปัญญา
- 4) การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์
- 5) ผลการปฏิบัติไตรสิกขาที่บริบูรณ์
- 6) การนำหลักปฏิสัมพันธ์ทางมรรคไปใช้กับปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา

ขั้นตอนที่ 2 การสกัดความรู้ออกจากตัวคนในปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา เมื่อได้ความรู้ “ปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา” จากขั้นตอนที่ 1 แล้ว ในขั้นที่ 2 นี้จึงนำมาแปลงให้เป็นความรู้ชุด แจกด้วยการนำมาทำเป็นหนังสือ และ e-Document ประเภทไฟล์ PDF สำหรับหนังสือ “ปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา” ได้นำไปให้นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาจำนวน 3 รูป/คน ได้ศึกษาและได้ตอบ แบบสอบถามแสดงความคิดเห็นหนังสือดังกล่าว โดยพบว่า เนื้อหาและการใช้ภาษาในหนังสือ ปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 3 การผนวกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา เป็นขั้นตอนของการนำข้อมูล ที่เป็น e-Document ประเภทไฟล์ PDF มาเข้าสู่ด้วยระบบสารสนเทศเพื่อที่จะจัดเก็บและให้ผู้ใช้ สามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างสะดวก โดยผู้วิจัยสร้างเฟซบุ๊กส่วนตัวขึ้นมา จากนั้นสร้างกลุ่มที่มีชื่อว่า “กลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา” ขึ้น โดยมีสมาชิกจำนวน 6 คน ที่เป็นผู้จบปริญญาเอกสาขาพุทธ ศาสตร์ศึกษา จำนวน 3 คน และนักศึกษาปริญญาเอกพุทธศาสนศึกษา 3 คน ของมหาวิทยาลัยมหา มกุฏราชวิทยาลัยได้ศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน

ขั้นตอนที่ 4 การผนึกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา เป็นขั้นตอนที่สมาชิกกลุ่ม ปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขา ได้เรียนรู้ปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมีไตรสิกขาจากเครือข่ายสังคมออนไลน์ ประเภทเฟซบุ๊กแล้วได้เกิดความรู้ขึ้นในตนเอง หลังจากการเรียนรู้แล้วผู้วิจัยนำแบบสอบถามมาให้ สมาชิกได้ประเมินตนเองในด้านความรู้และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา โดยพบว่าความรู้ที่ได้รับ จากการศึกษารวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนประโยชน์ที่รับจากการศึกษา รวบรวมมี ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด

5.2 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ไตรสิกขาที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยมาในเบื้องต้น ด้วยการวิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิดการจัดการความรู้ แนวคิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และหลักไตรสิกขาในฐานะเป็นมิติการจัดการความรู้ จากนั้นได้นำมาบูรณาการเนื้อหาแล้วสอบถามความคิดเห็นกับผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา และการจัดการความรู้ รวมจำนวน 9 ท่าน แล้วผู้วิจัยจึงสังเคราะห์ความรู้ที่ได้ออกมาเป็นรูปแบบบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ไตรสิกขาที่สามารถนำมาอธิบายได้ว่า การจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ไตรสิกขานั้นจะต้องประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

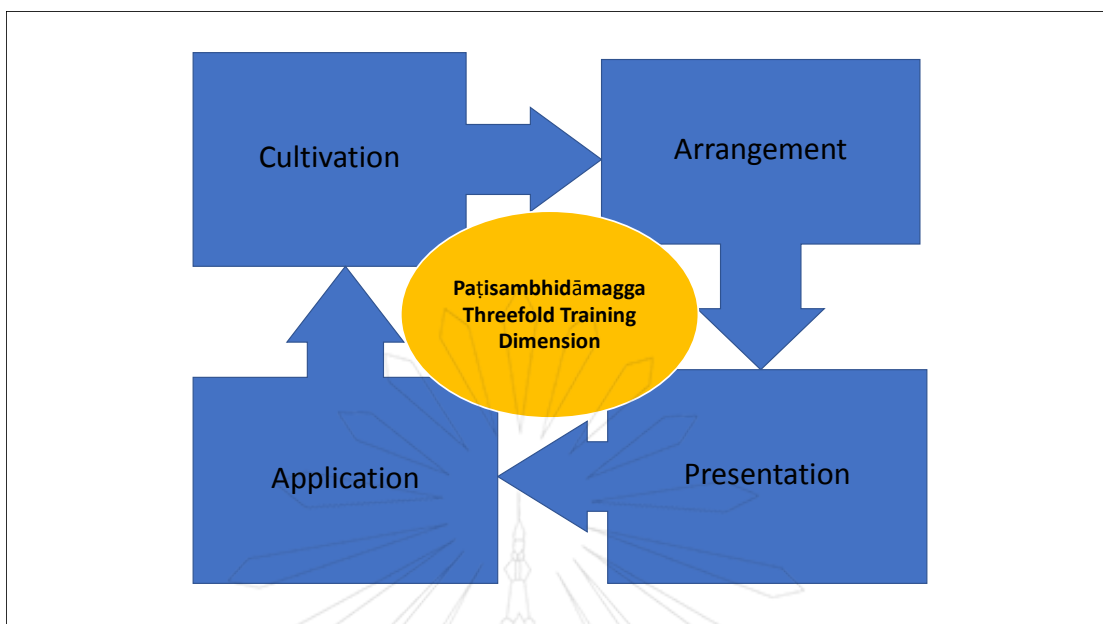
ขั้นตอนที่ 1 การแลกเปลี่ยนความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ไตรสิกขา หมายถึง การสร้างความรู้ให้เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 การสกัดความรู้ออกจากตัวคนในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ไตรสิกขา หมายถึง การจัดการความรู้ให้ปรากฏขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ลายลักษณ์อักษร

ขั้นตอนที่ 3 การผนวกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ไตรสิกขา หมายถึง การนำเสนอหรือเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ

ขั้นตอนที่ 4 การผนึกความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ไตรสิกขา หมายถึง การใช้ความรู้ของผู้ที่ได้รับการศึกษามาแล้ว

จากขั้นตอนการบูรณาการทั้ง 4 นี้เองทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยเกี่ยวกับ “รูปแบบบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ไตรสิกขา” คือ CAPA Model

ภาพที่ 5.1 รูปแบบบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขา

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยเกี่ยวกับ“รูปแบบบูรณาการการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขา” คือ CAPA Model มีความหมายดังนี้

C = Cultivation of Paṭisambhidāmagga Threefold Training Dimension หมายถึง การสร้างความรู้ปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขาขึ้น เป็นขั้นตอนแรกของการจัดการความรู้ เมื่อสร้างความรู้ปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขาขึ้นแล้ว จึงส่งต่อมายังขั้นตอนที่ 2

A = Arrangement of Paṭisambhidāmagga Threefold Training Dimension หมายถึง การจัดความรู้ปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขาให้อยู่ในรูปแบบหนังสือและe-Document ประเภทไฟล์ PDF เป็นขั้นตอนที่ 2 ที่ทำให้ความรู้ปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขาปรากฏเป็นรูปธรรมขึ้นแล้ว จึงส่งต่อมายังขั้นตอนที่ 3

P = Presentation of Paṭisambhidāmagga Threefold Training Dimension หมายถึง การนำเสนอความรู้ปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์เฟซบุ๊ก เป็นขั้นตอนที่ 3 ที่เก็บรักษาความรู้และนำความรู้ปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขาออกเผยแพร่สู่สาธารณะ แล้วจึงส่งต่อมายังขั้นตอนที่ 4

A = Application of Paṭisambhidāmagga Threefold Training Dimension หมายถึง การใช้ความรู้ปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขา เป็นขั้นตอนที่ 4 ที่ทำให้ความรู้ปฏิสัมพันธ์สามมิติไตรสิกขาได้เกิดขึ้นกับตัวผู้ศึกษาและนำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์เกิดการเรียนรู้ต่อเนื่องจนไปตามภาพที่ 5.1

จากองค์ความรู้ใหม่นี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความรู้ในพุทธศาสนาได้ ทั้งใน ด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่เป็นจำนวนมากที่ยังเป็นอักษรโบราณ ให้สามารถนำความรู้อัน ล้ำค่าเหล่านั้นมาจัดการความรู้ให้ปรากฏสู่สาธารณะชน หรือแม้แต่ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถสูงในทางพระพุทธศาสนาก็สามารถนำมาสร้างความรู้ขึ้น แล้วจัดเก็บอย่างเป็นระบบนำ เผยแพร่สู่สังคมให้กว้างขวาง ก็จะทำให้ความรู้ของพระพุทธศาสนายั่งยืนสืบต่อไปยังอนุชนรุ่นหลังได้

5.3 ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่พบจากการวิจัย จำแนกได้เป็น 2 ประการ คือ ข้อเสนอแนะเชิง นโยบาย และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรค:มิตติไตรสิกขา มีเนื้อหาที่เน้นเรื่องการพัฒนาความรู้เพื่อ พัฒนาชีวิตมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา และมีส่วนในการพัฒนาคนในสังคมอีกด้วย สำหรับองค์ความรู้ ใหม่ที่งานวิจัยนี้นำเสนอไปใช้ในการกำหนดนโยบายในสถาบันต่าง ๆ ได้แก่สถาบันศาสนา สถาบัน สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และสถาบันครอบครัว ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของประชาชน เพราะเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สถาบันทางศาสนาต้องเป็นผู้นำในการนำความรู้การจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรค: มิตติไตรสิกขาไปสู่ ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย โดยอาศัยช่องทางของสื่อสารมวลชน โดยให้เป็นผู้นำเสนอในคัมภีร์ ปฏิสัมพันธ์มรรค:ไปให้ประชาชนได้ศึกษาก่อนเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยในชื่อและความหมายของ หลักธรรมต่าง ๆ จากนั้นจึงแนะนำวิธีการพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญาให้เกิดขึ้น โดยมีวิธีการที่ดีที่สุดก็คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันหมายถึง การที่ผู้อยู่ในสถาบัน องค์การทางศาสนา พึงต้องประพฤติปฏิบัติ ตนให้เป็นแบบอย่างแก่คนในสังคม และวิธีการถ่ายทอดสู่ประชาชนโดยอาศัยหลักปฏิสัมพันธ์ 4 ซึ่งจะต้องแสดงให้ประชาชนเข้าใจถึงหลัก อรรถ ธรรม นิรุตติ ปฏิภาณในหัวข้อธรรมะใดหัวข้อหนึ่ง เมื่อประชาชนเกิดความเข้าใจแล้ว ก็จะทำให้ประชาชนสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม ตามหลักการของพระพุทธศาสนา

2. สถาบันสื่อมวลชน เป็นสถาบันที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพราะโลกทุก วันนี้เป็นยุคสังคมข่าวสาร การนำเทคโนโลยีมาใช้จะมีส่วนอย่างมากในการนำความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรค: มิตติไตรสิกขาไปเก็บรักษาไว้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เมื่อความรู้ถูก เก็บไว้ในสถาบันสื่อมวลชนแล้ว ก็ให้นำออกมาเผยแพร่สู่สาธารณะโดยให้ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ความรู้ ได้โดยง่ายไม่มีข้อจำกัดต่าง ๆ ที่สำคัญสื่อมวลชนจะต้องเชื่อมโยงความรู้ไปสู่ทุกหน่วยในสังคม

3. สถาบันการศึกษา เป็นสถาบันที่มีความสำคัญในการสร้างความรู้เพราะการศึกษาเป็น รากฐานของการพัฒนาคนและสังคม ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการกำหนดเป้าหมายของการศึกษาให้ถูกต้อง

เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มี ศีล สมาธิ ปัญญา นี้จะต้องมีการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาผู้เรียนไว้ในแผนของการพัฒนาการศึกษา มีการทำหลักสูตรที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยหลักปฏิสัมพันธ์ 4 ส่วนในการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอนควรเน้น การสร้างจิตสำนึกในทางศีลธรรมก่อน และให้ต่อเนื่องตั้งแต่การศึกษาปฐมวัยจนถึงอุดมศึกษา การให้การศึกษานี้สถาบันศึกษาไม่สามารถกระทำได้เพียงลำพังหากยังต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทุกภาคส่วน คือ สถาบันครอบครัว องค์กรเอกชน และองค์กรประชาสังคม เพื่อให้สังคมทั้งสังคมเป็นสังคมคุณธรรม นอกจากนี้การจัดการศึกษาควรใช้หลักด้านปัญญาภาวนา คือการสอนผู้เรียนให้ รู้ เข้าใจ พิจารณาโดยเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงเกี่ยวโลกและชีวิต เพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

4. สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันอันดับแรกในการสร้างความรู้โดยการสอนให้เด็กเรียนรู้ภาษา และการสื่อความหมาย เมื่อเด็กหรือเยาวชนต้องได้รับการเรียนรู้จากพ่อแม่ ผู้ปกครอง ก็นำหลักการของการเรียนรู้ และความหมาย หรือเหตุและผล มาสอนคุณธรรมต่าง ๆ โดยเริ่มที่ศีลก่อน ด้วยเหตุนี้พ่อแม่ควรทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูก และเมื่อลูกมองเห็นพ่อแม่ ปฏิบัติแล้วเด็กจะเกิดการเรียนรู้ และนำไปปฏิบัติตาม ซึ่งพ่อแม่ก็ควรการสนับสนุนให้พัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้น ควบคู่กับการสอนสมาธิและปัญญา

ด้วยเหตุนี้ในการนำรูปแบบการจัดการความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขา ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมานั้น ผู้วิจัยเห็นว่าหัวใจสำคัญที่จะทำให้สำเร็จก็คือ การสร้าง การเก็บรักษา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการเกิดความรู้ปฏิสัมพันธ์มรรคมีไตรสิกขาขึ้นในตน จะทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยอาศัยหลักปฏิสัมพันธ์ในการรับรู้ เรียนรู้และใช้ความรู้เกี่ยวกับไตรสิกขาในการดำเนินชีวิตให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

5.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยในครั้งต่อไป ผู้วิจัยเสนอให้มีการศึกษา ดังนี้

1. การจัดการความรู้ในคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนา เช่น วิมุตติมรรค อภิธรรมมัตถสังคหะ
2. การจัดการความรู้ในองค์กรพระพุทธศาสนา เช่น วัด มูลนิธิ สถาบันการศึกษา
3. การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค
4. การพัฒนาชาวนัญญาตามแนวปฏิสัมพันธ์ญาณ

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรต้นตอปัญหาภาษาไทย ชุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค เล่มที่ 31.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. มูลนิธิ. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (91 เล่ม).

เล่มที่ 1, 6, 13, 15, 16, 19, 32, 34, 36, 44, 45, 65, 66, 68 - 69, 78. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525.

..... วิสุทธิมรรค ภาค 1 ตอน 1. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2554.

ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือและวารสาร

จิระประภา อัครบวร. รองศาสตราจารย์ ดร. การจัดการความรู้. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. 2552.

จุฑารัตน์ ศราวณะวงศ์. รองศาสตราจารย์ ดร. “หน่วยที่ 2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้” ใน ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2555.

ทัศนาศา หาญพล. รองศาสตราจารย์ ดร. “หน่วยที่ 3 แนวคิดและองค์ประกอบของกระบวนการจัดการความรู้” ใน ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2555.

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. รองศาสตราจารย์ ดร. องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ 10 กรุงเทพมหานคร: แชนท โฟร์ พรินติ้ง. 2559.

เนาวนิตย์ สงคราม. การสร้างนวัตกรรม : เปลี่ยนผู้เรียนให้เป็นผู้สร้างนวัตกรรม. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2556.

น้ำทิพย์ วิภาวิน. รองศาสตราจารย์ ดร. “หน่วยที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการความรู้” ใน ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการความรู้. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2555.

บุญใจ ศรีสถิตย์นรากุล. ระเบียบวิธีการวิจัยทางพยาบาลศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ยูแอนด์ไออินเตอร์มีเดีย. 2547.

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธ์ิ. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์. 2549.

- ปทานุกรมบาลี-ไทย-สันสกฤตฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาจันทบุรีนฤนาถ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย. 2553.
- พระกอบชัย เขมานนโท. “รูปแบบการจัดการความรู้ของพุทธทาสภิกขุเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ในวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. 5(1), 2560.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. *วิมุตติมรรค*. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2554.
- พระธรรมपालเถระ. *ปรมัตถ์ญานวิสุทธิมรรค*. กรุงเทพมหานคร : มุลินิธิภูมิโกลิกขุ. 2541.
- พระนันทปัญญาจารย์. *สังเขปไตรปิฎก วิสุทธิมรรค*. กรุงเทพมหานคร : มุลินิธิภูมิโกลิกขุ. 2541.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 6 กรุงเทพมหานคร : ผลิตัณม์. 2555.
- _____ . *พระไตรปิฎก: สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร : ผลิตัณม์. 2559.
- พระมหากัจจายนเถระ รัตน ; พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ตรวจชำระ; พระคันธสारा ภิวังศ์ แปลและอธิบาย. *เนตติปกรณ์*. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์. 2550.
- ไพโรจน์ ชลารักษ์ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. *การจัดการความรู้: สังกับทฤษฎี*. นครปฐม: เพชรเกษม ปริ้นติ้ง. 2551.
- ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน. 2556
- _____ . *พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานราชบัณฑิตยสถาน. 2556.
- _____ . *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ – ไทย*. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์. 2540.
- _____ . *สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 17*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์. 2523.
- วิจารณ์ พานิช. ศาสตราจารย์ น.พ. *การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ. 2549.
- วีระชาติ นิมอนงค์, ดร. พระมหาสมบุญ วุฒิกโร, ดร. บทความจากรายงานการวิจัย “การศึกษาวิเคราะห์ ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, *นิตยสารพุทธจักร*, 63(6), 2552.
- สมชาย นำประเสริฐชัย. รองศาสตราจารย์ ดร. *การจัดการความรู้*. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น 2558.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหลวงวิษณุฯ. *สารานุกรมพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย. 2539.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *พุทธธรรมฉบับประชาชน*. พิมพ์ครั้งที่ 47. กรุงเทพมหานคร : ผลิตัณม์. 2559.
- _____ . *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพมหานคร : ผลิตัณม์. 2559.
- _____ . *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 38. กรุงเทพมหานคร : ผลิตัณม์. 2559.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ศาสตราจารย์. ชาย สัญญาวิวัฒน์. *การบริหารจัดการแนวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2550.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. พิมพ์ครั้งที่ 17 .กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย. 2550.

สุเชาว์ นพอม ชุม. รองศาสตราจารย์ “*ญาณวิทยาในพระพุทธศาสนา*” ใน *สารัตถะวิชาการพุทธ
ปรัชญา*. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย. 2555

สุภาพรรณ ณ บางช้าง, รองศาสตราจารย์ ดร. แม่ชี. *พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย*.
กรุงเทพมหานคร : หอพระไตรปิฎกนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2556.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศาสตราจารย์พิเศษ. *คำบรรยายพระไตรปิฎก*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภา. 2555.

อรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง. รองศาสตราจารย์ ดร. “หน่วยที่ 14 เทคโนโลยีและการสื่อสารการฝึกอบรมและการจัดการ
ความรู้” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาเทคโนโลยีและสื่อการศึกษา*. นนทบุรี :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2552.

2) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/รายงานการวิจัย

จิรัชฌา วิเชียรปัญญา. *การพัฒนาตัวบ่งชี้ร่วมสำหรับการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. วิทยานิพนธ์
ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2549.

ดารารัตน์ ลิ้มเสริมสุขสิริ. *การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ ด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติแบบ
ผสมผสานเพื่อเสริมสร้างพลวัตการเรียนรู้สำหรับพนักงานธนาคารพาณิชย์*. วิทยานิพนธ์
ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2553.

ดวงกมล โพธิ์นาค. *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมแบบผสมผสานโดยบูรณาการกับระบบการจัดการ
ความรู้ สำหรับนักวิจัยมือใหม่เรื่อง การเขียนโครงร่างงานวิจัย*. ดุษฎีนิพนธ์บริหารธุรกิจดุษฎี
บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ. 2554.

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์. *การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา*. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2555.

ทัตวรณณ ธิมาคำ. *การจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเรื่องการทำฝ้ายกล่าพูน*. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2553.

ธีรังกูล วรบำรุงกุล. *การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด*.
วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2556.

นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร. *การจัดการความรู้เชิงพุทธ*. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิต
วิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2555.

น้ำนิตย์ ดันตศิรีวัฒน์. *การบรรเทาทุกข์ตามแนวสติปัฏฐาน 4*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2557.

- บรรจบ บรรณรุจิ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร.. *ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ*.
รายงานการวิจัยกรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2548.
- ปรุตม์ บุญศรีตัน. *รูปแบบการตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2550.
- พระมหาบุญเลิศ ธมมทสสี (โอรุสุ). *การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์อินทรีย์ 5 เปรียบเทียบกับญาณ 16*.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย. 2556.
- พระมหาเศกสิทธิ์ รตนโมลี (แก้วหาวงค์). *บูรณาการการจัดการศาสนพิธีด้วยหลักการจัดการความรู้*.
วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2558.
- พระมหาสยาม ราชวัตร. *การศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค*.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล. 2543.
- พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที). *การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา*.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย. 2557.
- มนตรี เพชรนาจักร. *ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท : การจัดการและเป้าหมาย*. สารนิพนธ์พุทธศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2555.
- รณชิต พุททษกรรณ. *การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการนำนโยบายการจัดการความรู้สู่การปฏิบัติของ
โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. วิทยานิพนธ์
ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2554.
- วฤชาญ์ เลิศศิริ. *การจัดการความรู้ทักษะดนตรีไทย : กรณีศึกษาระนาดเอก*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2557.
- ศิริพร บุญชัยเสถียร. *การฝึกจิตเพื่อควบคุมและพัฒนาตนตามหลักพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์
ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2557.
- สมชาย ชัยเชษฐดำรงกุล. *วิเคราะห์การจัดการความรู้เชิงพุทธ*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2554.
- สุพัตรา คงขำ. *การพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อเสริมสร้างความ
เข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2556.
- สุภาพรรณ กลิ่นนาค, แมชี. *การสร้างสุขภาวะของชีวิตตามแนวโพชฌงค์ในพุทธศาสนา*. ดุษฎีนิพนธ์
ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2560.

เสนาะ ผดุงฉัตร. *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ต่ออานาปานัสสติภาในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2550.

อุทัย สติมัน. *การพัฒนาารูปแบบการจัดการความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2555.

อันธิมา แสงชัย. *มิติสุนทรียศาสตร์ในจริยศาสตร์ขงจื้อ*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2557.

เอื้อมอร ชลวร. *การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2554.

2) ภาษาต่างประเทศ

A Dictionary Buddhism. New York: Oxford University Press. 2003.

A Concise Dictionary of Business. New York: Oxford University Press. 2009.

Debowski. Shelda. *Knowledge management*. Sydney : John Wiley & Sons Australis. 2006.

Desouza. Kevin C.. and Paquette. Scott. *Knowledge management: An introduction*. New York : Neal – Schuman Publishers. 2011.

Guo. Zining. Sheffield. James. *A Paradigmatic and Methodological Examination of KM Research: 2000 to 2004*. Decision Support Systems. 44 2008.
online <http://ppr.cs.dal.ca/sraza/files/KM%20Introduction-5.pdf>

John Bowker. *The Concise Oxford Dictionary of World Religions*. Oxford: Oxford University Press. 2005.

Kimiz Dalkir. *Knowledge management in Theory and Practice*. Second Edition. Massachusetts: The MIT Press. 2011.

Marina Du Plessis. *The impact of Organizational Culture on Knowledge Management*. Oxford : Chandos Publishing. 2006.

Suresh. J.k. and Kavi Mahesh. *Ten steps to Maturity in Knowledge Management*. Oxford : Chandos Publishing. 2006.

The Princeton dictionary of Buddhism. Princeton: Princeton University Press. 2014.

3) เว็บไซต์

กลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ไตรสิกขา, โดย ภาคภูมิ ศรีถาวร, 2561, สืบค้นจาก

<<https://www.facebook.com/groups/1734556879928541>>

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา (มศพ.) “เกิดแก่เจ็บตาย”.

<<http://www.dhammadhome.com/book/topic/26>> 12 มิถุนายน 2560.

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา (มศพ.) “ประวัติความเป็นมาของมูลนิธิ”.

<<http://www.dhammadhome.com>> 12 มิถุนายน 2560.

มูลนิธิสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม. “ประวัติความเป็นมา สคส”.

<<http://www.kmi.or.th>>. 22 มีนาคม 2560.

เว็บไซต์รวมพระไตรปิฎก อรรถกถา พจนานุกรมศัพท์ธรรมะ และหนังสือธรรมะ.

<<http://www.84000.org>> 12 มิถุนายน 2560.

สุรพงษ์ ฆานาค “บันทึกบทเรียนการจัดการความรู้”. 2012. สืบค้นจาก

<<https://www.gotoknow.org/posts/486214>>.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการและสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. คู่มือการจัดทำแผนการจัดการความรู้.

<https://www.opdc.go.th/Law/File_download/113756883-11.doc>.

4) โสตทัศนวัสดุ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). แผ่นซีดีธรรมะบรรยายเรื่อง “คุยกับเณรพอให้เห็นธรรม

ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ปัญญาแตกฉาน” วัดญาณเวศกวัน วันที่ 21 ตุลาคม 2546.

ภาคผนวก

มหาจุฬาราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจแบบสัมภาษณ์

1. พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ. ดร.

วุฒิการศึกษา ศน.ด. (พุทธศาสนศึกษา) มมร.

M.A. (ภาษาศาสตร์) BHU

ศน.บ. (ภาษาอังกฤษ) มมร.

ตำแหน่ง คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2. พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน, ดร.

วุฒิการศึกษา ศน.ด. (พุทธศาสนศึกษา) มมร.

ศศ.ม. (ปรัชญา) มช.

ศน.บ. (ภาษาอังกฤษ) มมร.

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

3. ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. สุมานพ ศิวารัตน์

วุฒิการศึกษา ศน.ด. (พุทธศาสนศึกษา) มมร.

ศศ.ม. (พัฒนาชนบทศึกษา) ม.มหิดล

ค.บ. (ภาษาไทย) วิทยาลัยครูพระนคร

ตำแหน่ง อาจารย์พิเศษประจำบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

4. ผศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน

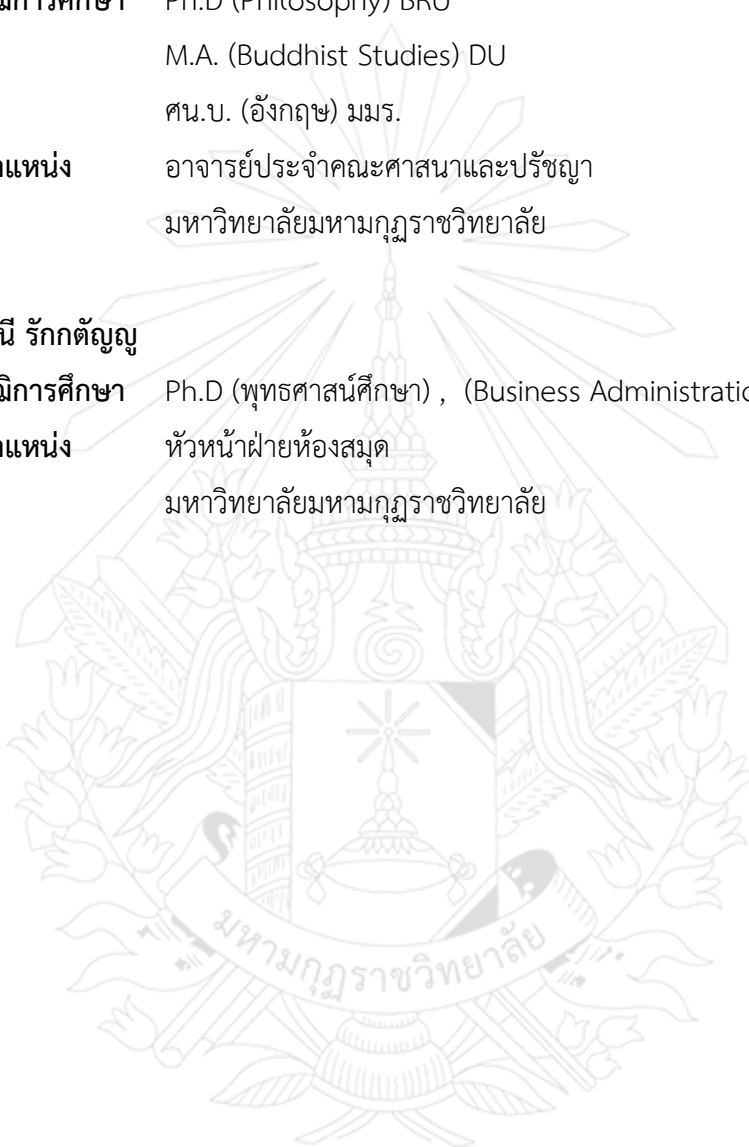
วุฒิการศึกษา Ph.D (Philosophy) BRU
M.A. (Buddhist Studies) DU
ศน.บ. (อังกฤษ) มมร.

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

5. ดร.สาลีณี รักกัตถุญญ

วุฒิการศึกษา Ph.D (พุทธศาสนศึกษา) , (Business Administration)

ตำแหน่ง หัวหน้าฝ่ายห้องสมุด
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โทร. ๐-๒ ๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๖๐

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๗๐๑

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ด้วย นายภาควงุมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์มารค : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDAMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ตรวจเครื่องมือวิจัยในฐานะที่
เป็นผู้ทรงคุณวุฒิฯ เพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเรียนมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบเครื่องมือ
ดังกล่าว

- ทวง
- ได้ตรวจ/เตรียมพร้อม
15 ม.ค. ๖๐

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฒโน, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Phromphakorn
คณบดี
๑๗ ม.ค. ๖๐

มหาวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โทร. ๐-๒ ๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๖๐

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๗๐๒

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุมัติตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน พระมหาบุญไทย ปุณณมโน, ดร.

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์สามัคคี : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDAMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัยในฐานะที่
เป็นผู้ทรงคุณวุฒิฯ เพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเรียนมายังท่าน เพื่อขออนุมัติตรวจสอบเครื่องมือ
ดังกล่าว

ใจฉัตร สอนวิชา
ศาสตราจารย์ มกุฏราชวิทยาลัย
๒๐๑๑.๖๑

(พระมหาบุญศรี ญาณวชิโร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน .....บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โทร. ๐-๒ ๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๖๐
 ที่ ..... ศธ ๖๐๐๒/๗๐๓ ..... วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙
 เรื่อง .....ขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือวิจัย.....

เจริญพร ศ. กิตติคุณ ดร. สุมานพ ศิวรัตน์

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
 หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
 ปฏิสัมพันธ์สามมรรค : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDAMAGGA :
 THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ตรวจเครื่องมือวิจัยในฐานะที่
 เป็นผู้ทรงคุณวุฒิฯ เพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเรียนมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบเครื่องมือ
 ดังกล่าว

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๓๕๐๙/เรขม๕๐๔๘๘๘

๑๗/๑๑/๒๕๖๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โทร. ๐-๒ ๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๖๐

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๗๐๕ วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร. บุญร่วม คำเมืองแสน

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์สามรรค : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDAMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ตรวจเครื่องมือวิจัยในฐานะที่
เป็นผู้ทรงคุณวุฒิฯ เพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเรียนมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบเครื่องมือ
ดังกล่าว

(พระมหากษัตริย์ ภาณุวสุโฒ, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2/11
17 ต.ค. 2561

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน .....บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โทร. ๐-๒ ๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๖๐

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๗๐๔ ..... วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ดร. สาลินี รักกตัญญู

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์สามมรรค : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDAMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ตรวจเครื่องมือวิจัยในฐานะที่
เป็นผู้ทรงคุณวุฒิฯ เพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเรียนมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบเครื่องมือ
ดังกล่าว

(พระมหากษัตริย์ ญาณวฑฺฒโธ, ผศ.ดร.)

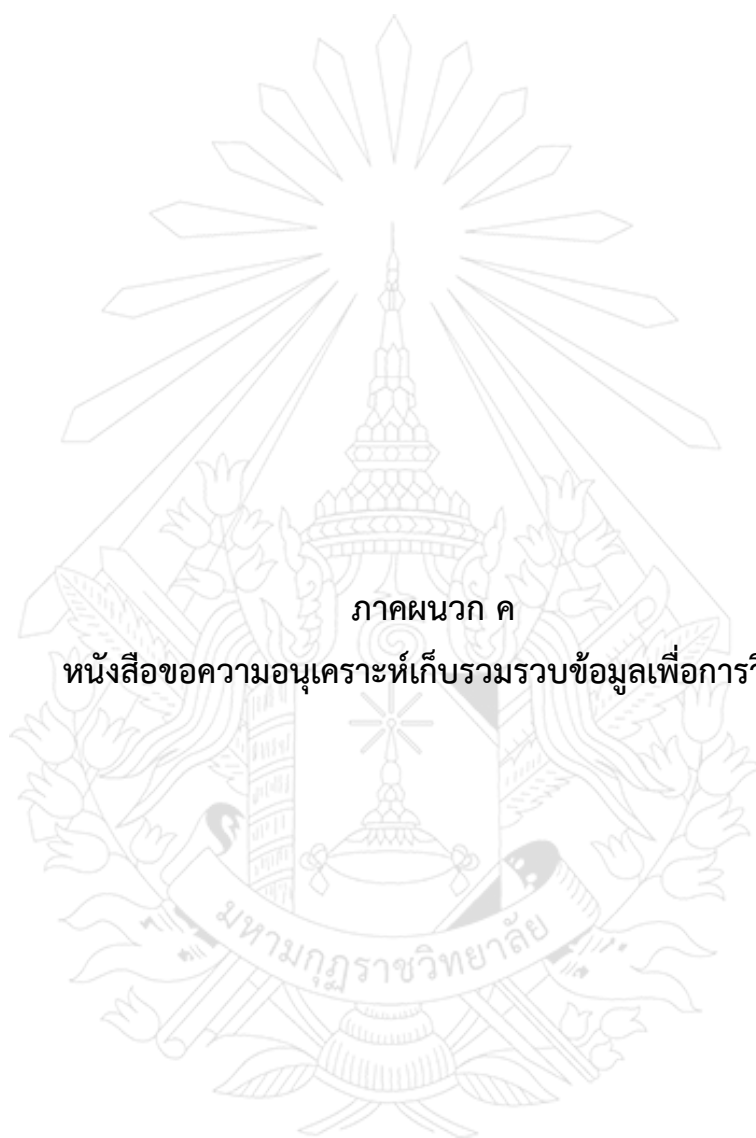
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ได้ตรวจสอบเครื่องมือแล้ว ด้วยความยินดี

ดร. สาลินี รักกตัญญู

ภาคผนวก ค

หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๐๗๕

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ บ้านวัดสุวรรณ ต.ศาลายา-นครชัยศรี
จ.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

กราบเรียน พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สณฺโณโต), ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์สามัคคี : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PAṬISAMBHIDĀMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเรียนมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ดังกล่าว
สำหรับวันและเวลา นักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

พระสงฆ์
๑๖ มี.ค. ๖๑
พระสงฆ์
(พระสงฆ์)
๑๖ มี.ค. ๖๑

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาบุญศรี ญาณวุฑฺโฒ, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)

๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ต.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙-๑๐๖๒ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ บ้านวัดสุวรรณ ถนนศาลา-นครชัยศรี
ต.ศาลาया อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๖๐

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๐๗๖

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

กราบเรียน พระราชสิทธิมนี วิ. (พระมหาบุญชิต ญาณส่วโร ป.ธ.๙, พธ.บ., อ.ม., พธ.ด.)

ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์สามัคคี : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PAṬISAMBHIDĀMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้พระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการ
สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงกราบเรียนมายังพระเดชพระคุณ เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการ
ให้สัมภาษณ์ดังกล่าว สำหรับวันและเวลา นักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับพระเดชพระคุณด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)

๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ต.ศาลาया-นครชัยศรี ต.ศาลาया อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๕๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙-๑๐๖๒ โทรสาร : ๐-๒๕๔๔-๖๐๔๑

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๐๗๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ด.ศาลายา-นครชัยศรี
ด.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๖๐

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล (หิรัญรักษ์) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตร์ศษญีบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อศษญีนิพนธ์เรื่อง "การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์มารรค : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDĀMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานศษญีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเรียนมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ดังกล่าว
สำหรับวันและเวลา นักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)

๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ด.ศาลายา-นครชัยศรี ด.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๕๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙-๑๐๖๒ โทรสาร : ๐-๒๕๔๔-๖๐๔๑

ได้พร้อมทางแล้ว
พ.ศ.๒๕๖๑

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๐๘๐

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ บ้านวัดสุวรรณ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร ศาสตราจารย์พิเศษ จันทงค์ ทองประเสริฐ (ราชบัณฑิต)

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุขฎิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์มารค : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDĀMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานดุขฎิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเจริญพรมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์
ดังกล่าว สำหรับวันและเวลา นักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฒ, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)

๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๕-๑๐๖๒ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๐๗๘

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ บ้านเว็ดสุวรรณ อ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๔๐
โทร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๔๔-๖๐๖๐

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร อาจารย์จ่ารัฐ ธรรมดา หัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์มารค : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDĀMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเจริญพรมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์
ดังกล่าว สำหรับวันและเวลา นักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

โดยในนามพระภิกษุ
อภ. อภ. 10- 61.

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)

๒๔๘ หมู่ที่ ๑ อ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๔๐

โทร. ๐-๒๕๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙-๑๐๖๒ โทรสาร : ๐-๒๕๔๔-๖๐๔๑

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๐๗๙

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ บ้านวัดสุวรรณ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเดียน มหาวิทยาลัยมหิดล

ด้วย นายภาควิชา ตรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์สามัคคี : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDĀMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ฯ
เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเจริญพรมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์
ดังกล่าว สำหรับวันและเวลา นักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระมหาบุญสุริ ภาณวุฑโฒ, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)

๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙-๑๐๖๒ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

นางสมหมาย ทรัพย์
คณ.นร. ๒๐๒๑/๒๐๒๒
๒๐๒๑/๒๐๒๒

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๐๘๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ บ้านวัดสุวรรณ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายอำนาจ สุวรรณศิริ

อธิบดีกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์สามมิติ : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PAṬISAMBHIDĀMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเจริญพรมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์
ดังกล่าว สำหรับวันและเวลา นักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระมหาบุญศรี ภาณุวชิโธ, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

วิไลรุ่งทิวา

๑ มี.ค. ๖๑

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)

๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙-๑๐๖๒ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๐๘๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ บ้านวัดสุวรรณ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร ผศ.ดร. อัครา ประโยชน์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุขฎิบัณฑิตเรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์มารค : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PAṬISAMBHIDĀMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ฯ
เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานดุขฎิบัณฑิต

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเจริญพรมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์
ดังกล่าว สำหรับวันและเวลา นักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระมหาบุญศรี ญาณวุฑฒ, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

16 มีนาคม ๒๕๖๑
อ.น. ๕๖๐๑

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)

๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๕-๑๐๖๒ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

ที่ ศธ ๖๐๐๒/๐๘๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ บ้านวัดสุวรรณ ถนนศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร ดร.ผาณิต วัชรวิชญ์

ด้วย นายภาคภูมิ ศรีถาวร เลขประจำตัวนักศึกษา ๕๖๓๐๑๕๐๑๓๒๐๑๘ นักศึกษา
หลักสูตรศาสนศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต รุ่นที่ ๔/๒๕๕๖ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุขฎิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ใน
ปฏิสัมพันธ์มารค : มิติไตรสิกขา (KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PATISAMBHIDĀMAGGA :
THREEFOLD TRAINING DIMENSION)” มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานดุขฎิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัยจึงเจริญพรมายังท่าน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์
ดังกล่าว สำหรับวันและเวลา นักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระมหาบุญศรี ถานกุลไธ, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

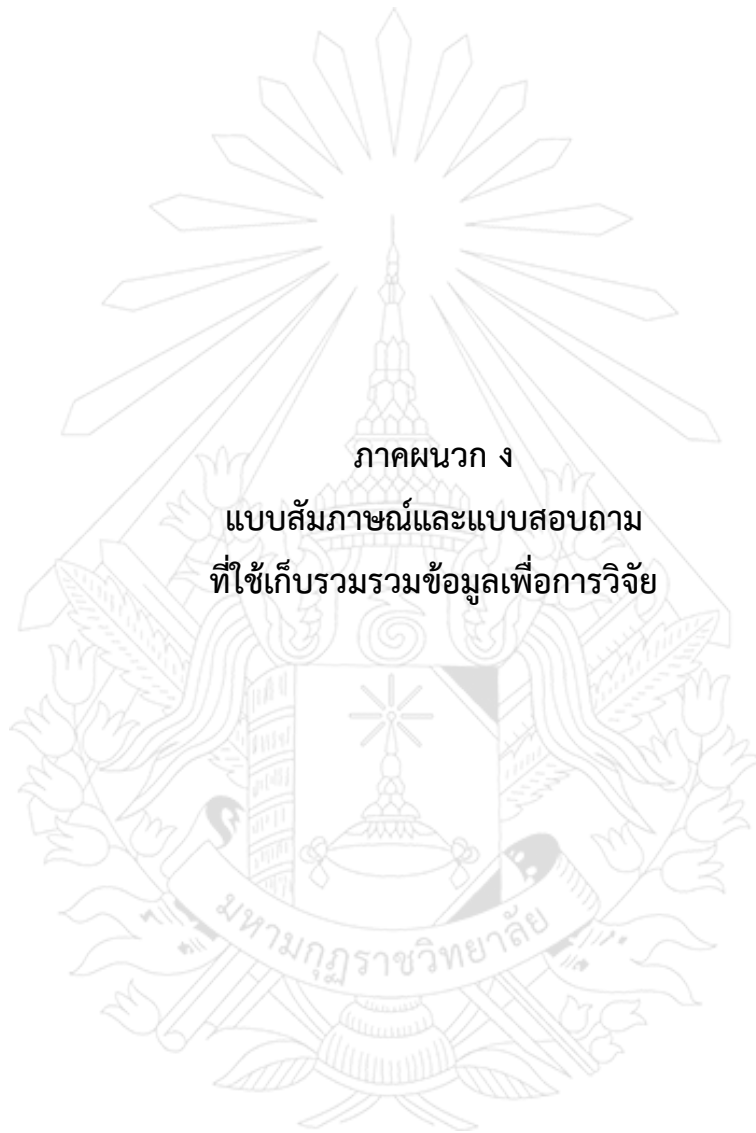
ได้สัมภาษณ์แล้ว
Pam!

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)

๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ถนนศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙-๑๐๖๒ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

ภาคผนวก ง
แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
ที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก
เรื่อง การจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทวิภาค : มิติไตรสิกขา

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ ใช้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาทางและด้านการจัดการความรู้ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
- ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทวิภาค : มิติไตรสิกขา
- ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1) ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล.....
- 2) วุฒิการศึกษา
ทางธรรม.....
ทางโลก.....
- 3) ตำแหน่ง/สมณศักดิ์.....
- 4) สถานที่ทำงาน.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความรู้ในปฏิสัมพันธ์ทวิภาค : มิติไตรสิกขา มี 2 ชุด

ชุดที่ 1 สำหรับผู้เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนามี 3 คำถาม ได้แก่

1. ท่านมีความคิดว่า คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ทวิภาคมีเนื้อหาเกี่ยวกับไตรสิกขาหรือไม่อย่างไร

.....

.....

.....

2. ท่านมีความคิดว่า คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับหลักไตรสิกขาได้หรือไม่อย่างไร

.....

.....

.....

3. ท่านมีความคิดว่า “ปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา” มีคุณค่าต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรมได้อย่างไร

.....

.....

.....

ชุดที่ 2 สำหรับผู้เชี่ยวชาญการจัดการความรู้มี 1 คำถาม ได้แก่

1. ท่านมีความคิดว่าการบูรณาการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ SECI Model กับปฏิสัมพันธ์มรรคมิติไตรสิกขา จะเกิดผลอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

นายภาคภูมิ ศรีถาวร

นักศึกษาลัทธิสุตฺตศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผู้สัมภาษณ์

แบบสอบถาม

เรื่อง ความคิดเห็นของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อหนังสือ

ปฏิสัมพันธ์มรรค : มิติไตรสิกขา

แบบสอบถามความคิดเห็นชุดนี้ ใช้สอบถามนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ที่มีต่อหนังสือปฏิสัมพันธ์มรรค : มิติ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อหนังสือปฏิสัมพันธ์มรรค : มิติไตรสิกขา

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1) ชื่อ..... นามสกุล.....

2) วุฒิการศึกษา.....

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อหนังสือปฏิสัมพันธ์มรรค : มิติไตรสิกขา

คำชี้แจง โปรดกาเครื่องหมาย / ลงในช่องที่ท่านมีความคิดเห็นต่อหนังสือปฏิสัมพันธ์มรรค : มิติไตรสิกขา ดังนี้

รายการประเมิน	ระดับการประเมิน				
	ดีมาก	ดี	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
เนื้อหาและการใช้ภาษาในปฏิสัมพันธ์มรรค : มิติไตรสิกขา					
1.1 เนื้อหามีความถูกต้อง					

1.2 เนื้อหาเรียบเรียงเป็นลำดับไม่สับสน					
1.3 สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้					
1.4 ภาษาที่เขียนในเนื้อหาเข้าใจง่าย					

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

นายภาคภูมิ ศรีถาวร
 นักศึกษาหลักสูตรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

แบบสอบถาม

เรื่อง ความคิดเห็นของผู้ศึกษาปฏิสัมพันธ์มารรค : มิติไตรสิกขา
 บนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก

แบบสอบถามความคิดเห็นชุดนี้ ใช้สอบถามผู้ศึกษาปฏิสัมพันธ์มารรค : มิติไตรสิกขาบน
 เครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยแบ่งแบบ
 สัมภาษณ์ออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นของผู้ศึกษาปฏิสัมพันธ์มารรค : มิติไตรสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์
 ประเภทเฟซบุ๊ก

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1) ชื่อ..... นามสกุล.....

2) วุฒิการศึกษา.....

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นของผู้ศึกษาปฏิสัมพันธ์มารรค : มิติไตรสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์

ประเภทเฟซบุ๊ก

คำชี้แจง โปรดกาเครื่องหมาย / ลงในช่องที่ท่านมีความคิดเห็นต่อการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางมรรค :
 มิติไตรสิกขาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก รวมจำนวน 12 ข้อ มีดังนี้

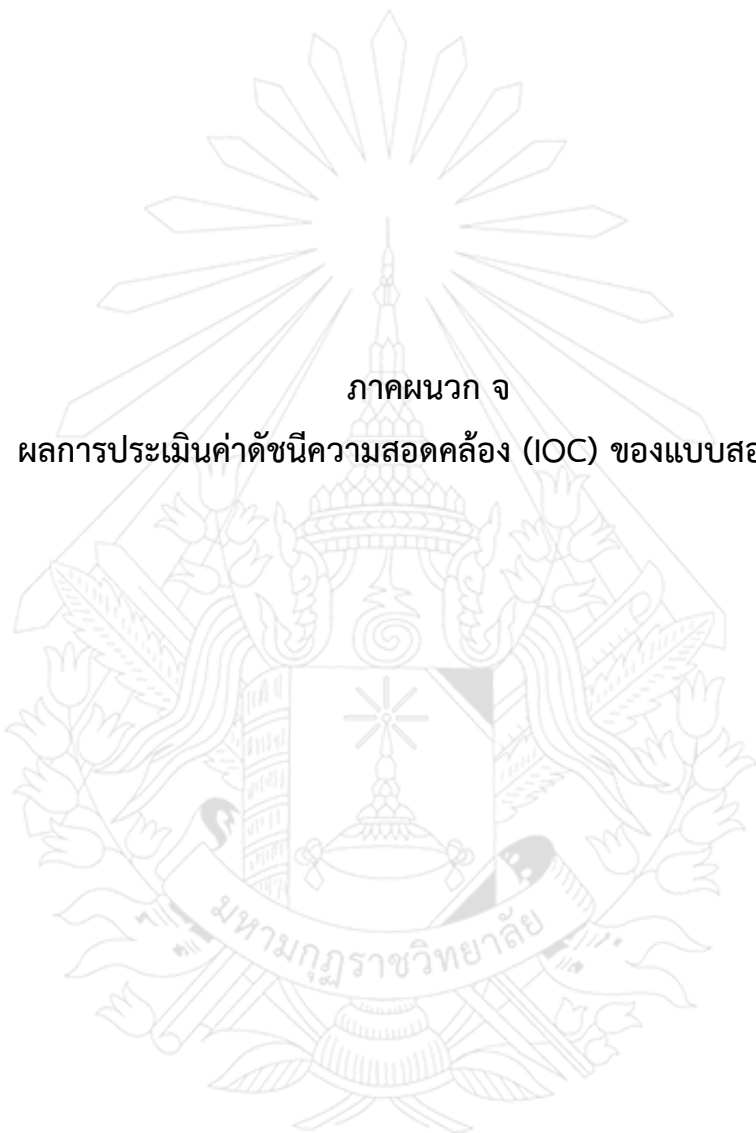
รายการประเมิน	ระดับการประเมิน				
	ดีมาก	ดี	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. ความรู้จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมิติไตรสิกขา					
1. บทนำ					
2. ปฏิสัมพันธ์ทางมรรค : ศีล					
3. ปฏิสัมพันธ์ทางมรรค : สมาธิ					
4. ปฏิสัมพันธ์ทางมรรค : ปัญญา					
5. การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์					
6. ผลการปฏิบัติไตรสิกขาที่บริบูรณ์					
7. การนำหลักปฏิสัมพันธ์ทางมรรคไปใช้กับปฏิสัมพันธ์ทางมรรคมิติไตรสิกขา					
8. บทสรุป					

รายการประเมิน	ระดับการประเมิน				
	ดีมาก	ดี	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
2. ประโยชน์จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางมรรค : มิติไตรสิกขา บนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก					
2.1 มีทางเลือกในการศึกษาธรรมะมากขึ้น					
2.2 สะดวกสามารถศึกษาได้ตามที่ต้องการ					
2.3 ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม					
2.4 เหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน					

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

นายภาคภูมิ ศรีถาวร
นักศึกษาหลักสูตรศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก จ

ผลการประเมินค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถาม

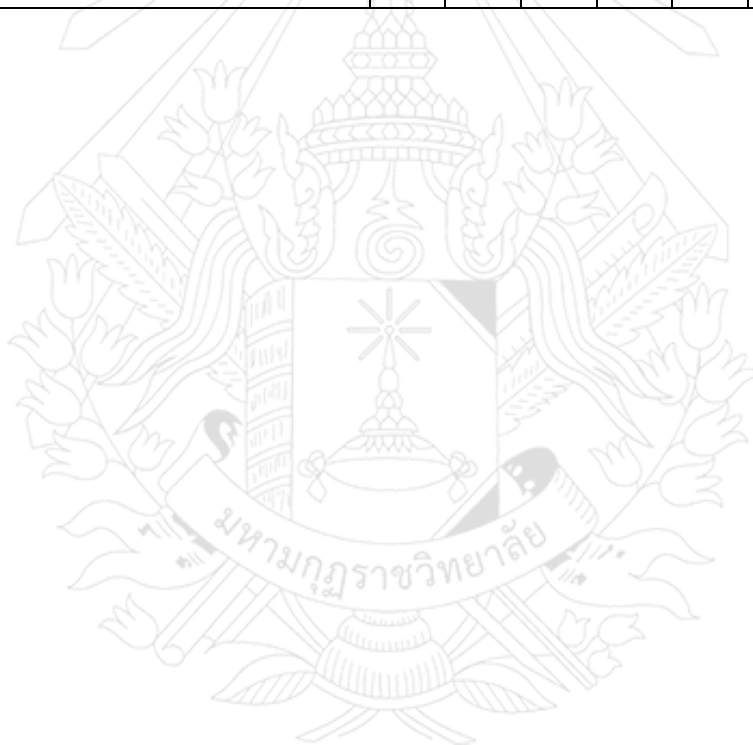
แบบสอบถาม

เรื่อง ความคิดเห็นของผู้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางจรด : มิติไตรสิกขา
บนเครือข่ายสังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก

ข้อ	ข้อความ	ความสอดคล้อง						
		ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ					IOC	ความ สอดคล้อง
		คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	คนที่ 4	คนที่ 5		
	ความรู้จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางจรด : มิติไตรสิกขา							
1.	บทนำ	1	1	1	1	1	1.00	✓
2.	ปฏิสัมพันธ์ทางจรด : ศील	1	1	1	1	1	1.00	✓
3.	ปฏิสัมพันธ์ทางจรด : สมาธิ	1	1	1	1	1	1.00	✓
4.	ปฏิสัมพันธ์ทางจรด : ปัญญา	1	1	1	1	1	1.00	✓
5.	การปฏิบัติไตรสิกขาให้บริบูรณ์	1	1	1	1	1	1.00	✓
6.	ผลการปฏิบัติไตรสิกขาที่บริบูรณ์	1	1	1	1	1	1.00	✓
7.	การนำหลักปฏิสัมพันธ์ทางจรดไปใช้กับปฏิสัมพันธ์ทางจรดมิติไตรสิกขา	1	1	1	1	1	1.00	✓
8.	บทสรุป	1	1	1	1	1	1.00	✓

		ความสอดคล้อง
--	--	--------------

ข้อ	ข้อความ	ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ						IOC	ความ สอดคล้อง
		คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	คนที่ 4	คนที่ 5			
	ประโยชน์จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ มรรค : มิติไตรสิกขบนเครือข่าย สังคมออนไลน์ประเภทเฟซบุ๊ก								
1.	มีทางเลือกในการศึกษาธรรมะ มากขึ้น	1	1	1	1	1	1.00	✓	
2.	สะดวกสามารถศึกษาได้ตามที่ ต้องการ	1	1	1	1	1	1.00	✓	
3	ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการ เดินทางไปวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม	1	1	1	1	1	1.00	✓	
4	เหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน	1	1	1	1	1	1.00	✓	

ภาคผนวก ฉ

รูปภาพในการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้การสัมภาษณ์เชิงลึกด้านพุทธศาสนา

พระธรรมกิตติเมธี

ป.ธ.9, ศาสนศาสตร์บัณฑิต, ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Ph.D. (Philosophy), BHU.

ตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร

เจ้าคณะภาค 16 -17 -18 (ธรรมยุต)

วันที่สัมภาษณ์ 16 มีนาคม 2561 สถานที่วัดราชาธิวาสวิหาร

พระราชสิทธิมนี วิ.

ป.ธ.9, พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่สัมภาษณ์ 7 เมษายน 2561 สถานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

พระมหาไพโรจน์ ภาณกุลโล

ป.ธ.9

ศาสนชณะธรรมماجริยะ, อุภโตวิภังคะโกวิทะ, วินยปาฬิปารคู สหภาพพม่า

คณะ 25 วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

วันที่สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2561 สถานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ศาสตราจารย์พิเศษจ้านงค์ ทองประเสริฐ (ราชบัณฑิต)

ป.ธ.9

พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

M.A. (Philosophy and South East Asia Studies) Yale University, USA

ตำแหน่ง ที่ปรึกษาอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่สัมภาษณ์ 19 มีนาคม 2561 สถานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ ก้นทะเตียน

ป.ธ.9, พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ) มหาวิทยาลัยมหิดล

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่ง อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหิดล

วันที่สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2561 สถานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

นายจำรูญ ธรรมดา

ป.ธ. 4

สาสนะชะธรรมาจริยะ สหภาพพม่า

ศึกษาศาสตรบัณฑิต, ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น

ตำแหน่ง หัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2561 สถานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้การสัมภาษณ์เชิงลึกด้านการจัดการความรู้

นายอานวย สุวรรณศิริ

เศรษฐศาสตรบัณฑิต และ นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 ศาสตรศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 ตำแหน่ง อธิการมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
 อดีตคณะอนุกรรมการพัฒนาระบบราชการเกี่ยวกับการส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี
 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบข้าราชการ วันที่สัมภาษณ์ 1 มีนาคม 2561 สถานที่บ้านพัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครา ประโยชน์

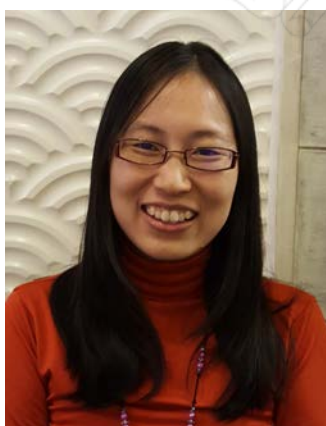
วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วิทยาการคอมพิวเตอร์ประยุกต์) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง
 สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ

M.S. (Computer Science) Asian Institute of Technology, Thailand

Ph.D.(Computer Science and Engineering) University of New South Wales, Sydney, Australia

ตำแหน่ง อาจารย์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ

วันที่สัมภาษณ์ 22 มีนาคม 2561 สถานที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ

ดร.ผาณิต วัชรวิชัย

วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต (วิศวกรรมคอมพิวเตอร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

M.Phil. (Computer) University of Cambridge, United Kingdom.

Ph.D.(Computer) University of Cambridge, United Kingdom.

ตำแหน่ง อาจารย์พิเศษ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วันที่สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2561 สถานที่อาคารเซ็นทรัล พระราม 9

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล : นายภาคภูมิ ศรีถาวร
ชาติภูมิ : กรุงเทพมหานคร
ที่อยู่ปัจจุบัน : 664 ซอยจรัลสนิทวงศ์ 79
แขวงบางพลัด เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร 10700
E-mail New012345@yahoo.co.th

การศึกษา

พ.ศ. 2540 : ครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ) สาขาวิชาภาษาไทย สถาบันราชภัฏสวนดุสิต
พ.ศ. 2553 : ศาสตรศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม) สาขาพุทธศาสนศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หน้าที่การงาน : ครูสอนพิเศษวิชาภาษาไทย

ผลงานวิจัยและบทความ

พ.ศ. 2546 : 1. รายงานวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการบริโภคอาหารว่างของวัยรุ่น
ในอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก วิจัยร่วมกับอาจารย์นิตยา ชุกสิทธิ์
: 2. รายงานวิจัยเรื่อง ความต้องการของประชาชนที่มีต่อการจัดการศึกษา
ของสถาบันราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์ปราจีนบุรี วิจัยร่วมกับ
อาจารย์สถาพร วัฒนธรรม
เรื่องที่ 1 และ 2 ได้รับรางวัลชนะเลิศ การประกวดผลงานวิจัยของ
สถาบันราชภัฏสวนดุสิต ประจำปี พ.ศ. 2546

พ.ศ. 2551 : รายงานวิจัยเรื่อง องค์ความรู้ในจารึกปราจีนบุรี
วิจัยร่วมกับรองศาสตราจารย์อุดม พรประเสริฐ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

พ.ศ. 2557 : บทความเรื่อง หัวใจพระพุทธศาสนากับอริยสัจ 4
ได้รับรางวัลชนะเลิศ การประกวดบทความวิชาการของมหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย ปีพ.ศ. 2557